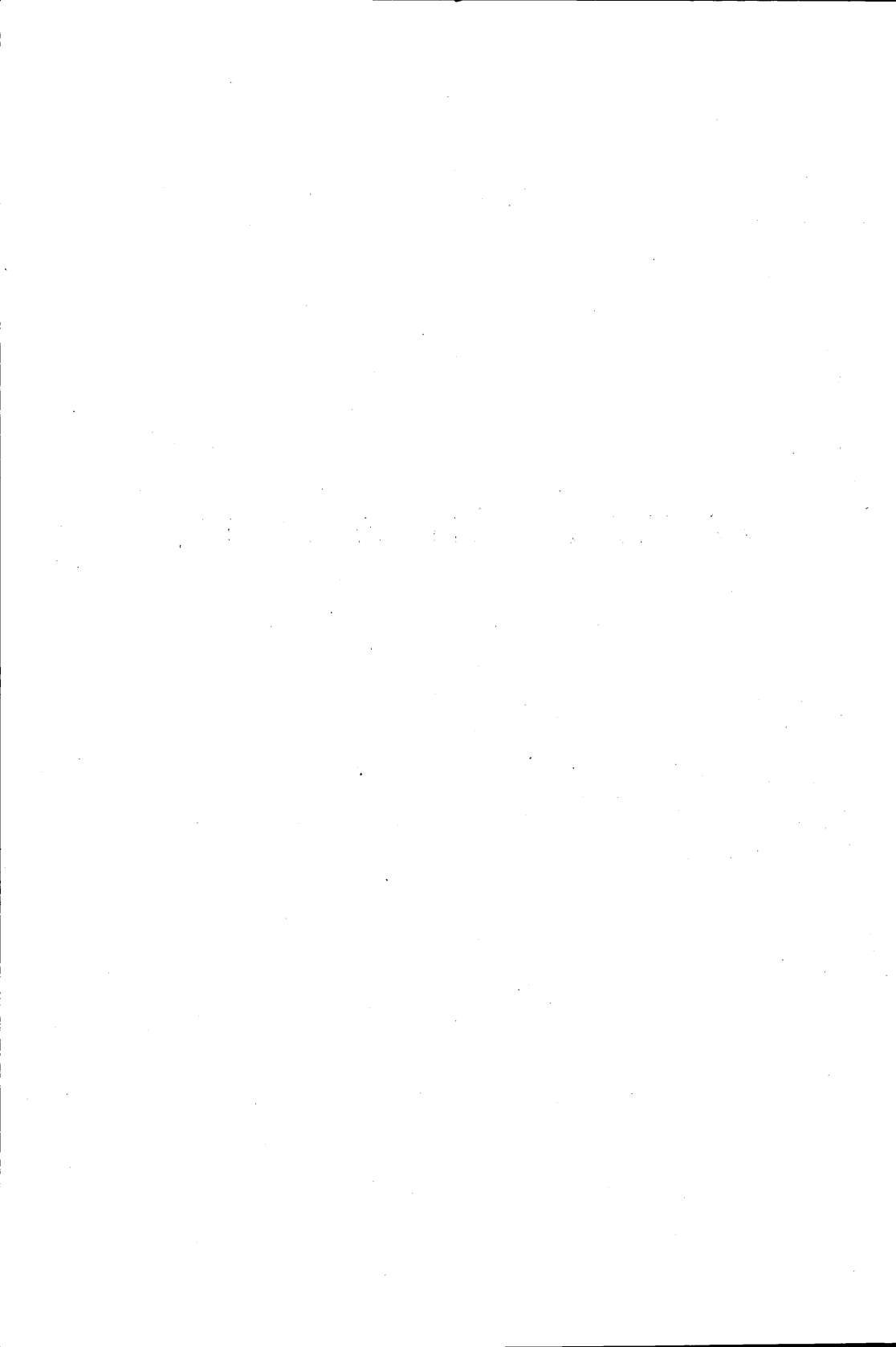


~~43592~~

HA 1459

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

ÚJ FOLYAM. * XXXVII. KÖTET.



759

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR

ÚJ FOLYAM. * XXXVII. KÖTET.

1930. ÉVFOLYAM.

(A Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise c. mellékklappal.)

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

1930.

Hung. l. 329m

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyoml. Hovedéknapló
1031 313

STEPHANEUM NYOMDA R. T. BUDAPEST.
Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
DR. DEÉR JÓZSEF: Szkítia leírása a Gesta Ungarorumban	243
DR. DOMANOVSKY ÁKOS: A porosz egyetemi könyvtárak pénzügyeiről ...	29
DR. GULYÁS PÁL: A magyar könyvtermelés egy esztendeje	90
DR. HÓMAN BÁLINT: Gróf Apponyi Sándorné ravatalánál. (Arcképpel) ...	1
DR. KRÜGER HANS PH. K.: A Deutsche Bücherei bibliográfiai vállalkozásai ...	270
DR. BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Széchenyi, Petőfi és az Ellenzéki kör 1848-ban ...	3
DR. TEMESVÁRY JÁNOS: Manzador Pius. (Egy képpel)	215
DR. VERESS ENDRE: A Marsili-centenárium kiadványok magyar vonatkozásai ...	264
DR. VERESS ENDRE: Újabb töredék a Lupuj és Máté vajda hartzáról való énekből	274
DR. WALDAFFEL JÓZSEF: A hazai hírlap- és folyóirat-irodalom történetéhez ...	55

2. ADATTÁR.

DR. ASZTALOS MIKLÓS: Magyar diákok előadásáról szóló rektori hirdetmények Wittenbergből. (1652—1656.)	129
DR. ASZTALOS MIKLÓS: Adatok Frölich János, Frölich Dávid és Serédi János irodalmi munkásságához	288
DR. GORIUPP ALISZ: Az Életképek szerkesztőváltása 1847-ben	282
DR. IVÁNYI BÉLA: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Harmadik és negyedik közlemény.)	113, 296
DR. TÓTH LÁSZLÓ: Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében... ..	106
DR. ZOVÁNYI JENŐ: Bársony György cáfolói	292
MAGYAR KÖNYVESHÁZ: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I—III. kötetéhez. A Todoroszk-Horváth Könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. Harmadik és negyedik közlemény. (DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.-TÓL	137, 303
Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. kötetéhez a debreceni ref. kollégium könyvtárából. (DR. ZOVÁNYI JENŐ-TÓL)	145

3. TÁRCA.

A KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEMI KÖNYVTÁR 1929-BEN	160
DR. HÓMAN BÁLINT: Zsinka Ferenc ravatalánál	168

	Lap
JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1929. ÉV ELSŐ FELÉBEN. (DR. ZSINKA FERENC-TŐL) ...	311
JELENTÉS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRI OSZTÁLYAINAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1929. ÉV MÁSODIK FELÉBEN.	
I. Az Országos Széchényi Könyvtár. (DR. ZSINKA FERENC-TŐL) ...	319
II. Levéltári osztály. (DR. JAKUBOVICH EMIL-TŐL) ...	328
III. Hírlaposztály. (DR. RÉDEY TIVADAR-TŐL) ...	333
IV. Zenetörténeti osztály. (DR. ISOZ KÁLMÁN-TŐL) ...	336
A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári tisztviselőinek irodalmi munkássága az 1929. évben ...	338
DR. TÓTH LÁSZLÓ: Apponyi Sándorné. (1856—1930.) ...	151

4. SZAKIRODALOM.

ADAMESCU, GHEORGHE: Contribuțiune la bibliografia românească. Ism.	
DR. TREML Lajos ...	188
A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉRTESÍTŐJE. 1929. 9. k. 1—4. sz. Ism. DR. I. K.	370
A FŐVÁROSI PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE. Új f. 2. sz. Ism. DR. I. K.	170
AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. 49. sz. Ism. DR. I. K.	171
A MAGY. TUDOMÁNYOS IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA. VI. I. KLASSZIKA-FILOLÓGIA. 1901—1925. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR ...	172
A MAGY. TUDOMÁNYOS IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA. IV. MATHEMATIKA. 1901—1925. Ism. PAUDLER ÉVA ...	367
DR. BODNÁR REMIG: Szent Imre irodalom. Ism. DR. TÓTH LÁSZLÓ ...	186
BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ FRANÇAISE DE REPRODUCTION DE MANUSCRITS À PEINTURES. 12—13. année. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA ...	181
CODE INTERNATIONAL D'ABRÉVIATIONS DES TITRES DE PÉRIODIQUES. Ism.	
DR. I. K. ...	371
DIESCH, CARL: Bibliographie der germanistischen Zeitschriften. Ism.	
DR. KELÉNYI B. OTTÓ ...	351
ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR IRATAI. I. Ism. N. V. ...	185
ÉVI JELENTÉS A VESZPRÉMVÁRMEGYEI MÚZEUMRÓL. 1929/30. Ism. N. ...	370
FITZ JÓZSEF: A könyv története. Ism. DR. KOZOCSA SÁNDOR ...	189
FREMDSPRACHIGE PUBLIKATIONEN ÜBER DIE ČECHOSLOVAKEL. Ism. DR. T. L.	367
GUIDE DES SERVICES NATIONAUX DE RENSEIGNEMENTS DU PRÊT ET DES ÉCHANGES INTERNATIONAUX. Ism. DR. ISOZ K.	170
GULYÁS PÁL: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. Ism. DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR. ...	347
HERMANN, JULIUS HERMANN: Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. 2. Ism. DR. BERKOVITS ILONA ...	147
JANCSÓ BENEDEK EMLÉKKÖNYV. Ism. DR. HALÁSZ GÁBOR ...	368
KERTÉSZ JÁNOS: Gróf Andrássy Gyula műveinek bibliographiája. Ism.	
DR. ISOZ KÁLMÁN ...	190
LE GUIDE DI ROMA. Ism. DR. TÓTH LÁSZLÓ ...	364
LÖFFLER, KARL: Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit. Ism.	
DR. R. HOFFMANN MÁRIA ...	184

TARTALOM	VII
	Lap
DR. LUKCSICS PÁL : Szent László király ismeretlen legendája. Ism. DR. HOFF-	
MANN EDITH	173
MÁTÉ KÁRQLY : A könyv morfológiája. Ism. DR. H. G.	370
MINIATUREN AUS HANDSCHRIFTEN DER BAYERISCHEN STAATSBIBLIOTHEK IN	
MÜNCHEN. IX. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA	179
PONGRÁCZ JÓZSEF : Dr. Antal Géza dunántúli református püspök irodalmi	
munkássága. Ism. DR. I. K.	372
RÉAU, LOUIS : La gravure en France au XVIII ^e siècle. Ism. DR. R. HOFF-	
MANN MÁRIA	359
RÜMANN, ARTHUR : Das illustrierte Buch des XIX. Jahrhunderts in England,	
Frankreich, Deutschland, 1790—1860. Ism. DR. R. HOFFMANN MÁRIA	354
SZALAY JÓZSEF : A könyvről és a könyvszeretetről. Ism. DR. KOZOCSA	
SÁNDOR	367
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI BIBLIOGRAPHIA. III. évf. Ism. DR. GÁRDONYI ALBERT	345
A szerkesztőséghez beküldött könyvek	191, 372

5. FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

ARCHIV FÜR BUCHGEWERBE UND GEBRAUCHSGRAPHIK. 1929. 66. évf., 1930.	
67. évf. 1—9. sz. Ism. DR. BARTHA DÉNES	194, 377
BULLETIN DU BIBLIOPHILE ET DU BIBLIOTHÉCAIRE. 1929 nov.—dec., 1930	
jan.—szept. sz. Ism. DR. I. K.	195
LA BIBLIOFILIA. 1929 nov.—dec., 1930 jan.—aug. sz. Ism. DR. I. K. ...	198
LE BIBLIOGRAPHE MODERNE. 1928—1929, 142—144. sz. Ism. DR. I. K. ...	378
MAGYAR GRAFIKA. 1929. X. évf. 11—12. sz., 1930. XI. évf. Ism.	
DR. ISOZ K.	198, 379
REVUE DES ÉTUDES HONGROISES. 1929. 1—3. sz. Ism. DR. I. K. ...	197
ZEITSCHRIFT FÜR BÜCHERFREUNDE. Új f., 21. évf. 1929. 1—6. sz., 22. évf.	
1930. 1—5. sz. Ism. DR. I. K.	193, 376
ZENTRALBLATT FÜR BIBLIOTHEKSWESSEN. 1929. 46. évf., 1930. 47. évf. 1—11.	
fűz. Ism. DR. I. K. és DR. BARTHA DÉNES	192, 375

6. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Gróf Apponyi Sándorné halála	200
Id. Szinnyi József emlékezete	202
A stockholmi Királyi Könyvtár magyar történelmi vonatkozású főljegyzése.	
(DR. JAKUBOVICH EMIL)	203
Az osztrák könyvtárosképzés. (DR. GORIUPP ALICE)	207
Agostino Sagredo levele Bonfini Averulinus-fordításának velencei kódexéről.	
(DR. TÓTH LÁSZLÓ)	209
Válasz egy állítólagos «Helyreigazítás»-ra. (DR. IVÁNYI BÉLA)	211
Nagy Lajos király oxfordi kódexe, a Bécsi Képes Krónika kora és illumi-	
nátora. (DR. JAKUBOVICH EMIL)	382
Ismeretlen Corvin-kódex. (DR. HOFFMANN EDITH)	393
Gr. Berchényi László Luzancy-i könytára. (DR. G. P.)	394

	Lap
Garampi bécsi nuncius levele Kézai Simon krónikájának eredeti kéziratáról. (DR. TÓTH LÁSZLÓ) --- --- --- --- --- --- --- --- ---	395
Dankó József levele Pietro Antonio Uccellihez Aquinói Szent Tamás kiadatlan iratairól (DR. TÓTH LÁSZLÓ) --- --- --- --- --- --- --- --- ---	397

* * *

VÁLTOZÁSOK a magyarországi nyomdáknál 1929 november 1-től 1930 október 31-ig --- --- --- --- --- --- --- --- ---	213, 403
---	----------

A Magyar Könyvszemle dolgozótársai 1930-ban.

DR. ASZTALOS MIKLÓS	DR. JAKUBOVICH EMIL
DR. BARTHA DÉNES	DR. KELÉNYI B. OTTÓ
DR. BERKOVITS ILONA	DR. KOZOCSA SÁNDOR
DR. DEÉR JÓZSEF	DR. KRÜGER HANS PH. K. (Lipcse)
DR. DOMANOVSKY ÁKOS	DR. PASTEINER IVÁN
DR. GÁRDONYI ALBERT	PAUDLER ÉVA
DR. GORIUPP ALISZ	DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.
DR. GULYÁS PÁL	DR. RÉDEY TIVADAR
DR. HALÁSZ GÁBOR	DR. B. SZABÓ LÁSZLÓ
DR. HOFFMANN EDITH	DR. TEMESVÁRY JÁNOS
DR. R. HOFFMANN MÁRIA	DR. TÓTH LÁSZLÓ
DR. HÓMAN BÁLINT	DR. TREML LAJOS
DR. ISOZ KÁLMÁN	DR. VERESS ENDRE
ISTVÁNFÍ KÁROLY	DR. WALDAFEL JÓZSEF
DR. IVÁNYI BÉLA (Szeged)	DR. ZOVÁNYI JENŐ
DR. ZSINKA FERENC †	

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI

Dr. RÉDEY TIVADAR



*1930. évi folyam * I—II. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.

1930.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Hóman Bálint: Gróf Apponyi Sándorné ravatalánál	1
Dr. Bártfai Szabó László: Széchenyi, Petőfi és az Ellenzéki Kör 1848-ban ...	3
Dr. Domanovszky Ákos: A porosz egyetemi könyvtárak pénzügyeiről ...	29
Dr. Waldapfel József: A hazai hirlap- és folyóirat-irodalom történetéhez ...	55
Dr. Gulyás Pál: A magyar könyvtermelés egy esztendeje	90
Adattár. Dr. Tóth László: Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében	106
— Dr. Iványi Béla: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. (Harmadik közlemény.)... ..	113
— Dr. Asztalos Miklós: Magyar diákok előadásáról szóló rektori hirdetmények Wittenbergből. (1652—1656.)	129
Magyar könyvesház: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I—III. kötetéhez. A Todoreszku-Horváth könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai. Harmadik közlemény. (Dr. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN DR.-TÓL) Adalékok a debreceni ref. kollégium könyvtárából. (Dr. ZOVÁNYI JENŐTŐL.)	137
Tárca: Dr. Tóth László: Apponyi Sándorné. (1856—1930.)... ..	151
— A. K. M. PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEMI KÖNYVTÁR 1929-ben ...	160
— Dr. Hóman Bálint: Zsinka Ferenc ravatalánál	168
Szakirodalom: GUIDE DES SERVICES INTERNATIONAUX DE RENSEIGNEMENTS DU PRÊT ET DES ÉCHANGES INTERNATIONAUX. (Ism. Dr. ISOZ K.) — AKTUÁLIS KÉRDÉSEK IRODALMA. 49. (Ism. Dr. I. K.) — A Főv. PEDAG. KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE. (Ism. Dr. I. K.) — A MAGY. TUD. IROD. BIBLIOGRAFIÁJA. VI. 1. (Ism. Dr. KOZOCSA SÁNDOR.) — LUKCSICS PÁL: Szent László király ismeretlen legendája. (Ism. Dr. HOFFMANN EDITH.) — HERMANN, JULIUS HERMANN: Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. 2. (Ism. Dr. BERKOVITS ILONA.) — Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München. IX. (Ism. Dr. R. HOFFMANN MÁRIA.) — Bulletin de la Société française de reproductions de manuscrits à peintures. 12—13. (Ism. Dr. R. HOFFMANN MÁRIA.) — LÖFFLER, KARL: Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit. (Ism. Dr. R. HOFFMANN MÁRIA.) — ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR IRATAI I. (Ism. Dr. N. V.) — BODNÁR REMIG: Szent Imre irodalom. (Ism. Dr. TÓTH LÁSZLÓ.) — ADAMESCU, GHEORGHE: Contribuțiune la bibliografia românească. I—III. (Ism. Dr. TREML LAJOS.) — FITZ JÓZSEF: A könyv története. (Ism. Dr. KOZOCSA SÁNDOR.) — KERTÉSZ JÁNOS: Gróf Andrássy Gyula műveinek bibliográfiája. (Ism. Dr. ISOZ KÁLMÁN.) — A szerkesztőséghez beküldött könyvek	170
Folyóiratok szemléje. (Ism. Dr. BARTHA DÉNES és Dr. I. K.)	192
Vegyes közlemények. Gróf Apponyi Sándorné halála. — Id. Szinnyei József emlékezete. — A stockholmi Kir. Könyvtár magyar történelmi vonatkozású főljegyzése. (Dr. JAKUBOVICH EML.) — Az osztrák könyvtárosképzés. (Dr. GORIUPP ALICE.) — Agostino Sagredo levele Bonfini Averulinusfordításának velencei kodexéről. (Dr. TÓTH LÁSZLÓ) — Válasz egy állítólagos «Helyreigazítás»-ra. (I. M.)	200
Változások a magyarországi nyomdánál 1929 nov. 1-től 1930. ápr. 30-ig ...	213



Agnes Landon

Gróf Apponyi Sándorné ravatalánál.

Elmondotta 1930. évi október hó 17-én

Hóman Bálint

a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója.

Hat esztendő alatt, másodízben állok a lengyeli kastélyban ravatal előtt, hogy tolmácsa legyek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum gyászának, sok magyar kutató és tudós fájdalmának s az új koporsó mellett a réginek képe bontakozik ki előttem. Megelevenedik a gyászolók sűrű soraiból kiemelkedő sudár nőalak, a tudós gróf művész felesége, a nemesszívű nagy magyar hozzá mindenben méltó hitvése. Látom a vigasztalan bánat nyomait, öregségében is fejedelmi szépségű arcvonásain s látom a keresztény lélek megnyugvását súlyos gyászában már könnytelenné vált szemében. Eszembe ötlík, miként elevenedett meg arca, miként kezdett tüzelni szeme, mikor a szeretett férfi ravatalánál szelleme örökkévalóságáról, alkotó munkája, egész életműve eljövendő dús gyümölcseiről, nagy áldozatának jövőbe ható jelentőségéről beszéltünk.

E jelenetre visszaemlékezve, felismerni vélem, hogy ott a temetésen tárult fel előtte az igazság, hogy APPONYI Sándor özvegyének fájdalmát csak az enyhítheti, ha nagy cselekedetekkel ápolja elköltözött hitvestársa emlékét. Ott és akkor ismerte fel az özvegy, hogy az Ő gyásza nem lehet meddő siralom és jajongás, mert reá még nagy feladat vár: APPONYI Sándor élete művének betetőzése.

Ez igazság felismerése szabta ki azután élete még hátralevő rövid szakaszának irányát s így lett ez élet utolsó lustrumának egyetlen öröme az elhunyt élettárs nemes törekvéseinek új meg új átélése, nagy kulturális művének céltudatos továbbépítése.

A sors különös kegyelme megengedte, hogy gróf APPONYI Sándornénak ebben a munkában egyik munkatársa lehessenek s a közvetlen szemlélet és tapasztalat alapján állapíthassam meg,

hogy tőle minden hivalkodás, minden hiúság távol állt. Jótéteményei, kulturális áldozatai igaz és belső meggyőződésben gyökereztek. APPONYI Sándorné nemcsak, hogy nem kereste, de nem is fogadta el a nagy mecénásoknak méltán kijáró s neki is felajánlott kitüntetések. Nemcsak elhárította a nyilvános ünneplést és dicséreteket, hanem valósággal menekült ezek elől. A nemzeti kultúra javára tett nagy alapítványa, karitatív és vallásos tevékenysége áldozat volt a szeretett férj emlékének szentelt oltárán, előkészülés volt az igaz keresztény hitével várt szép találkozásra, melyen egy nemes lélek készült beszámolni hitvesének az Ő nevében végzett és az Ő emlékének szentelt szép munkájáról.

Ez a folytonos áldozat tette elviselhetővé mély gyászban töltött utolsó éveinek magányát s ez az áldozat teszi széppé körünkből való távozását is. APPONYI Sándorné ravatalánál nem az elmúlás, hanem az örökkévalóság érzése tölti be lelkünket. Nem a test elporladására gondolunk, hanem a magyar tudomány egyre bővebben buzgó forrásává növekedő alkotásában tovább élő szellemének örökéletére.

E nagy és megnyugtató gondolattal lelkünkben tesszük le koszorúnkat a magyar kultúra és tudomány nagy jótevőjének, gróf APPONYI Sándorné, született gróf ESTERHÁZY Alexandra koporsójára.

SZÉCHENYI, PETŐFI ÉS AZ ELLENZÉKI KÖR 1848-BAN.

Előadás a Szent István Akadémia 1929. nov. 22-iki ülésén.

Az 1830-ik évi úgynevezett júliusi francia forradalom SZÉCHENYI szerint éppen elegendő tárgyat szolgáltat az elmélkedésre. A forradalmi eszmék ezen második kirobbanása, sikerei és hátrányai, a lengyelek mozgolódása felszabadulásuk érdekében, az angol parlament reformmunkálatai s a francia királyság visszaállítása európaszerte a megfigyelések középpontjába kerültek.

A francia viszonyokat illetőleg nálunk is kézről-kézre adták HEINE párizsi leveleit, amelyekben a költőnek kijáró prózaíró szabadságával élesen boncolgatja a látottakat:

«Franciaországban elalszik a gyűlölség lelkesedése, a szívek elposványosodnak, a gondolatok elhalványulnak. Még PERIÈR halála se gyógyíthatja meg az ország nyaválás állapotát. Odysseus ívét ugyan ő is nehezen feszítette ki, de az utódok azt még megemelni se tudják, s barátai kérkednek az ország intézményeinek lesüllyedésével.

Franciaország 1832-ben a várakozó Penelope, mely napfénynél sző, s azt éjjel ismét elbontja, sóhajtozik idő és erő karú férfiú után, aki véget vet a latrok garázdálkodásának, a tudálékos szolgai lelkeket felakasztatja, a házat a nagy rendtelenségtől megtisztítja. Akkor majd elnémulnak az előretörők, kik a kormány mostani alkatát saját javukra használják ki, s igyekeznek helyére új nevek és formák alá rejtve régi embereket és elveket tolni. Az uralkodás vágya általános, ez lappang az alkotmányos rendszer alatt. GUIZOT mintegy apja a tudálékosoknak, az angol történelmet francia szójátékokkal és nehezen érthető részletek alakjában átlopja, a törvényes rend

máza alá a legtörvénytelenebb tényeket csúsztatja. De ha a királynál van kihallgatáson, a hasoncsúszásig engedékeny.¹

Az angol reformok irányát pedig BULVER beszédeiből igyekeznek SZÉCHENYI kortársai kivenni, aki szerint minden ország életére nézve kárhozatos az idő kívánta javítások elhalasztása. Milyen szembe-tűnő a maradiak hibája, mondja egyik beszédében (1831 december 16-án), akik a reformok életbe léptetését hibáztatják, ha a nép lármázik és szükségtelennek tartják, ha csendességben van. Ha az elődök nem akartak lépve haladni, a mostaniaknak nyargalni kell. Rámutat arra, hogy az angol aristocratia virágja elől megy a reformok útján, a dolgozó rend hátul, közte megfontoltan, nem felforgatásért, hanem méltányos kiigazításért küzdve a polgárság. Arra a minduntalan felmerülő kérdésre, lesz-e megállás az út végén, ha egyszer a reformokat megkezdtük, azt válaszolja megnyugtatóan, hogy csak a kislelkű ember fél előre nem látott körülményektől. Ezek nyugalmas helyzet után sóvárognak, már pedig a csendes pezsgés nem szül tömötten képzett testeket. A vezetésre nagy emberek vannak hivatva, akiket az idő és távolság nem halványít el, de megnagyobbít.²

Ebből a szemszögből tekintve hazánk és az osztrák császárság akkori állapotát, a helyzet vigasztalanul lehangoló képet nyújt. A hatalom a minden újítástól irtózó öreg FERENC császár-király és a kezdeményezés isteni adományát nélkülöző METTERNICH kezében van, akik évtizedeken át elnyomnak minden mozgalmat, amely a szellemi élet felzabادلáshoz, vagy az anyagi jólét emeléséhez, a társadalmi terhek és jogok méltányos megosztásához vezetne. Hogy SZÉCHENYI István, a BULVER-szerű egyetlen nagy embere az akkori monarchiának mennyi nehézség közt és milyen kevés eredménnyel ostromolja két évtizeden át a haladás mesterségesen felállított torlaszait, nem akarom e helyen vázolni sem, mert elvezetne a ki-tűzött tárgytól.

¹ Megvan Gróf DESSEWFFY József jegyzetei közt az Akadémia kézirat-tárában.

² U. ott, ASZTALOS Mihály titkár fordítása.

Rá kell azonban mutatni arra, hogy a magyar forradalom kitörésének szükségszerűsége az elmondottakban rejlik. METTERNICH nem engedi át a hatalmat senkinek, itthon SZÉCHENYINEK sem, akkor sem, amikor megöregedve a trónváltozáson átesett monarchia ügyeit kell tovább vinnie. SZÉCHENYI szereti a reformok korában az ország helyzetét a túlfűtött mozdony állapotához hasonlítani, máskor a hegynék vágató paripához, melynek gyeplőit nem tartják erős kezek.

Az előbb burkolt, később nyílt abszolutizmus ellen a támadások idő folytán mind sűrűbben és hevesebben intéztetnek. A SZÉCHENYI által megindított ellenzéki mozgalom támadásaival körülbelül egy időben, az 1832/36-iki országgyűlés alatt jelentkezik Pozsonyban és Pesten az ellenzéki ifjúság mozgalma is a sajtórendszabályok tágítása érdekében. Amott az országgyűlések idején alakult klubból kerülnek ki KOSSUTH, KÖLCSEY, WESSELÉNYI, VUKOVICS Sebő, JESZENSZKY Ferenc, akik lakóhelyeikre visszatérve fiókegyesületeket igyekeznek létesíteni a szabadabb eszmék terjesztésére. A király 1835 elején már szigorú utasításokat küld széjjel a mozgalom elfojtására, amelyek következménye a kitartó vezetők perbefogása és elítéltetése lesz.

Pesten a jogászok 1833-ban FORGÁCH Sándor gróf elnöklete alatt a magyar nyelv terjesztésére *Nemes kompániát* alakítanak, de REVICZKY kancellár ezt se hagyja jóvá, mert szerinte a politizálástól nem lehet távol tartani az ifjúságot. 1839-ben ugyancsak a jogászok tömörülnek újabb klubba, ahol a tovább tanulást tűzik ki célul. De a kormányt nem lehet félrevezetni: Uzovics János helytartósági tanácsos nem igazolja a célt, sem azt, hogy a pesti jogtanárok a tanítást elhanyagolják, a klub működését tehát megint betiltják. Nem engedik meg ugyanezen év nyarán KAZINCZY Gábornak sem, hogy Népbarát címen lapot adjon ki, mert a körülötte csoportosuló az Ifjú Franciaország és Ifjú Németország mintájára forradalmi egyesületet alkotnának.¹

1842-től kezdődik nálunk a pasquillus irodalom. Fiatal, kevésbé tehetséges írók, kik a megyékben, országgyűlésen elhelyezkedni

¹ A bécsi áll. levéltárban levő rendőri jelentések az illető évekből.

nem tudtak, az érvényesülés eszközének mások megtámadását találják ki. A bevezetőt CSÁSZÁR Ferenc adja a *Magyarkákkal*. Nevüket elhallgatva, nem nyílt sisakkal küzdenek ezek, mint SZÉCHENYI tette KOSSUTH-tal, de működésük eredményeül a gyanúsítás általánossá lesz, s még nagyobb baj lesz abból, hogy szakadást idéznek elő az ellenzék soraiban.¹

Hozzájárult az egyének s politikai pártok közti helyzet megrosszabodásához a Pesti Hírlap hatása is, amelynek KOSSUTH addig soha nem tapasztalt ügyességgel és ékes magyarsággal írt vezércikkei fajunk túlzásokra hajló fantáziáját felkorbácsolták, s a kormányzás legfontosabb kérdéseire több merészséggel, mint tárgyi tudással hozzászólván, azokra a figyelmet ráterelték. Hiába támadta a lap irányát SZÉCHENYI, még a nagyobb politikai előképzettséggel bíró vezetők se vették észre, hogy a nemzet azért, hogy Pest szellemi középpontjává lett, igen drága árat fizet: úrrá lett rajta az alig fékezhető haladás utáni mohó törekvés.

Ez egyelőre a külföld reformmozgalmaihoz való kapcsolódásban és a szépirodalom és politika egymáshoz való közeledésében jelentkezett. Amint KOSSUTH kezéből kiveszik a szerkesztői tollat, VÖRÖSMARTY, GYURMÁN és FÉNYES Elek vele együtt készül lapot kiadni, de megakadályozzák. KOSSUTH mégis megveszi a Jelenkort, megelőzve SZÉCHENYI-t, s olyan írói gárdát szervez meg a lap körül, amellyel a megbukott Hírnök és a Világ régi munkatársai (APPONYI, SZÉCSEN, ZICHY Ferenc, BARKÓCZY János, SZONTAGH és TASNER) nem tudnak megbirkózni. Az ország politikájának irányítása ekkor megy át az ellenzék kezébe, mert SZÉCHENYI-t és a konzervatív pártot a kormány nem részesíti olyan támogatásban, amely a mérleget egyensúlyba billenthetné volna.

Az ifjúság mozgolódása is sűrűbben jelentkezik a negyvenes években. A pozsonyi jogászokat többször megdorgálják fegyelmentlenségükért és kihágásaikért. Kikap DUZSIL prorektor is, akit a nádor gyengének talál az iskola vezetésére. A nagyváradi jogászokkal is baj van 1846-ban, mert NEUBAUER tanár izgatására behatoltak a

¹ SZONTAG G. feljegyzései. Akadémia kéziratára.

megye közgyűlési termébe s ott erőszakoskodtak. Vizsgálat indul meg a király egyenes kívánságára a pozsonyi evangélikus lyceumban, Pápán, Eperjesen, Sopronban, Kézmárkon és Győrben fennálló irodalmi társaságok ellen, mivel sorra jön a megyékből az értesítés a kancelláriára az ellenzéki szellem terjedéséről.

Ezeknél is nagyobb aggodalmat keltett Bécsben a felvidéken tapasztalható mozgolódás. A rendőrség 1846 tavaszán Lipniken és Eperjes környékén talált forradalmi nyomok ügyében nyomoz, a mely Galiciából jön át, s ott nemsokára ki is robban. VAY Miklós báró kassai biztost ugyancsak szorongatják jelentésért. A lengyel forradalmi menekülteket nem nézték jó szemmel, a HALLEREK. BIDESKÚTHYAK, PULSZKYAK udvarházát gondos megfigyelés alatt tartja a rendőrség. OBORSZKY Lajost, aki a londoni demokrata Unió-val, MAZURKIEVIC Vincét, aki a Versailleban működő lengyel forradalmi központtal közvetítette az összeköttetést, egy-egy utazásakor 4—5 ország rendőrsége figyelte. Valóságos fehér hollónak nézték e mozgalmak között PÉCHY Benjamin sárosi alispánt, aki «atyai kötelességének tartja, hogy ezen mostani veszedelmes korszakban Kálmán fiát minden jurátusi társaságtól megóvjá». A derék ifjút hamarosan megtették a megye aljegyzőjévé.¹

Pesten 1847 nyarán a következő politikai szervezetek vannak:

1. *Nemzeti Kaszinó*, 2. *Polgári Kaszinó*, 3. *Ellenzéki Kör* mintegy 400 taggal, 4. *Nemzeti Kör* (a mérsékeltebb ellenzék gyülekező helye, kevés taggal) 5. *Gyűlde* a konzervatív fiatal mágnások és nemesek tanácskozó helye.

Az Ellenzéki Kör 1847 márciusában alakult meg; azelőtt megszűnt az ellenzék, egy részüket TELEKI László gyűjtötte össze 1846 tavaszán Színházlátogatók neve alatt, s céljuk a német színház kiküszöbölése és a lengyelek támogatása volt; ebből alakult meg a Nemzeti Kör TELEKI elnökkel és VÖRÖSMARTY alelnökkel élén. Az ellenzék másik csoportja RÁDAY Gedeon körül csoportosulva a Pesti kört alakította meg. De 1846 júniusában már közös bizottságot küldtek ki az országgyűlés előkészítésére és a reformok közös meg-

¹ Országos Levéltár, kancelláriai eln. iratok 1845, 543.

beszélésére. A tárgyalások során kialakult azon óhaj is, hogy a két céljaiban azonos, s talán csak a megvalósítás sorrendjében egymástól eltérő alakulat egyesüljön.¹ A december 19-én e célból közösen tartott gyűlésen a tagok nagy többsége megjelent; EGRESSY Sámuel pestmegyei ügyész és TELEKI az egyesülést éltették, üdvözlötték BATTHYÁNY Kázmért, a ki jobbágyságot felszabadította. BAJKAY András ügyvédet, aki a konzervatív pártról akart pártolólággá beszélni, zajongva hallgatták, csak VÖRÖSMARTY azon megjegyzésére, hogy TELEKI szintén megteszi észrevételeit, csendesedtek le. BAJKAY azután kijelentette, csak addig támogatja a pártot, míg meggyőződéseivel össze tudja egyeztetni. TELEKI válaszában hevesen támadta a kormányt támogató pártot, akik Hontban az ellenzéket kibuktatták, Biharban a közgyűlés jegyzőkönyvét meghamisították, Fehérben az ország területi épségét megsértették. A teremben jelen levők tapsa nem akart megszűnni, mondja a rendőri jelentés, s GHYCY TELEKIT vállán hordozta körül. BATTHYÁNY Kázmér, ZICHY Manó és RÁDAY nyíltan kikeltek SZÉCHENYI ellen, vak reménykedőnek nevezve őt. Egyedül KÁROLYI György vette védelmébe azon kijelentéssel: ha a gróf azt látja, más uton tud hazájának inkább használni, nem késik arra áttérni. A különbség köztük és SZÉCHENYI politikája között csak az, hogy ő a kormány támogatását felhasználva kívánja a reformokat megvalósítani, az ellenzék pedig azt nem akarja igénybe venni.

A konzervatívok (1846) november 14-én gróf KEGLEVICH tárnokmesternél nagygyűlést tartottak és programot állítottak össze a legközelebbi teendőket illetőleg. Ennek részletezésébe e helyt nem megyek bele, csupán annyit említek meg, hogy a program első, második s harmadik helyen szükségessé vált reformokról beszél, és hogy a teendők közé a SZÉCHENYI által sürgetett eszmék egy részét sem vették fel, ami nagy hiba volt.

Minden fogyatékosága mellett ennek a tervezetnek megvolt mégis azon előnye, hogy az ellenzék sokszor emlegetett sérelmét, hogy a kormány a jövőt illetőleg titkolózik, tárgyalanná tette.

¹ A Nemzeti Kör és a Pesti Kör. t. i.

Egy másik szükségszerű következménye továbbá az volt, hogy az ellenzék az egyesülés meggyorsítására, befejezésére és szintén a teendők lefektetésére készítette.

A személyi kérdésekkel 1846 végén már tisztában vannak, bizonyosnak látszik, hogy BATTHYÁNY Lajos gróf lesz a kör elnöke. Szükségesnek látják továbbá az agitálás kimélyítését, s tárgyalnak BEIMELLEL valamelyik szépirodalmi lap megszerzésére nézve, amit azután ellenzéki hivatalos lappá alakítanának át. Arra számítva, hogy a jövő országgyűlésen bizonyára kisebbségben lesznek, elhatározták, hogy egyelőre az országra nézve károsnak vélt javaslatok keresztülvitelét megakadályozzák, s a köznemességet a dohányegyedáruság letörésével kívánják táborukba csalogatni.

1846 karácsony napján tartják meg az egyesülést előkészítő gyűlést. Arra az álláspontra helyezkedve, — ami SZÉCHENYI politikájának is kezdettől fogva alapja volt, — hogy a bizalom a nemzet és a kormány között megszűnt, mert az utóbbi gyökeres reformokkal nem állott elő, remélik, már az országgyűlésre menő követek utasításaiból is ki fog tűnni, hogy a reformokat tárgyalni kell s hogy célszerű lett volna ezt az ellenzék vezetőivel is megbeszélni, s nem vakon titkolódnai a jövőt illetőleg. Az első teendők közé sorozzák Magyarország és az örökös tartományok közti vámkérdés szabályozását. A tanácskozők többsége a rendőri megfigyelés szerint abból indult ki, hogy a vámkorlátok eltávolítása miatt a kormány nem kérhet kárpótlást, mert kötelessége, hogy az ország javát elősegítse. TREFORT arra mutat rá, hogy Ausztria más országgal szemben mindig a viszonyosság alapján tárgyal, ezt kell tennie most is. A vám szerinte a nemesség közvetett megadóztatása, mely addig fog tartani, míg a nemes adót nem fizet, s így ez Magyarország életkérdése. KOSSUTH mindjárt felvetette a vámtarifa kérdését is, aminek alapjául statisztika összeállítását határozták el, annak elkészítését FÉNYES Elekre bízták. A betegeskedő első magyar tudományos statisztikus keveselte a kitűzött félévi időt és a rendelkezésre adott 100 arany díjat, az előkészítő munkálatokra 6000 forintot vett fel; az adatok összegyűjtését BÁRÁNDY végezte. BATTHYÁNY Lajos megjegyezte, a kormány éppen azért nem állította fel a mult országgyűlésen elhatá-

rozott orsz. statisztikai hivatalt, mert félt, hogy általa kiderül rossz kereskedelmi és ipari politikája.

Egy másik fontos határozata volt a gyűlésnek az, hogy a királyi városok szavazati jogának kérdését dülőre viszi a jövőben. TELEKY László elmondta, hogy a konzervatív párt tagjait írásban szólították fel a kormány támogatására, de az ív aláírását sokan megtagadták. A kormányzó párt elnevezés ellen is sokan felszólaltak.

1847 január 22-én a két ellenzéki körnek, mintegy 250 tagja gyűlt össze a közgyűlésre, s megállapodtak abban, hogy az új alakulat neve *Ellenzéki Kör* lesz, elnökei TELEKI László, VÖRÖSMARTY és FÉNYES Elek. Március 15-én az egyesülés eléggé simán folyt le. BATTHYÁNY Lajos gróf elnökölt, aki az összehívást is végezte; KOSSUTH hosszú beszédben előterjesztette az ellenzék közösen megállapított programját. LÓNYAY Gábor feleslegesnek mondta a bemutatott előterjesztést, EÖTVÖS József báró pedig a konzervatívok már említett pontjait igyekezett nevetségesnek feltüntetni. Mások is hozzászóltak a kérdéshez, végül DEÁK Ferencet bízták meg a tervezet átdolgozásával. A munkával DEÁK május végére készült el, amelyről a rendőrség is azt jelenti a királynak, hogy mérsékeltnek tekinthető, s a viszonyokat nem érinti. KOSSUTH nem is volt vele megelégedve, s fenntartotta a magáét, az értekezlet azonban DEÁKét egyhangúlag elfogadta. Június 6-án mutatták be a közgyűlésnek, s ezen alkalommal magasan szárnyaló vita fejlődött ki az osztrák minisztérium szükségszerű átalakulásáról alkotmányos testületté, mert az akkori rendszer mellett nem is lehet átalakulásról beszélni. Főként KOSSUTH foglalt állást amellet, hogy Magyarországnak nemcsak általános emberi, de politikai szempontból is követelnie kell az örökös tartományok részére alkotmány engedélyezését, de nem ejtik el a köznemesség érdekeit sem. A könyomattal sokszorosított és szétküldött program a kormány politikájának ellenőrzését szükségesnek mondja azért, mert az utolsó országgyűlés óta semmi javulást nem lát, sőt az ország területének megcsonkítására értelmezi az elszakított részek vissza nem csatolását és a határvidékeknek adott kedvezményeket. Ezeknél, az ellenzék által bármikor felhasználható érveknél súlyosabb volt a magyar nyelv hát-

térbe szorítása; kívánja az ellenzék mint alkotmányos biztosítékot a kormány felelősségének kimondását, a nyilvánosságot a közigazgatás minden ágaiban, az előzetes cenzura eltörlését, Erdély és Magyarország jogszerű egyesítését, az ország felszabadítását bármely tartomány érdekei alól, vallási szabadságot. Mint multhatatlanul megoldásra váró teendőket sorolja fel:

1. a közterhek arányos megosztását,
2. a köznemesség és városok részvételének kimondását az országgyűlésen,
3. a törvény előtti egyenlőséget,
4. az urbéri viszony rendezését kármentesítéssel,
5. a hitel és birtokszerzés lehetővé tételét mindenki részére.

A kör kiadásainak fedezésére FÉNYES könyvkiadó bizottság felállítását ajánlotta 24000 forint tőkével, de ezt nem találták kivihetőnek; nem jelenhetett meg egyelőre az Ellenzéki Kör könyve sem, a melybe KOSSUTH, SZEMERE Bertalan, NAGY Károly, PERCEL, PULSZKY, HÚNFALVY, PETŐFI és VÖRÖSMARTY írtak cikkeket és költeményeket. Az írók elmaradó tiszteletdíjául TELEKI László 1000 forintot adott át BAJZÁNAK, s BATTHYÁNY, TELEKI László és SAMU, továbbá RÁDAY Gedeon 14000 forintot adtak össze. A kör tagjainak száma hamarosan felmegy 380-ra, noha a mérsékelt gondolkozásúak közül többen kilépnek belőle, s a fogságban levő STANCSICSOT, mivel vallo-másaival több társát bajba hozta, törölni határozták soraik közül. A pozsonyiak 2000 forintot küldtek a kiadásokra s kimondották körük feloszlását.

Feltűnik a rendőrségnek, hogy már a június 7-iki közgyűlésen nyíltan kikeltek a zsidóság ellen; június 27-én az elnök névnapján nagy vacsorára gyűlik össze a vezérkar, s itt kerül először szóba az, hogy KOSSUTHOT és SZENTKIRÁLYI alispánt kell Pesten követnek megválasztani. TELEKI kilátásba helyezi, hogy ezt a központban keresztülviszi, s hogy egy drámát ír KOSSUTHRÓL és SZÉCHENYIRŐL. Ha a cenzura nem engedné át, Lipcsében adja ki. Augusztus 22-én a közgyűlés után tartott titkos ülésen elhatározzák, hogy 1. KOSSUTHÉK megválasztását minden áron keresztülviszik, 2. hogy kereskedelmi tekintetben számolnak a monarchia érdekeivel, 3. hogy ZARKÁT

támadják, de SZERENCZY visszahelyezése érdekében a személynökségre nem tüntetnek. További jelöltjeik voltak a képviselőségre BATTHYÁNY Kázmér, ZICHY Ottó, ANDRÁSSY Gyula, LÓNYAY Gábor, HERTELENDY Miksa. BATTHYÁNY Lajos bejelentette, hogy ISTVÁN főherceg nádorrá választása ellen tovább is agitál, hogy legalább ne felkiáltással, csak többséggel válasszák meg. Az utolsó ülések egyikén (október 6-án) a forradalom kitörése előtt az olaszországi eseményeket vitatják meg, mert szerintők attól függ Európa politikai és egyházi ujjaszületése, remélik, a győzelem a radikálisoké lesz. A hevesebbvérűek a lombard—velencei részek elszakadását Ausztriától egyenesen Magyarország érdekében állónak tekintik, mert a császári kegy már előbb leereszkedett volna Magyarországhoz, amely a monarchia mostani összetételében csak kevés hasznot tudott ígérni.

Ha igaz az, hogy minden forradalmat meg lehet előzni: egyiket késsel, másikat gabonával, szabadsággal, néha jó szóval, nem áll meg ezen felfogás másik tétele, hogy minden forradalomért a megelőző kor vezetőinek rövidlátása s a bajok fel nem ismerése a felelős.¹

Hogy SZÉCHENYI tisztában volt azzal, ha a reformokat hazánkban erőltetik, forradalom tör ki, ma már köztudomású. 1847 október 5-én Magyaróvárt követi megbízólevelét szép — eddig nem ismert — beszéddel veszi át, egyebek közt ezt mondván:

«Országunkban pártok léteznek, és ez nem lenne szerencsétlenség, mert ezáltal idéztetik elő a surlódás, mely eszközli, hogy nyerjen a közjó és a nemzet vetközzék ki szennyjeiből, de a pártversenyezésnek árnyoldala a felhevülés: szenvedélyünk tüze felemészt mindent. Ott a külföld példája: hol pártok elfajulnak és dühöngnek, egy harmadik áll elő mint nyertes.

Sokan a közanya szellemétől elragadtatott érzelgésekben subventionalis ideákat teremtenek elő, melyek mint vízár sodorják a tömeget... Nem ingerültséget idézni elő, hanem közelítést eszközölni lelkem tiszta szándéka, ki felőlem más-képen ítél, az félre ért. Az átalakulás processusában nemzete-

¹ L. APÁTHY István cikkét a Társadalomtudományi Szemle 1912. évfolyamában.

met feltartóztatni nem akarom, a kor halad, benne a pártok élete időről-időre elevenebb; most nem mondom akarni, hanem csak gondolni is, hogy ne tegyünk semmit: a leg-nevetségesebb satyra.»

METTERNICH hercegről is helytelen lenne feltételezni, hogy műve örök fennállásában bízott. 1848 január 23-án azt írja KÜBECK-nek, hogy Milanóban csend van, esik a hó, amit az olasz szabadsághősök nem szeretnek. ROTSHILDOT ugyanakkor biztosította, hogy *politikailag a monarchia jól áll, de a tőzsde rosszul; ő teljesíti kötelességét, a báró ellenben nem. Ha az ördög őt elviszi, megy vele a báró is. Ő szemébe néz a pokolnak, de a pénz emberei alszanak, ahelyett, hogy küzdenének. Sorsuk tehát megpecsételtetett.*¹ A forradalom kitörésekor is állja szavát: míg ő miniszter, semmi se lesz alkotmányból, felelős minisztériumból, bárminő engedményből.

ARANY János, Nagyszalontának akkor még kevésbé ismert másodjegyzője is éles megfigyelést árul el egyik levelében:

«A pártok erősebb ellentétben állnak, mint valaha: kibékülés bajosan remélhető. S mint mindenütt, úgy nálunk is megtartja a pártoskodás eredeti bélyegét: a felek veszekednek, de nem egymást ütik, hanem a közügyet.»²

Az országgyűlésen az ellenzék már szervezeten lépett fel, s bár DEÁK beteg volt, WESSELÉNYI vaktsága miatt nem jött el Pozsonyba, s KOSSUTH is egy ideig betegsége és sógorának elhalálózása miatt távol volt onnan, úgy látszott, hogy a tanácskozás irányítását meg tudja tartani. Az unio ügyénél TELEKI szerint oly istenien beszélt, ahogyan még soha, s javaslatához mindenki csatlakozott. WENCKHEIM Béla báró viszont úgy látja, hogy a vezér nem bír azon tapintattal, ügyességgel, hogy a gyűléseket vezethesse, «pedig minden ekkoráig körülötte forog, mert a legeszesebb, a legszorgalmatosabb, de félek, hogy ki fogják venni a gyeplőt a kezéből».

Az ismeretlen veszedelmet, mely a nehezen egységre vergő-

¹ METTERNICH und KÜBECK 1910. 36—37. 1.

² ARANY János levelezése I. k. 1848 január 3.

dött ellenzék munkáját fenyegeti, az eseményeket távolról, lelki szemeivel figyelő WESSELÉNYI érzi meg elsőnek.

«Mit a jelen országgyűlés eddigi s előttem ismert folytáról írsz, — válaszolja február 14-én WENCKHEIMnek — hitem s a nagyon elterjedt közvélemény szerint nem egészen méltányos. Nemcsak lelkesedés mutatkozik ott, hanem erély és higgadtság. Főként mit KOSSUTHra vonatkozólag írsz, megvallom, fájt nekem. Ő hona s az emberiség szent ügye iránt már évek hosszú során át oly nemes buzgóságot, oly ernyedetlen erélyt, annyira tántoríthatlan s rendíthetlen hívséget bizonyított, ez ügynek, meggyőződésének áldozta oda erejét, egészségét; azt, amit az emberek szerencsének neveznek, üldözésnek, gyűlölségnek lett ezen hívségéért tárgya s martalékja. Türt azon elvekért, melyeknek így érlelt gyümölcsseit kezdjük most szedhetni. Szenvedte a börtön gyötrelmeit, melyekről senkinek sincs, ki azokat nem érezte, fogalma.»¹

A Franciaországból kiszivárgó hírek, az olasz szabadságharc, az osztrák tartományokban észlelt mozgolódás, a szláv elöretörés, itthon a király lemondásáról elterjedt hírek és a pénzügyi helyzet várható megrosszabbodása mind arra mutatnak, hogy a közeli jövőben nagy események játszódnak le. Mindenhol változásokról beszélnek, amelyekről azonban biztosat nem tud senki mondani, az idősebbek aggodalommal, a fiatalabb nemzedék bizakodva várják a titkot takaró fátyol fellebbezését.

Az idegesség általánossá lesz. SZÉCHENYI jön-megy, nyugtalanul viselkedik. Csodálatos dolgokat összebeszél, írja SZEMERE. *Ha bökdösésről, túlzásról beszél az ülésben, ha kijövünk, örvend a zavar-nak, azt mondogatja, ő úgy szereti.* Türi KOSSUTH gúnyolódásait, azért, hogy jobb szeretne Madagaskárban vagy Kínában élni, mint mosonyi követ lenni. «Ütné meg a mennykő diplomatiájának tekervényes útjait, írja KOSSUTH WESSELÉNYINEK, mindig szakadáson dolgozik, — pártocska, centrum, ez rögeszméje». A gróf otthon,

¹ WESSELÉNYI levéltár, Kolozsvár.

Hamletként szemrehányásokat tesz önmagának, sűrűn felveti a kérdést, miért nem hisznek neki honfitársai? Miben csalta meg a nemzetet? Nem rokonszenves a képe? Hiszen nem is hízott, ami talán az erő jele volna! Talán azzal vétett, hogy a nemzet gyengeségére rámutatott, hogy alkalmazta a közmondást: sokat akar a szarka, de nem bírja a farka? Úgy érzi magát, mint Brutus fiaival szemben, de szívesebben halna meg Tarquiniusként mint hazaáruló. Nehéz az ellenzékkel boldogulni, — mondja tovább, — amióta KOSSUTH a Pesti Hirlaptól elesett. Beszélni ellene? Nem tűri.

A fiatal képviselők nyílt ülésekben egymást sértegetik, a párbaj napirenden van: VAY Dánielt kihivatja gróf WALDSTEIN János, BÓNIS Pált SENNYEY, LÓNYAY Menyhértet SZEMERE Bertalan, KOSSUTHOT ugyancsak WALDSTEIN. Az ellenzék vezére családjának KÁROLYI és BATTHYÁNY grófnék 100,000 forintnyi alap összegyűjtését kezdeményezik, ha KOSSUTH elesne.

A jelen század kezdő éveiben rövid ideig tartó vita folyt le afölött, ki ismerte fel PETŐFI Sándor szellemi nagyságát elsőnek. Mint valóban döntésre hivatott bíró JÓKAI a pálmát VÖRÖSMARTYNAK ítélte oda.¹ Ugyanő legnagyobb lyrikusunk ellenségei közé először sorozza be SZÉCHENYIT (Üstökös 1879 aug. 3. sz.) s ezt VÁRADI Antal is átvette (Az Ujság 1907. 301. sz.). SZÉCHENYI könyvtárának és iratainak áttanulmányozása közben nem akadtam nyomára annak, hogy a gróf PETŐFI költeményeinek első kiadásait megszerezte, csak az 1848-iki, közismerten megcsonkítva kiadott van meg könyvei között, nem is idéz korábban belőlük, de kétségtelen, hogy ismerte az egykorú lapokban megjelent 1—2 költeményét, de ezek nagyobb feltűnést előtte sem kelthettek. ARANY is bevallja, hogy 1846-ban ő reá se tettek Petőfi dalai mélyebb benyomást, mint a fiatalabb költők bármelyikéé, s talált köztük dagályosat, 1—2 gyo-

Még kevésbé méltányolták *akkor* benne a század harmadik nagy szellemi áramlatát, a demokratikus irányt is magába foglaló népiességet. Megvolt az oka! Még a *János Vitéz*ről is Nagyszalon-

¹ A Petőfi Társaság 1900 nov. 18. közgyűlésén.

tán azt mondogatták: az is bolond, aki az ilyet kinyomtatja. Pedig ez az irány PETŐFINél akkor már kiforrott életnézet, meggyőződés. «Hiába a népköltészet az igazi költészet, — írja 1847 február 4-én ARANYnak. — Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata, ezt kivívni célja minden kebelnek, ki megsokalta már látni, mint martírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henýelhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az aristocrátiát.»

Ennél is radikálisabb eszméi tárulnak fel később írott másik levelében, amikor ARANYnak népies szellemben tervbe vett eposzát lelkesedve fogadja, de kéri, csak királyt ne vegyen fel hősnek, még MÁTYÁST sem. Ez is király volt, s egyik kutya, másik eb. Ha már a szabadság eszméit nem olthatják szabadon a népbe, a szolgaság képét ne tegye a költészet színessé és vonzóvá. ARANY nem osztja barátja nézeteit: «Ha én valaha népies eposz írására vetném fejemet: a fejedelmek korából venném tárgyamat. Festeném a népet szabadnak, nemesnek, fegyverforgatónak... a fejedelmet atyának, patriarchának, elsőnek az egyenlők közt. Festenék szabad hazát, közös hazát; megtanítanám a népet, mikép szeresse a hont, melyért előde vére folyt».¹

Ilyen eposz megírására, mely a nép vérévé lenne, általa a nemesi rend talán elszégyelné magát, ő egyedül PETŐFIT tartja hivatottnak. A gondolatot PETŐFI nem hárítja el magától, de neki DÓZSA az eszményképe, őt tartja a magyar történelem egyik legdicsebb emberének, s amikor ARANY *Murány ostromát* WESSELÉNYINEK akarja ajánlani, PETŐFI arra kéri, hagyja el az ajánlást, vagy írja címébe a báró inasát vagy kanászát, mert lehet derék ember, de nagyúr és a poéta nagyúrnak ne ajánlgassa semmiét. Néha a sértődöttség ARANY szelíd lelkületén is erőt vesz. Amikor PETRICHEVICH HORVÁTH róla lekicsinylő szójátékot tesz közzé, ő is megneheztel: ne higgyék az arisztokrata urak, hogy ő falusi kutya, a kit ingerelni lehet, s ha fogat vicсорít, a doronggal végig kell húzni rajta. Írjanak azok csak

¹ ARANY János levelezése, I. k. 1888.

síma, színtelen verseket, PETŐFI, TOMPA meg ő majd olyanokat, a miket a tót, francia vagy sváb dajkától tejet szopók nem értenek meg, de a számatlan nagy szám magáénak vall.

A reformkorszakban felnőtt, s az ellenzék nyomdokain haladó második nemzedék főereje tehát a népiesség lesz. Ez a fiatalság már a SZÉCHENYI által felébresztett nemzeti önérzet korában nő férfivá, s PETŐFI tanulmányai között SZÉCHENYI társadalombölcseletét és politikai elveit is magáévá teszi, sőt tovább kifejti. A radikalizmus választja el őket egymástól, s ha a 25 éves költő politikai nézetei kiforratlanok, ha lobogó vérmérséklete nélkülözi a gróf megfontoltságát és élettapasztalatait, ha nem is haladt mindenben SZÉCHENYI útján, hogy az alapokat tőle vette, HORVÁTH János már meggyőzően kimutatta. De ebből a lelki viszonyból következik az is, hogy a nemes célokért küzdő ifjú költőnek SZÉCHENYI nem lehetett személyes ellensége. Ha PETŐFI nem volt feltétlen bámulója, «viszont SZÉCHENYI se helyeselte volna PETŐFI politikai lyráját, aminthogy örökké helytelenítette KOSSUTH lyrai politikáját». Megállapíthatjuk továbbá azt is, hogy PETŐFI és SZÉCHENYI naplóinak, leveleinek hangja, ahol a mult bűneinek ostromozásáról van szó, legtöbbször csak a szavak rendjében tér el egymástól, a meggyőződés ereje és heve, a haza szeretete és a vágy annak sorsán javítani, mindkettőben azonos.

Pest társadalmi életét a forradalmat megelőző közvetlen esztendőkből nem ismerjük még. CSENGERY Antalnak legutóbb kiadott levelezéséből kitűnik, hogy PETŐFI sűrűn eljárt hozzá, elszavalta ott újabb költeményeit, megnézte a külföldi lapokat és... várta a forradalmat. Önök nem hiszik, hogy meglesz, mondogatta CSENGERY-nek, de én érzem, érzem előre, mint a kutya a földindulást.

A fiatalsággal együtt ő is a *Pilvax*-ba és a *Két pisztoly*-ba járt el politizálni. A rendőrség ezt a két helyet tartotta a forradalmi eszmék főfészekének. TELEKI László, BATTHYÁNY és PERCZEL is többnyire velők tartanak, itt beszélük meg, kiket engednek szóhoz a megyei és városi közgyűléseken, a Védegyletben és a Gazdasági Egyesület ülésein. KOSSUTH, SZENTKIRÁLYI innen kapják a támogató karzatot Egyes alkalmakról a rendőri jelentések bőven beszámolnak. Ilyen

volt 1846 május 6-án a LISZT Ferenc tiszteletére adott szerenád, amikor az ellenzék vezérei szintén a Pilvaxban ünnepelték a nagy művészt. A felköszöntőkben kifejezték azt is, hogy a magyarnak erős jellemekre van szüksége, csak így nyerhet több szabadságot. VACHOTT Sándor költeményt nyújtott át neki, amire BESZE János megjegyezte, hogy ilyen kitüntetést a király se kap. LISZT igen örült a fiatalok megbecsülésének, a jogászok által megívott sört ő fizette ki, noha felkérték arra, hogy a német színházakban ne lépjen fel, s ez neki anyagi veszteséget jelentett.

A rendőrség az egyetemi ifjakkal róttá fel azt is, hogy június 3-án anonim leveleket találtak a pesti utcákon elszórva, amelyek lázadásra hívták fel az embereket. Emiatt az úrnapi körmenet idejére katonai készenlétről gondoskodtak, de nem volt semmi zavar-gás. A király mindamellett még 1846 nyarán felhívta MAJLÁTH kancellárt, hogy a Pilvaxban folyó üzemeket minden eszközzel akadályozza meg, s 1847 elején ezt az összes pesti és vidéki kávéházakra kiterjesztette, mert a rendőri jelentések szerint a közönség jobbra csak azon kávéházakat keresi fel, amelyekben tiltott lapokat olvashat. 1847 december 8-án általános rendelkezést állít össze az állami konferencia, melyben METTERNICH kifejti, hogy a királynak nemcsak joga, de kötelessége is az országgyűlés rendjének biztosítása és az ifjúság terrorjának megfékezése. Mindez akkor már elkészített intézkedés volt.

Az ifjúság nemes erőt és lobogó lelkesedést vitt bele a küzdelembe, mely nem riad vissza a radikális megoldástól, nem ismer akadályokat. De a legnagyobb baj az volt, hogy beavatkozásával a politikai életre nemcsak az ellenzék, az egész közvélemény szükségletévé lett a rögtöni intézkedések utáni vágy, mely a tömegek lelkében követeléssé erősödik. Levelekben, hivatalos iratokban, az újságok cikkeiben s a politikai röpiratokban mindinkább sűrű lesz ez vagy a vele rokon kitétel. MÉSZÁROS Lázár megütközve látja, hogy már a miniszteri tanácskozásokban is a megfontolás kárát vallja a gyors intézkedés, «a szempillanatban felmerült okra rögtöni cselekedet következett», pedig sokszor tapasztalták, hogy az osztrák hivatalokban hagyományos hosszadalmasságnak is voltak előnyei.

Az önmérséklet is egészen eltűnik a forradalmi mozgalmak szótárából. A népgyűlések fiatal szónokai, a forradalmi cikkek írói nem látják azt, hogy az ország nem bízhat az európai közvélemény támogatásában, mert akkor az orosz ellen erős Ausztria a jelszó, nem gondolják meg, hogy az országnak nincsen belső hadereje; amikor a magyar nyelv azonnali általános érvényre emelését követelik, nem gondolnak az előkészület hiányosságára, a velünk együtt élő nemzetiségek irigységére és ellenséges indulatára, hogy a fiatalság önbizalma kifelé gögnek tűnik fel és politikai rövidlátásunkra magyarázható. Minderre, a magyar állam életében jórészt ma is életbevágó kérdésre az ellenzéknek nincs egyetlen számbavehető terve, javaslata, a nemzetiségi kérdés Kossuthot is készületlenül találja.

PETŐFI már a forradalmi események kitörése előtt tisztában van azzal, hogy félúton nem lehet megállani, erre vallanak 1846—47-ben a kormány, a főbb politikusok és az uralkodó ellen írt versei. 1846-ban BECK Károly kérdésére, mit tart KOSSUTH és SZÉCHENYI felől, igen megfontolt, és rendszeres politikai gondolkozásra valló feleletet ad:

«Amaz (t. i. SZÉCHENYI) jólét által akar a szabadsághoz, emez a szabadság által jóléthez jutni; az egyik újít, a másik lázít. Hogy köztük orosz-pyladesi viszonyról szó sem lehet, az világos. KOSSUTH tehetségeit csodálom, de személyesen nem bírhatja sympathiámat. Egy igazi demokratának nem volna szabad oly gyermekesen bele bősztülve lenni arisztokratikus kedvtelésekbe és válogatott modorába. Ő Caesar hírszomjával és veszedelmes svadájával bír, de hiányzik nála, — kell gyanakodnom — egy Brutus és Cassius önmegtagadása. Nyílt titok, hogy Magyarország tökéletes önállóságára törekszik».¹

A két nagy lélek egymáshoz való viszonyát a forradalom napjaiban röviden foglalom össze. 1848 március 6-án PETŐFI a Lánchíd építését szemléli meg, s visszafelé SZENTPÉTERIVEL beszélgetve ismételtén és fennhangon alávaló talpnyalónak nevezi METTERNICHT, akit agyon kell ütni, s belőle paprikást főzni.

¹ Petőfi S. Beck K. tollában. Berlin 1879.

Március 9—10-én a Pilvaxban élénk vitatkozások folynak az ország helyzetéről, melyeket PETŐFI, JÓKAI és NYÁRI Pál irányítanak. A társadalom sok kiválósága is jelen van ezeken, nagy lakoma, a francia forradalmi indulót játszatják, szidják nyíltan METTERNICHT.

Március 14-én népgyűlést tart az Ellenzéki Kör az ifjúsággal együtt, amelyen összegezik és elfogadják a nemzet kívánságait. Este belép a Pilvaxba egy fiatal egyén, aki leadja a Bécsben történt eseményeket. PETŐFI «*mint a közeledő forradalom démona*» felkiált: ime a forradalom fürgetege már itt zúg a közeli szomszédban, és mi tétovázunk! Nem! Cselekedni fogunk. A vezetők az egész éjet ébren töltik, másnap kitör a forradalom. Ha SZÉCHENYIT 1830-ban a büszkeség méltán töltötte el, hogy *Hitelét* egy év alatt négyszer kiadták, PETŐFI lelke az örömtől megittasulva hallhatta, hogy egy nap négy népgyűlés zúgta utána a *Talpra magyar* esküjét.

Másnap az Ellekzéki Kör ablakából apró cédulákat szórnak ki: Kiket kíván a nemzet minisztereknek. Rajta 9 név és EÖTVÖSÉ mint pecsétőré, SZÉCHENYI, ESTERHÁZY, MÉSZÁROS nincsen benne a névsorban.

Március 24-én jelent meg a miniszterek aláírt névsora, aznap hajnalban SZÉCHENYIT KOVÁCS Lajos és TASNER Antal keresik fel, s megdöbbenéssel mondják el a grófnak a Pesten tapasztaltakat, a forradalmi hangulat előre törését. TASNER bemutatja PETŐFI március 11-én írt költeményének szövegét is, amelyet a költő a Pilvax-ban felolvasott, de JÓKAI kérésére elégetett. Később megbánta tettét s a verset lediktálta EGRESSY Gábornak, akinek útján TASNER és mások is hozzájutottak. A forradalmi ifjak vezérének ezen első üzenete az országgyűlés és minisztérium tagjaihoz elszomorította SZÉCHENYIT, s délután a kerületi ülést a költemény első sorainak szavaival nyitotta meg:

Dicsőséges nagy urak hát hol vagytok?

Viszket-e úgy egy kicsit a nyakatok?

Új divatú nyakravaló készül most

Számotokra — nem cifra, de jó szoros.¹

¹ EGRESSY másolókönyve később FÁY András, majd K. PAPP Miklós és ettől id. SZINYEI József gyűjteményébe került. BÉKÉSSY Károly az Erdélyi

Március 21-én PETŐFI biztosítja ARANY-t, hogy Pesten forradalom van, noha szeretnék sokan az eseményeket nem ezzel a névvel megjelölni. «Ellenszegülés azért nem volt, mert az ellen vagy átlátta tehetetlen gyengeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket». Kívánta volna, hogy lássa JANKÓ barátja, amikor a több ezer emberből álló tömeget ő felvezette a várba, mint reszketett a nagyméltóságú helytartótanács! Ekkor SZÉCHENYI még Pozsonyban van, nem találkozna.

A két nagy lélek egyetlen személyes érintkezése, melyről hiteles és közel egykorú adataink vannak, május 12-én megy végbe. LEDERER Ignác báró budai várparancsnok ellen tudvalevőleg az ifjúság szintén forrongani kezdett, mivel nem adott ki nekik fegyvereket. SZUBORITS Antal szerint, ki mint a nádor udvarmestere többször találkozott a vitéz és kötelességtudó katonával, az ifjúság elfeledte, hogy az árvízkor érdemeket szerzett a mentés körül, május 10-én este ablakai alatt tüntettek. A tömeg szétszórása közben a katonák 2—3 ifjút szuronyaikkal megsebesítettek. Ezeket a fiatalok éjjel 11 órakor felvitték a várba, hogy a nádornak megmutassák. SZUBORITS fogadta őket, s nagynehezen rávette a visszatérésre.

SZÉCHENYI az eset miatt reggel 4 óráig tartó tanácskozáson megütközik azon, hogy a miniszterek jóformán kivétel nélkül a katonaság ellen kelnek ki, a tüntetőket nem hibáztatja senki. A polgárokhoz intézett falragaszt, melyben a közrend megtartására hívják fel a lakosságot, SZÉCHENYI-n kívül csak négy miniszter írja alá, KOSSUTH nem. Másnap a *Március tizenötödikében* megjelenik az első támadás a minisztérium ellen is, mondjanak le, NYÁRY Pál alkosson újat. «Nem kell a minisztériumban pecsovicsmaradék. Legyen vége azon időeknek, midőn azt hitték, hogy a cifra historiai nevek nélkül nem lehet Magyarországot kormányozni. Menjen nyugalomba

Múzeumban levő másolatát elküldte JÓKAINAK, s ő adta ki az Üstökös 1872. évf. 12. számában. Másodszor a SZINNYEINÉL levő szöveg után közölte BARÓTI Lajos az Egyetemes Philologiai Közlöny 1894-iki folyamában. Harmadszor FERENCZI Zoltán tette közzé azt br. APOR Károly hagyatékából származó egykorú másolat után a Petőfi Múzeum 8. évi folyamában. FERENCZI szövegében és a kiadott szövegekben általában az első sor hol szava helyén hogy olvasható, és a sorok második felét külön sorba írva adja.

SZÉCHENYI, a Jelenkor inoportunus vezércikkezője.» Harmadnap PETŐFI a Múzeum előtt népgyűlést tart, melyen bizonyítja, hogy a minisztérium erőtlen s követeli, hogy a vérengzés részeseit azonnal büntessék meg. Délben küldöttséget vezet a miniszterek elé, akiket BATTHYÁNY lakására lovasküldöncök hívtak össze. Egysorban álltak BATTHYÁNY, SZÉCHENYI, DEÁK, KLAUZÁL, EÖTVÖS; SZEMERE nem jött el, KOSSUTH pedig köpenyébe burkolódzva mint «ROBESPIERRE» a többi-től külön ült. PETŐFI szavaira BATTHYÁNY csitította a szenvedélyeket, nem csodálja, mondta, hogy türelmetlenek, de zavaros állapotok vannak, nehéz rendet teremteni, amikor az állam pénztára üres.

PETŐFI az őszinte, de semmi megfoghatót nem ígérő válaszra mosolyog. Odalép hozzá SZÉCHENYI:

— Ön most azt gondolja, azért vagytok miniszterek, hogy teremtetek, s ha másként nem, hát a pokolból is.

— Ha tagadnám se hinné el a miniszter úr!

— De önök elhihetik, hogy ily hirtelen még a pokolból sem lehet. Nekünk csaknem a semmiből kell teremteni.¹

«Nem lehet megmenekülnünk — olvassuk ezekben a napokban ismételten Széchenyi naplóiban: — Petőfi és társai a nemzet nevében ellenünk.» Amikor a minisztérium KOSSUTH indítványára kimondja, hogy mindent el kell követni arra, minthogy az ország megmenekülése attól függ, hogy a királyi család Budára jöjjön, s ESTERHÁZY által biztosítják az uralkodót a nemzet tántoríthatatlan hűségéről, PETŐFI ugyanakkor a Múzeum kertjében nyilvános népgyűlésen satyrát olvas fel: a bukott királyok jöjjenek ide, majd megválasztják őket táblabírákká. Erre a meghívásra az udvar válasza a nádor június 8-iki felterjesztésére, hogy tegye át Budára székhelyét, van rávezetve: *ad acta*.

Mielőtt Döblingbe viszik, SZÉCHENYI még olvassa a *Március tizenötödikében* jóformán naponta megújuló támadások között PETŐFI cikkét (augusztus 11-én): a minisztériumra a kutyáját se bízna rá, nem az országot. Néhány nappal később a költő azt írja ARANY-nak:

¹ SZÉCHENYI naplójában néhány odavetett szóval említi meg a jelenetet. Bővebben leírja a Március tizenötödike és DEGRÉ Alajos, Visszaemlékezéseim II. k.

«A haza cudarul van. Vagy jön egy mindent felforgató, de mindent megmentő forradalom, vagy elveszünk, de oly gyalázatosan, mint még nemzet nem veszett el. Én hiszem, hogy egy roppant forradalom előestéjén vagyunk, s tudod, nekem nincsenek vak sejtelmeim. Akkor aztán első dolgunk egy óriási akasztófát állítani, s rá kilenc embert (a minisztereket).»

Nem a megváltó forradalom jött, hanem a bukás. ARANY, mint az események szentanuinak legtöbbje, a negyvennyolcas eseményekre nem örömet gondol vissza, búzhödt térnek látja, máskor azt írja:

Örvény az, és midőn fölötte átvetett,
Szédelegve szemet húny az emlékezett.

PETŐFI-nek még meg kellett érnie, hogy az általa mindennek fölé helyezett nép nem választotta meg követnek, s a galériára szorult, «ahol ha el találja magát köhinteni, még onnan is szépen kiutasítják!» A *Március tizenötödike* 1849, 62-ik számában nagybetűs hirdetés jelent meg:

HOLNAP, JÚLIUS HÓ 1. 1849 DÉLUTÁN 6 ÓRAKOR NÉPGYÜLÉS
A MÚZEUM UDVARÁN;
TÁRGY: AZ OROSZ BETÖRÉS.

PETŐFI Sándor, EGRESSY Gábor, ARANY János, FANCZY Lajos.

Ez volt legnagyobb lyrikusunk utolsó szereplése első forradalmi sikerei színhelyén. Az ország legöregebb kapitánya akkor már Döblingben volt, PETŐFI, a nemzetőrség legfiatalabb kapitánya csalódottan hagyta el a fővárost.

Kétségtelenül a legnagyobb keserűség érzésével veti papírra ARANY-hoz, aki a népgyűlésre nem jött fel Pestre, a gyűlés sikeretelenségét leíró levelét, amely egyben az ellenzék vezérébe vetett hitének szétfoszlását is tudtul adja: KOSSUTH meghagyta, hogy hirdessenek népgyűlést, amelyen ő is ott lesz, hogy a legvégső erőfeszítésre rábírják a nemzetet. De ugyanazon nap a minisztérium elment Pestről «megmenteni becses irháját». Ez a komisszág őt dühbe hozta s most csak akkor boldog, ha elfelejti, hogy hazája van.

A legnagyobb lyrikus ugyanoda jut el végső következtetésében,

ahova a Legnagyobb Magyar. De PETŐFI a végkifejtéshez is sietve ér el, a levélre ARANY írta rá a legrövidebb befejezést: ez volt utolsó üzenete. Miért nem jött Szalontára? Mert Berényből Váradra egyenesebb, és ő sietett — meghalni.

A költő kiadott naplója, mely 1848-iki feljegyzéseinek egy részét tartalmazza, egykorúlag nem jutott el SZÉCHENYI kezeibe. PETŐFI ebben általában hibáztatja az első független minisztérium gyengeségét, ami főként a katonai ügyek elintézésénél volt szerinte érezhető és szembetűnő.

Aki Mészáros Lázár emlékiratait s a minisztérium immár hozzáférhető hivatalos iratait tanulmányozza, belátja, hogy a költő türelmetlensége és bizalmatlansága a viszonyok nemismeréséből származott. Igazat kell adnunk Mészáros emlékének, hogy semmi mulasztás őt és minisztertársait nem terheli: ő volt az egyetlen magyar miniszter, aki hivataloskodása ideje alatt nem is láthatja az uralkodót, s a magasabb, hatalmukhoz ragaszkodó osztrák katonai hatóságok alattomban és nyíltan mindent elkövettek arra, hogy az új magyar hadügyminiszter helyzetét megnehezítsék, s hogy velük szemben a magyar kormány nem támaszkodhatott sem az intrikával körülbástyázott gyenge elméjű uralkodóra, sem a hazudozó s megbízhatatlan egyén hírében álló trónörökösre, sem a magyarok iránt semmi rokonszenvet nem ápoló Lajos főhercegre. A pénz, felszerelés, intézkedés a katonai csapatok felett tovább is Bécsben marad.

A naplónak egyenesen SZÉCHENYI ellen írt részlete az u. n. KLIEGL-ügyről szól.

PETŐFI naplójában április 29-én a következő bejegyzést olvashatjuk: «KLIEGL a nagy gépész tegnap mutatta be nevezetes találmányát a Körben. Véghetetlenül tökéletesített vaspálya, hegyenvölgyön utazhatni vele, s fele annyiba kerül, mint a mostaniak.

KLIEGL a közlekedési miniszterhez ment új találmányával. A közlekedési miniszter SZÉCSENYI István.

Ezt tudni elég, hogy az eredményt is tudjuk. SZÉCSENYI olyan ember, ki a fogpiszkálót is Angliából hozatja magának, élván azon szent meggyőződésben, hogy a magyar ember hatókör az effélékhez. Meg sem nézte KLIEGL gépeit, hanem küldte őt talál-

mányával egyetemben nem tudom kihez-mihez. No de a nagyemberek ilyen kis gyöngeségein ne akadjunk fön. Nem is SZÉCSENYI a hibás, hanem KIEGL uram maga, mért volt olyan együgyű, hogy Ungot választotta születése helyéül? Ha valahol Boroughbridgeben született volna, s a neve valami Percy Birche Krokszenbrakszen volna, akkor aztán majd másképp fogadta volna SZÉCSENYI. Ha tehát ennekutánna megint fölhalál valamit, legyen annyi esze, hogy szüllessék Angolországban, vagy menjen az alföldre fakilincset és kulcsokat csinálni».

KIEGL József előbb katona, majd festőművész volt, kortársa SZÉCHENYI-nek. Meglehetősen későn, 1835-ben kezdett foglalkozni a gyakorlati technikával s 1835-ben néhány találmányának tervét és rajzát bemutatta a grófnak, ő azonban aligha találta azokat gyakorlati szempontból használhatóknak, s érdemleges anyagi támogatást — szokásához híven — nem nyújtott a feltalálónak.

KIEGL azonban tovább dolgozott, s 1840-ben nyomdai betűszedő és szétosztó gépet szerkesztett, amely az emberek előtt nagy feltűnést keltett. Gépét 1839/40 telén közszemlére állította ki, azonban nem tudott vele akkor sem olyan érdeklődést felkelteni, hogy a gépe hibáinak kijavítására szükséges pénzt megszerezte volna. Barátai támogatására 1842-ben kétkötetes munkát adtak ki, melyek előszavában PULSZKY Ferenc KIEGL eszméjét olyan nagynak nevezi, hogy «a szellemi életben új korszakot idéz elő». Az országgyűlés idejére Pozsonyba költözött, s ott mutatta be 1840-ben az Akadémia által kiküldött bizottságnak gépét működés közben.

A bizottság SCHEDIUS Lajos, GYÖRY Sándor, VÖRÖSMARTY Mihály, BALOGH Pál és TOLDY Ferencből állott s a június 23-án előterjesztett jelentés mindkét tanulmánynak nagy jövőt jósol; kiemeli ugyan, hogy a szedést szétbontó készülék még nem működik kifogástalanul, mert a betűsorokat felvevő táruk hiányzanak hozzá, de gyorsasága és megbízhatósága valóban meglepte a szemlélőket. A szedőgép sincsen még teljesen kiépítve, mert csak egyfajtájú betűkre alkalmazható, bár a feltaláló szerint ebben az irányban tökéletesíthető. A bizottság a feltaláló eddigi kísérletei eredményében a lényegeset abban találja, hogy a két gép alkalmazásával

a nyomtatás olcsóbbá lesz, s ha GUTENBERG időszakot képezett a polgárisodásban, KLIEGL találmánya... a nyomtatás mesterségében fog oly időszakot alkotni, milyen a négy század alatt fel nem tűnt.¹

A két gép értékére és használhatóságára nézve meglehetősen éles vita keletkezik ANTAL Mihály és ZSOLDOS Ignác között, de a fel-találó nem hagyja abba kísérletezéseit, s 1843-ban már annak a híre terjed el az országban, hogy olyan vasúti pályát talált fel, amely egy vágányon bonyolítható le, sőt a beavatottak szerint oly mozdony-tervei is vannak, melyek szerint hegyről le és fel akadály nélkül lehet haladni, másrészt némely helyen a mozdony a vágányokat is magával viszi.

KLIEGL ebben az időben újra igyekezett SZÉCHENYI támogatását magának megszerezni, de a gróf valószínűleg BESZÉDES József, vagy más hozzáértő barátai véleménye alapján most sem foglalkozott a többé-kevésbé fantasztikus terv megvalósíthatásával. Ez a közvé-léménynek annakidejében szintén feltűnt.²

A nádor a több oldalról jövő kívánságnak engedve 1842-ben a király engedélyét eszközölte ki a találmányok hivatalos meg-vizsgálására. Az újabb bizottság elnökévé báró MEDNYÁNSZKY Alajost nevezték ki, s 1844 tavaszán a bizottságot összeállították. KÜBECK báró kamarai elnöknek az volt a véleménye, hogy a betűszedő- és osztó gépet technikai és gazdasági szempontból kell megvizsgálni, minthogy erre a Budai állami nyomda vezetője, AUER nem alkal-mas, mert nincs meg a kellő szaktudása, a bécsi Politechnikum két tanárát, ALTMUTTER-t és BURG-ot nevezi bele a bizottságba, mint a gépalkotásban szakembereket. A vasúti vonal tervét szerinte bajos megvizsgálni, annyi mindenféle ismeretet feltételez. Minthogy gya-korlatilag bemutatni még úgy sem lehet, KLIEGL küldje be egye-lőre a terveket. Ezt a javaslatot a nádor is, METTERNICH is elfogadják, annál is inkább, mert a kísérletek folytatására kért pénzsegély kiuta-lása KÜBECK-től függött.

BURG-nak sürgősen Párizsba kellett utaznia, Bécsből HÖNIG és

¹ A jelentést közli a Tudománytár 1840. a Társalkodó 1841. évi folyama.

² L. SÁROSSY Gyula levelét 1842 aug. 8-áról. Irodalomtört. közlemények 27. kötet. KLIEGL közléseit gépről felsorolja SZINNYEI Magyar írók 6 kötete.

ALTMUTTER jöttek le Pozsonyba, ahol az elnökön kívül gróf TÖRÖK Bálint helytartósági tanácsos és CZEH János censor várták. A nádor július 24-én terjeszti fel a bizottság jelentését, amelynek lényegét röviden így foglalja össze:

Innuente hac relatione inventa a Josephi KLIEGL e duplici constat opere, antelata quippe machina pro segregandis ab invicem typis deserviente et alia machina sic dicta typothetica, componendis typis destinata, quarum prior jam maxima in parte confecta habetur, posterior vero schematis duntaxat formam adhuc sollummmodo praese fert. Ambas has machinas accomode non minus ac ingeniose effabricatas, occasione iteratorum experimentorum cum iisdem coram indagante commissione institutorum, penes modernam etiam compagem, quasvis operationes omni cum exactitudine et celeritate absolvisse, atque opinione etiam dicti professoris instituti Polytechnici HÖNIG fundatam adesse spem, easdem machinas, si plene perfici potuerint scopo et destinationi suae sub obtuta quoque practicae utilitatis debite responsuras esse.

Minthogy a bizottság elnöke a jelentéshez azt is hozzáfűzte, hogy a feltaláló anyagi támogatás híjával alighanem abbahagyja gépei tökéletesítését, ami a nyomdászatra nézve káros lenne, a nádor arra kéri MAJLÁTH kancellárt, hogy részére a királytól 6000 forint segélyt eszközöljön ki, s egyben közli azt is, hogy KLIEGL kész a vasúti pálya építésére vonatkozó tervét is bemutatni.

A kancellária augusztus 10-én írta meg az ügyben a felterjesztést, amelynek eleje átveszi a nádor jelentését, arra kéri a királyt, hogy a nemzet koronázási ajándékából 6000 forintot engedélyezzen KLIEGLnek gépei befejezésére.

A király elhatározása a következő volt:

Ich bewillige dem KLIEGL zu dem angedeuteten Zwecke eine Unterstützung von sechs Tausend Gulden C. M. aus meinem Krönungshonorar, und ermächtige Sie, wegen Verabfolgung dieser Summe an denselben das Erforderliche zu veranlassen.

Triest den 9. September 844.

FERDINANDUS.

KÜBECK október 12-én a király által engedélyezett összeget csakugyan leküldte a kancelláriára KLIEGL részére.¹

Az idő és tapasztalás itt is SZÉCHENYIT igazolta. KLIEGL kétségtelenül tehetséges ember volt, egyike a magyar őstalajból felbukkanó erőknél, de nem volt rendszeresítő és összefogó ereje, SZÉCHENYI ezért nem támogatta a sajátjából, és semmiféle támadás nem tudta rávenni arra, hogy az eredmény nélkül lefolyt hat év után újabb közpénzt adjon a kísérletezések folytatására.²

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.

¹ Országos Levéltár kancell. elnöki iratok 1844: 269, 383, 463, 506, 543, 818, 958.

² A zongorabillentyűs szedőgép leírása megjelent a Vasárnapi Újság 1856 nov. 2. számában, rajza u. ott 1857 ápr. 5. számban. A szedőgép évtizedeken át a Nemzeti Múzeumban volt.

Kliegl életének szomorú folytatását közli SZABÓ József adatai alapján u. azon lap 1862, 4. száma.

A POROSZ EGYETEMI KÖNYVTÁRAK PÉNZ- ÜGYEIRŐL.

Ma, amikor napról-napra világosabban és nyomasztóbban érezzük, hogy a háború mennyire kifosztotta országunkat s hogy a fel-darabolással végleg elvesztett gazdasági egyensúlyt újjal pótolni keserves küzdelmek árán is csak alig-alig sikerül; amikor könyv-tárainkat is csőddel fenyegeti ez a társadalmi és állami életünkre egyaránt ólomsúllyal nehezedő helyzet, — talán nem érdektelen egy pillantást vetni könyvtárügyünk mintaképének, Poroszország-nak a viszonyaira. Az összehasonlítás lesújtó ugyan; — tudjuk, hogy a mi állami könyvtáraink még mindig nem léptek rá a krízisből kivezető útra, és látni fogjuk, hogy a porosz könyvtáraknál már nagyban folyik az újjáépítés munkája. De ez bizonyos fokig érthető is, — Németország csak a háború terheit viseli, megcsonkítása gazda-sági szempontból jelentéktelen a mienkhez képest. És mégis — figye-lemmel kell kísérnünk azt a munkát, melyet Németország végez, — szerényebb kereteink között nekünk is hasonló utat kell megjárunk.

Vizsgálódásunk tárgyául azért választottuk a porosz egyetemi könyvtárakat, mert ezek egységes központi irányítás alatt álló rokon-jellegű könyvtárak lévén, leginkább megengedik az általánosító vizsgálatot s ezzel lehetővé teszik, hogy az individuumtól s annak esetlegességeitől bizonyos fokig eltekintsünk. Ezenfelül jelentőség-ben messze felülmulják Németországnak minden más ilyen homogén könyvtárcsoportját. A homogeneitás kedvéért zártuk ki a két városi vezetés alatt álló porosz egyetemi könyvtárt, a frankfurtit és a kölnit is. De ha így általánosságban beszélhetünk is porosz egyetemi könyvtárakról, az általánosításban tovább mennünk nem szabad, — amit ezeknél tapasztalunk, abból nem következtethetünk még csak az összes német egyetemi könyvtár viszonyaira sem. Viszont nem szabad a 10 könyvtárra vonatkozó átlagadatok mellett az egyes

könyvtárak egyéni viszonyait sem teljesen elhanyagolnunk, ehhez az egyes könyvtárak közti különbségek mégis túl jelentékenyek. A tárgyalás során az áttekinthetőség és a rövidség kedvéért eltekintettünk ugyan attól, hogy az egyes könyvtáraknak bár csak az átlagtól legfeltűnőbben elütő speciális adataival is foglalkozzunk, de ezt a hiányt a függelékképp bemutatott részletes táblákkal igyekszünk pótolni.

Forrásaink a *Jahrbuch der deutschen Bibliotheken* 1902 óta egységes szabályok alapján összeállított statisztikája és az egyetemek krónikáiban közzétett könyvtári jelentések. Ezek a források szabják meg vizsgálódásaink határait is; sok érdekes finánciális kérdéssel nem foglalkozhatunk az alapul szolgáló statisztikai felvételek hiánya következtében.

Célunk az infláció utáni helyzet megvilágítása és összevetése a háború előttivel. Az infláció idejének finánciális statisztikáit a pénzromlás teljesen értéktelenné teszi (az 1923/24. évre nem is készült ilyen statisztika), s így ezt az időt ki kellett zárni vizsgálódásainkból. Sajnos, a *Jahrbuch* utolsó statisztikája az 1926/27. évre szól (április 1.—március 31.); ennél későbbi adatokat csak elvételek figyelembe, mert a könyvtáraknak még csak fele kezdte meg újra jelentései publikálását.

Vizsgáljuk először a *bevételeket*, azaz helyesebben a könyvtárak finánciáit a bevétel szempontjából. A pontos bevételi adatok ugyanis nem állanak mindenütt rendelkezésre, csak ott, ahol a könyvtárak évi jelentései ezekről beszámolnak. Hogy mégis teljes képet nyerhessünk, nincs más mód, mint a kiadások végösszegét szerepeltetni a bevételek összege helyett, a két szám a legtöbb esetben úgyis fedi egymást, eltéréseik minimálisak.

A háborút közvetlenül megelőző évek a porosz könyvtárügy terén nagy fellendülésnek voltak tanui. 1910-ben egyszerre 50%-kal emelték a porosz egyetemi könyvtárak rendes dologi budgetjét, mégpedig oly módon, hogy a szükséges összegek előteremtését részben az önszegély útjára utalták. Ekkor hozták be a kölcsönzési díjat (250 M), melyet minden könyvtárhasználó és az egyetem

minden beiratkozott hallgatója köteles fizetni. A díjak előírányzott jövedelmét az állam garantálta a könyvtáraknak, s azonkívül fel-emelte a könyvtárak átalányát, oly mértékben, hogy az előírányzott díjbevéttel együtt a dologi budget összege kb. 50⁰/0-os emel-kedést mutasson.

De ez csak az első lépés volt. Rövid két évvel ezután az ország-gyűlés az egyetemi könyvtárak hiányainak pótlására 1 millió M-át szavazott meg, mely összeg öt 200.000 M-ás évi rátában volt a könyvtárak rendelkezésére bocsátandó. Ez a két intézkedés pár év alatt csaknem megkétszerezte a könyvtárak rendelkezésére álló anyagi eszközöket.

A háború természetesen visszaesést hozott ezen a téren is, az infláció fantasztikus tempója pedig átmenetileg teljesen lehetetlen helyzetet teremtett. Azonban mindjárt az infláció után olyan nívón történt meg a könyvtári budgetek stabilizálása, amely — legalább is számszerűleg — újabb fejlődést jelent a békeévekkel szemben, s a könyvtárak anyagi helyzete azóta is évről-évre javuló képet mutat.

Nézzük e fejlődésnek számszerű képét. A 10 egyetemi könyv-tár összes dologi kiadása a következőképpen alakult:

1902/03	---	---	---	---	---	---	---	353.268 M
1909/10	---	---	---	---	---	---	---	403.246 «
1911/12	---	---	---	---	---	---	---	590.660 «
1912/13	---	---	---	---	---	---	---	772.676 «
1913/14	---	---	---	---	---	---	---	785.052 «
1924/25	---	---	---	---	---	---	---	888.774 «
1925/26	---	---	---	---	---	---	---	1,032.378 «
1926/27	---	---	---	---	---	---	---	1,146.597 «

Sokatmondó számok! Ha az 1902/3 számadási évet¹ bázisnak vesszük, a fejlődés főbb etapjait a következő viszonyszámokkal jelöl-hetjük:

1902/03	---	---	---	---	---	---	---	100
1909/10	---	---	---	---	---	---	---	114.1
1911/12	---	---	---	---	---	---	---	167.2
1912/13	---	---	---	---	---	---	---	218.7

¹ Az első év, melyben a *Jahrbuch* teljes statisztikát hoz.

1924/25	---	---	---	---	---	---	251'6
1926/27	---	---	---	---	---	---	324'6

vagyis egy negyedszázad alatt a dologi kiadások közel 225%-kal 3 1/4-szeresre emelkedtek!

Ha azonban a mai helyzetet egyszerűen a háború előttivel hasonlítjuk össze, az eredmény sokkal kevésbé impozáns. Az 1926/27. év dologi kiadásai az utolsó békeévével szemben mindössze 46,5%-os emelkedést mutatnak,¹ — és ezt is csak számszerűleg. Hogy tiszta képet kaphassunk, levonásba kell hoznunk a pénz csökkent vásárlóerejét. Ezt a levonást persze nem lehet egyszerűen egy általános drágulási index alkalmazásával elvégezni, olyan alapot kell találnunk, melyen jobban megközelíthetjük a könyvtárak szempontjából beállott drágulást.

Igen érdekes feladat lenne az egyes nemzetek könyvtárának dologi szükségleteire vonatkozó általános árindex felállítása, de ennek egyelőre leküzdhetetlen akadályai vannak. Az ilyen index csak akkor lenne tökéletes, ha külön indexet állíthatnánk fel a könyvbeszerzési, a kötési s az egyéb rendes dologi költségekre vonatkozólag s azután ezeket fontosságuk mérlegelésével egy indexbe egyesítenők. Mindez keresztülvihetetlen: egyrészt nem állnak rendelkezésre megfelelő és egy nevezőre hozható könyvárindexek s még a legjobb könyvtári statisztika, a német sem tájékoztat arról, hogy milyen arányban szerepel a könyvtárak beszerzésében a különböző nemzetek könyvtermelése; másrészt nincsenek adatok arra, hogy a könyvtárak milyen mértékben köttetnek, s végül az egyéb dologi kiadásoknak még a tagozódásáról sem tájékozódhatunk.

De a szóbanforgó kérdés nem is teszi szükségessé ilyen általános könyvtári árindex konstruálását. Ez nem is vinne közelebb feladatunk megoldásához, hiszen minden ilyen általános index sok egymástól eltérő esetet átlagol s így közvetlenül nem is alkalmazható az egyes esetre. Feladatunk szempontjából sokkal célravezetőbb,

¹ Az egyes könyvtárak külön kiszámított adatai alapján az átlagos emelkedés csak 44,4%.

ha csak a szóbanforgó könyvtárakra vonatkozólag igyekszünk kiadásaiknak az áralakulás okozta emelkedését megállapítani. Ez a feladat megvalósítható s az eredmény használható lesz, mert a vizsgált könyvtárak rokonjellegűek, gyűjtési körük, közönségük hasonló és nagyság szempontjából sem mutatnak nagyobb eltéréseket. Természetesen azoknak az adatoknak a hiánya, mely az általános indexek felállításának útjában áll, itt is lehetetlenné teszi pontos és teljesen megbízható eredmények elérését, de a feladat korlátozottsága legalább megkönnyíti a kísérletet — egy hozzávetőleges jelzőszám felállítását — és egyúttal bizonyos fokig a hibák kiküszöbölését is.

Könyvtáraink vásárlóerejének ilyen hozzávetőleges indexét adja a beszerzett bibliográfiai egység ára. Igaz, hogy ezt indexül elfogadva, csak utólagos korrekcióként lehetünk tekintettel a kötés költségeire és az egyéb dologi kiadásokra — ez azonban nem okoz jelentékenyebb hibát, mert a vizsgált években könyvtárainknál e két kiadási csoport jelentősége nagyjából ugyanaz marad, abszolút számaik a beszerzés költségeivel nagyjából arányosan változnak — s így jobb híján ez utóbbiakat az egész könyvtári budgetet jellemzőknek tekinthetjük. Ezt bizonyítják a következő számok, melyek a könyvbeszerzési kiadásoknak az összes kiadásokban való százalékos részesedését mutatják:

1912/13	...	...	...	...	...	...	73'8
1913/14	...	...	...	...	...	...	73'6
1924/25	...	...	...	...	...	...	73'9
1925/26	...	...	...	...	...	...	69'2
1926/27	...	...	...	...	...	...	68'5

A vásárlásra fordított összegek arányát jelző számok tehát az utolsó két évben mindössze alig 6, illetve 7⁰/₀-kal maradnak el a két utolsó békeévé mögött, de még ezt a különbséget is részben az adminisztrációban rejlő átmeneti okoknak kell tulajdonítani, amint azt még látni fogjuk.

Ezek után felállíthatjuk indexünket. Bázisnak az utolsó 4 békeévet véve,

	a vásárolt egység átlagára	változás 0/0-ban 1910/1—1913/4 évekkel szemben:
1910/1—1913/4 --- --- --- ---	8'60 M	100
1924/5 --- --- --- ---	10'00 «	116'3
1925/6 --- --- --- ---	11'70 «	136'0
1926/7 ¹ --- --- --- ---	13'40 «	155'8

vagyis 1926/27-ben a könyvtáraink által vásárolt könyvek átlagos ára az utolsó békeévekkel szemben 55'80/0-os emelkedést mutat. Ujra hangsulyozzuk, hogy ez a szám nem tekinthető általános könyvár-indexnek, hogy nem egyéb, mint a szóbanforgó egyetemi könyvtárak gyűjtési körébe eső könyvek árváltozásának jelzőszáma. Igaz, hogy az egyetemi könyvtárak univerzális jellegűek, azonban ennek dacára beszerzéseiket nem lehet az egész könyvtermelésre jellemzőnek tekinteni, nem lehet főleg azért, mert a termelés népszerű silányabb része egyáltalában nem, viszont a drága egységek (tudományos, különösen természettudományi és filológiai munkák, továbbá folyóiratok) igen nagy százalékban szerepelnek vásárlásaikban. Ép ezért meglehetősen joggal lehetne az egyetemi könyvtáraknál megállapított könyvár-indexet a tudományos könyvek indexének tekinteni, ha el tudnók választani a vásárolt új megjelenésű munkákat a régiektől, vagy — ami tervszerűen gyarapított nagy könyvtáraknál körülbelül ugyanezt eredményezné — legalább ki tudnók hasítani az összes vásárlásból az antiquár vételeket. Ez azonban szintén nem lehetséges, mert statisztikánk az antiquár könyvek vásárlására fordított összegeket külön adja ugyan, de a könyvek darabszám szerinti statisztikájánál ezt a tagolást már nem végzi el; s így — ismételjük — indexünknek a porosz (esetleg a német) egyetemi könyvtárakon tulmenő általánosabb jelentőséget nem lehet tulajdonítani. Az egyetemi könyvtárak tudományos jellege magyarázza azt, hogy vásárlásaik átlagos ára absolute véve igen magas; a Börsenverein statisztikája szerint az egész német könyvtermelés

¹ 1926/27-ben csak 9 könyvtár adatai alapján számítottuk az átlagot, Königsberget figyelmen kívül hagyva, mert az e könyvtár által olcsón megvásárolt 20.000 darabból álló zeneműgyűjtemény átlagunkat teljesen meghamisítaná és összehasonlíthatatlanná tenné.

alapján számított átlagos ár 1925-ben csak 478 M.¹ Az 1924/25. év aránylag alacsony nivója arra vezethető vissza, hogy a német könyvpiacon (hiszen a német egyetemi könyvtárak gyűjtésének tulnyomó részét a német termelés képezi) az infláció alatt a drágább és a jobb kiállítású munkák meglehetősen háttérbe szorultak; viszont az ezután bekövetkezett rohamos emelkedés — a könyváraknak még mindig észlelhető állandóan tartó emelkedése mellett — főleg arra, hogy ezek a kategóriák ismét elfoglalják régi helyüket.

Ezek után visszatérhetünk kiindulópontunkhoz, a könyvtáraink rendelkezésére álló anyagi eszközök belső értékének kérdéséhez. Az utolsó négy békeév átlagához viszonyítva ezek 1924/25-ben 303, 1925/26-ban 514, 1926/27-ben pedig 68100-nyi emelkedést mutatnak, vagyis emelkedésük messze felülmúlja a vásárolt könyv átlagárának emelkedését. Az utolsó négy békeév közepén azonban az 5 évre kontemplált 200.000 M-ás rendkívüli átalányok erős cezurát vonnak. Ha feltételezzük — s ezt azt hiszem teljes joggal tehetjük —, hogy a könyvtárak helyzetében ezzel beállott javulás a háború közbejötté nélkül nem maradt volna átmeneti, akkor sokkal helyesebb csak az utolsó két békeévet venni összehasonlításunknál irányadónak. Ezen az alapon a bevételek számszerű emelkedése:

1912/3—1913/4	--- --	100
1924/5	--- --	1141
1925/6	--- --	1325
1926/7	--- --	1472

Az anyagi eszközök névleges emelkedése tehát némileg, de nem jelentékenyen elmarad a vásárolt egység átlagárának emelkedése mögött, vagyis tényleges értékük némi (1926/27-ben 51/2 00-os) csökkentést mutat az utolsó két békeévvvel szemben. Ha most még figyelembe vesszük azt, hogy az egyéb dologi kiadások arányának emelkedése kisebbik részében az itt szereplő dolgok árának a könyváraknál erősebb emelkedésére vezethető vissza, végül pedig a könyvtermelés növekedését is, akkor a tényleges bevételek csökkenése jelentőségben még nyer valamit, de semmiesetre sem becsülhető 1926/27-ben 100/0-osnál nagyobbra.

¹ Ld.: Börsenblatt für den deutschen Buchhandel. 1926. II. 25.

Viszont a kép nem teljes, ha figyelmen kívül hagyjuk a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft működését. A Notgemeinschaft adományai ugyan a könyvtáraknál ajándékként szerepelnek, azonban a Notgemeinschaft jelentékeny részüket vétel útján szerzi be, a könyvtárak kívánságai alapján. Így a Notgemeinschaft által a könyvtárainkra fordított összegek, bár ezek költségvetésében nem szerepelnek, mégis lényegileg oda tartoznak, a Notgemeinschaft közbejöttének ebből a szempontból csak adminisztrációs jelentősége van. Sajnos, a Notgemeinschaft jelentéseiből nem tűnik ki, hogy az egyes könyvtárakra milyen összegeket fordít, de semmi esetre se tulzunk, ha azt mondjuk, hogy ezek az összegek a szóbanforgó években a porosz egyetemi könyvtárak tényleges bevételeinek a csökkenését nemcsak paralizálják, hanem jelentékeny emelkedéssé is változtatják. Az 1926/27. évre szóló jelentések néhány adata elég ennek bizonyítására: Berlin 600 évfolyam folyóiratot és 20.000—22.000 M értékű könyvet, Halle 600 évfolyam folyóiratot és kb. 12.000 M értékű könyvet, Königsberg 2389 egyes művet, 347 folytatáskötetet és 382 folyóiratkötetet, Marburg össz. sen 1793 kötetet; Münster a folyóiratokon kívül 2085 kötetet kapott ez évben a Notgemeinschafttől!

A bevételek tagozódásának főkérdése az *eredet szerinti tagozódás*.

Mint láttuk a porosz egyetemi könyvtárak először 1910-ben vették igénybe az önségélyt, a 250 M-ás kölcsönzési díj bevezetésével. 1924-ben ennek az időközben általánossá vált jövedelmi forrásnak a jelentőségét megkettőztették a kölcsönzési díj 5 M-ára való emelésével. Ezzel kapcsolatban természetesen csökkent az állami átalány jelentősége a könyvtárak budgetjében. A jövedelem eredet szerinti megoszlásának illusztrálására, példaképpen bemutatjuk Berlin, Marburg és Greifswald budgetjeinek tagozódását a háború előtt és az utolsó években, melyekről adataink vannak, — ezúttal a tényleges bevételi adatok alapján. (Lásd I. tábla a túloldalon.)

Amint túloldali táblánk pár adata is mutatja, az állami átalányok a könyvtár saját bevételeihez igazodnak, azokat egészítik ki. Ez az alkalmazkodás magyarázza, hogy a legkisebb egyetem, Greifswald

I. tábla.

Berlin, Greifswald és Marburg jövedelmeinek megoszlása a jövedelmek forrása szerint a háború előtt és után.¹

	Állami átalány			Az egyetemtől kapott összegek és saját bevételek	Egyéb bevételek	Összes jövedelem	Az összjövedelemből	
	rendes	rendkív.	összesen				állami eredetű	egyetemi eredetű
	M	M	M	M	M	M	o/o	o/o
<i>Berlin :</i>								
1909/10.	44,235	300	44,535	—	301	44,836	99'3	—
1910/11.	44,235	—	44,235	28,892	308	73,435	60'2	39'3
1912/13.	39,980	19,500	59,480	27,552	2,159	89,191	66'7	30'9
1913/14.	41,980	19,500	61,480	27,859	252	89,591	68'6	31'1
1926/27.	44,550	27,500	72,050	70,051	—	142,101	50'7	49'3
1927/28.	35,425	28,600	64,025	85,052	4,000	153,077	41'8	55'6
1928/29.	33,654	23,500	57,154	100,777	2,500	160,431	35'6	62'8
<i>Greifswald :</i>								
1910/11.	35,482	—	35,482	6,517	2,527	44,526	79'7	14'6
1912/13.	36,282	24,500	60,782	8,548	1,974	71,304	85'2	12'0
1926/27.	38,250	22,800	61,050	14,590	50	75,690	80'1	19'9
1927/28.	38,250	21,905	60,155	16,187	50	76,392	78'7	21'3
1928/29.	37,298	24,389	61,687	20,256	650	82,593	74'7	24'5
<i>Marburg :</i>								
1911/12.	36,267	—	36,267	12,732	—	48,999	74'0	26'0
1913/14.	36,267	19,500	55,767	13,257	—	69,024	80'8	19'2
1926/27.	39,000	24,216	63,216	29,522	—	92,738	68'2	31'8
1927/28.	39,000	21,900	60,900	30,531	—	91,431	66'6	33'4

¹ Az áthozatok mindenütt mellőzve.

könyvtárának az átalányai körülbelül egyenlőek a legnagyobbnak, Berlinnek az átalányaival. Ebből természetesen következik, hogy minél kisebb a könyvtár, annál nagyobb bevételei közt az állami átalány jelentősége. Az ezt az arányt jelző szám mindig Greifswaldnál a legnagyobb, Berlinnél a legkisebb, — a középnek, az átlagnak körülbelül megfelel Marburg helyzete.¹

Az állami átalány része az összebevételekben a már jelzett oknál fogva 1926/27-ben is — amikor az állami segítség elérte háború utáni legmagasabb mértékét — jóval kisebb, mint a háború előtt volt, bár az abszolút összegek mindenütt emelkedtek. A következő években az állami eredetű bevételek abszolút is csökkennek az extraordináriumok fokozatos leszállítása következtében,² — de ez a leszállítás ugyanazon az alapon történik, mint az egyes könyvtárak dotálása: a könyvtárak egyéb bevételeinek figyelembevétele alapján. Ez években a könyvtárak díjbevételei az egyetemek hallgatóságának erős tempójú növekedése következtében nagymértékben emelkednek, s az államsegélyek leszállítása csak oly módon történik, hogy ez az emelkedés az összebevételek tételében még jelentéktelenül kifejezésre juthat. Nem szabad azonban elfelejtenünk azt sem, hogy az állami eredetű bevételek tételei lényegesen emelkednének, ha az állami átalányhoz hozzászámíthatnók a Notgemeinschaft által a könyvtárakra fordított összegeket, hiszen ezek szintén állami pénzek (ezen nem változtathat az sem, hogy a Notgemeinschaft a birodalom részéről részesül támogatásban, míg könyvtáraink a porosz államtól kapják átalányukat.)

Mindezek alapján leszögezhetjük, hogy bár az önszegély némileg csökkentette is az állami finanszírozás jelentőségét, az állam ma is a szükséges mértékben vállalja a gondoskodást a könyvtárak

¹ Pl. Münsternél az állami átalány 1926/27-ben az összebevételek 66·80/0-át teszi, 1927/28-ban 62·50/0-át; Hallénál 1927/28-ban 73·30/0-át.

² A 10 könyvtár 1926/27-ben 180.000 M rendkívüli átalányt kapott a hiányok pótlására s 120.000 M-át külföldi irodalom beszerzésére 1927/28-ban a számok 165.000 és 110.000-re csökkentek, 1928/29-ben pedig 100.000 és 90.000 M-ára. A rendes átalányokban mutatkozó csökkenések csak könyvelésiek, így pl. az 1927/28-ban Berlinnél mutatkozó 9000 M mínusz a házi könyvtörkölt díjazásának a személyi étatba való áttételéből ered.

fenntartásáról és szükséges gyarapításáról. És csak még kedvezőbbé teszi ezt a képet, hogy a könyvtárak nem tartják haszontalannak és reménytelennek hangsúlyozni a további javulás szükségességét. Hogy csak egy példát említsünk: Königsberg 1926/27. évi jelentésében, melyben 86.000 M rendes és rendkívüli állami átalány mellett még 131.000 M birodalmi segélyről is beszámolhat¹ — hangsúlyozza, hogy a «cél» csak az állandó anyagi eszközök igazán kiadós és nagyszabású emelésével érhető el!

Legyen szabad itt egy kis kitérést tennünk és az összehasonlítás kedvéért vázolni a legjobban dotált magyar állami könyvtár: a budapesti egyetemi könyvtár financiáinak fejlődését. A könyvtár bevételeiről a következő adatok tájékoztatnak:

		Állami átalány		Beiktatási és könyv- tári díj:	Egyéb be- vételek :	Összesen
		rendes	rendkívüli			
		k o r o n a				
1901	---	29.000	—	9.125		38.126
1902	---	29.000	—	10.165		39.165
1903	---	29.000	2.826	5.189		37.015
1904	---	33.000	—	9.260		42.260
1905	---	33.000	—	5.155		38.155
1906	---	33.000	—	5.141	68	38.209
1907	---	33.000	—	5.407	14	38.421
1908	---	33.000	3.000	5.139	28	41.167
1909	---	35.400	—	5.248	4	40.652
1910	---	35.400	—	5.441	82	40.923
1911	---	35.400	—	5.510	—	40.910
1912	---	35.400	—	5.445	—	40.845
1913	---	35.400	—	5.254	—	40.654
1925	---	12.870	—	15.044	11.673	39.587
1928	---	17.263	12.947	53.540	3 453	83.203
1929	---	17.263	12.516	51.965	—	81.744

A legszembetűnőbb a háború előtti fejlődés, illetve helyesebben a fejlődés teljes hiánya ebben az időben. 13 éven keresztül a bevételek végösszege majdnem teljesen változatlan maradt, 1913-ban mindössze 6.60%-os emelkedést mutat 1901-el szemben. Hogy a

¹ A keleti határvidékek érdekében indított akció keretében.

század fordulóján a helyzet aránylag kedvező volt,¹ s hogy a kormányzat akkor még megértéssel birt e fontos könyvtárunk feladatai és szükségletei iránt, azt mutatja, hogy 1902-ben a könyvtár bevételei körülbelül a berlini egyetemi könyvtár s a többi nagy porosz egyetemi könyvtárak bevételeinek nivóján mozogtak, s csak Göttinga s egy nagyobb rendkívüli tétel révén Königsberg voltak jelentékenyen jobb helyzetben. A következő évek stagnációja azonban szinte megmagyarázhatatlan meg nem értésre és vétkes hanyagságra mutatnak; hiába sürgetik a könyvtár jelentései a könyvtári budget alapos emelését, hivatkozva a tudományos könyvtermelés állandó növekedésére, a tudományos kutatás növekvő igényeire s a könyvárak emelkedésére, az állami átalány kétszeri jelentéktelen emelése sem egyéb az elmaradt más jövedelmek pótlásánál. Így alakul ki azután az a siralmas helyzet, hogy míg a század fordulóján a könyvtár nem marad el a nagy porosz egyetemi könyvtárak mögött, addig pár évvel később (először már 1907-ben) ezek közül a legkisebb is jobban van dotálva nálánál; az utolsó békeévben pedig Berlin bevételei több, mint 2 1/2-szer, Göttingaéi 3-szor akkorák, mint a budapesti egyetemi könyvtáréi, s még a legkisebb jövedelmű porosz egyetemi könyvtár: Halle bevételei is 770/0-kal nagyobbak ezénél.

Természetes, hogy ma nehéz helyrehozni azt, amit egy sokkal kedvezőbb helyzetben levő kor elmulasztott és mégis, kétségtelen, hogy a reparációnak meg kell jönnie. Ma a könyvtár ugyan számszerűleg jelentékenyen, sőt még bevételeinek reális értékét tekintve is jobban áll, mint a háború előtt, 1928-iki bevételei aranykoronára átszámítva az 1913. éviékné 21450/0-át, az 1929-ikié pedig 20170/0-át tették. Ezzel szemben, mint láttuk, a porosz egyetemi könyvtárak 1926/27. évi² bevételei átlagban az utolsó békeévbeliékné csak 14650/0-át teszik, — de ennek dacára pesti egyetemünk

¹ Annak dacára, hogy az 1901. évi jelentés szerint «a bevételek ez évben is (!) nagyrészen az 1900. évi kötelezettségek törlesztésére fordítottak».

² Az utolsó átlagos adatunk ugyanis erre az évre vonatkozik. Az I. tábla adatai azonban azt bizonyítják, hogy a porosz könyvtárak jövedelme az utolsó években is állandóan növekedett.

könyvtára még mindig nem éri el a legkisebb jövedelmű porosz egyetemi könyvtárat, Greifswaldot (1926/27-ben 75.690 M). Hogy ez a helyzet mennyire tarthatatlan, azt csak akkor látjuk, ha figyelembe vesszük, hogy a greifswaldi egyetemnek az említett évben 1000—1100 hallgatója volt, a budapestinek a hallgatósága pedig az említett 2 évben 5700 és 6000 között mozgott — s azt is, hogy míg Greifswald könyvtára majdnem tisztán csak egyetemi jelentőségű könyvtár, addig a budapesti egyetemi könyvtár kevés országos jelentőségű könyvtárunk között is a legelsőek közé tartozik.

S még lesújtóbbá teszi ezt a pesti egyetemi könyvtár helyzetéről kapott képet az a körülmény, hogy a háború után bekövetkezett csekély javulás is tisztára az önségélynek köszönhető: az egyetemi hallgatók könyvtári díja felemelésének 1 pengőről 5 pengőre (1927). Az állami átalány számszerűleg is elmarad a békebeli mögött, — az összbevételekhez viszonyítva pedig teljesen összezsugorodott: míg 1913-ban az összbevételeknek 87⁰/₀-át tette, 1925-ben már csak 32⁵/₀-át — s még 1928-ban is csak 34⁶/₀-át teszi, a rendes átalányhoz az ennek ³/₄ részét kitevő rendkívüli átalányt is hozzászámítva! Míg tehát az egyetem a háború után elment a lehetőség végső határáig a könyvtár segítésében,¹ addig az állam csak tessék-lássék tartotta fenn gondoskodását. Poroszországban az állami átalányok relatív csökkenése mindig csak követte a könyvtárak pénzügyeinek más oldalról beállott javulását, az állam csak akkor vonult hátrább, amikor már így is biztosítva látta a könyvtárak fejlődését!

Már főntebb megvizsgáltuk a porosz egyetemi könyvtárak bevételeinek vásárló erejét, most tovább mehetünk egy lépéssel és megkísérelhetjük, képet nyerni arról, hogy a vásárlásnak, mint gyarapítási módnak mi a számszerű jelentősége az egyéb *gyarapítási módok* mellett. Az előzőekben kizárólag a könyvtárak rendelkezésre álló pénzeszközökkel foglalkoztunk, az így kapott helyzet-

¹ 1928-ban a bevételek 61⁴/₀-a volt egyetemi eredetű, 1929-ben pedig 63⁶/₀-a.

kép azonban csak akkor lesz teljes, ha kiegészítjük a könyvtárak csere, kötelezpéldányok és ajándékozás útján való gyarapodásának adataival; e kérdésnek a bevonása különösen a fejlődés, a különböző időpontok összehasonlítása szempontjából fontos. (Lásd az alábbi II. sz. táblát.)

II. tábla.

A 10 porosz egyetemi könyvtár együttes gyarapodásának tagozódása a megszerzés módjai szerint (bibliográfiai egységekben és az összgyarapodás százalékában).

	Vétel		Csere		Kötelezpéldány		Ajándék		Összesen darab
	darab	o/o	darab	o/o	darab	o/o	darab	o/o	
1909/10	24,135	15'5	90,491	58'0	15,539	9'9	25,894	16'6	156,059
1910/11	48,849	27'4	89,320	50'2	10,905	6'1	28,885	16'3	177,859
1911/12	48,008	25'7	96,543	51'6	14,461	7'7	28,115	15'0	187,127
1912/13	68,841	33'1	101,781	48'9	14,109	6'8	23,346	11'2	208,077
1913/14	62,857	28'9	112,665	51'7	16,606	7'6	25,735	11'8	217,863
1924/25	65,745	33'9	53,441	27'5	14,803	7'6	60,246	31'1	194,235
1925/26	61,083	29'5	49,107	23'7	16,122	7'8	80,924	39'0	207,236
1926/27	79,772	37'6	55,908	26'3	17,918	8'4	58,817	27'7	212,415
Königsberg az átlagra redukálva (ld. az előző oldalt):									
1925/26	—	33'8	—	27'2	—	8'9	54,420	30'1	180,732
1926/27	65,749	33'1	—	28'2	—	9'0	—	29'7	189,392

A 10 könyvtár együttes gyarapodásának tagozódását beszerzési módok szerint a mellékelt tábla mutatja. Az utolsó két év képét teljesen eltorzítja az, hogy Königsberg 1925/26-ban a Kantspende révén egy 31.451 darabból álló zeneműkölsönkönyvtárt kapott, 1926/27-ben pedig egy 20.000 kötetes másik ilyen kölcsönkönyvtárt vásárolt meg potom áron. Ezek a hatalmas tételek lehetetlenné teszik átlagosnak tekinthető kép nyerését, amit a 10 könyvtár adatainak összesítésével egyébként némileg elérhetnénk. Ezt a zavaró körülményt kívánjuk kiküszöbölni azzal, hogy Königsbergnek

1925/26. évi ajándékait és 1926/27. évi vételeit redukáljuk a többi kilenc könyvtár átlagára, amit annál is inkább megtehetünk, mert rendkívüli egyes esetről van szó, s az így kizárt anyag speciális jellege is indokolja, hogy ne teljes értékben vegyük fel az összgyarapodásba.

A háború előtti számok alakulását kellőképpen magyarázza a könyvtári jövedelemnek már ismertetett alakulása. Az infláció utáni évek — ha a korrigált számokat nézzük — az összgyarapodás némi csökkenését mutatják a két utolsó békeévvvel szemben, a vétel nagyjából változatlan, a kötelespéldányoknál a könyvtermeléssel lépést tartó emelkedés észlelhető. Legfeltűnőbb a cserepéldányok több mint 50%-os csökkenése s az ajándékok emelkedése a békebelinek több, mint duplájára. Az első jelenséget az egyetemi nyomtatványok csökkent produkciójára (disszertációk kinyomtatási kötelezettségének szünetelése) s a régi cserekapcsolatok megszakadására (Franciaországgal a disszertációcsere csak 1928-ban indult meg újra) lehet visszavezetni; valószínű azonban, hogy a cserénél így elmaradó tételek kisérszben az ajándékok számát is gyarapítják. Az ajándékok emelkedésének tulnyomó részét mindenesetre a Notgemeinschaft működésére kell visszavezetni, amint azt a fentebb bemutatott pár adat eléggé dokumentálja.

A beszerzési módok átlagos jelentőségét mutató viszonyszámok némileg megváltoznak, ha nem a 10 könyvtár összegezett adatai alapján számítjuk őket, hanem az egyes könyvtáraknál külön-külön kiszámított százalékszámokat átlagoljuk. Míg az előző eljárással a könyvtárak összesített gyarapodásának tagozódását kapjuk meg a beszerzés módjai szerint, tekintet nélkül ennek a könyvtárak szerinti megoszlására, tehát úgy, hogy a könyvtárak nagyságuk szerint esnek latba — addig a második eljárás minden egyes könyvtár speciális viszonyait erősebben juttatja kifejezésre az átlagban, tekintet nélkül a könyvtárak nagyságára. Természetes tehát, hogy az utóbbi módon számított átlagban a kisebb könyvtárak nagyobb súlyt nyernek — s így az ily módon számított átlagnak eltérése az előbbi-től azt is mutatja, hogy a vizsgált jelenségnek a könyvtárak nagyságának csökkenése irányában milyen a változási tendenciája.

Ez utóbbi eljárással számítva viszonyszámaink a következők

	Vétel	Csere	Kötelesspéld.	Ajándék
1913/14 --- --- --- ---	29'25	51'98	7'05	11'72
1924/25 --- --- --- ---	38'75	29'78	7'63	23'84
1925/26 --- --- --- ---	33'30	24'88	8'27	33'55
1926/27 --- --- --- ---	35'28	28'47	8'02	28'23

Ezek után térjünk át a pénzügyi kiadási oldalának tárgyalására. A legelső kérdés itt a kiadásoknak felhasználás szerinti tagozódása; a könyvbeszerzési, kötési és az egyéb dologi kiadások viszonya mutatja a dotációnak a gyarapítás szempontjából való hatékonyságát és — miután a német könyvtári adminisztrációban épügy, mint a miénkben, az «egyéb» dologi kiadások képezik a rendes regie dologi oldalát, — már bizonyos fényt vet az üzem költségességének kérdésére is.

A kiadások megoszlása a 10 könyvtár összegezett adatai alapján márkában és az összkiadások százalékában a következők:

	Könyvvásárlás		Könyvkötés		Egyéb dologi kiadások	
	M	%	M	%	M	%
1909/10 --- --- --- ---	252.326	62'6	75.732	18'8	75.188	18'6
1910/11 --- --- --- ---	404.576	69'8	92.917	16'0	82.265	14'2
1911/12 --- --- --- ---	411.822	69'7	100.933	17'1	77.905	13'2
1912/13 --- --- --- ---	570.422	73'8	118.891	15'4	83.363	10'8
1913/14 --- --- --- ---	578.000	73'6	117.974	15'0	89.078	11'4
1924/25 --- --- --- ---	657.014	73'9	107.188	12'1	124.566	14'0
1925/26 --- --- --- ---	714.838	69'2	188.642	18'3	128'898	12'5
1926/27 --- --- --- ---	784.949	68'5	217.498	19'0	142.799	12'5

Ezek a számok a legfeltűnőbb a háború előtti fejlődés: az egyéb dologi kiadásoknak a könyvtárak pénzügyi helyzetének javulásával szorosan lépést tartó csökkenése, — a könyvbeszerzésnek ugyanilyen növekedése világosan mutatják, hogy a jövedelem növekedésével annak hatékonysága is emelkedik — a dologi regie csökken. Ezen az alapon bizonyos fokig jogosult lenne az a feltevés, hogy a könyvtár nagyságával fordított arányban változik a dologi regie — azonban adataink ezt a feltevést nem támasztják alá. Ha az egyes könyvtárak külön kiszámított viszonyszámai alapján számítjuk az egyéb dologi kiadások átlagát, a következő számokat kapjuk:

1913/14	---	---	---	---	11'18
1924/15	---	---	---	---	13'61
1925/26	---	---	---	---	12'14
1926/27	---	---	---	---	12'11

Miután — mint láttuk — az ilyen módon számított átlagnak az eltérése az előbbi eljárással számítottól a kisebb könyvtárak viszonyainak irányában történik, számaink azt mutatják, hogy a kisebb porosz egyetemi könyvtárak dologi regije átlag és aránylag kisebb a nagyokénál. Az eltérés persze elenyészően csekély, de annyit bizonyít, hogy a kisebb könyvtárak helyzete ebből a szempontból legalább is nem volt kedvezőtlenebb.

A kiadások tagozódása az infláció utáni években alig mutat eltérést az utolsó két békeév viszonyaitól. A regieköltségek része az összkiadásokban valamivel emelkedett ugyan, de az arány (1:7) még mindig igen kedvező. A beszerzés aránylag némi visszaesést mutat, még pedig a kötetítés javára — ez azonban talán csak átmeneti jelenség, s a kötetítésben a háborús és az inflációs évek alatt felgyülemlett hátralék utólagos pótlására vezethető vissza. A kötés drágulásával ezt a jelenséget magyarázni nem lehet —, de a gyarapodási módok egymáshoz való arányának megváltozása sem indokolja ezt az eltolódást.

Érdekes részletkérdése a kiadások alakulásának a könyvbeszerzési kiadások megoszlása egyes művek, folytatásos művek és folyóiratok szerint; ez százalékokban az egyes könyvtárak viszonszámainak átlagolása alapján a következő:

	Egyes művek	Folytatásos művek	Folyóiratok
1924/25	33'25	18'77	31'85
1925/26	31'54	19'83	33'49
1926/27	24'78	24'12	38'20

A hiányzó 13—16% az antiquár úton vásárolt munkákra esik, melyekre vonatkozólag statisztikánk nem hajtja végre a könyvek jellege szerinti felosztást. Éppen ezért nem hasonlíthatók össze az utolsó békeévek idevágó adatai az infláció utáni évekéivel: a háború előtt ugyanis az antiquár könyvekre sokkal nagyobb százalék esett, — egyes könyvtáraknál 40%-nál is több, — s ez a nagy felosztatlan tétel semmitmondókká tenné adatainkat. A bemutatott három évre

ez nem áll, — ha itt az antiquár könyvek nem is teljesen úgy oszlanak meg jelleg szerint, mint az új műveknél, az eltérés nem lehet jelentékeny s így fenti számaink értékét nem érinti különösebben. Egyébként ezekre a számokra fokozott mértékben áll, amit bevezetésként is hangsúlyoztunk, hogy t. i. nem szabad eredményeinkből tulságosan általánosító következtetéseket vonunk. Kétségtelen ugyan, hogy a folytatások és folyóiratok része a tudományos könyvtárak összvásárlásaiban állandóan nő és így állandóan hátrább szorítja az egyes műveket, — de ennek a folyamatnak semmiesetre sincs általánosan olyan rohamos tempója, amelyet fenti számaink mutatnak.

Befejezésül térjünk vissza az üzemi költségek kérdésére, illetve e költségeknek a teljesítményhez való viszonyára: az üzem hatékonyságára. Arról persze szó sem lehet, hogy ezt egyszerű formulában tudjuk kifejezni, ennek útjában áll a teljesítménynek két főágra szakadása, amely ágakat lehetetlen egy nevezőre hozni. A kérdésre csak úgy deríthetünk némi világot, ha külön vizsgálat alá vesszük a regie két főtenyezőjét: a dologi és a személyi kiadásokat, továbbá a teljesítmény két főirányát: a gyarapodást s a forgalmat, a könyvtárhasználatot. Az így nyert eredményeknek az összevetése legalább némi tájékozást nyújt a fejlődés irányáról, persze elég határozatlant, hiszen arról sincs adatunk, hogy a dologi regieköltségek és az elhasznált munka milyen arányban oszlanak meg a gyarapodás feldolgozása és a forgalom kiszolgálása között.

Az összes dologi kiadások tagozódásánál már láttunk annyit, hogy a rendes dologi regie az összkiadásokhoz viszonyítva a békeévekkel szemben csekély mértékben emelkedett. Az összkiadásokban azonban csak a gyarapodás vásárolt része és a kötés szerepelnek, most az lesz a feladatunk, megvizsgálni, hogy az egyéb dologi kiadások milyen viszonyban állanak az összgyarapodáshoz és a forgalomhoz.

A dologi regienek az összgyarapodáshoz való viszonyát igen könnyen állapíthatjuk meg: kiszámítjuk, hogy egy kötet gyarapodásra hány márka «egyéb» dologi kiadás esik. Az egyes könyvtárak ezen adatainak átlagolása a következő eredményeket adja:

1913/14	---	---	---	---	3'70 M	100 ⁰ / ₀
1924/25	---	---	---	---	5'19 "	141 ⁰ / ₀
1925/26	---	---	---	---	5'78 "	156 ⁰ / ₀
1926/27	---	---	---	---	5'83 "	157 ⁰ / ₀

Ami a dologi regieköltségeknek a teljesítmény másik főágához, a könyvtári forgalomhoz való viszonyát illeti, erre vonatkozólag a német statisztikának szintén van egy adata, amely ennek a viszonynak a megállapítását lehetővé teszi, azzal, hogy a forgalmat egy nevezőre hozza — s ez a leadott összes rendelések (úgy olvasótermi használatra, mint kikölcsönzésre) száma. Az összes rendelésekkel párhuzamosan bemutatjuk a kedvezően elintézett rendelések adatait, illetve ezeknek a dologi regiehez való viszonyát is. A könyvtári üzem teljesítményére ugyan az előbbi jellemzőbb — ha azonban e teljesítményről és az üzemi költségekhez való viszonyáról a lehetőséghez képest teljes képet akarunk nyerni, akkor nem hanyagolhatjuk el az utóbbit sem.

A használat abszolút számaait és az egyes könyvtárak — itt különösen fontos és érdekes — adatait illetőleg utalunk a függelékben levő tabellára. Ennek tanulságai között talán legfeltűnőbb, hogy mennyire általános még mindig a használat elmaradása a békebeli mögött. A dologi regieköltségeknek a használatához való viszonyáról az alábbi (az egyes könyvtárak adatainak átlagolása útján nyert) számok tájékoztatnak:

	100 leadott rendelésre esik dologi regieköltség:	100 kedvezően elintézett rendelésre esik dologi regieköltség:
1913/14	87'14 M	135'47 M
1924/25	127'28 "	176'66 "
1925/26	138'15 "	193'37 "
1926/27	139'75 "	212'58 "

tehát az emelkedés az 1913/14. évvel szemben százalékokban:

1913/14	---	---	100	100
1924/25	---	---	146'1	130'4
1925/26	---	---	158'5	142'7
1926/27	---	---	160'4	156'9 ¹

¹ A használat regieköltsége tehát a kedvezően elintézett rendelésekhez viszonyítva lassabban emelkedik, mint az összendelésekhez viszonyítva. Ezt teljesen magyarázza az, hogy az összendelések számának csökkenésével (1924/5

Ezek a számok is épúgy, mint a gyarapodáshoz viszonyított regieköltségek százalékszámai, csak az aránylagos regieköltségek névleges emelkedését jelzik, szóval csak áttekinthetőségükkel különböznek az abszolút számoktól. Olyan viszonyszámokat, melyek az üzemi effektivitás változásait is mutatják, csak akkor kaphatnánk, ha ki tudnók küszöbölni adatainkból a drágulást. Miután azonban az egyéb dologi kiadások összetételét nem ismerjük, azt sem állapíthatjuk meg, hogy az emelkedésből mennyi esik az itt szereplő dolgok drágulására és mennyi a regieköltségek tényleges emelkedésére. Ha azonban a nyert számokat a vásárolt bibliográfiai egység árnövekedését százalékokban kifejező számok mellé állítjuk (ld: 34. oldal), akkor legalább annyit látunk, hogy a dologi regie költségeinek az emelkedése nagyobb, mint a beszerzése, — tehát a beszerzéshez viszonyítva a regieköltségek ténylegesen is emelkedtek, az üzemi effektivitás csökkent. Különösen erős ez a divergencia az infláció utáni első évben, — azóta viszont a két irányvonal fokozatos közeledést mutat.

Körülbelül ugyanez a végeredmény a regie személyi oldalá illetőleg is, de miután a személyzet létszámával operálhatunk, itt már a teljesítményt, a regie effektivitását illetőleg abszolút eredményeket kapunk. A 10 könyvtár összes alkalmazottainak száma:¹

	Tudományos sze- mélyzet	Tudományos se- géd és kezelő sze- mélyzet	Összesen
1909 --- --- --- --- ---	84	94	178
1911 --- --- --- --- ---	91	110	201
1913 --- --- --- --- ---	91	134	225
1924 --- --- --- --- ---	91	150	241
1925 --- --- --- --- ---	92	151	243
1926 --- --- --- --- ---	89	153	242
1927 --- --- --- --- ---	89	156	245

és 1925/6) a kedvező elintézkések százaléka rohamosan nő s így ezeknek az aránylagos regieköltsége csökken az összrendeléseikéhez viszonyítva.

¹ A JAHRBUCH alapján összeállítva. A tudományos személyzetbe az asszisztenseket még beleszámítottuk; a kezelőszemélyzetbe minden állandó alkalmazottat: viszont a volontaireket egyáltalában nem vettük figyelembe. Csekély hibaforrást okozhatnak a hosszabb szabadságolások és az áthelyezés jellegével

Az infláció utáni 4 év tehát majdnem változatlan állapotokat mutat, a tisztviselői létszám leépítésének egyébként általános tendenciája a könyvtáraknál inkább csak a létszámemelést sürgető kívánságok mellőzésében nyilvánult. Ha már most ezeknek az éveknek az állapotait összehasonlítjuk az utolsó békeévével, akkor azt látjuk, hogy a személyzet létszáma 8—9⁰/₀-kal emelkedett, míg az összegyarapodás és az igénybevétel jelentékeny mértékben csökkent. Nem lenne azonban helyes, csak az utolsó békeévet venni figyelembe, mert a könyvtári budgeteknek az utolsó négy békeévben bekövetkezett erős emelkedését — ami a gyarapodásnak s egyúttal az igénybevételnek jelentékeny emelkedését vonta maga után, — a személyzeti létszám emelkedése csak lassan követte. Ezért kell visszamenünk a könyvtári díj bevezetése előtti utolsó évre, 1909-re. Ezt az évet véve alapul, az összegyarapodás, az igénybevétel és a tisztviselői létszám százalékos változásait a következőkben állíthatjuk egymás mellé:

	Összgyarapodás	Összes rendelések	Személyzeti létszám
1909/10 --- --- ---	100	100	100
1911/12 --- --- ---	119'9	115'1	112'9
1913/14 --- --- ---	139'6	133'4	126'4
1924/25 --- --- ---	124'5	103'2	135'4
1926/27 --- --- ---	127'1	118'4	136'0

Tehát míg az utolsó békeévekben a személyzet létszámának az emelkedése jelentékenyen elmaradt az összegyarapodás és az igénybevétel emelkedése mögött, — az infláció után már jelentékenyen túlszárnyalja ezeket. Vagyis az eredmény ugyanaz, mint amit a regie dologi oldalán tapasztaltunk: a teljesítmény, az üzemi hatékonyság csökkent, de az infláció óta ismét állandóan emelkedik, — az összegyarapodás és az igénybevétel növekedése következtében, — és így lassan közeledik a békenívó felé.

DOMANOVSKY ÁKOS.

bíró beosztások egy másik könyvtárhoz, amikor az áthelyezett esetleg két helyen szerepel.

III. tábla.

A porosz egyetemi könyvtárak gyarapodásának tagozódása a megszerzés módjai szerint (bibliográfiai egységekben és az összegyarapodás százalékában).

	Vétel		Csere		Kötelespél- dány		Ajándék		Összesen darab
	darab	‰	darab	‰	darab	‰	darab	‰	
1913/14.									
Berlin... --	8,124	26'5	14,807	48'2	5,377	17'6	2,360	7'7	30,668
Bonn ... --	9,793	38'6	10,928	43'1	1,941	7'7	2,689	10'6	25,351
Breslau ...	6,814	26'5	13,436	52'3	1,797	7'0	3,625	14'2	25,672
Göttingen	7,298	31'1	10,361	44,1	1,361	5'9	4,465	18'9	23,485
Greifswald	5,428	39'1	6,253	45'1	474	3'4	1,723	12'4	13,878
Halle ... --	3,367	16'9	13,198	66'5	1,456	7'3	1,837	9'3	19,858
Kiel ... --	5,296	31'8	9,598	57'5	612	3'7	1,175	7'0	16,681
Königsberg	5,565	25'5	12,950	58'3	1,078	4'9	2,620	11'3	22,213
Marburg ...	4,574	21'7	12,536	59'4	564	2'7	3,413	16'2	21,087
Münster ...	6,598	34'8	8,598	45'3	1,046	10'3	1,828	9'6	18,970
1924/25.									
Berlin... --	6,194	28'2	6,734	30'7	7,417	33'7	1,623	7'4	21,968
Bonn ... --	6,819	47'2	5,347	33'5	514	3'2	3,293	20'6	15,973
Breslau ...	8,713	52'0	3,825	22'8	1,249	7'5	2,956	17'7	16,743
Göttingen	6,431	32'6	7,913	40'1	845	4'3	4,549	23'0	19,738
Greifswald	5,656	33'1	7,840	45'9	660	3'9	2,925	17'1	17,082
Halle ... --	7,144	43'2	5,167	31'3	1,150	6'9	3,071	18'6	16,532
Kiel ... --	8,714	71'0	250	2'0	341	2'8	2,972	24'2	12,277
Königsberg	6,974	14'6	6,062	12'7	1,108	2'3	33,639	70'4	47,783
Marburg ...	3,944	29'2	5,374	39'7	563	4'2	3,642	26'9	13,523
Münster ...	5,156	40'9	4,929	39'1	956	7'5	1,576	12'5	12,617
1925/26.									
Berlin... --	6,385	26'3	6,692	27'5	7,571	31'2	3,667	15'0	24,315
Bonn ... --	6,238	37'6	4,574	27'6	908	5'4	4,882	29'4	16,602
Breslau ...	6,645	50'1	345	2'6	1,372	10'3	4'891	37'0	13,253
Göttingen	6,914	33'3	6,985	33'6	1,058	5'1	5,812	28'0	20,769
Greifswald	4,987	24'6	9,321	45'9	936	4'7	5,038	24'8	20,282
Halle ... --	5,228	33'0	5,282	33'2	1,436	9'1	3,953	24'7	15,899
Kiel ... --	5,667	44'6	276	2'2	651	5'1	6,123	48'1	12,717
Königsberg	8,524	16'3	5,499	10'5	606	1'2	37,531	72'0	52,160
Marburg ...	5,700	33'4	4,837	28'4	498	2'9	6,018	35'4	17,053
Münster ...	4,795	33'8	5,296	37'3	1,086	7'7	3,009	21'2	14,186
1926/27.									
Berlin... --	8,035	28'8	8,527	30'6	7,485	26'9	3,814	13'7	27,861
Bonn ... --	5,101	33'3	3,931	25'7	820	5'4	5,432	35'6	15,284
Breslau ...	7,743	36'2	5,129	24'0	1,485	6'9	7,054	32'9	21,411
Göttingen	6,489	34'3	5,126	26'9	1,105	5'8	6,303	33'0	19,023
Greifswald	4,053	32'8	3,652	29'6	1,068	8'7	3,523	28'9	12,296
Halle ... --	5,631	34'7	5,477	39'9	2,092	6'8	3,020	18'6	16,220
Kiel ... --	6,940	28'7	5,545	22'9	484	2'0	11,205	46'4	24,174
Königsberg	26,339	61'6	7,065	16'5	556	1'2	8,779	20'7	42,739
Marburg ...	4,803	30'0	5,412	33'9	617	3'8	5,155	32'3	15,987
Münster ...	4,638	32'4	6,044	34'7	2,206	12'7	4,532	20'2	17,420

IV. tábla.

A porosz egyetemi könyvtárak «egyéb dologi kiadásai» (márkában és az összkiadások százalékában.)

Év:	1913/14.		1924/25.		1925/26.		1926/27.	
	M	0/0	M	0/0	M	0/0	M	0/0
Berlin ...	13,298	15'1	14,659	14'2	13,686	11'1	15,175	10'8
Bonn ...	8,546	10'0	7,456	8'9	11,424	10'4	16,997	14'3
Breslau ...	12,887	14'0	14,114	11'7	17,813	14'1	10,507	7'1
Göttingen	11,710	11'9	26,725	19'9	25,200	16'7	29,051	17'4
Greifswald	8,199	11'6	7,870	11'7	7,282	10'9	7,363	9'7
Halle ...	6,164	10'3	6,090	8'9	7,246	8'4	7,442	8'7
Kiel ...	9,520	13'1	11,862	15'7	13,123	13'6	16,347	14'4
Königsberg	7,646	10'1	12,542	15'7	15,792	16'0	20,631	18'5
Marburg ...	7,352	10'5	8,144	14'2	7,490	8'2	6,412	7'0
Münster ...	3,756	5'2	15,104	15'2	9,842	12'0	12,874	13'2

V. tábla.

A porosz egyetemi könyvtárak könyvvásárlási kiadásainak tagozódása a vásárolt művek könyvtári jellege szerint (márkában és az összes könyvvásárlási kiadások százalékában).¹

	Egyes művekre		Folytatásos művekre		Folyóíratokra		Összes könyv- vásárlási kiadások
	M	o/o	M	o/o	M	o/o	
1924/25.							
Berlin	13,706	19'2	18,120	25'4	30,825	43'2	71,354
Bonn	17,697	29'6	15,806	26'5	14,927	25'0	59,717
Breslau	32,521	33'4	22,566	23'2	28,344	29'1	97,451
Göttingen ...	25,498	26'2	14,386	14'8	48,012	49'4	97,183
Greifswald ...	24,058	46'0	5,946	11'4	15,112	28'9	52,291
Halle	13,507	25'2	10,414	19'5	14,995	27'9	53,573
Kiel	26,479	47'6	4,316	7'8	14,326	25'8	55,579
Königsberg...	19,233	33'5	12,257	21'4	13,551	23'6	57,349
Marburg	17,635	39'9	8,287	18'5	12,554	28'5	44,134
Münster	21,863	31'9	13,142	19'2	25,361	37'1	68,383
1925/26.							
Berlin	17,349	20'7	15,676	18'7	40,196	48'1	83,633
Bonn	24,674	33'2	19,068	25'6	20,247	27'2	74,422
Breslau	24,780	29'8	20,354	24'5	23,158	27'9	83,038
Göttingen ...	27,706	26'5	15,707	15'0	51,356	49'1	104,648
Greifswald ...	18,392	38'1	7,497	15'5	17,787	36'8	48,284
Halle	15,482	24'3	15,542	24'3	19,501	30'6	60,400
Kiel	20,835	33'2	8,314	13'2	20,955	33'4	62,756
Königsberg...	19,610	30'2	11,906	18'3	14,737	22'7	65,030
Marburg	29,185	42'4	13,824	20'1	17,873	26'0	68,783
Münster	22,199	37'0	13,832	23'1	19,830	33'1	59,991
1926/27.							
Berlin	16,883	18'2	15,673	16'9	39,630	42'8	92,618
Bonn	21,486	29'8	20,747	28'8	22,916	31'8	72,057
Breslau	20,499	18'3	27,096	24'2	39,780	35'5	111,926
Göttingen ...	21,207	18'3	15,925	13'7	56,160	48'5	115,742
Greifswald ...	16,590	30'5	12,778	23'5	22,097	42'5	54,272
Halle	13,570	22'2	19,637	32'2	18,628	30'6	60,967
Kiel	19,547	25'2	13,392	17'2	35,194	45'3	77,618
Königsberg...	18,947	27'6	17,798	25'9	22,915	33'3	68,707
Marburg	21,437	32'4	17,927	27'1	21,281	32'1	66,203
Münster	16,390	25'3	20,566	31'7	25,692	39'6	64,839

¹ Az összegezésnél mutatkozó hiány az antiquár úton beszerzett munkákra esik, melyekre vonatkozólag a statisztika nem mutatja ki a fenti tagozódást.

VI. tábla.

*A porosz egyetemi könyvtárak egész gyarapodásának egy egységére átlagban eső
«egyéb dologi kiadás» (márkában).*

	1913/14.	1924/25.	1925/26.	1926/27.
Berlin	2'87	4'68	5'06	5'04
Bonn	3'36	5'26	6'57	7'53
Breslau	3'57	7'17	9'55	6'96
Göttingen	4'17	6'80	7'28	8'77
Greifswald	5'11	3'95	3'27	6'13
Halle	3'02	4'14	5'44	5'27
Kiel	4'37	6'14	7'59	4'69
Königsberg	3'41	1'67	1'89	2'59
Marburg	3'31	4'23	5'37	5'69
Münster	3'83	7'88	5'77	5'59

VII. tábla.

A porosz egyetemi könyvtáraknál leadott, illetőleg kedvezően elintézett rendelések száma és a 100 rendelésre eső «egyéb dologi kiadás» (márkában).

	A leadott összes ren- delések száma	A kedvezően elintézett ren- delések száma	100 leadott rendelésre esik «egyéb dologi kiadás» M	100 kedvezően elintézett ren- delésre esik «egyéb dologi kiadás» M
1913/14.				
Berlin	153,791	102,819	57'2	85'6
Bonn	152,986	99,722	55'7	85'4
Breslau	130,539	83,950	70'3	109'3
Göttingen	123,464	81,088	79'4	120'8
Greifswald	75,925	49,687	93'4	142'6
Halle	91,681	69,692	65'5	86'2
Kiel	41,652	27,591	175'1	264'5
Königsberg	65,549	43,742	115'5	173'1
Marburg	78,915	47,747	88'6	146'4
Münster	102,712	51,523	70'7	140'8
1924/25.				
Berlin	118,563	81,026	86'8	126'9
Bonn	78,366	58,931	107'3	142'7
Breslau	98,358	64,652	122'2	186'0
Göttingen	153,023	119,159	87'7	112'6
Greifswald	47,971	36,743	140'5	183'4
Halle	62,067	50,818	110'2	134'6
Kiel	29,667	20,469	253'9	368'0
Königsberg	84,206	71,238	94'6	111'8
Marburg	53,680	42,807	106'6	133'8
Münster	60,965	37,247	163'0	266'8
1925/26.				
Berlin	119,637	75,745	102'8	150'5
Bonn	97,705	74,244	112'5	146'1
Breslau	100,348	61,875	126'2	204'5
Göttingen	122,151	88,152	123'8	171'9
Greifswald	54,527	42,241	121'7	157'0
Halle	67,953	55,079	127'3	157'0
Kiel	35,971	24,710	268'2	390'4
Königsberg	94,881	82,302	104'2	120'2
Marburg	52,883	39,255	173'2	233'4
Münster	67,375	40,447	121'6	202'7
1926/27.				
Berlin	142,567	88,031	98'6	159'5
Bonn	120,498	88,315	96'4	130'3
Breslau	117,466	70,786	126'8	210'3
Göttingen	128,223	88,022	130'1	188'6
Greifswald	51,122	35,452	148'1	214'6
Halle	61,018	47,578	135'7	179'7
Kiel	40,917	26,254	275'3	431'9
Königsberg	102,554	87,568	108'2	126'7
Marburg	64,713	46,168	140'7	197'3
Münster	71,830	33,866	135'6	286'9

A HAZAI HIRLAP- ÉS FOLYÓIRAT-IRODALOM TÖRTÉNETÉHEZ.

I.

Harc a Magyar Kurir megindítása körül.

Magyarnyelvű ujság kiadására tudvalevőleg először 1779 november 19-én kapott PATZKÓ Ferenc pozsonyi nyomdász engedélyt s egyben kizárólagos privilégiumot¹ tíz esztendőre. Ennek értelmében, ha másvalaki próbált volna addig magyarnyelvű ujságot kiadni vagy külföldről behozni, a példányok elkobzásán kívül 10 aranymárka pénzbüntetést szenvedett volna. A Magyar Hírmondó 1786 első felében jutott el népszerűsége tetőpontjára 449 olvasóval, de már ez év tavaszán oly támadás kezdődött a kizárólagos privilegium ellen, mely végkép megingatta az első magyar hirlap állását. TÁLLYAI Dániel és SZATSVAY Sándor július 1-ére új magyar hirlap megindítását készítették elő s felszólították a Magyar Hírmondó olvasóit, hogy a második félévre az új lapra, a Magyar Kurirra fizessenek elő. Új német ujságot is hirdetett TÁLLYAI Pressburger Merkur címen, s nagy kiadóhivatalt is akart szervezni. Ezért a Magyar Hírmondó és a Pressburger Zeitung kiadója, PATZKÓ és LANDERER minden erejükkel igyekeztek az összes hatóságoknál meggátolni az új terveket.² Az ügy aktái érdekes adatokat tartalmaznak a pozsonyi ujságok addigi kiadására és szerkesztésére vonatkozólag is.

Különösen érdekes és részben titokzatos TÁLLYAI szerepe az

¹ MÁRIA TERÉZIA szabadságlevelének hiteles másolatát csatolta PATZKÓ 1786 május 11-i kérvényéhez (Helytartótanács 21119. sz. 55. Rev. liter. No 1.), a szabadságot kérő folyamodvánnyal együtt megvan a 32204/1786. Helyt. sz. akta mellett is.

² Általánosságban ismertette a két fél erőlködését FERENCZY József (A magyar hirlapirodalom tört. 35—38. l.).

ügyben s a pozsonyi újságok írásában és kiadásában. A közös kérvényeken az ő neve állott elől, de a legtöbb kérvényt és nyilatkozatot csak ő írta alá, s mivel majdnem mindenben ő intézkedett, ellenfelei és a hatóságok is többnyire csak vele foglalkoztak s végül az utolsó elutasító döntés is csak őt emlegette. SZATSVAY akkor már nem is szerepelt az ügyben, hanem Bécsben külön engedély nélkül már meg is indította a maga Magyar Kurirját. A küzdelem megindulásakor SZATSVAY volt a Magyar Hirmondó szerkesztője. Nevének kezdőbetűi 1784 szeptember 25-én szerepeltek először a lap alján s ott voltak még öt nappal PATZKÓ első tiltakozó folyamódványának kelte előtt is. TÁLLYAI ellenben több ízben úgy tünteti föl, mintha ő lett volna a szerkesztő. Különös módon azonosítja magát társával: június 9-én a pozsonyi tanácshoz benyújtott kérvényében hivatkozik rá, hogy 1784 július elsején kétéves szerződést kötött PATZKÓVAL s minthogy az most lejár, új lapban többet és jobbat akar adni, mint PATZKÓ szolgálatában adhatott. PATZKÓ június 24-iki válaszában cáfolja TÁLLYAI állítását. Mindenki tudja, hogy SZATSVAY írta a lapot s TÁLLYAI magyar újság írásával «ausser denen Attressen» sohasem foglalkozott.¹ Ebből is világos azonban, hogy TÁLLYAINAK is volt része a Magyar Hirmondó munkájában s még inkább abból, hogy PATZKÓ július 7-iki kérvényében hálátlanságát is emlegeti, hogy saját volt kenyéradóját akarja megkárosítani.² Úgy látszik, segédszerkesztő vagy corrector-féle volt SZATSVAY mellett, mint utóbb Bécsben UNGI PÁL³ s a kiadóhivatali munkát is végezhette. A Pressburger Zeitungot ellenben — LANDERER nyilatkozata szerint is — 1783-tól 1786 júniusáig egészen ő írta s ezért 200 forintot kapott évenként; LANDERER is panaszkodik,⁴ hogy noha mint szegény diákot ő karolta föl, hálátlanul kárt akar neki okozni. Nem egészen világos TÁLLYAI szerepe a pozsonyi tót újság kiadásában. A Presspurské Nowinyt 1783-ban indította meg WEBER könyvnyomtatónál, de az *Annalen der Literatur* «Über slavische Literatur

¹ Orsz. ltár. Helyt. 27269. 77 Rev. libr. No. 1.

² U. ott. 85. Rev. libr. No. 1.

³ L. Magyar Músa. 1788. XVII. sz. és Orsz. ltár. Kanc. 1787. 10137. sz.

⁴ Orsz. ltár. Kanc. 1786. 9348. Helyt. 45262. 115. Rev. libr. No. 1.

in Ungarn» című cikke¹ szerint eleinte LESZKA István ev. kántor, majd WISKIDENSZKY János írta, ő pedig kiadója volt; SZINNYEI szerint (Vasárn. Ujság, 1862. 34. sz.) 1785-ben vette át a szerkesztést Viszkidenszky János, tőle pedig 1786 elején Kromp István; a három szerkesztő egymást váltotta föl a kántortanítóságban is; a lap számainak végén is az áll: nákladem Danijele TALLYAIHO s az 1786. június 14-iki számban tudósítást az újságok megindításáról mint «Nakladatel Slowenských Nowin» írja alá.² Míg LANDERER és PATZKÓ az év közepén megszakították TALLYAIval kapcsolatukat, a tót lapot tovább is «kiadta» 1787 június végéig.³ Úgy látszik, az új vállalatokat is inkább vezetni szerette volna, mint a lapokat írni. Közös kiadóhivatalt akart szervezni a magyar, német és tót lapok számára. A hazai lapok direktorának nevezte magát; ez ellen a cím ellen PATZKÓ a városi tanácshoz és a helytartótanácshoz benyújtott kérvényeiben, LANDERER pedig a Pressburger Zeitung 53. számában tiltakozott.

A nagyszabású új tervekről először is PATZKÓ tiltakozásából értesültek a hatóságok. Május 11-én kérte a helytartótanáctól, hogy védje meg privilégiumát, de nem bízván az eredményben, egyidejűleg Bécsbe is felségfolyamodványt küldött.⁴ Tudomása szerint TALLYAI és SZATSVAY máris folyamodtak engedélyért a helytartótanácsához, hogy a Magyar Hirmondót ezentúl ők adhassák ki Budán. Értesülése több pontban téves; a folyamodás akkor még nem is történt meg, nem is a régi újságot akarták átvenni s nem is Budán, hanem Pozsonyban akarták az új lapot is kiadni. A helytartótanácsot később külön fel kellett világosítani a tévedésről. PATZKÓ hivatkozik privilégiumára s hogy ő feltalálója (Erfinder) is a magyar újságnak. A ráértételeknek mindig becsülettel megfelelt s az aerariumnak minden előfizető után évenként 2, 1784 óta 4 forint

¹ 1802. 49. sz.

² Midőn a helytartótanácsához fogalmazói állásért folyamodik, újságírói érdemeire hivatkozván, a tót újságot nem említi. «Vom Jahre 1782 bis 1785 (!) hat Bittsteller sowohl die deutschen Pressburger als auch die Nazional Zeitungen mit dem Bewusstseyn sein Scherflein dem gemeinen Wohl beygetragen zu haben, verfasst». Orsz. ltár. Helyt. 1789. 12674. Ugyanígy Kanc. 26655.

³ Orsz. ltár. Helyt. 25217/1788. sz. Eddig csak 1786 végéig tudtak róla.

⁴ Orsz. ltár. Helyt. 21119. 55. Rev. libr. No. 1. Kanc. 5431.

haszna volt. Ő maga eleinte semmit nem nyert a lapon; méltánytalan volna tehát, hogy most, mikor már 440 fölé emelkedett az előfizetők száma (előző évben 300 volt), TÁLLYAI elvehesse kenyerét. A helytartótanács május 16-án a pozsonyi tanácsot felszólítja, vizsgálja meg, megerősítette-e JÓZSEF is a privilégiumot, de egyúttal arra is, hogy közölje TÁLLYAI-val a hirlapkiadásra vonatkozó rendelkezéseket, melyekről az instructiót kért¹ s utasítsa a tervezett budai hirlap-comtoir részletes tervének beküldésére. TÁLLYAI június 9-én a pozsonyi tanács támogatását kéri s e folyamodásában fejt ki a kiadóhivatal tervét is: Protocollumot akar vezetnetni minden hírről, árverés-hirdetésről, hivatalos közlésről, hogy az érdeklődőknek bármikor kiszolgáltathassák a keresett hírt tartalmazó számot; ezért mindhárom hazai újságnak (Magyar Kurir, Pressb. Merkur, Presp. Nowiny) számait őriznék s pontos indexet vezetnének róluk. A kiadóhivatal alkalmazottai dolgoznák fel a kijelölt híryanagot az újságok számára, ő revideálná s aztán küldené a cenzorhoz. Levelezésükkel a magyar árúk külföldi terjesztéséhez is hozzájárulnának. Az irodalom terjesztését is céljának tekinti: könyveket hirdetne, bizományba is elfogadna, keresné a módot értékes beküldött kéziratok kiadására. A lapok elkészítésében s expedálásában nagyobb rendet tennie lehetővé a comtoir, mivel minden együtt volna itt. Nem Budán, hanem Pozsonyban szeretné felállítani, mivel közelebb van Bécshez s mivel ott a postát nem terheli annyi más, mint a hivatalok új székhelyén. Újságjai számára is nehéz volna másutt elég előfizetőt szerezni, mert az eddigi újságolvasók pozsonyi lapokhoz szoktak. PATZKÓ tiltakozását jogtalannak mondja: JÓZSEF minden kizárólagos privilégiumot eltörölt; az sem igaz, hogy az első években ne lett volna haszna, hiszen RÁR 1000 forintot kapott,² pedig a szerződés kiadó és író részére egyenlő részesedést állapított meg. Ő tette aztán a lapot még jövedelmezőbbé; két év előtt csak 196 előfizetője volt, most 449. PATZKÓ-nak egyébként három háza is van s virágzó könyvnyomdája és könyvesboltja, tehát kenyerét az új lap nem vehetné

¹ TÁLLYAINAK ezt az első kérvényét visszaküldték. Az elintézés Helyt. 20845. 56. Rev. libr. No. 1. alatt.

² SZINNYEI (Magyar Írók. XI. 585.) 600 forintos évi fizetésről tud.

el. — A tanács június 14-én PATZKÓnak kiadta TÁLLYAI kérését azzal az utasítással, hogy legkésőbb hétfőig — propter periculum morae — tegye meg észrevételeit, de PATZKÓ csak 24-én válaszolt. Tiltakozik TÁLLYAI jogtalan címhasználata ellen; különben sem az ő érdeme az előfizetők szaporodása, hiszen az újdonságnak mindig kevesebb a fogyasztója. Privilegiuma nem avult el; 1780 január 10-én kihirdették s a lap minden számán jelzi; nem tehetné, ha visszavonták volna. Különösnek találja, hogy a nemességére büszke TÁLLYAI új: ágkiadó akar lenni, Tehetségének nem sok jelét adta még, hisz épen csak az iskolát hagyta el, de ha csakugyan tehetséget érez magában, próbálja meg méltóbb téren. «Einen blossen Übersetzer, und Copisten machen zu wollen, ist stracks seinem vorgegebenen, erhaltenen Charakter zuwider» — teszi hozzá. A tanács ezek alapján adta meg a helytartótanácsnak a kért felvilágosítást, de az július 4-én PATZKÓ első kérvényének s a privilegiumnak eredeti szövegében való beküldését kérte még. Most már elrendelte azonban azt is, hogy TÁLLYAIT mindenesetre akadályozzák meg, ha új lapjait engedély nélkül terjesztetni akarná.¹ E tilalom azonban már elkészt. Július 1-én megjelent a Kurir is, a Merkur is. A tiltó rendelkezést a pozsonyi tanács későn foganatosította, noha már június 24-én is gyorsított úton intést küldött hozzá a helytartótanács.

Közben ugyanis két folyamodvány is sürgette az ügy elintézését. Június 3-án SZATSVAY kért védelmet PATZKÓ ellen, ki nem is tud magyarul, mégis gátolja az új hirlap megindításában. JÓZSEF eltörölte az összes újságprivilegiumokat, még a hivatalos bécsi újságét is, a kincstárnak pedig csak haszna lehet, ha több az újság. Nem PATZKÓ kenyerét akarják elvenni, hanem új címen új olvasók számára írnak lapot. Hivatkozik arra, hogy két éve² foglalkozván a magyar újságírással, nagy levelezése van mindkét magyar hazában, s hogy nyelvtudása is alkalmassá teszi a magyar újságírás fejlesztésére.³ Június 20-án TÁLLYAI panaszolta, hogy a város és a posta

¹ Orsz. ltár. Helyt. 27,269. 78. Rev. libr. No. 1.

² Abból, hogy TÁLLYAI 1784 július 1-től számító szerződést említ, valószínű, hogy SZATSVAY ekkor vette át a Magyar Hírmondó szerkesztését.

³ Helyt. 24,401. 66. Rev. libr. No. 1.

akadályozza munkájában, pedig már tudósítást is küldtek szét, hogy július 1-től jobb német lapot és új kettős magyar újságot (Magyar Kurir és Magyar Músa) fognak kiadni. A nyomdászoknak nincs okuk tiltakozni, hiszen nem újságírók, ők meg úgyis csak nyomdászokkal nyomathatják a maguk lapjait. Monopólium szellemi téren lehetetlenség, az uralkodó gondolkodásával pedig teljesen ellentétes. Jobbat akar adni az eddigénél, mert nem nyereségért, hanem a haza becsületéért dolgozik. Kéri, utasítsák a várost, hogy sürgősen cenzurázza az első számot, mert az előfizetést kihirdette s már föl is vett pénzt. Együttal panaszt tesz PATZKÓ ellen, ki a június 3-iki Hírmondóban az ő becsületüket és hitelüket sértő tudósítást tett közzé.¹ A helytartótanács június 24-én megsürgetvén a pozsonyi tanács jelentését, kijelenti, hogy TÁLLYAIK a hirdetés közzétételéhez sem volt joga s így azt is csak a privilégium ügyének tisztázása után dönthetik el, nem volt-e PATZKÓKAK igaza. (Helyt. 27,005. 75. Rev. libr. No. 1.)

A pozsonyi tanács nem tudta már megakadályozni a július 1-i számok kiadását, de mivel TÁLLYAIK nemessége védte, WEBER Simon Péter könyvnyomtatót megtorlásul július 3-án reggel 9 órától másnap este 6-ig börtönben tartotta. WEBER július 7-én panaszt tett a helytartótanácsnál a város ellen. Elmondja benne, hogy a lapok hirdetését annak idején TÁLLYAI rábeszélésére nyomta, ki azt mondta, hogy már NITZKYVEL is beszélt az ügyben. Annál kevésbbé kételkedhetett, mert TÁLLYAIKAL külön rendeletben közölték az újságokra vonatkozó szabályokat. PATZKÓ és LANDERER célzatosan halasztották a várostól kért felvilágosítás megadását, hogy az új félév elejére ne jöhessen meg az engedély. Őt figyelmeztette ugyan a városbíró, hogy engedély nélkül ne merje nyomni az újságokat, de TÁLLYAIK bízta, hogy hozzon Bécsből engedélyt. TÁLLYAI maga szerezte meg Bécsben a cenzorok aláírását. A városbíró még sem engedte meg a kiadást, de HORVÁTH professor, a pozsonyi irodalmi revizor biztatására elkészítette a lapot, csak a közönség javát s az író becsületét szolgálván, hiszen ha aztán betiltják, ő a nyomás költségét is

¹ L. Figyelő XI. 1881.

elveszíti. PENZ tanácsos a városbíró, polgármester és kapitány távollétében önkényesen tartóztatta le egy csak akkor érkezett rendelet megszegése címén s másnap este is csak az alispán közbenjárására bocsátották szabadon; házkutatás is volt nála s mindent a legdurvább, megszegyenítő módon végeztek. Így még nem bántak szerinte könyvnyomtatóval: az uralkodó rendelkezései értelmében, ha cenzura nélkül nyomott volna, akkor is csak pénzbüntetést róhattak volna ki rá. A pártoskodást azzal magyarázza, hogy PENZ naponként LANDERERNél étkezik; mikor ő három év előtt Pozsonyba jött, már akkor is nyomdája engedélyezése ellen kardoskodott.¹ PATZKÓ is július 7-én panaszolta el a helytartótanácsnak a Magyar Kurir megjelenését; TÁLLYAI az illetékes hatóságokat szándékosan kerülte meg a cenzuránál. Azzal is megvádolja, hogy csalást követett el, az ő újságja előfizetőinek a postán őrzött borítékaiba csempészhén a magá laphirdetését.² LANDERERnek a városi tanácshoz intézett panaszában ugyanez a vád van a Merkur hirdetésének szétküldésére vonatkozóan. A helytartótanácsnál LANDERER még TÁLLYAINál is inkább vádolja a városbíró t; szerinte ennek mulasztása miatt nem hirdették ki idejében az elsején délelőtt megérkezett rendeletet, noha rajta állott, hogy sürgőssége miatt «stante consilio» expedálták.³ A pozsonyi tanács július 9-én tett jelentést a korábbi rendeletek végrehajtásáról, csatolván ülései jegyzőkönyve az ügyre vonatkozó részeinek kivonatát: TÁLLYAIT figyelmeztették, PATZKÓ t kényszerítették, hogy tudósítását érdemben változtatlanul, de sértő kifejezések nélkül még egyszer közölje. A postát felszólították, hogy az új lapokat ne küldje szét s a beérkező előfizetéseket egészben tartsa vissza. Az első szám megmaradt példányait elkobozták. A legtöbb intézkedés LANDERER és PATZKÓ kérésére történt; az ő panaszukra intették meg újra TÁLLYAIT s csukták le WEBERT a lap kiadása után.⁴ A helytartótanács e jelentést s az összes panaszokat július 18-án tárgyalta. A várostól az újabb eseményekről ismét részletes jelentést s a pana-

¹ Helyt. 28,880. 81. Rev. libr. No. 1.

² Helyt. 85. Rev. libr. No. 1.

³ Helyt. 29,810. 86. Rev. libr. No. 1.

⁴ Helyt. 29,839. 89. Rev. libr. No. 1.

szokra választ kért és újra megsürgette a PATZKÓ-féle szabadsomlevelet. A pozsonyi főigazgatót felszólította, dorgálja meg HORVÁTHOT, amiért a politikai cenzor dolgába avatkozott. Ugyanekkor ideiglenes jelentést küldött a királyhoz az ügy állásáról és WEBER panaszáról.¹

TÁLLYAI közben ismét sürgette már becsülete érdekében az elintéztést, majd július 24-én SZATSVAYVAL együtt («Daniel TÁLLYAI und Alexander SZATSVAY Zeitungsschreiber zu Pressburg») a királyhoz fordult. Bécsben kelt kérvényükben ismétlik érveiket a monopólium ellen; az csak annyiban lehet jogos, hogy utánnyomás tilos. Úgy érzik, hogy a felvilágosítás munkájában hivatásuk van s az előfizetők jelentkezése is bizonyítja, hogy a közönség jobbat vár az eddiginél. Adjon a régi kiadó jobbat, akkor nem fog károsodni. Az államügyekről való tudósítás és a nyelvművelés célján kívül külön kiemelik, hogy a Magyar Múszában a német irodalom ismertetésével és szellemének terjesztésével is akarnak foglalkozni s egyik főcéljuk fölkelteni annak szeretetét («die Liebe zur deutschen Lektur») — az uralkodó törekvéseinek megfelelően. Ha jó hazai lapok lesznek, a külföldi lapok behozatala s az előfizetési pénzeknek külföldre való özönlése is meg fog szűnni.²

E kérvényre is hivatkozva sürgette meg újra a kancellária a helytartótanács végleges javaslatát július 31-én. Ez most már augusztus 8-án meg is történt. A pozsonyi tanács ugyanis július 26-i kelettel megküldte a kért iratokat.³ Ugyanekkor válaszolt WEBER panaszára is, kijelentvén, hogy elfogatása nem egy tanácsos önkénykedése volt. Erre a helytartótanács a jövőre bölcs mérsékletre inti a tanácsot.⁴ A királynak javasolja, utasítsa vissza TÁLLYAI kérését. A sajtószabadság elrendelése folytán meg nem újított privilégium nem állhat ugyan az engedély útjában, bár a helytartótanács azt hiszi, hogy ha több újság jelennék meg egy nyelven, egyik sem állhatna fönns ez a kultúra kárára lenne. TÁLLYAI személye azonban

¹ Helyt. 28,880.

² Orsz. ltár. Kanc. 8331.

³ Helyt. 32204. 99. Rev. libr. No 1.

⁴ Helyt. 32217. 97. Rev. libr. No 1.

semmiképen sem kívánatos: eddig is sokszor kellett meginteni bántó hírek közlése miatt, a pozsonyi tanács is sokat panaszkodott engedtlensége miatt.¹ TÁLLYAI személye csakugyan kedvezőtlen színben állhatott a helytartótanács előtt. Folytonosan figyelmeztetni kellett hamis hírek visszavonására s arra, hogy nem szabad a kormányzás várható intézkedéseiről írnia a helytartótanács engedélye nélkül, nehogy az alattvalók lelkét izgassa. A német újság egyik hírével különösen nagy felzúdulást is keltett. 1786 január 28-án írt az általános contributio közeli elrendeléséről. A pozsonyi tanács e szám beküldésekor panaszkodott TÁLLYAIRA, hogy a cenzori parancsokat nem fogadja meg, különben is mindig utolsó éjjel hozza a kéziratot, úgyhogy a revíziót nem végezheti a cenzor elég figyelemmel. A helytartótanács február 7-i jelentése kiemeli, mily veszedelmes módon befolyásolhatja ily hír a közhangulatot. Javasolja tehát, rójanak pénzbüntetést TÁLLYAIRA, kényszerítsék a közlés visszavonására s ha újra megszegné a rendeleteket, vonják meg tőle az újságírás jogát; esetleg börtönbüntetésre is kellene ítélni. Az országban ekkor már nagy volt az izgalom: több megye követelte az újságíró szigorú megbüntetését, hangoztatván, hogy a hír koholtságáról loyalian megvannak győződve. A kancellária február 16-án utasította a helytartótanácsot, hogy az ítélet meghozatala előtt a cenzor felelősségét is vizsgálja meg. Már a közlést követő számban megjelent a helyreigazítás; tréfás hangon valami munkátlan politikus fejében megfogamzott üres agyémnek nyilvánította a tervet. Ezt az udvar természetesen az indiszkréciónál is illetlenebbnek találta s emiatt is szigorú vizsgálatot követelt. A cenzor (WINDISCH) március 8-i nyilatkozatából kiderült, hogy ő maga fogalmazta a helyreigazítást, mihelyt a lap megjelenésekor észrevette, hogy a közlés az éjjel elkertülte figyelmét. Ennek alapján a kancellária az ő felelősségét állapította ugyan meg mindkét esetben, de TÁLLYAIT is megintette a belügyi hírekre vonatkozó rendelet megszegése miatt.² Ránézve még kellemetlenebb módon végződött éppen az új engedély tárgyalása idején egy másik ügye: 1785 augusztus 6-án mindhárom pozsonyi

¹ Helyt. 32204. 100. Rev. libr. No 1.

² Kanc. 3735. sz.

újságban megjelent egy bántó hír a váci püspökségről; TÁLLYAI makacsul ellene szegült a cenzor felszólításának, hogy vonja vissza, forrását pedig tévesen jelölte meg s beküldését mindenféle ürüggyel halasztotta, míg végre a helytartótanács 1786 július 25-én csalárdságáért szigorúan megdorgálta. A tót újság fordításának hetenkénti beküldését is sokáig megtagadta.

A helytartótanács javaslatára a kancellária augusztus 21-én válaszolt.¹ Figyelmét magára vonta a beküldött iratok közt LANDERER panasza a hirdetéseknek az ő borítékaiban való szétküldése miatt. Ennek megvizsgálását is szükségesnek látja a végleges döntés előtt. A helytartótanács szeptember 12-én a pozsonyi tanácshoz és a postához fordult felvilágosításért.² A posta október 16-án jelentette, hogy TÁLLYAI, aki az expedíálásról addig is rendelkezett LANDERER és PATZKÓ megbízásából, elkért ugyan egyet minden előfizető borítékjából, de az értesítést nem azokban, hanem portózott levélben küldte szét.³ A tanács jelentését most is többször kellett sürgetni. Közben TÁLLYAI nov. 23-án ismét kérte, hogy legalább újévre megindíthassa lapját; megvallja, hogy túlbuzgóságból vétkezett, de azt hitte, nem követ el bűnt a lap megindításával, hiszen az új rendszer ellensége a monopóliumnak. Az elmaradt hasznon kívül már eddig is 400 forint kára van. Bevádolja LANDERERT, hogy a tanács jelentésének felküldését szándékosan késlelteti, ismét meg akarván gátolni, hogy az engedély újévig megérkezhessék. Az előfizetők borítékait csak a nevek és címek kedvéért vitte el, de még mindig nála vannak.⁴ Csak újabb erélyes sürgetésre küldte fel december 15-én jelentését a pozsonyi tanács a postaigazgatóság, TÁLLYAI és LANDERER nyilatkozatával, a késedelmet azzal mentegetvén, hogy LANDERER a pesti vásáron volt s ezért nem tehetette meg észrevételeit TÁLLYAI nyilatkozatára. A helytartótanács e mentséget nem fogadta el, mivel a posta már október 16-án felelt s a pesti vásár novemberben volt. December 27-én szigorúan megdorgálta a pozsonyi

¹ 9348. sz.

² Orsz. ltár. Helyt. 39612. 117. Rev. libr. No 1.

³ Helyt. 45262. 127. Rev. libr. No 1.

⁴ Helyt. 50407. 137. Rev. libr. No 1.

tanácsot folytonos késedelmességéért.¹ Ugyanekkor jelentette Bécsbe is a vizsgálat eredményét. Most már döntött a kancellária: december 30-án elutasította TÁLLYAI kérését.² SZATSVAYRól szó sem esett.

De SZATSVAY ekkor már legalább egy hónapja Bécsben dolgozott s már december 2-án — nem pedig, amint emlegetik, csak januárban — onnan indította meg Kurirját. A júliusi szám megjelenése óta tartó nehézségekre vonatkozó verses kérdés és felelet nyitja meg. A Magyar Hirmondó már december 16-án (199. sz.) céloz erre s azzal próbálja elhárítani a konkurrencia veszedelmét, hogy egy debreceni «Tanátsbéli Úr» véleményét idézi: «No, megindult a Magyar Kurir Bétsből!... Én ugyan nem gondolok olyan rossz hazafit, hogy a pénz az Országból ki küldje, holott van hova költenünk». A január 3.-i szám meg így gúnyolódik: «Már egyszer igen nagyot botlott, mikor a világ színe elébe az ujságok mezején kirugtatott; talán nemsokára ki is düll az utból, minthogy az abrakot sokkal drágábban adják más országban». Ezzel is világosan a decemberi beköszöntő versre céloz.³ De PATZKÓ valójában joggal nagyon is félt a bécsi versenytárstól. December 20-án ismét a kancelláriához nyújtott be kérvényt, de az január 5-én azt felelte, hogy a privilégium nem vehető figyelembe s így nincs ok SZATSVAYT a Magyar Kurir kiadásában meggátolni. Ez a minden vizsgálat nélkül meghozott végzés annál feltűnőbb, mivel az ügyet éppen akkor tárgyalták, mikor TÁLLYAI és SZATSVAY korábbi pozsonyi kérését végérvényesen elutasították.⁴

Pedig SZATSVAY nem is kért semmiféle külön engedélyt a bécsi Magyar Kurir megindítására. HERMOLAUS kapucinus, mikor 1787 május 24-én egyházellenes közlései miatt megtiltását kérte a királytól, erre is hivatkozott.⁵ A magyar kancellária a cseh-osztrák kancelláriához fordult június 18-án felvilágosításért, de JÓZSEF közvet-

¹ Helyt. 53978. 146. Rev. libr. No 1.

² Kanc. 14674.

³ «minthogy minden nap nem abrakolhattam... megigért utamban tsak azért mulattam... A jó Paripa is megbotlik, tudjátok» stb. A szám a SZÉCHENYI-könyvtárban is, a RÁDAY-könyvtárban is megvan.

⁴ Kanc. 1787. 19. sz. V. Ö. FERENCZY, i, m.

⁵ Kanc. 1787. 7037. sz.

lenül is tudott az ügyről s július 12-én felszólította PÁLFFYt, hogy a jelentést neki küldje meg, mert maga akar intézkedni.¹ Az osztrák kancellár, KOLLOWRATH július 28-án értesítette PÁLFFYt a rendőri vizsgálat eredményéről: SZATSVAY külön engedélyt nem kért, de az előfizetési felhívást december 1-én bemutatta SZEKERES cenzornak s azóta is minden számot cenzori engedéllyel adott ki. A siketnémánál nyomtatja a lapot évi 700 forintért; 370 előfizetője van eddig s a 10 forintnyi díjból 4—4 forintot a kincstár és a posta kap. Az első hirdetés imprimatur-a nincs meg már a nyomdában, mert a Pozsonyba távozott UNGI Pál corrector magával vitte.² E jelentés alapján PÁLFFY javaslatára JÓZSEF a magyar kancelláriára bízta az újság további ellenőrzését, a multa vonatkozólag pedig megelégedett annak elrendelésével, hogy vizsgálják meg, nem mulasztotta-e el SZATSVAY mégis egyes esetekben a cenzura elé való terjesztést.³ Ezzel hallgatólag megadták SZATSVAYnak az engedélyt a lap további kiadására.

2.

A Magyar Merkur. Dayka és Földi elfelejtett verse.

A Magyar Kurir megindulásával a magyar újságírás szülővárosában megbukott. Pozsony akkor már amúgy is elveszítette központi jelentőségét, minthogy a kormánysszékek 1784-ben Budára költöztek. Érdekes megfigyelni, miként szűnt meg Pozsony vezetőszerepe a röpiratok nyomtatási helyei közt ugyanakkor, mikor a szabadabb szellemű könyvvizsgálat is megkönnyítette a napirenden levő politikai problémáktól fokozott érdeklődés kielégítését. 1780-ban a királynőről szóló emlékezések, ódák és beszédek közül legtöbb Pozsonyban jelent meg, Pesten vagy Budán BALLAGI Géza jegyzéke⁴ szerint egy sem. Politikai vonatkozású nyomtatványok sorozatosan csak 1784 után jelennek meg az új fővárosban s az

¹ Kanc. 1787. 8595. sz.

² Kanc. 1787. 4352. sz.

³ Kanc. 1787. 10137.

⁴ A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Ap. 1888.

évtized végére az arány csaknem teljesen megfordul. Gyorsította ezt a változást az is, hogy a helytartótanáccsal a magyarországi könyvvizsgáló központ is Budára került. Ily körülmények közt, még ha nem is lett volna alapja, érthető PATZKÓ félelme, hogy TÁLLYAI Budán akar új lapot indítani. Mikor aztán SZATSVAY hírlapja a monarchia fővárosából végleg legyőzte a Hirmondót, PATZKÓ Pesten próbálta folytatni, de az új lap az addigra már országszerte ismert, elevenen szerkesztett és ügyesen terjesztett Kurirral szemben alig jutott szóhoz és előfizetőhöz. 1788 október 8-án szűnt meg a Magyar Hirmondó s ugyanezen a napon jelent meg Pesten a Magyar Mercurius. Pozsony megye alispánja október 11-én jelentette a helytartótanácsnak és a kancelláriának, hogy a Magyar Hirmondónak megküldött 80. száma után Pozsonyban nem jelenik meg többé, hanem *A' Magyar Merkurius* címen Pesten folytatódik.¹ A helytartótanács tudomásul vévén a változást, a maga részéről is jelentette minden megjegyzés nélkül Bécsbe. Az október 21-én kelt jegyzőkönyv fogalmazványában azonban eredetileg a következő jellemző megokolás is benne volt: «vorzüglich aus der Rücksicht, dass hier in Absicht auf die richtigere und dem Zweck der Zeitungen angemessene Auswahl der Nachrichten sowohl, als die anständigere Schreibart eine wesentliche Abänderung erlangt werden würde».²

Az új fővárosban a kormányzések áthelyezése után szükségképpen következett be a nyomdaipar fellendülése is. A legkiválóbb pozsonyi, nagyszombati, sőt bécsi könyvnyomtatók is igyekeztek itt megtelepedni vagy legalább fiókot nyitni. A legrégebbi pesti nyomdának, az ERTZENBERGER-nyomdának átvételével és fejlesztésével már 1785-ben próbálkozott a nagyszombati LETTNER Godofréd József. Ezt a nyomdát vette meg 1788-ban PATZKÓ s fia vezetésére bízta. A cég ismeretlensége is útjában lehetett az ugyanazon évben áthozott újság terjedésének. A Hirmondó folytatásaként helyette küldték az előfizetőknek az év végéig, valószínűleg arra is gondolva, hogy így az új előfizetés idejéig már ismeretes lesz a lap. A következő évben Magyar Merkur lett a címe, de csak egy évig folyt

¹ Helyt. 90057. Kanc. 14316. sz.

² Helyt. 41772. sz.

tovább s a december 30-án megjelent 100. levéllel megszűnt. Úgy látszik, a terjesztést nem is tudták az új központból megfelelő módon szervezni. Az irodalom iránt érdeklődők is alig szereztek róla az ország távolabbi részeiben tudomást. Mikor a patakiak SZATSVAY Magyar Músájának Sárospatakról keltezett levelét akarták megcáfolni, már 1789 februárjában, előbb PÉCZELIhez kellett fordulniuk felvilágosításért: «Nem tudjuk — írják — PACZKÓ úr honnan jártattya most azon Hírmondót (mivel hozzánk nem jár), Pestről-e vagy Pozsonból? s ha Pestről, kihez kell adresálni;... körülöttünk nem is tudunk senkit kihez járna; Pestről venni tudósítást talán még több időbe kerülne.»¹ Az előfizetés olcsóbb volt, mint Pozsonyban: helyben átvéve 2 frt. 30 kr.-ba, vidékre 4 frt. 30 kr.-ba került a lap,² mégis nagyon kevesen járatták s így PATZKÓ a 98. számban bejelentette, hogy nem nyit új előfizetést a következő évre, «mert ezen esztendőnek végével a Magyar Merkur is meg fog szűnni.»

A XVIII. századnak ezt az egyetlen magyarnyelvű budapesti újságját állítólag SZABÓ Márton, az utolsó pozsonyi szerkesztő írta 1789 március 8-án bekövetkezett haláláig. Így mondta SZINNYEI már 1880-ban a Figyelő 8. kötetébe RÁT Mátyásról írt cikkében, s azóta mindenki így emlegeti. A SZINNYEITŐL³ említett forrásban azonban ennek nincs nyoma. Az 1789 március 28-án megjelent Magyar Kurir csak annyit mond: «meg-hólt Pozsonyban (!) Nemes SZABÓ Márton Úr, ki 3-mad ideje (!) a' Pozsonyi Magyar Hirmondót írja vala. Ez a nevezetesebb elmebéli tehetségű ifjak közül egy vala». Ez a híradás épen nem teszi valószínűvé, hogy SZABÓ Márton folytatta volna Pesten is a lap írását. KARACS Teréztől azt hallotta SZINNYEI, hogy utoljára TÖRÖK István váci református lelkész írta. Maga a lap semmit sem árul el írójáról. A tudósításokat és előfizetési felhívásokat csak PATZKÓ Ferenc írta alá, tehát ellentétben SZATSVAY lapjával, ezt is egészen a nyomtató tartotta kezében. Beszűntése, szerkesztésmódja általában olyan volt, mint a Hírmondóé. Elég hamar közölte a legújabb politikai és harctéri eseményeket,

¹ Közölte TAKÁTS Sándor, Figyelő 22. kötet 282. l.

² L. Magyar Merkur, 1789. 49. sz.

³ Magyar Írók Élete. XIII. k. 249. hasáb.

levelezői közt volt a harcterről LACKOVICS kapitány is. Hazai hírt elég keveset hozott, a helyi hírek rovatában meg legtöbbször csak a városban keringő adomák szerepeltek. Ilyenek a hírek közt elszórva s a lap végén is elég gyakran jelentek meg, sőt arra is volt eset, hogy írójuk az érdekes esemény elbeszélésében egyszerre versekbe ment át. (1788. 7. sz.) Eleinte a lap élén is álltak néhány soros magyar rigmusok, még előbb aktuális latin idézetek is.

Bármily szegényes volt többnyire a Magyar Merkur tartalma, mégis igazságtalan az az állítás, hogy «egyhangú tábori bulletin-ek-nél» «egyéb érdeme nem is volt». ¹ Senkisé nem nézte még át figyelmesen ennek az újságnak számait, noha kezdettől végig megvannak — részben a SZÉCHENYI-, részben a RÁDAY-könyvtárban. Így történt, hogy mindeddig nem vettek tudomást DAYKA Gábornak és FÖLD Jánosnak egy-egy itt megjelent verséről sem. DAYKÁTól az 1789 február 25-én megjelent 15. szám hozta a következő ódát:

Háladatos Versek, a Méltos. Gen. F. M. L. Gróf Wartensleben Urnak, midőn a II. Pesti Nevendék-Papságtól jádztottatott Magyar Vég-játék' nézésére meg-jeleni méltóztatott.

Kedvesbb ajándék már nem adathatott
Nékünk az Égből, halhatatlan Vitéz!
Mint, hogy — Magyar játékot üzven —
Meg-jelenél kegyesen közöttünk.
Láthattad, a' melly víg öröm el-télé
Egészen artzánk', merre körös körül
Állván, beléptedet követtük
Mind helyedig nevető szemekkel.
Ó hát ha szívünk' rejteke látható
Lett volna! — gyakran fel-fel-emelkedő
Mellyünkben olvassd érzésink'
Mellyeket itt le-nem-írhat a' száj — —
Jádtzó helyünknek Díszé! mivel lehet
Hálálni vissza meg-jelenésedet?
A' vett dítsősséget miképpen
Fogja tserélni-fel a Nevendék? —
Tekintetedtől újra fel-ébredett
Kedvünk, Hazánknak nyelvit előbb-viszi.
'S látván Magyar Muzsák' betség, már
Többekre is törekedni készül.

¹ FERENCZY, i. m. 55. l.

Majd, hogyha Pópénk lészen, ha Sekszperünk
 Egygyszer tanuló Pap Magyarink között,
 Reád fog emlékezni, 's verset
 Majd egvedül Te neked köszönni. —

U. D. G.

DAYKÁnak e költeményét eddig sehol sem említették s versei négy teljesnek szánt kiadása közül egy sem közölte. A felől semmi kétség nem lehet, hogy U. D. G., aki 1789-ben a pesti növendékpapok színielőadásán megjelenő előkelő vendéget üdvözölte, Újhelyi DAYKA Gábor volt. A JÓZSEFTől az egyetem mellé rendelt s a zágrábi és egri papnevelőket magába olvasztó központi szemináriumnak mindjárt 1787 ősztől felosztatásáig, 1790 ősziig növendéke¹ s ifjúsága nyelvművelő mozgalmának vezére volt. A felvilágosodást és nyelvművelést szolgáló önképző törekvéseiben az intézet vezetőitől is támogatott növendékpapság² s az ismeretlen pesti újságíró közt szoros kapcsolatnak kellett lennie. DAYKÁN kívül is több theologustól közölt az újság verset, még a legutolsó számban is — már 1790 januári kelettel — a győzelmeket ünneplő Pestről. Különösen feltűnő az, hogy a 91. szám három latin distichont minden aláírás nélkül a következő híradással közölt: «Utolsó szomorú tiszteletünk alkalmatosságával tegnapi napon el temettetett társunknak HLAVÁTS Ágoston nevendék Papnak ezen Epitaphiumot tettük keresztyére». Kérdés, a papnövendékek vagy az újságíró beszél-e itt társáról.

Az április 15-i 29. számban jelent meg D. F. J., azaz Dr. FÖLDI János szatmári híradása és verse a szokatlanul hideg áprilisról:

Szatmár 1789. I. April. Krónikára méltó ez az idő-mivolta, melly most jár. A' múlt esztendőben November közepében bé-fogott Tél, ezen esztendőnek két első hónapjaiban Januariusban és Februariusban, nálunk minémű időkel jelentgette magát, azt közelebb való levelemben kevés szóval megírtam vala. Martiusban nálunk hat napokon volt hó esés. Kilentz napokon esső, hat napokon tiszta napfény, de az is többnyire széllel, a többi borongós, homályos, essés nélkül való hideg idő volt. A vége még rosszabb volt Martiusnak mint az eleje. Április első napja is hideg hóval köszönte-be. Ez engemet minémű elmélkedésre ragadott, imhol másoknak jó érzékenyítésére közönségre botsáton:

¹ V. ö. BALOGH Árpád Ányos: Újhelyi Dayka Gábor. Kassa. 1913.

² V. ö. Minden Gyűjtemény. IV. negyed. 86—90. l.

Itt van Szent György' hava, még jó idő sem volt,
 Midőn néha napján már a Patsirta szállt.
 Nem látok gólyákat, fetsző fetskéekkel,
 Nem friss pillangókat, tavasz-férgetskéekkel.
 Tsak hó, hideg eső járja vidékünket,
 Sár áztatja, 's árvíz borítja földünket.
 Borongó Napunknak fénye ritkán derül,
 Többnyire bús felhők ködjeiben kerül.
 Ha vidám ortzáját néha ki-mutatja,
 Mord szelét ekkor is szomorún zúgatja.
 Sínlik élő-fáink gyászos napjaikat,
 Búban hajtogatják össze galyjaikat.
 Távol bimbózások, távol virágzások
 Minden fű-szálatskák restellik bűvások'.
 Oh talán ki-mozdult egünk tengelyéből,
 'S így a mi Földünk is változott helyéből!
 A Nap tőlünk délre, mi éjszakra térvén,
 Sínlünk illy végetlen hosszas telet érvén,
 Vagy tám nem nézheti sok véres tsatáját
 Földünknek; ez okon rejti-el ortzáját.
 Az Ég is akadályt kívánván szeredzni
 Kész hóval, árvízzel földünket fedezni.
 Irgalmas Ur Isten, ne verd világodat!
 Ne büntesd szer felett Te alkotmányodat.
 Te, ki meg-ígérted, hogy míg az idő jár,
Meg nem szűnnek lenni Ősz, Tél, Tavasz és Nyár. Mos. 8 : 22.
 Te nem fordíthatsz e az idők járásán?
 Vagy gyönyörködnél e Világod tsapásán?
 Miért zavarná fel rendét a természet
 Rendes törvényiben származván enyészet?
 Te, kinek kezében vagyon a Nap' féki,
Fel nem kél, ki nem sűt, ha parantsolsz néki. Jób 9 : 7.
 Te mehetsz egyedül a Hó tárházába,
És a Jég-esőnek Te látsz kints-tárjába. Jób 38 : 22.
 Te tartod azokat a Föld veszélyére,
Te az útközetek, 's hadak idejére. » — 23.
 Az árvíznek folyó helyét Te osztod-ki,
És a zúgó zápor úlját Te szabad-ki. » — 25.
 Szánd meg boldogtalan teremtéseidet!
 Derítsd már tavaszra borúlt egeidet!
 Mi, a'kiket úgy is sok más tsapásod jár,
 Ne ostoroztassunk az idővel is már.
 Imé régen súlytolsz drágasággal, haddal,
 Oh fordítsd-el rólunk ezt is hatalmaddal!
 Szüntesd a sok essőt, havat és árvizet,
 Melly majd a várandó termésnek bé-fizet.

Úzzed a hideget, adj szép ki-keletet,
Éleszd meleggeddel a nagy Természetet!

D. F. J.

FÖLDI 1784-ben került halasi tanítóskodás után az egyetem orvosi karára, 1788 november 21-én lett doktor s 1789 január 15. óta volt Szatmár városának orvosa.¹ Innen küldött téli verse az ő költeményeinek kiadásából² szintén kimaradt. Bevezető szavaiból is világos, hogy a Magyar Merkur írójával állandóan levelezett s így természetesen már Pesten jó viszonyban kellett vele lennie.

A fővárosban tanuló ifjú íróknak tehát a Magyar Merkur alkalmat adott költeményeik közzétételére. A nyelvművelő törekvéseknek egyébként is lelkes szószólójuk volt, habár nagyobb hozzáértést nem mutat s kevés tere is volt irodalmi célokra. A magyar színészet megteremtésének fontosságát PÉCZELI felszólalása előtt egy évvel a magyar sajtóban elsőül hangoztatta. Ily felszólalásai a magyar színjátszás történetében eddig ismeretlen alkalmakhoz fűződnek. A fővárosi német színészek, kik új közönségüket, a magyar hivatali intelligenciát, már 1784-ben magyar előadással is próbálták magukhoz édesgetni,³ magyarvonatkozású darabokat tüntetően kezdtek magyar szereprészekkel játszani. A Magyar Mercurius 1788 november 22-i 14. száma lelkes tudósítást közölt egy ily előadásról: *Hattyú Ilona* címen BROCKMANN grázi születésű bécsi színésznek *Die Wittve von Kecskemét* című darabját⁴ adták. «Tsinos magyar öltözetekkel, a Magyar szóknak helyessen ejtésével és víg játékokkal annyira gyönyörködtették a nézőket, hogy eleitől fogva egész végig nagy tapsolás volt» — írja az újság a darab mesésjének ismertetése után s ezt az alkalmat használja fel az újság először buzdításra, bár

¹ V. ö. MIXICH Lajos: *Földi János*. Bp. 1905.

² MIXICH: *F. J. költeményei*. Bp. 1910. (Régi Magyar Könyvtár 28. sz.)

³ V. ö. BAYER: Az első magyaryelvű színelőadás a fővárosban és gróf Valtron. (Irodalomtört. Közl. 1903.) — HEPPNER Antal: Az első pesti magyar előadáshoz. (Egy. Phil. Közlöny, 1910.)

⁴ E Bécsben évtizedeken át népszerű darab első pest-budai előadásaként eddig az 1792. aug. 15-i szerepelt. (L. KÁDÁR Jolán, *Német Phil. Dolg.* 12., 131. l.) WURZBACH (Biogr. Lex. II. 154.) 1791-es évszámmal jelzi, de megjelenése előtt régen játszhatták már.

«Valahára már mi Magyar Hazánkban szintűgy, valamint más pallérozott Nemzeteknél, mese-játékok jádszatnának» saját nyelvünkön, mert mindenütt ez gyarapítja a nyelvet. Ugyane törekvés szolgálatában adta ki DAYKA versét a buzgó papnövendékeknek szintén teljesen ismeretlen előadásáról, mely a magyarság részéről magyarnyelvű színi-előadásnak az eddigi adatok szerint harmadik¹ kísérlete volt a fővárosban.

3.

Az Ephemerides politico-literariae s a magyar nyelv művelő és irodalmi mozgalmak.

A szent korona hazahozatala s az országgyűlésnek — a török uralom óta először — Budára történt összehívása az 1790. év nemzeti felbuzdulását az új főváros életében különösen nagy jelentőségűvé tette. A meginduló nagy mozgalmasság latinnyelvű hírlapot hívott életre, de ez a latinnyelvű újság a magyarság harcosa volt, s a nyelv művelő törekvéseknek is minden erejével szolgálatba állott. Latinnyelvűségének oka alapítójának e nyelvben való nagy jártassága. Ő is, utóda is azok közé tartozott, akik össze tudták egyeztetni a két nyelv lelkes megbecsülését. A magyar tudás dicsőségének tartják, hogy ők tartják fenn Európában a latin újságírást, de a magyar nyelv művelés propagálásában nem maradtak egyik magyar hírlap mögött sem. Abban felettük is álltak, hogy a kritika művelését programjukba vették. XVIII. századi hírlap, mely nem üzleti, hanem irodalmi vállalatnak indult s címében és tartalmában egyaránt egyenlő teret szánt a politika mellett az irodalom ügyének, mint irodalomtörténeti forrás is nagyobb érték, semhogy megérdemelné azt a mellőzést, melyben

¹ 1784-ben ifj. RÁDAY Gedeon kezdeményezésére állt össze a Magyar Játsszók Társasága s 1785-ben előadta VOLTAIRE *Mahometjét* ZECHENTER fordításában (L. BACSÁNYI lev. JANKOVICHHOZ 1847 szept. 18. Az akadémiai kézírattár magyar irodalmi levelei közt.), de aztán — KAZINCZY szerint BACSÁNYI miatt (Lev. II. k. 120. l.) — megakadt az ügy. Ugyancsak 1785-ből SIMAI *Mesterséges Ravaszságának* pesti és budai előadását említi a Hadi Történetek 1791-ben (IV. 662. l.); valószínűleg ugyanezek emlékét őrzik az évjelzés nélkül szept. 12. és 14. kelettel fennmaradt színlapok, de az igazgatók megjelöléséből valószínű, hogy a Hadi Történetek 1787 helyett ír 1785-öt. (V. ö. BAYER, *A nemzeti játékszin története*. I. 82—3. l.)

eddig része volt. Tartalmából a legújabb időig¹ csak SPIELBERGnek a játékszínért való felszólalását ismerték, azt sem magából a lapból, hanem a Honművészen (1837.) megjelent fordításából. Épen ezért SPIELBERG alapításának szokták tekinteni a lapot, noha ő maga is többször hivatkozik vidékre áthelyezett antecessorára. Több tévedésre is alkalmat adott már a budai latin újság ismeretlensége. VÁCZY pl. KAZINCZY László 1790. 22-dik Junii kelt levelének egy pontjához azt a jegyzetet fűzte: «Amit K. L. a budai Újság balga híreiről ír: minden utánjárásunk mellett is homályban vagyunk kénytelenek hagyni. Budán e tájban csak a Magyar Merkurius jelent meg, de ez évfolyamához nem juthattam sehol». Az 1789-ben megszűnt Magyar Merkur Pesten jelent meg, budai újság néven az Ephemeridest, később (1798—) az Ofner Zeitungot idézték. KAZINCZY L. nem is a budai újság balga híreiről beszél e helyen, hanem loyális katona létére azon panaszkodik: «törvények, mellyeket a kutya is megugatna, ... hirdettetnek itt és az egész világon felölletek. Hogy a' Német plundra akasztófán fityegett és több e féleket az egész világ hiszi. Kérdés — nem volna é jó, ha egy hathatós declaratiója által a Budai Ujság írónak az ilyen balgatag, de mind azon által egész Nemzet Betsületét gonoszán rontó híreknek vége vetődne?»

E lapot TERTINA Mihály indította meg 1790 áprilisában *Ephemerides politicae et litterariae pro regnis et provinciis sacrae coronae Hungariae* címen, de az egyes számok fejlécén rövidség okából *Ephemerides Budenses* állott mindaddig, míg a második szerkesztő Pestre nem költözött; 1791 második felében *Ephemerides Politico Litterariae* lett a címe.² TERTINA 1790 elején még theologus volt³

¹ Újabban Gárdonyi szolt róla általánosságban (Ktári Szemle, 1917. 2. sz.), ECKHARDT ismertette forradalmi vonatkozású cikkeit (A francia forradalom eszméi Magyarországon. 1924. 109—10. l.), KORNIS Gyula pedig (A magyar művelődés eszménye. I.) néhány tanügyi hírére hivatkozott.

² Az 1790-i évfolyam a budapesti egyetemi könyvtárban az októbertől decemberig megjelent számok kivételével van meg, ez utóbbiak csak az akadémiai könyvtárban. Az 1791. évi folyam a SZÉCHENYI-könyvtárban, az egyetemi és akadémiai könyvtárban egyaránt megvan, az 1792. évi a SZÉCHENYI-könyvtárban és az egyetemi könyvtárban.

³ Ekkor adta ki BAJTAY Antalnak a királyi palota alapkölétételénél (1749) mondott híres beszédét.

s a központi seminarium felvilágosodott szellemének s a Magyar Merkurban való részvétel emlékének is hatása lehetett törekvéseire. Lapja megindításakor Budán, később Kassán, Miskolcon, Nagyváradon volt tanár, kora leghíresebb latinistáinak és polyhistorainak egyike; tagja lett a göttingai és erlangeni tudós társaságnak, a jénai Societas Latinának és mineralogiai társaságnak, a brockhauseni természet-tudományi társaságnak, az Academia Volscorum Veliterni-nek.¹ RÉVAI is igen jó véleménnyel volt felőle: 1790-ben latin elegiát írt hozzá, 1794-ben pedig azt írta neki: «te egyedüli vagy azon a vidéken, kire támaszkodik a szépízlés üdve». RÉVAI viszont TERTINA buzdította latin versei kiadására.² Mikor FÁBA költeményeit kiadta, VIRÁG Benedek is magasztaló verset írt hozzá. TERTINA igen sokat áldozott is irodalmi célokra, noha szegény ember volt. Utóbb elvesztette józan belátását, minden módon igyekezett pénzhez jutni. Egy botrányos esete után állásától is megfosztották, mire nem-sokára meghalt. (1808.)

TERTINA egyedül írta lapját; ezzel menti a 20. számban késedelmes levelezését. A politikai részt fontossá teszi az a törekvése, hogy elsősorban hazai híreket közöljön.³ Az országgyűlés eseményeinek ismertetését eleinte meggátolta a cenzura. A magyarországiakkal, legelől a fővárosiakkal kezdődő politikai hírek után — az eredeti terv szerint azokkal egyenlő terjedelemben — következtek az irodalmi és tanügyi hírek Litteraria címen. Néha azonban a politikai események torlódása kiszorította az irodalmi részt, máskor az ígért négy levélhez még négyet adott, hogy helyet szoríthasson neki. Arra is volt eset, hogy az irodalmi rész a lap felénél jóval több volt, s a lap terjedelme hosszabb időre nyolc levélben állandósult. A irodalmi rovat jórészt tanügyi és könyvészeti hírekből állt. Az irodalmi élet minden jelenségéről, a könyvpiac minden eseményéről tájékoztatni akarta a közönséget s résztvenni ezzel is

¹ Legtöbb kitüntetését SCHEDIUS Zeitschriftje említi. SCHEDIUS (I. 112.) tudta róla azt is, hogy «részt vett» egy ideig az Ephemerides szerkesztésében. Ezt az adatot SZINNYEI is ismerte. (Vasárnapi Újság. 1862. 392. l.)

² CSAPLÁR, Figyelő, VIII. kötet.

³ V. ö. a 6. számban: «... nihil... de exteris addere potueramus, cum praevie significaverimus, nos domestica alienis semper prae habituros.»

az irodalom terjesztésében. Alkalmi iratokat csoportosan sorolt fel: a 3. számban a korona visszatértét, a 19. számban a LAUDON győzelmét ünneplő verseket, a 29—31. számokban a közjogi kérdésekkel foglalkozó iratokat. Nagy lelkesedéssel jelezte a magyar nyelv térfoglalásának lépéseit: a magyarnyelvű tanítás elrendelését az alsófokú iskolákban, majd az orvosi karon — az ezért folyó harcban már előbb RÁTZ Sámuel mellé állt —,¹ továbbá az országgyűlésnek irodalmi és nyelvi érdekű határozatait. Kritikái közül legérdekesebb GÖBÖL Gáspár DURAND-fordításának (*Az első embernek elesése*. Pest. Trattner.) megbeszélése a 19. számban. Érinti a fölöslegesen szórul-szóra fordítást ígérő GÖBÖL túlságos szabadságát, de súlyosabb hibának minősíti az idegen szavak halmozását, a nemzeti nyelv geniusával (*genius linguae patriae*) ellenkező és a ritmust széttördelő hyperbatonokat, melyekkel az ellen a fontos törvény ellen is vét, hogy a ritmusnak a nyelv szellemét és az értelem teljességét szolgálnia kell. Helyes érzéssel kifogásolja TERTINA a ragrímeket stb. A KAZINCZY-féle típusba tartozó kritika írója széleskörű műveltségéről tanuskodik. Megemlíti annak különös voltát, hogy GÖBÖL többre becsüli a vallásos epikában DURANDOT TASSÓ-nál, mintájánál, sőt MILTON-nál is. Ezzel kapcsolatban kifogásolja BARÓTI SZABÓ *Elveszett paradicsom*-ának megtévesztő címét s felszólítja GÖBÖLT, fordítsa le magát MILTONT, de angolból, nehogy róla is azt mondják a jénai tudósok (t. i. az Allgemeine Literaturzeitungban), amit PÉCZELI YOUNG-fordításáról. SZABÓ DÁVIDTÓL viszont MASENIUST, MILTON mintáját szeretné látni magyarul. Ily rövid felszólítások és intések többször vannak lapjában; mutatják, hogy irányító szerepet is szánt neki. Híreken és ismertetéseken kívül néha verset vagy tárcaszerű cikket is hozott a Literaria rovat. Különösen érdekes a huszadik szám. Ebből kiderül, hogy TERTINA valami akadémiai terv érdekében MARTINOVICS ösztönzésére² levelezett. Egy magyar fizikustól Szegedről érkezett választ ad ki lapjában. Az író örömmel fogadja a tervet s a tudományok gyarapí-

¹ 2. és 14. sz.

² MARTINOVICS Ignác — ha róla van szó — csak 1791-ben jött haza Lembergől; az akadémiai eszme történetében tudommal ismeretlen.

tására kész megtenni, amire képes, a Magyar Tudós Társaság kiadványának (*Acta Eruditae Societatis Hungaricae*) rendelkezésére bocsátja az aerostatikai gömbökkel végzett kísérleteinek és egyéb találmányainak ismertetését akár latinul, akár magyarul.¹

A magyar játékszínért való lelkes harcot is már Tertina megkezdte. Az 1790 okt. 25-i dátummal megjelent 58. számba még beszorította a magyar színészek aznapi bemutatkozó előadásának üdvözlését és ismertetését. Megemlíti ifj. Ráday Gedeon (!) és Kazinczy fáradozását a társulat létrehozása körül, szól Simairól is, de még a nógrádi cigányzenekar közreműködésének elismeréséről sem feledkezik meg. Az egész hazában visszhangoztatni akarja a jelenlevők szünetlen tapssal kifejezett ujjongását a magyar színjátszás kezdetén. Végül a hazai tudósokhoz fordul munkára lelkesítő szavakkal s a maga titkos drámaíró voltáról tesz vallomást.² A nemzeti felbuzdulás s az új kor első budai koronázása idején ő is Mátyás választásáról és koronázásáról írt drámát, mint a következő koronázaskor Szentjóni Szabó.

✱ TERTINA október végén történt áthelyezése után hadusfalvi SPIELBERG Pál ügyvéd vette át a lap szerkesztését. Nov. 16-án kelt az előfizetési felhívás az *Ephemerides Budenses politicae et literariae* következő évfolyamára. SPIELBERG is az anonym vezetést tartja helyesnek s azzal sem törődik, hogy VAJKOVICS ebből azt következteti, hogy bizonyára nem katolikus; ő is csak a játékszínre vonatkozó intelmei kibocsátásakor lép elő inkognitójából az ügy érdekében, nehogy valaki azt higgye, hogy a felszólítás írójának személyes

¹ Gyanítható, hogy a levélfíró SZABLIK István, a kiváló piarista feltaláló, ki nálunk az első léggömbökkel kísérletezett (1783) s 1784–1790. a szegedi gimnázium igazgatója volt.

² «*Auditis ergo, non dubito, liquidissima perfusi voluptate Patriae Eruditi, non irritas in polituram Patrii sermonis eoque concinnanda Dramata esse vestras curas et vigilas. Eja! ergo porro quoque agite, ut quod felicibus auspiciis coeptum est, iunctis viribus et conatibus continuatur. Non deerunt Spectatores: non deerunt Actores: non deerunt Patroni, dummodo nos non desimus. Ita vos patriae honoris gloriaeque cupidus obtestatur, is qui Electionem, Coronationemque Mathiae Coruini Regis Hungariae abs se in laetificum Drama redactam in Manuscriptis schedis adseruat harum Ephemeridum Auctor MICHAEL TERTINA.*» Ez az egyetlen cikk, mely alá odaírta a nevét.

érdeke a magyar nyelv előnyomulása. Többször említi, hogy csak az országgyűlés miatt beállott törvénykezési szünet adott neki otiumot arra, hogy a lapot átvegye és folytassa. Az átvétel módjával a cenzura nem volt megelégedve, s a helytartótanács 1791 március 4-én elrendelte a lap további megjelenésének megakadályozását. SPIELENBERG hivatkozott arra, hogy ő csak TERTINÁT helyettesíti, kinek a helytartótanács már 1790 március 2-án megadta az engedélyt, de a polgári cenzor távollétében ő is felhatalmazást kapott a katonai cenzurától a lap folytatására; erre feloldották a tilalom alól.¹

A kitűnő prókátor-szerkesztő alatt a lap iránya nem változott, mégis észrevehető tartalomban és stílusban bizonyos különbség. Programjában statisztikai adatok közzétételét ígéri s ilyenek beküldésére buzdít, hogy lapja pótolhassa egyelőre az országos statisztikát, melynek megalkotását a legsürgősebb feladatnak tartja. Gyakorlati érdeke mutatkozik abban, hogy megpróbálja lapja fenn tartását hirdetésekkel biztosítani. Az 1791. 44. számhoz csatolt hirdetésben külön mellékletként kiadandó magyar-német hirdetőújság tervét közli. Ezzel újabb irodalmi vállalkozást is alapított volna, mert hirdetéseken, árjegyzékeken kívül lettek volna benne adomák és egyéb apróságok, «*quorum enarrationem dignitas latini sermonis non ferret*». Kortörténeti érdekű egyébként is az a saját: ágos gondolkodás, melyben latinságára büszke gőg s a magyar nyelvért való lelkes harci készség egyesül. Világmissziót tulajdonít lapja latin nyelvűségének: hiszen a régi latin lapok, melyek számát mindössze alig lehetne hétre tenni, mind elhallgattak, s egyedül övé a dicsőség, hogy latin nyelven hírlapot szerkeszt; olvassák is az egész világon. Büszkén emlegeti magyargyalázó cikkekkel szemben is, hogy mégis csak a magyar kapja az ősi latin nyelven a híreket. Époly lelkesen csüggött az alkotmánnyal összenőtt latin nyelven, mint ahogyan meg volt győződve róla, hogy a magyar nyelv kiművelése a felvilágosodásnak érdeke; mindkettő együtt, most már egymással legkevésbé sem ellentétben, még erősebben szívéhez nőtt sok magyar-

¹ V. Ö. GÁRDONYI, Könyvtári Szemle, 1917. 2. füzet.

nak az erőszakos germanizálás épen elmúlt korában. Már akkor is ellenmondást láttak a latin újság léte és a szerkesztő törekvései közt; egy levelezője csodálkozik, hogy a magyar nyelvért apostolkodik, noha ezzel saját lapja létjogosultságát és értékét tünteti föl kétesnek. (1791. I. 27. sz.) Maga SPIELBERG is látja a kettősséget, s azért is fedi föl kilétét, hogy mindenki lássa: ő, aki ügyvéd s írásaiban a latin nyelvet műveli, nem várhat hasznót a magyar nyelv ügyének propagálásából.

A második évfolyam elején, összefoglalván az elmúlt év eseményeit, a nemzeti irodalom szempontjából korszakos jelentőségűnek nyilvánítja az utolsó két évtizedet. A GYÖNGYÖSI-féle versnemmel szemben BESSENYEIVEL és KAZINCZYVAL azonos véleményen van: monotoniáján kívül a gyakran frivol szószaporítást tartja természetéből folyó főhibájának. Megállapítja, mikép segítettek egyesek ezen az egyhangúságon s mikép fordult más irányba először RÁJNIS és SZABÓ figyelme.¹ Kettejük vitájával részletesen foglalkozik s óhajtja, hogy a nagynehezen helyreállott béke állandó legyen. Az irodalmi fejlődés világos áttekintése KAZINCZY hatására mutat a derék ügyvéd műveltségében: SPIELBERG Kassáról jött Budára s KAZINCZYVAL később is jóviszonyban volt; Kassáról közölte a legtöbb irodalmi vonatkozású levelet is. De ha erős nyoma volt is műveltségében és hajlamában KAZINCZY hatásának, ízlése s a közvetlenül sürgős feladatok felfogása sokban egészen ellenkező irányú volt nála, s feltűnő módon közeledett a KÁRMÁNTÓL néhány évvel utóbb hirdetett elvekhez. Újévi szemléjében épen a deákos versírókkal kapcsolatban mondja — sok tekintetben naiv módon: bárcsak eredeti költői munkák alkotására fordítanak e tehetséges, ékesen szóló és könnyed eleganciával verselő költőink azt az időt, melyet metrikus fordításokra pazarolnak; azt a keveset pedig, mikor hiányzik az ihlet, használnák prózai fordításokra, hiszen a metrikus fordítás annyira

¹ Reformjuknak a legnagyobb jelentőséget tulajdonítja, követők nagy számában bizva gúnyosan szól a maradi ellenpártnak, a *gót ízlés* képviselőinek hiú törekvéseiről, melyek érdekében amazokat veszedelmes újtókként üldözik. Érdekes, hogy a rímelőket, kiken csak a hagyományos versek híveit értheti még, olyanoknak mondja, kik «gothicorum rhythmorum gustum propugnant.»

sem adhatja vissza az eredetinek sajátságait, mint a prózai. Fordítani csak azt érdemes, ami tartalmánál fogva érdemi meg. Kár a különféle metrumok eltanulásával törődni e kiváló költőknek; mélyebb esztetikai tanulmányok a Parnassus csúcsára emelhetik őket. Egy évtizeddel azelőtt RÁT Mátyás emelte fel szavát a fordítások elszaporodása ellen, nyelvünk épségét féltvén tőlük. (Magyar Hírmondó, 1781. 184. l.) SPIELBERG épen a deákosokkal kapcsolatban hivatkozik a *Magyar Hirmondó*-ban lefolyt tollcsatára; tehát ismerte RÁT felfogását. Sokkal jellemzőbb az, amit az ETELKA második kiadásának megjelenésekor mond (47. sz.). Az eredeti magyar nyelvű regényirodalmat a hölgyközönségért tartja különösen fontosnak: eredetiség és nőkre ható irodalom kettős követelésében érdekes módon találkozott ifjú ügyvéd társával, KÁRMÁNNAL, ki akkortájt tért haza s kívül RÁDAYNÁL s a színházban egyaránt érintkeznie kellett. KÁRMÁN programja a nyelvművelés terén általában azonos az övével. SPIELBERG örömmel üdvözli mindazt, ami a magyar nyelv jogainak biztosítását, terjesztését és fejlesztését előmozdítja, de a nyelvújítás túlzásai ellen ő is óvást emel, nemcsak — mint eleinte KAZINCZY — a szóújítás ellen, hanem még inkább azok ellen, kik csinosítás ürügyével idegen syntaxis és idiotismusok átvételével rontják a nyelvet. Félő, hogy így egészen idegen nyelv jó létre, mert akik azt hiszik, hogy csinosítják a nyelvet, ha más európai nyelvekből minél több idiotizmust származtatnak át, megfeledezvén ázsiai eredetéről, attól egészen különböző nyelvet csinálnak.¹

SPIELBERG irodalmat irányító szándékával egyébként sem marad oly általános buzdításoknál, mint TERTINA. Szeretné megmozgatni a magyarságot oly eszközök előteremtésére, amilyenekkel az egyik bécsi magyar újság bizonyos mértékig rendelkezett. Maga is szeretné az újság jövedelmét pályadíjakra fordítani; ezt bejelenti mindjárt első programjában. (1790 nov. 16. 63. sz.) Minden alkalmat

¹ «Multi non satis indolem linguae assequuti excoli eam tum arbitrantur, dum ex aliis Europaeis linguis frequentissimos in eam idiotismos derivant, improspere omine, cum ita asiaticae eius originis obliti distinctum idioma efformant.» (1792. 1. sz.) V. ö. KÁRMÁN szavaival főleg az *Uránia* III. kötetének 293. és 303–4. lapjain.

felhasznál pályadíjak kitűzésének követelésére. Ilyen alkalom a hamburgi pályatételek közlése, a göttingai egyetem pályázatainak magyar szempontból örvendetes eredménye (a theologiai és philosophiai díjat magyar ifjak kapták). Örömmel közli a Hadi Történetek pályatételeit is. Külföldi mozgalmakkal kapcsolatban mindig utal a magyar kívánságokra. RÉVAI akadémiai tervezetét oly részletesen ismerteti, hogy végül mentegetődni kénytelen, hogy elmarad tulajdonképeni feladatának, az új könyvek bemutatásának teljesítésében. Mikor VÁLYINAK, a magyar nyelv első egyetemi tanárának kinevezését üdvözli, akkor is kifejezi reményét, hogy rövidesen létrejön a Magyar Társaság. A RÉVAI-féle névjegyzéket is ismerteti s ettől kezdve recenziói elé odanyomatja RÉVAI szavait az illető íróról, így DUGONICSRÓL az ETELKA új kiadásának, GVADÁNYIRÓL az *Országgyűlés lerajzolásának* ismertetésében. Örömmel üdvözli KOVACHICHNAK egy tudományos kutatóintézetre vonatkozó tervét is. A magyar tudomány és az irodalmi tisztesség érdekében közli ugyancsak KOVACHICH cikkét ROSENMANN udvari agens plagiumáról, ki LAKITS közjogát saját neve alatt adta ki (1791. I. 30.); utóbb azt is megemlíti, hogy e «fur plagiarius» a mű német fordítását is ki merte adni (1792. I.).

A talpraállni nem tudó magyar színtársulat érdekében kezdetről fogva sokszor felszólalt. Az első évfolyam utolsó számában Esterházy Antal színtársulatának elbocsátása alkalmából kikel az idegen színjátszás ellen s panaszolja, hogy a magyar színészeket csak egy mágánás pártolja. Az ő helyzetük javulásának reményével búcsúzik is az óévtől. Mikor az 1791. évi 12. számban először írt a német albérlő kapzsisága ellen, egy német színész alkalmat talált rá, hogy őt és buzgalmát nevetségessé tegye. Március 4-én ugyanis HAFNER *Der böse Hausregent*-jét¹ játszották Budán. A darab egyik szereplője nevetségessé válik rossz verseiért; ezúttal azzal fejezte be jelenetét, hogy ha a poézis nem segít rajta, majd ír latin újságot. A 18. szám felháborodva szól e «theatralis cynico-abderitismus»-ról. Mikor aztán javul a helyzet, minden lépést örömmel jelent SPIELEN-

¹ A *Der beschäftigte Hausregent* c. HAFNER-vígjáték bemutatója volt e napon. E darab kritikai kiadása a *Schriften des Lit. Vereins in Wien* 21. kötetében.

BERG, ki a magyar érdekek egyik képviselőjeként maga is résztvesz a tanácskozásokban 1792 tavaszán. Végre mikor ez év végén úgy látszott, hogy a társaság újra végső válságba jutott, külön is szétküldött appendix gyanánt kiadta *Monita de lingua et theatro hungarico stabiliendo* címen ismeretes felszólítását. A nyelv elmaradottságának okaival s fejlesztésének közelebbi és távolabbi eszközeivel foglalkozik s kiemeli a színjátszás fontosságát a nyelv terjesztésében és csinosításában, de egyúttal erkölcsi hasznát is. Pesten kell először állandósítani, mivel ez és Buda a magyar ifjúság legfőbb nevelőhelye s innen terjedhet el leginkább a nemzet minden rétegébe a honi nyelv. Ingyen kell nyitva állnia a színháznak mindenki előtt, hiszen még ismeretlen gyönyörűsége kell csábítani a közönséget. 400.000 forint tőkét kell e célból összeadni, akkor tehet a nemzet igazán nagyot, olyat, ami méltó volna a mindig nemzeti összefogással alkotó angolokhoz is. A felszólítás után közli SPIELENBERG a magyarul már meglevő drámák jegyzékét azzal a kéréssel, hogy aki másról is tud vagy újat készít, írja meg a Magyar Játékszín szerkesztőjének, ENDRÖDY Jánosnak. Utóbb a XVIII. század folyamán magyarul megjelent drámák jegyzékét közli. Drámák ismertetését mindig felhasználja propagandára. Soós Márton *Magyar Penelopéjával* kapcsolatban is panaszolja, hogy a magyar társaság még mindig nem játszhatik, pedig dráma csak a színpadról hat igazán. (1791. II. 4.) A darab leleménye és felépítése nem elégíti ki, de reményt kelt az ifjú szerző fejlődése iránt; főerényei szerinte a változatosság, az indulatok illő bemutatása és a tiszta magyarság, de sokszor affektált vidékiességbe téved. A történeti dráma terén az első figyelemreméltó alkotásnak Szentjóni SZABÓ Mátyás királyát tartja (1792. 94. sz.); a német színpad történelmi háttérű darabjait, a pozsonyi WEBER könyvkiadó kedvelt *Hunyadi-családját*, a KALCHBERG után JANDL színészről színrehozott *Graf von Cillit* és GIRZIK István királyát ellenben a legszigorúbb kritikával fogadja. Főleg a lélekrajz következetlensége s a történeti hűség hiánya bántja, és felháborodva tiltakozik az ellen, hogy Tháliának olyanok áldozzanak, kik nem arra születtek. Pedig nem volt annyira elfogult, hogy ne üdvözölte volna örömmel az ízlés fejlesztésére alkalmas német törek-

véseket is, pl. a *Dramaturgische Monatsschrift Über die Provincial-bühne zu Ofen* előkészületeit. (1791. II. 8.)

A kritika jogának hangoztatása emeli SPIELNBERG lapját a bécsi magyar újságok fölé. Az irodalom nyilvános ellenőrzésének jogáért tudatos harcot folytatott főleg VAJKOVICS Imre¹ támadása ellen, ki egy korábbi munkájára tett megjegyzései ellen külön apologiát bocsátott *Dissertatio de censura perniciosorum librorum* c. értekezése elé, kijelentvén, hogy cenzortól approbált munkát nem illik bírálni. Ez a vélemény egyébként nemcsak nálunk volt meglehetősen általános. LA BRUYÈRE valósággal örütségnek mondja, ha az újságok irodalmi rovata kritikát is akar gyakorolni; a kölni újságot a városi tanács 1794 július 16-án figyelmeztette, hogy feladata csak tudósítás lehet, a Wiener Diarium meg 1778-ban maga állapította meg: «Eine Zeitung hat nichts mit der Kritik gemein.»² A magyar lapok irodalmi rovatai és mellékletei csak általános dicsérő szövegeket hoztak; RÁT Mátyás is elég szemrehányást kapott annak idején, mert a féltve ápoltság magyar irodalom munkásait bírálni merte. A pozsonyi Magyar Műsában ANDRÁD Sámuel, Bécsben SZATSVAY elvben is kimondták, hogy a kritika irodalmunknak még csak ellensége lehet.³ A tudományos folyóiratok közül TERSZTYÁNSZKY Anzeigere, WINDISCH Magazinja, KOVACHICH Merkurja, sőt még SCHEDIUS Zeitschriftje is idegenkedett tőle. SPIELNBERG azonban kifejti VAJKOVICS ellenében, hogy az irodalmi szemléknek kell kritikát gyakorolniok. Még egy tollharc adott alkalmat elvi jelentőségű állásfoglalásra: Még TERTINA⁴ közölt az 57—58. számban egy beküldött kritikát ZSIVITS *Dogmatica*-járól; az 1791. 6. számban SPIELNBERG ellenbírálattal adott ki, előre bocsátván, hogy mivel többen pártoskodásnak vagy figyelmetlen pontatlanságnak tulajdonították a recensens

¹ PAULER Tivadar tévesen írja róla (Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Bp. 1878. X. 83. l.), hogy a pozsonyi latin újsággal folytatott polemikát. A pozsonyi Ephemeridest csak 1803-ban indította meg BELNAY.

² L. LÖBL: Kultur und Presse. Leipzig, 1903.

³ V. Ö. CSÁSZÁR: A magyar kritika története a szabadságharcig. Bp., 1925.

⁴ Nem SPIELNBERG, mint ECKHARDT mondja (i. m. 175. l.), ki a polemikát, mint a szabadgondolkodás és a theologia harcát, részletesen ismerteti. Maga SPIELNBERG hivatkozik itt is elődjére.

egyes kifogásait, kötelessége ezek véleményét is bemutatni; hasonló esetekben mindig kész lesz több oldalról jövő vizsgáldásoknak helyet adni, s efféle irodalmi csaták számára, ha a tisztesség keretei közt maradnak, külön függelékkel is rendelkezésre bocsátani.

Maga SPIELBERG RÁDAY Gedeonnak tulajdonít nagy hatást irodalmi belátása fejlesztésében. Meleghangú nekrológban siratta el Platoját, kihez két éven át mint az irodalom élő forrásához járult mindig ő is, kinek baráti beszélgetéseiből többet tanult néhány óra alatt, mint könyvekből hónapok alatt. A közel nyolcvanéves öregúr, ki a haladó magyar íróvilág közt egy évtizeden át a legfőbb összekötő kapocs volt, utoljára SPIELBERG és KÁRMÁN lelkét termékenyítette meg. Egyébként, míg TERTINA néhány beküldött levélen és kritikán kívül maga írta lapját, a mozgékony SPIELBERGnek írócsoport szervezésére is volt gondja, hogy minden téren a legképzettebb recensensek segítségét vehesse igénybe. FEJÉR György szerint részt vett a lap írásában HALICZKY András, a német nyelv és irodalom egyetemi tanára is.¹ A szent koronáról St. W. (WESZPRÉMI) cikket küldött be, ez után mindjárt époly részletes megjegyzéseket közölt SPIELBERG C. K. jelzéssel — nyilvánvalóan KOPPI Károlytól, az egyetem nagytehetségű piarista historikusától. KOVACHICH közreműködésének több nyoma van a lapban. Kassai irodalmi eseményekről bizonyára maga TERTINA tudósította. Az egyik KAZINCZY magasztaló levél az Orpheusról szólva külön kiemelte TERTINA cikkét *De Templariorum in Hungaria mansione*; a névtelen levélíró szerint KOLINOVICH és KOVACHICH véleményét teljesen megdönti. KOVACHICH és KAZINCZY levelezéséből kiderül, hogy TERTINA éppen csak jelentette KAZINCZYNak, hogy ezen dolgozik, de semmit sem adott még át belőle.² Az első félév végén beszámolójában SPIELBERG ismét ígérte, hogy újabb munkatársakat igyekszik lapjának megnyerni.

¹ *Historia Academiae Scientiarum*. 147. l.: «Ephemerides pol.-lit. cum defuncto SPIELBERG 1791—2. Pest.» SZINNYEI és HORVÁTH Ignác (A bölcs. kar irodalmi munkássága) ezt úgy értették, hogy H. Sp. halála után volt a szerkesztő.

² A szerény KOVACHICHOT, ki soha magáról ismertetést közölni nem engedett, annál inkább bántotta a dolog, mert mindjárt látta, hogy a levélíró

Hogy e lap közléseire országszerte figyeltek, azt bizonyítja sok levél, az antirecensiók s az akkoriban megjelent röpiratok utalásai; a *Larva Pseudo-catholico detracta* című röpirat írására pl. az *Ephemerides*nek a katolikus declaratoról való közlése adott alkalmat. Legnevezetesebb hatása a játékszín kérdésében történt felszólalásának volt. Mindjárt akkor hathatósan támogatta a színtársulatnak a megyékhez írt kérő leveleit. SPIELBERG örömmel jelenti, hogy Pestmegye nov. 15-én tartott ülésén foglalkozván a kérrrel, rögtön adományokat gyűjtöttek, a helytartótanácsához feliratot küldtek a társulat biztosítása érdekében s a többi megyét is támogatásra hívták föl. 1794-ben Szabolcsmegye kezdeményezésére SPIELBERG terve szerint indították meg a gyűjtést a hatalmas nemzeti alap előteremtésére, de a terv megvalósítását megakadályozta a MARTINOVICS-féle összeesküvés fölfedezése. A kormány megtiltotta a nyomorúság miatt amúgy is lassan haladó gyűjtést, sürgősebb feladatokon kívül arra hivatkozva, hogy ily nagy összeg előteremtése — a SPIELBERG tervével azonos módon 400.000 forintban megállapított összeget még hozzá íráshiba folytán négy milliónak terjesztették föl! — gyanút kelt, nem akarnak-e titkon más szervezkedést támogatni.¹

✱ Az *Ephemerides* pályájának már az előző év kezdetén véget vetett a reakció. Amily nagyjelentőségű, hogy a XVIII. században, mikor a sajtó egész Európában kénytelen megszokásból kerülte a hazai politikai események feszegetését, nálunk azzal a programmal indult egy lap, hogy főleg azokkal s a politikai gyökerű lelkesedés szellemében a hazai irodalommal foglalkozik, époly természetes, hogy megszűnt, mikor a politikai élet lendületét elnyomni igyekeztek, az érdeklődést újból magukra vonó külföldi események pedig olyanok voltak, hogy ismertetésüket a belpolitikai érdek még kevésbé engedte meg. A francia forradalom eseményeit SPIELBERG feszült

oly oklevélre hivatkozott, melyet TERTINA, kit ő Budán támogatott, csak az ő jegyzékéből ismerhetett. Egészen komolytalan dolgot kürtölt ki tehát nyilván maga TERTINA; csak arra alkalmas, hogy az ő hitelét rontsa.

¹ V. Ö. BAYER: A nemzeti játékszín története. I. Bp. 1887. — LUGOSY Döme: Kelemen László és az első Magyar Játzó Színi Társaság. (Csanád-megyei könyvtár. 9.) Makó. 1927.

érdeklődéssel figyelte és ismertette.¹ Mikor a Magyar Kurirt a Wienerisches Diariumból az 1793.-iki első számba átvett híre miatt betiltották, a Hadi És Más Nevezetes Történeteknek a vizsgálat folyamán ugyancsak felelősségre vont szerkesztői azok közt a nem magyar nyelvű lapok közt, melyek épúgy közölték a francia király kihallgatásának lefolyását, megemlíttették és felküldték az Ephemerides 1793 jan. 7-én megjelent 1. számát is.² E szám eddig ismeretlen volt, s Gárdonyi úgy tudta, hogy 1792 végén megszűnt már a lap. (Ktári Szemle, 1917. 59. l.) A cím ismét *Ephemerides politicae et litterariae*; az első szám 16, de a korábbiaknál jóval kisebb lapból áll. Több mint a fele foglalkozik a párizsi eseményekkel. A lap élén ez évben is az előző év történetének összefoglalása áll világrészek és országok szerint; a művészetek és tudományok állásáról megjegyzi, hogy az utolsó évben a régiben maradtak. A hazai hírek közt szól a nádor megjelenéséről a magyar színészek január 4-i előadásán s a német bérlővel létrejött megegyezésről; ismét kifejezi óhaját, bárcsak egybegyűlne a felszólításában sürgetett összeg. Az új évfolyam további számaiból már nem is ismeretes más, mint a magyar színjátszás ügyével foglalkozó néhány közlése — a Honművész 1837. évi 99. számában foglalt ismertetésből. Az utolsó adat a február 20-án megjelent 12. számra vonatkozik. Hiteles adat nincs arról, mikor és miért szűnt meg a lap. Hogy GÖRÖG és KERESKES hivatkozásának az Ephemeridesre lett volna valami következménye, annak nincs nyoma a levéltárakban. Pedig a szerkesztőre joggal haragudhattak a reakció emberei. SPIELBERG mindig rokon-szenvezett a szélső baloldali csoportokkal. Szabadkőműves volt; igyekezett megkedveltetni a szabadelvű röpiratokat, a felvilágosodás terjesztőit. KAZINCZY LACKOVITS-csal az ő társaságában ismerkedett meg 1793-ban: KILIÁNNál találkoztak s együtt indultak valakinek fölkeresésére, mikor LACKOVITS velük szembejött. Azt is elmondja KAZINCZY,³ hogy ALEXOVITS Basiliust, a felvilágosodás nagyhatású

¹ L. ECKHARDT, i. m. 109—10. l.

² Orsz. ltár. Kanc. 1793. 341. sz.

³ SZIRMAY: A Magyar Jacobinusok Története. (Magyar Könyvesház XVI. 5—7. 1889.) KAZINCZY jegyzete a 84—87. lapon.

ellenségét SPIELBERG a legnagyobb vásottsággal szólította meg s oly megvetően válaszolt a bibliával bizonyító térítő szavaira, hogy a «minden tetemeiben rengő pap elment sóhajtozva és talán imádkozva». HAJNÓCZY egy munkájának példányait ő tüntette el az elkobzást megelőzve STROHMAYER raktárából, eltitkolván megbízója nevét.¹ Utóbb a MARTINOVICS-összeesküvés ügyvédet meg nem nevező vádlottainak védője volt s a legszabadabbelvűbb felfogással jelölte ki a védelem irányelveit.² Mint szerkesztőt is többször figyelmeztették nagyobb reverentiára a papság iránt. Meglehet, hogy ha nincs is nyoma, hatósági felszólításra szüntette meg lapja megjelenését. De az érdeklődés csökkenése miatt sem soká bírta volna az áldozatokat. A cenzura mindent törölt, ami a közönséget érdekelte; KAZINCZY is kijelentette, hogy elment a kedve az újságolvasástól. (II. 290.) Most már a latinnyelvűség is hátrányára volt a lapnak. SPIELBERG az 1792-i első számban panaszkodott emiatt; a második számot csak január 20-án tudta adni. Ettől kezdve már egyre soványabb volt a tartalom s ismét felére fogyott a lap terjedelme. Az első számban megígérte, hogy mivel takarékoskodni kénytelen, az irodalmi rovatot időnként külön függelékkal fogja pótolni; a 14. számtól kezdve Artes Et Scientiae lett az irodalmi rovat címe, amikor volt. A nyolcadik számban lemondóan jelentette a szerkesztő, hogy ráfizet a lapra, pedig azt remélte, hogy az irodalom pártolására, pályadíjak kitűzésére fordíthatja a jövedelmet.

Az Ephemerides megszűnése is siettetta a megindult szellemi mozgalmak teljes ellanyhulását. Mikor sem társas összejövetelekre nem volt mód, sem ünnepek, előadások tartására lehetőség, egyesületek nem működtek, az a néhány amúgy is érdeklődő író pedig egyre jobban visszahúzódott minden érintkezéstől, a következően gondolkodó újság maga is fontos összekötő kapocs és eszmetérjesztő lehetett volna. A maga idejében mindenképen mozgó és tájékoztató szerepe volt, erős eszköze volt a nyelvművelés hirdetésének és harcosa követeléseinak, melyeket sűrű ismételtetés által

¹ L. GÁRDONYI: Könyvcenzura és ritka könyvek. Könyvtári Szemle 1915.

² V. Ö. FRAKNÓI: Martinovics és társainak összeesküvése. — PULSZKY: Martinovics és társai. 1882. 70. l.

ígyekezett olvasói, épen a régimódi deákos nemesség lelkébe is átvinni. Hozzá képest üresek az egykorú fővárosi német lapok, ez Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten és a Neuer Kurier. Utána pedig 13 éven át nem volt újság, mely a magyar fővárosból a magyar nemzethez szólt volna.

4.

Az első magyar Nájvidi ujság.

Eddig egészen ismeretlen magyar újságróli próbálkozásról is hírt adott az *Ephemerides*, első magyar kiadásáról annak a világszerte népszerű újságnak, melynek magyarországi utánnyomatait D'ESTER Karl a Magyar Könyvszemlében ismertette 1926-ban, magyar nyelvű utánzataival pedig TOLNAI Vilmos foglalkozott.¹ TOLNAI arra is rámutat, hogy a LUKIANOS-féle *Νεκρικοὶ διάλογοι* hatása alatt kifejlődött újságműfajnak nem lehet a Neuwieder Zeitung az első képviselője. Valóban nem; a halotti beszélgetések modern divatja Franciaországból indult ki, de hirlapi formáját a lipcsei FASSMANN Dávid teremtette meg részben a híres THOMASIIUS-féle Monatsgespräche formáját is folytató *«Gespräche in dem Reiche der Todten nebst dem Kern neuester Merkwürdigkeiten und sehr wichtig darüber gemachten Reflexionen»* címen 1717-ben megindított vállalatával.² Már ennek is rengeteg utánnyomata és utánzata volt; a Neuwieder Zeitung csak a legkésőbbiek közé tartozik. Ennek első pesti utánnyomatát időrendben megelőzte az a magyar nyelvű kísérlet, melyről az EPHEMERIDES 1791. II. félévi 49. száma következő szavakkal tudósít: *«Pestini cum Umbris Elysaeorum camporum fabulantes Neuwiedenses Ephemerides patrio amictu cantilenam suam mortualem occinere nuper admodum tersa dictione coeperunt, et ossa humanae formae compage diversis hieroglyphis signatae ore leguntur multorum gratuiter distributae, tentaturae vitam inter Hungaros conservare... Ridenda multa ephemerides hae continent, et saepe satis*

¹ Egy. Phil. Közlöny 1927, 165—7. V. ö. még Eckhardt, i. m. 103. 8. l.

² V. ö. WITKOWSKI: Geschichte des literarischen Lebens in Leipzig 1909. 222. skk. II.

ingeniosa, levia et indolata saepe multa, quibus, si versor Hungarus exteris eventibus licet frequentissime insinceris et mutilatis, fide-dignas patrias et provinciarum austriacarum relationes, de quibus hae rarissime meminerunt, iunxisset, nae ille utilitatem sibi amplissimam et Lectoribus suis satisfacturam comparasset.» Mint a magyar nyelv újabb előnyomulásának jelét üdvözli a csiszolt nyelvű újságot, melyből mutatványlapot ingyen osztogatnak, hogy kipróbálják, megélhet-e nálunk is. De nem tartja megfelelőnek a pusztá fordítást hazai vonatkozások nélkül. A Magyar Kurir is említi december 9-i számában, hogy erdélyi hír szerint «egy valaki Pesten az úgy nevezett Nájvidi ujságot Magyarra fordítva ki-akarja adni, melyről már Tudósítást is botsátott volna széellyel.» SZATSVAY sértve is érzi magát, hogy ily kerülő úton juthatott csak e hírhez; ő is elégtelennek mondja a pusztá fordítást. A fordító, úgy látszik, SZLUHA György pesti theologus, a Pesti Magyar Társaság titoknoka volt; a társaságnak «Nem magyar aki nem örvend» címen kibocsátott programja szerint ugyanis «a levelezést egy Érd. Tiszt. Úr, a' Neuwidi Újságnak fordítója» viszi.

WALDAPFEL JÓZSEF.

A MAGYAR KÖNYVTERMELES EGY ESZTENDEJE.

Az utóbbi időben aránylag sok szó esett a magyar könyvtermelésről s az azt nyilvántartó bibliográfiáról, a könyvkereskedők hivatalos közlönyének «újonnan megjelent könyvek» rovatáról. Nem kevesebb, mint három értekezés teszi különböző szempontból szóvá az ügyet. A sort DRESCHER Pálnak a *Magyar Szemle* májusi füzetében megjelent cikke nyitja meg,¹ mely nem talál eléggé éles szavakat a *Corvina* «bibliográfiája» hiányának a korholására. Szembe állítja a *Corvina* 1925. évi 3371 címűjét a M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára évi jelentésében szereplő gyarapodási számmal (10.226 darabbal), hogy előbbi tökéletlenségét a minden szónál beszédesebbnek tartott számjeggyel tegye szemléletessé s a «könyvészet önmagában is eléggé tökéletlen» voltának illusztrálására felhossa azt a körülményt, hogy «míg például 1927-ben orvostudományi folyóiratokból 693 különlenyomat szerepel a Magyar Könyvészet (?) címjegyzékében, addig 1928-ban és 1929-ben három!» Utóbbi idézetünkben a kérdőjel tőlem, a felkiáltójel a cikkírótól való. Emmez valószínűleg a felháborodás és megbotránkozás tipográfiai kifejezője kíván lenni, amaz egész bizonyosan a szerény csodálkozásé, hogy a tökéletesség vesszőparipáján ülve mint lehet az igénytelen, praktikus célokat szolgáló «újonnan megjelent könyvek» rovatát a hatásfokozás — egy eléggé tökéletlen emberi gyöngeség — kedvéért a nagyigényű «Magyar Könyvészet»-té átminősíteni. «Ha törvényszerűen még annyira nem kötelező is a nyomdatermékek megküldése a *Corvina* számára — folytatja DRESCHER — csak még sem valószínű, hogy az orvostudományi folyóiratok kiadói 1927-ben (s az előző években is) ilyen nagy számban s 1928-ban úgyszólván egyáltalában nem küldtek volna különlenyomatokat.» Sajnos, s ezt

¹ A magyar könyvtermelés és a főváros könyv olvasása a háború utáni években. M. Figyelő IX. köt. 27—35. l.

DRESCHER, ha felvilágosításért fölkeresi a «beérkezett új könyvek» rovatának vezetőjét, aki nem valami elérhetetlen helyen, teszem azt Kinában vagy a Holdban, még csak nem is a Hold-utcában, hanem a Gr. Károlyi-utcával tőszomszédos Múzeum-körúton szolgálja persze «eléggé tökéletlen» módon a magyar bibliográfia ügyét, minden különösebb szellemi és testi erő kifejtés nélkül megtudhatta volna, hogy mint annyszor az életben, ez esetben is a legvalószínűbbnek látszó dolgok is igazak néha. Való tény ugyanis, hogy 1928-ban, ha csakugyan három orvostudományi folyóiratból készült különlenyomat szerepel a *Corvinában*,¹ hát ez azért van, mert csupán hármat küldtek be közlés végett nem ugyan a folyóiratok kiadói, hanem azok a könyvtárosok, akiknek a szerző különlenyomatát bizományba adta s ezzel könyvkereskedelmi cikké tette. Hogy miért maradt el a többi? Egyszerűen azért, mert a *Corvinát* kiadó egyesület elnöksége finansziális okokból nem volt hajlandó ezt a könyvkereskedelmi szempontból fölösleges ballasztot tovább közölni. S nekem, aki azzal áltatom magamat, hogy a realitások iránt elég fogékony vagyok, meg kellett hajolnom ez előtt a mindennél nyomósabb érv előtt. De be kell vallanom — bár ez a vallomás azzal a kockázattal jár, hogy DRESCHER munkám tökéletlenségét személyemre is átviszi — hogy szívesen hajoltam meg, mert úgy találtam, hogy ezúttal az üzleti érdek és a jól felfogott tudományos érdek nemcsak hogy ellentétben nincs egymással, hanem teljesen egybevág. Rájöttem ugyanis arra, hogy a különlenyomatoknak a könyvekről szóló bibliográfiában való szerepeltetése teljesen meghamisítja azt a képet, amit a bibliográfiai adatok alapján akár a statisztikus, akár a kultúrpolitikus vagy a szellemtörténész alkot magának. Még pedig nemcsak azért, mert a valódi könyvtermelés számbeli nagyságát növeli, hanem azért is, mivel a különlenyomatok divatja bizonyos szakoknál (orvos-természettudomány, technika)

¹ Én vakon elhiszem DRESCHER adatát, bár — szerinte — a *Corvina* 1925-ben 3371 Magyarországon megjelent könyvet és nyomtatványt lajstromozott, míg ELEKES Dezső *A könyvtermelés statisztikája* c. tanulmányában (26. l.) ugyancsak a *Corvina* alapján 3576 könyvről és nyomtatványról tud. De hát egy pár száz tétellel több vagy kevesebb igazán nem fontos a M. N. Múzeum ezévi 10.226 drb-nyi szaporulatával szemben!

rendszeres, másoknál (humanisztikus tudományok) pedig szórványos lévén, a termelés szakok szerinti megoszlását is meghamisítja. Sajnos, teljesen kiküszöbölni nem lehetett őket. Hiszen egy részük könyvárusi forgalomba is került és csak természetes, hogy ezeket egy, elsősorban könyvárusoknak szánt összeállításból kihagyni nem lehet. Azonban egy abszolút tudományos jellegű bibliográfiából ezeket is törölni kellene. Sőt tovább megyek: törölni kellene mind azokat a kiadványokat is, melyek különnyomat voltát véletlenül vagy célzatosan maguk a kiadók is eltitkolják, de alapjában még sem egyebek, mint napilapból vagy folyóiratból való különnyomatok. Ide tartozik az egyes társaságok, vagy folyóiratok füzetes kiadványainak egy tekintélyes része (pl. «A M. Nyelvtudományi Társaság kiadványai», a «Századunk könyvtára») vagy egyik-másik egészen önálló életet élni látszó sorozat (pl. az Irodalomtörténeti füzetek), sőt elég gyakran egy-egy eredeti vagy fordított szép- és ifjúsági irodalmi kötet is, még pedig nemcsak a magán kiadások, hanem a hivatásos kiadócégek kiadványai sorában is. Miután a különlenyomatok csökkenésének rejtélyéről így föllebbentettük a fátyolt, hozzáfoghatunk a többi rejtély kiküszöböléséhez, melyeken DRESCHER, a bibliográfia e Hamletje, majd annyit, csak nem olyan mélyen és költőien, tud eltöprengeni, mint a szerencsétlen dán királyfi a *to be or not to be* problémáin. «Miért szerepel némely könyv címe kétszer, háromszor, sőt négyszer a címjegyzékben?» Felelet, részben azért, mert megesik, hogy valamely könyvet nem a könyvkereskedők által beküldött, hanem a kötelespéldányok útján a M. N. Múzeumba került anyagból közlünk s azt azután sokszor épen e közlésből kifolyólag valamelyik könyvkereskedő bizományba vévén, mint bizományi árut közlésre újra beküldi, vagy azért, mert némely szerző 2—3 könyvkereskedőhöz is ad bizományba néhány példányt művéből s a kereskedők mindegyike súlyt helyez arra, hogy e körülményről az érdeklődő kartársak értesüljenek, vagy végül — de reményilem csak igen elvétve — azért is mert tévedni emberi dolog s a *Corvin*-ban megjelenő összeállítás szükségkép gyarló emberek s nem csalhatatlan istenek munkája. DRESCHER persze azt szeretné, ha magáról az Olympusról szálla-

nának alá az égiek, hogy megcsinálják a *Corvina* «újonnan megjelent könyvek» rovatát, mert különben nem kívánna olyan lehetlenséget a lajstrom készítőjétől, hogy azt is bevegye a jegyzékbe, amit nem látott, amiről nincs tudomása. Gáncsoló kedvében még attól a bibliográfiai alapelvtől is hajlandó eltérni, hogy egy bibliográfia készítője csakis azt vegye jegyzékbe, amit valóban látott, s az «egyszerű kikövetkeztetés» minden valamire való bibliográfus által méltán elvetett módszerét ajánlja. Hogy ez az «egyszerű kikövetkeztetés» mire vezet, azt egy igen érdekes példával illusztrálhatom. A minapában egyik fiatal kollégám reklamálására bemutatta egy vidéken megjelent szépirodalmi mű 5. kötetét, melyből csakis ezt az ötödik kötetet küldte be a nyomda, jöllehet a borítékon a többi kötet is címszerint föl van sorolva. A DRESCHER ajánlotta kikövetkeztetés alapján már-már meg is reklamáltuk azokat a «hiányzó» köteteket, deszerencsére szerző előszót is írt könyvéhez s ebből kiderült, hogy a borítékon cím gyanánt felsorolt kötetek egyelőre csak kéziratban vannak meg, mivel a kiadó csupán az 5. kötet kiadására vállalkozott

Azt vélné az ember, hogy DRESCHER, aki annyira szívén viseli a helyesség kérdését, hogy még az olyan adatok hiányát is felhánytorgatja, melyek a saját föltevése szerint sem állhattak a lajstromozó rendelkezésére, főleg teljesség szempontjából kifogásolja a lajstromot. De nem: ha úgy véli, hogy ezzel üthet egyet, hát inkább önmagával is ellenkezésbe keveredik s azt teszi szóvá, hogy «igen sok fölösleges, bibliográfiába nem illő cím is van a könyvészetben». Hogy mi ez az «igen sok fölösleges», arról mélyen hallgat. Ugy látszik, azt hiszi, hogy valamennyit a kiadók küldték be a *Corvina* szerkesztőségébe s nosza siet megróni a lajstrom készítőjét, hogy ilyesmi feldolgozására fecsérli az időt, ahelyett, hogy a M. N. Múzeum 16.226 darabból álló gyarapodását igyekeznék közkinccsé tenni. «Így sikkad el — írja — a magyar literaturának egy, bizonyára nem jelentéktelen hányada a kutató szeme elől s vesz el a külföld számára is.» Ez igen szép frázis, de sajnos, csak frázis. ELEKES Dezső számításai szerint¹ a *Corvina* 1924-ben 1988 könyvet és 12 különlenyomatot, 1925-ben pedig 3068 könyvet és 353 különlenyomatot lajstromo-

¹ I. c. 26. l.

zott. A gyarapodás tehát 1925-ben 1924-gyel szemben a könyvek-nél 54,3% s a különlenyomatoknál 2841,66%/o. Aki csak egy kicsit gondolkodik, annak okvetlenül rá kell jönnie arra, hogy ez a nagyarányú gyarapodás aligha a magyar könyvtermelés ugrásszerű emelkedésében, hanem valami másban leli magyarázatát. Ez a más pedig az a körülmény, hogy 1925 január elsejével, amint azt egyébként a *Corvina* annak idején be is jelentette s azóta is minden számában hirdeti, az új könyvek rovatának szerkesztésére e sorok írója, mint a M. N. Múzeum kötelespéldány osztályának vezetője vállalkozott, aki természetesen a kiadók lajstromozásra küldött küldeményein felül a kötelespéldányként beérkező teljes nyomtatványanyagot is figyelembe veszi. Az a «sok mindenféle» tehát, amit DRESCHER nehezményez, javarészt abból a 10.226 darabból került ki, melyek között DRESCHER a «magyar literatura egy nem jelentéktelen hányadát» sejtí. Az elfogulatlan olvasó könnyen elképzelheti, hogy ha már a fölvelt 3421 darab között olyan sok «fölösleges, bibliográfiába nem illő cím» szerepel, mi lehet a többi 6505 darab között, melyek zömét falragaszok, színlapok, műsorok, gyászjelentések, zárszámadások, alapszabályok, vasúti és katonai nyomtatványok s más efélék teszik! De azért van közöttük egy csomó, még válogatott bibliográfiába illő munka is, csakhogy ezek jórészt nem azért nem szerepelnek a *Corvinában*, mintha az új könyvek rovatának vezetője nem vett volna róluk tudomást, hanem tudatosan, esetleges kellemetlenségek elkerülése végett mellőztettek. A kiadók ugyanis több-ízben felszólaltak az ellen, hogy a kötelespéldányok révén több olyan kiadványuk került az újdonságok rovatába, amelyet ők csak jóval később, esetleg a következő esztendőben kívánnak forgalomba hozni. E felszólalások következtében, melyek üzleti szempontból jogos voltát minden érzékű embernek be kell látnia, felállítottam azt az alapelvet, hogy ezentúl oly kiadók kiadványait, akik rendszeresen beküldik a *Corvinához* újdonságaikat, csakis a beküldött anyag alapján lajstromozom s a kötelespéldányok révén ismerteket mellőzöm. Utóbbiakról, valamint az olyan könyvanyagról, melyek még a DRESCHER által kifogásolt alacsony mértéket sem ütik meg, csupán kéziratos címfelvétel készült. E kéziratos cédulák a *Corvina*

cédulákra felragasztott adalékaival egyesítve teszi ki az u. n. «nemzeti bibliográfia» kéziratát, mely 1924 óta készül a M. N. Múzeumban s várja a bőkezű mecénást, aki a végleges sajtó alá rendezés és kinyomatás költségeit fedezni hajlandó.

Egyébiránt már most jelzem, hogy a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Orsz. Egyesülete által 1931-ben újból megindítandó Évkönyvben megjelenendő könyvészetbe az 1930 febr. 13-án kötött megállapodás értelmében, e kéziratot anyag tetemes része is be fog kerülni. Nevezetesen az évi bibliográfiába belekerül a *Corvinában* megjelent teljes anyag a folyóiratok kivételével, továbbá a még meg nem jelent anyagból: a) az összes tankönyvek; b) minden más könyv, amelyet az újdonságait katalogizálásra rendszeresen beküldő kiadók valamely okból be nem mutattak, de amelyek a nyomda útján a M. N. Múzeumba beérkeztek; c) egyházmegyék, hitközségek, közintézmények évi jelentései, alapszabályai, jegyzőkönyvei; d) tudományos, közművelődési, politikai és sportegyesületek alapszabályai, évkönyvei, jegyzőkönyvei; e) városok és vármegyék szabályrendeletei, költségvetése, zárószámadása; f) kormányjelentés, áll. költségvetés, áll. zárószámadás, egyes minisztériumok szabályrendeletei; g) gimnáziumok, reálgimnáziumok, reáliskolák, női középiskolák, f. keresk. iskolák, felsőbbfokú szakiskolák, főiskolák és egyetemek hivatalos kiadványai; h) a MÁV hiv. menetrendje és a Vasúti Útmutató. Viszont nem vétetnek fel: a) a *Corvinában* megjelenő folyóiratok; b) a különlenyomatok közül azok, melyek, mint könyvárusi forgalomba nem kerültek, a kiadók részéről be nem mutattattak vagy nem részei egy sorozatos vállalatnak; c) a részvénytársulatok, keresk. vállalatok, vállalati betegsegélyző és nyugdíjegyesületek alapszabályai, jegyzőkönyvei, jelentései és reklám-célokat szolgáló füzetek; d) alsófokú iskolák évi jelentései; f) helyi menetrendek, díjszabások, vasúti vontatási utasítások, telefonkönyvek s más hasonló természetű nyomtatványok. Mint a programból kitetszik, az évi könyvészet olyfokú teljességre törekszik, ami, mondhatni, párját ritkítja az egyes nemzetek évi bibliográfiái során, úgy hogy adatait az összehasonlító statisztika csakis a bibliográfiákból rendszerint kihagyott kategóriák levonásával fogja felhasználni.

Ez az új bibliográfia *ad oculos* fogja demonstrálni, hogy a Magyar Könyvészet régi, háborúelőtti évfolyamai is távolról sem mellőzhettek oly óriási könyvtömeget, amit a minőre az e kérdéssel foglalkozók a M. N. Múzeum gyarapodási jegyzékeinek nagy számától megtévesztve több-kevesebb merészséggel következtettek. DRESCHER idézett cikkében bölcsen óvakodik ugyan még csak hozzávetőleges számadatot is megkockáztatni, de azzal, hogy a *Corvinában* megjelent adalékok számát szembeállítja a M. N. Múzeum évi jelentésében szereplő gyarapodási számokkal, eléggé sejteti a hiányok óriási méreteit. Eljárása azt a látszatot kelti, mintha osztaná egykori kollégája, KÖHALMI Béla véleményét, aki 1914-ben *Nincs nemzeti bibliografiánk* c. értekezésében ugyan e módszer alapján arra a megdöbbentő eredményre jut, hogy «tíz év alatt 90.000 könyv és füzet maradt ki a magyar bibliografiából; 100 könyv és kötet közül évente 78 sikkad el a magyar kutató szeme elül». Persze KÖHALMI, akár csak most DRESCHER, óvakodott attól, hogy érdeklődjék a M. N. Múzeum könyvtári vezetőségénél e gyarapodási számok összetétele iránt. Mert ha érdeklődik, akkor megtudja, hogy e gyarapodási számok épenséggel nem könyvtermelésünk számai. Így pl. az ő idejében még a nyomtatványi osztály kezelte az évente tizenkétszer vagy még kevesebbszer megjelenő időszaki kiadványokat s ezek a gyarapodási kimutatásban nem is évfolyamonként, hanem darabszám szerint szerepeltek. Ugyancsak darabszám szerint szerepeltek a szabadalmi leírások, képviselőházi és főrendiházi röpívek és más hasonló természetű nyomtatványok, amelyeknek egy könyvbibliográfiában még a legtúlzottabb igények szempontjából sincs helyük.

Sokkal szerényebb néhai CZEBE Gyula véleménye, amely a Magyar Írók Egyesületében 1930 tavaszán tartott előadása során hangzott el. Szerinte «az évi magyar könyvtermelés körülbelül még egyszer annyi, mint ahány művet a *Corvina* jegyzékébe felvette».¹ Azonban még ez a szám is erősen túlzott. ELEKES szerint 1928-ban a *Corvina* 3438 könyvet katalogizált, a miből 101

¹ V. ö. Magyar Írók Egyesülete. Az 1930. febr. 2. tartott közgyűlés előadásai. Bp., 1930. 19. l.

különlenyomat. A M. N. Múzeum fentebb említett címjegyzéke pedig 4765 műről számol be 5474 kötetben, amiből 109 mű 139 kötete különlenyomat. Minthogy ELEKES kitűnő dolgozatában állandóan a «könyvek száma» nem eléggé szabatos kifejezést használja, nem tudjuk, hogy a 3438 «könyv» csak a művek számát, vagy a kötetek számát veszi-e figyelembe. Első esetben a többlet 38,6%, utóbbi esetben pedig 59,2%. Meg kell jegyezni, azonban, hogy az adatok így is bizonyos korrekcióra szorulnak, mivel ELEKES az 1928. évi számot úgy nyerte, hogy a *Corvina* 1928. évfolyamában közölt adatokat számította össze, míg a múzeumi nyilvántartás csakis az 1928. naptári évben tényleg megjelent kiadványok címmását tartalmazza s így kimaradtak belőle a *Corvina* 1928. évfolyamában közölt 1927. évi, viszont belekerültek a *Corvina* 1929. évfolyamában szereplő 1928. évi adatok. Dehát ez elvégre nem fontos. Tudományos szempontból sokkal fontosabb a kiadványok terjedelmének a figyelembevétele. Ezekre az adatokra ELEKES dolgozatában nem terjeszkedik ki, pedig e nélkül a könyvek szakonkinti csoportosításából igen tökéletlen következtetést lehet levonnunk. Ha pl. azt látjuk, hogy 1928 folyamán — saját számításom szerint — 84 társadalomtudományi mű jelent meg 90 kötetben s ugyanakkor 82 történettudományi mű 94 kötetben, hajlandók vagyunk azt hinni, hogy hazánkban a társadalomtudományt és a történettudományt szinte egyforma intenzivitással művelik. De ha számbavesszük a könyvek lapszámszerinti terjedelmét, a kép lényegesen módosul. Míg ugyanis a 84 társadalomtudományi munka együttes terjedelme 7240 lap, addig a 82 történelmi munkáé 17.622 lap, vagyis történelmi irodalmunk ezévi szaporodása közel 144 százalékkal multa felül a társadalomtudományét.

Épen ezért úgy vélem, nem végzek fölösleges munkát, ha a M. N. Múzeumban nyilvántartott 1928-as évi könyvtermelésről készített táblázataimat ezennel közrebocsátom. Az első táblázat szakok szerint csoportosítja az adatokat. Adatgyűjtésem kiterjeszkedik a művek és kötetek számára, valamint a terjedelemre (lapszám). A különlenyomatokat, valamint a külföldön (jobbára megszállt területen) készült, de belföldön is bizományba került kiad-

ványokat — utóbbiak elkülönítéséről ELEKES megfeledezik — minden szakcsoportban külön is feltüntettem. Ily módon egyszerű kivonás útján bárki megállapíthatja, hogy egy-egy szak 1928. évi termése mennyi volt különlenyomatok, illetve külföldi kiadások nélkül. A betűrendbe állított szakcsoportok végén mint külön csoportot vettem fel a címlapkiadásokat — nagy részük szépirodalmi munka — melyeket a végső összegből szintén tanácsos kivonni, ha a könyvtermelés valóságos nagyságára vagyunk kíváncsiak.

1928. évi könyvtermelésünk szakok szerinti csoportosításban.

S z a k	Mű	Kötet	Lapszám	E b b ő l					
				különlenyomat			külföldi		
				mű	kötet	lapszám	mű	kötet	lapszám
Adó- és pénzügy ...	44	88	9.305	1	1	24	—	—	—
Állategészségügy ...	9	9	1.109	—	—	—	—	—	—
Bölcsészet, esztétika	44	44	3.966	6	6	142	5	5	342
Cím- és névtárak...	26	26	3.521	—	—	—	—	—	—
Egyesületek, társu- latok ...	228	228	7.302	5	5	183	—	—	—
Emlékbeszédek. Em- lékiratok. Életraj- zok. Levelezések	56	60	9.101	5	5	114	—	—	—
Föld- és néprajz ...	19	19	1.772	2	2	32	—	—	—
Hadtudomány, csendőrség ...	37	43	6.776	—	—	—	—	—	—
Hittudomány ...	269	299	30.890	9	9	438	5	7	1.299
Ifjúsági irodalom ...	229	245	21.608	—	—	—	3	3	171
Ima- és énekesköny- vek, hitbuzgalmi művek ...	97	107	15.713	1	1	8	—	—	—
Irodalomtörténet ...	86	88	8.473	8	8	219	3	3	134
Iskolai értesítők ...	318	318	13.751	—	—	—	—	—	—
Jog- és államtudo- mány, politika ...	108	129	22.742	8	8	324	2	2	404
Képző- és iparmű- vészet ...	50	50	2.963	4	4	134	1	1	34
Kereskedelem, ipar, bankügy ...	126	146	17.387	4	4	93	—	—	—
Közigazgatás ...	86	103	15.164	4	4	70	—	—	—

S z a k	Mű	Kötet	Lapszám	E b b ől					
				különlenyomat			külöldi		
				mű	kötet	lapszám	mű	kötet	lapszám
Könyvtárta, mu- zeológia... ..	55	59	6.377	1	1	39	—	—	—
Közlekedés, posta, távirda	71	76	12.245	2	2	78	—	—	—
Mezőgazdaság, ház- tartástan	125	175	11.657	8	8	332	—	—	—
Mennyiségtan	5	5	138	—	—	—	—	—	—
Műszaki tudomá- nyok... ..	81	85	10.855	5	5	104	—	—	—
Naptárak, évköny- vek	211	211	31.227	—	—	—	1	1	250
Nemzetgazdaság	28	40	3.545	2	2	144	—	—	—
Neveléstudomány... ..	124	130	10.481	11	11	274	2	2	71
Nyelvtudomány	29	30	6.152	1	1	74	2	3	2.064
Orvostudomány, egészségügy	134	139	18.227	6	6	236	—	—	—
Politikai röpiratok... ..	55	60	5.530	3	3	93	—	—	—
Sport, testnevelés, cserkészet	49	51	6.975	2	2	53	—	—	—
Statisztika	20	22	1.792	8	8	387	—	—	—
Szépirodalom:									
a) Összes művek	10	122	29.837	—	—	—	—	—	—
b) Versek									
α) eredetiek	89	89	9.289	—	—	—	8	8	749
β) fordítások	5	5	422	—	—	—	—	—	—
c) Széppróza									
α) eredeti	295	360	83.157	—	—	—	17	17	3.105
β) fordítások	374	448	123.505	—	—	—	1	1	124
d) Színművek									
α) eredeti	48	61	3.762	1	1	30	1	1	65
β) fordítások	9	9	1.389	—	—	—	—	—	—
Színház és film	16	16	1.689	1	1	16	2	2	415
Tankönyvek	449	540	75.822	—	—	—	—	—	—
Társadalomtudom. Térképek, atlaszok	89	90	7.240	4	4	99	—	—	—
46	52	343	—	—	—	—	—	—	—
Természetráaj, élet- tan	43	44	3.456	3	3	136	1	1	151
Természettan, csil- lagászat	19	23	2.026	2	2	106	—	—	—
Történelem	82	94	17.622	8	8	351	3	3	230

S z a k	Mű	Kötet	Lapszám	E b b ő l					
				különlenyomat			külföldi		
				mű	kötet	lapszám	mű	kötet	lapszám
Történelmi segéd-tudományok ...	11	11	944	3	3	76	—	—	—
Törvények, rendeletek, döntvények	74	77	22.242	—	—	—	—	—	—
Uti könyvek, útleírások ...	41	41	6.387	4	4	160	—	—	—
Vadászat és halászat	5	5	622	—	—	—	—	—	—
Vegyes ...	139	157	17.153	5	5	128	5	5	595
Vegytan ...	18	18	1.053	—	—	—	—	—	—
Zene és tánc ...	44	44	3.778	2	2	94	—	—	—
Címlapkiadások ...	40	83	17.049	—	—	—	—	—	—
Összesen ...	4.765	5.474	744.881	109	139	4.791	62	65	10.203

A különlenyomatok, külföldi kiadványok és címlapkiadások együttes összege 211 mű 287 kötetben és 32.043 lap terjedelemben. Ezt levonva a végösszezből, kiderül, hogy az 1928. évi önálló magyar könyvtermelés 4554 mű 5187 kötetben és 712.938 lap terjedelemben. Egy-egy kötet átlagos terjedelme 137,5 lap, ami azt mutatja, hogy a könyvek túlnyomó része apró-cseprő füzet. Ha egy normálkötetet 20 ívre teszünk, úgy egész évi termelésünk nem tesz ki többet 2227,6 normálkötetnél.

A termelésnek egy igen tetemes hányada a szépirodalom csoportjára esik. 1928-ban nem kevesebb, mint 804 szépirodalmi mű 1066 kötete jelent meg összesen 247.288 lap terjedelemben. Ez annyit jelent, hogy e szakcsoport a művek számát tekintve 17,6, a kötetek száma szempontjából 20,5 s terjedelemre nézve 34,7 százaléka volt az egész évi termelésnek. Az oroszánrészből a szépprózára esik, mely egész évi könyvtermelésünk 14,3, 15,2, illetve 28,5 százaléka volt. A szépprózai könyvtermésből 669 mű 808 kötete 206.612 lapnyi terjedelemben készült Csonka-Magyarországon. Ebből 374 mű 448 kötete 123.505 lapnyi terjedelemben esik a fordításokra, vagyis az egész termelésnek a művek és kötetek számát tekintve 55,9, illetve 55,8 százaléka, a terjedelem szempontjából pedig 59,5 százaléka. A szép-

prózai fordítások eredetük szerint való megoszlását a következő táblázat mutatja:

Angolból	---	---	---	---	147 mű	177 kötet	55.993 lap
Franciából	---	---	---	---	86 "	103 "	26.692 "
Lengyelből	---	---	---	---	2 "	2 "	729 "
Németből	---	---	---	---	83 "	95 "	21.566 "
Olaszból	---	---	---	---	7 "	7 "	2.189 "
Oroszból	---	---	---	---	29 "	42 "	11.597 "
Skandináv nyelvekből	---	---	---	---	11 "	13 "	3.197 "
Spanyolból	---	---	---	---	6 "	6 "	1.088 "
Ismeretlen nyelvekből	---	---	---	---	3 "	3 "	454 "

Összesen: 374 mű 448 kötet 123.566 lap.

A fordítások között tehát az angol irodalom vezet, amely a lefordított anyagnak a művek és kötetek számát tekintve közel negyven (pontosabban 39,3, illetve 39,5), terjedelem dolgában pedig több mint 45 (pontosabban 45,3) százalékát teszi. Jóval ezalatt, de körülbelül egy nivón mozog a francia (22,9; 22,9; 21,5^{0/0}) és a német (22,1; 21,2; 17,4^{0/0}) irodalomból való fordítások száma. Kettejük összege a művek, illetve a kötetek számát tekintve öt, illetve négy százalékkal meghaladja ugyan az angolból való fordításokat, de terjedelem dolgában utóbbiak 6,4 százalékkal múlják felül a franciából és a németből való fordításokét. Közműveltségi szempontból ez a különbség persze nem sokat jelent, mert igazán mindegy, hogy 6,4 százalékkal több Wallacet vagy ugyanannyival kevesebb Courths-Mahler-t fogyaszt-e a magyar publikum.

Úgy a művek, mint a kötetek számát tekintve kimutatásunk legnépesebb csoportja a tankönyvirodalomé, mely ebből a szempontból az egész termelés 9,8, illetve 10,3 százaléka. De ha a terjedelmet vesszük, úgy leszorul a harmadik helyre, mivel lapszám dolgában úgy az eredeti, mint fordított széppróza csoportja jóval felülmúlja. E három szakcsoporton kívül még tizenegy olyan szakcsoport szerepel kimutatásunkban, melyekben a művek, illetve kötetek száma meghaladja a százat. Ezek, a művek számát véve alapul a sorrend megállapításánál, a következők: iskolai értesítők (318), hittudomány (269), ifj. irodalom (229), egyesületek (228), naptárak (211), vegyes (139), orvostudomány (134), kereskedelem (126),

mezőgazdaság (125), neveléstudomány (124), jogtudomány (108). A sorrend nem sokat változik akkor sem, ha a kötetek számát tekintjük. Mindössze az orvostudomány kerül a hetedik helyről a kilencedikre s a mezőgazdaság a kilencedik helyről a hatodikra. Azonban lényegesen módosul a helyzet, ha az egyes szakokat lapszámszerinti összegük alapján rangsorozzuk. Összesen húsz olyan szakcsoport van, amelyekben a kinyomtatott lapszámok összesége meghaladja a tízezret. Ezek sorrendje, a lapszám összegét véve alapul, a következő: fordított széppróza (123.505), eredeti széppróza (83.157), tankönyvek (75.822), hittudomány (30.890), naptárak (30.227), szépirod. összes művek (29.837), jogtudomány (22.742), törvények (22.242), ifj. irodalom (21.608), orvostudomány (18.227), történelem (17.622), kereskedelem (17.387), vegyes (17.153), hitbuzgalmi művek (15.713), közigazgatás (15.164), iskolai értesítők (13.751), közlekedés (12.245), mezőgazdaság (11.657), műszaki tudományok (10.855) és neveléstudomány (10.481).

A csonka haza területén megjelent nyomtatványok túlnyomó többsége magyar nyelvű, de azért elég szép számban akad idegen nyelvű kiadás is közöttük. Összesen, a különlenyomatokat is beleértve, 203 mű 244 kötete jelent meg idegen nyelven s ezek terjedelme 18.346 lapra rúg. Nyelvek szerinti megoszlásukról a következő táblázat tájékoztat:

Angol	---	---	---	---	---	29 mű	30 kötet	3.028 lap
Angol-német	---	---	---	---	---	1 «	1 «	16 «
Angol-francia-magyar-német	---	---	---	---	---	1 «	1 «	116 «
Esperanto	---	---	---	---	---	2 «	2 «	70 «
Francia	---	---	---	---	---	32 «	46 «	2.762 «
Francia-magyar	---	---	---	---	---	1 «	1 «	156 «
Francia-német	---	---	---	---	---	1 «	1 «	24 «
Horvát-szerb	---	---	---	---	---	5 «	5 «	258 «
Latin	---	---	---	---	---	9 «	9 «	810 «
Német	---	---	---	---	---	118 «	131 «	9.506 «
Német-magyar	---	---	---	---	---	1 «	1 «	16 «
Német-magyar-olasz	---	---	---	---	---	1 «	1 «	52 «
Olasz	---	---	---	---	---	8 «	11 «	790 «
Tót	---	---	---	---	---	3 «	3 «	310 «
Újgörög	---	---	---	---	---	1 «	1 «	32 «

Összesen : 203 mű 244 kötet 18.346 lap.

Ezen a téren tehát a német nyelv vezet. Idegen nyelvű könyvtermelésünkben a kiadott művek számát tekintve 58,1 százalék, a kötetek számát nézve 56,1 százalék s a terjedelem szempontjából 51,8 százalék esik a németre. Úgy a kiadott művek, mint a kötetek száma szempontjából második helyen a francia kiadványok állanak, de terjedelem dolgában az angol kiadványok megelőzik őket, minthogy utóbbiak lapszáma az egész termés 16,5 százalékát teszik, míg a franciáké csupán 15 százalékát.

Igen érdekes volna azt is tudni, hogy az egyes munkák hány példányban készültek. A kötelespéldányokhoz mellékelte nyomdai kimutatásokban — igaz, hogy csak szórványosan — erre vonatkozólag is találtunk adatokat. Mindössze 923 műről, tehát az egész feldolgozott anyagnak alig egyötödéről¹ találtunk adatokat, melyeket a következő táblázatban összegeztünk:

Táblázat az 1928-ban megjelent könyvek példányszámáról.

Példányszám	Mű	Példányszám	Mű	Példányszám	Mű
50	7	380	1	1200	13
80	1	400	16	1300	3
100	43	420	1	1350	1
110	2	450	2	1500	23
120	4	500	95	1700	1
130	1	550	2	1800	2
150	27	600	33	2000	67
175	5	640	1	2100	1
180	1	650	4	2200	5
200	45	680	1	2250	5
220	2	700	5	2500	5
225	1	750	2	2600	1
250	17	800	14	2700	3
260	1	900	3	2800	1
270	1	1000	108	3000	60
280	2	1050	1	3100	2
300	50	1100	3	3150	1
350	6	1150	1	3210	1

¹ Pontosán 19,7%-ról. A számítás alapjául a 4765 műre tett végösszeg szolgált, levonva belőle a címlapkiadások 40 műből s a külföldi kiadások 62 műből álló csoportját.

Példányszám	Mű	Példányszám	Mű	Példányszám	Mű
3300	9	5600	2	15.000	8
3350	1	5750	1	16.000	1
3400	2	5900	1	20.000	4
3500	15	6000	12	25.000	5
3530	1	6420	1	27.000	1
3600	2	6500	1	30.000	1
3750	1	7000	5	35.000	1
3800	1	7500	1	40.000	2
4000	30	8000	8	56.000	1
4100	1	9000	1	57.000	1
4400	1	9600	1	80.000	1
4500	4	10.000	29	100.000	1
4800	1	11.000	4	150.000	1
5000	47	12.000	3	240.000	1
5500	2	13.000	2		

Mint érdekes kuriózumot megemlítem, hogy a legnagyobb példányszámban készült könyv a Szent István-Társulat Kis katekizmusa volt, mely 240.000 példányban hagyta el a sajtót. Tízezres példányszám túlnyomórészt az ifjúsági irodalom csoportjára esik, bár ebben az irodalmi ágban is az 1000—5000 példányszámos kiadás a megszokottabb. Ugyanez áll az ima- és énekeskönyvek csoportjára, ahol tízezres példányszám mellett öt-hatezres, sőt jóval alacsonyabb (egész 500 példányszámig) példányszámú kiadásokra is akadunk. A jogtudományi munkáknál az általam ismert maximum a négyezres példányszám, de ez följegyzéseim között csupán egyetlen egyszer fordult elő. Gyakoribb az egy-kétezres példányszám s az ötszázaz vagy azon aluli sem ritka. De a törvénykiadások és döntvénytárak között nyolc-, sőt tízenkétezres példányszám is akad. Talán nem érdektelen, ha megemlítem, hogy a magánjogi törvénykönyv javaslata 5000 példányban látott napvilágot. Verses könyveink példányszáma rendszerint 100—500 között mozog s csak egy esetben éri el az ezret sőt egy más esetben a 3300-at is! Az eredeti regények között egy-egy esetben jegyeztünk fel 500, illetve 600 példányszámú kiadást. Az esetek túlnyomó részében a példányszám 1000—3000 közt mozog, de öt esetben 4000, három esetben 6000, egy esetben 6420 s két

esetben 8000 példányszámra is akadtunk. A pálmát ezen a téren egy füzetes ponyvaregény viszi el, mely 10.000 példányban hagyta el a sajtót. Körülbelül hasonló a helyzet a szépprózai fordítások terén, de itt egy 10.000 példányban megjelent németből fordított ponyvaregényen kívül egy 12.000 példányban készült német s egy 10.000 példányban piacra vetett orosz regényfordításról is tudunk. A tankönyvek többsége 2500—3500 példányszám körül mozog, de az elemi iskolai tankönyvek sorában nem egy olyan is akad, melynek példányszáma 15.000 és 40.000 között váltakozik. Ilyen s ennél is magasabb példányszámot csak a naptárak egynémelyike ér el. Ezek sorában húsz-, huszonhét-, harmincöt-, ötvenhat-, sőt nyolcvanezres példányszámra is akadtunk. Úgy látszik, a naptárkiadás a legjobban jövelmező üzlet. Pedig naptárkiadóink — tisztelet a kevés számú kivételnek — sem kiállítás, sem tartalom dolgában nem valami nagyon erőltetik meg magukat. Szinte hagyománnyá vált, hogy egy-egy naptárkiadó ugyanazt az anyagot különböző népszerű naptár-címek alatt hozza forgalomba. A különbség mindössze annyi, hogy több vagy kevesebb ívet ad belőle egy-egy naptárba, mindig a bolti ár változó nagyságához viszonyítva.

Ezekben adtuk egyévi könyftermelésünk keresztmetszetét. Azt hiszem, nem egy tanulság vonható le belőle ennek a hatalmas ipárnak úgy kulturális, mint szociális és kereskedelmi jelentőségére s talán egy-két új szempontot is nyújt a magyar könyvtermelés rendszeres statisztikai feldolgozásához, melyet ELEKES Dezső indított meg főntebb idézett becses dolgozatával.

(Budapest.)

GULYÁS PÁL.

ADATTÁR.

Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében.

FRAKNÓI Vilmos PÁZMÁNY Péterről írott munkájában¹ részletesen méltatja PÁZMÁNYnak a magyarországi pálosrend belső reformja érdekében folytatott tevékenységét. Az esztergomi primási levéltár iratai alapján részletesen ismerteti a magyar- és horvátországi rendtartomány történetében nevezetes 1636. esztendő eseményeit, amikor a rend kormányzása körül támadt zavarok valósággal a végső bomlás veszélyével jártak. Ennek az évnek a tavaszán a Szentszék MARANOVICS TOMKÓ János² boszniai püspök, a rend apostoli visitorának javaslatára — addig is, amíg a rend előljárók választására új szabályzat érvénybe léptethető lesz — a rend kormányzatát STASZENKZI Miklós atyára bízta, akit a *Generalis Vicarius Apostolicus* címmel ruházott fel. STASZENKZINEK azonban nem sikerült maga iránt magyar rendtestvérei között bizalmat és elismerést kelteni. Csodálkozással töltötte el kinevezése PÁZMÁNYT is, mert STASZENKZI még lengyelországi rendfőnöksége idejéből éles ellentétben állott TOMKÓVAL, a rend visitorával. Kinevezését így nyilván annak köszönhetette, hogy 1622 óta Rómában tartózkodva, személyes közbenjárással sikerült neki, akit FRAKNÓI

¹ PÁZMÁNY Péter és kora. III. kötet. Budapest, 1872. pp. 252—7.

² V. ö. KARÁCSONYI János: *Ki kobolta a Sylvester-bullát?* Századok, 1909. pp. 361—76; KARÁCSONYI János: *Világbolondító Tomkó János.* Századok, 1913. pp. I—II. TOMKÓ kinevezésére PÁZMÁNY tett javaslatot a Szentszéknek 1632-iki római útja alkalmából. V. ö. Aloysius L. B. MEDNYÁNSZKY: *Petri Pázmány... Legatio Romana.* Pest, 1830. pp. 103—4. PÁZMÁNY római útjára vonatkozó iratok gyűjteménye megtalálható a nyitrai egyházmegye könyvtárának 9. számú kéziratában. V. ö. VÁGNER József: *A nyitrai egyházmegyei könyvtár kéziratai és régi nyamlatványai,* Nyitra, 1886. pp. 11—15. Mután HANUY Ferenc írásából — amelyekben a PÁZMÁNY-levelek összegyűjtése érdekében végzett kutatásairól emlékezik meg (*Kutatás Pázmány levelei után,* Religio, 1908. pp. 310—2, 325—7, 341—3, 358—60; valamint PÁZMÁNY leveleinek I. kötetében megjelent bevezetés VI—XIII. lapjai) — úgy látszik, hogy ő a nyitrai egyházmegyei könyvtárnak ezt a kéziratát nem ismerte, VÁGNER leírásából pedig a kézirat fontosságára lehet következtetni, azért célszerű volna a nyitrai kézirattal részletesebben foglalkozni, mert könnyen lehetséges, hogy benne MEDNYÁNSZKY és HANUY publikációi után is találhatók még PÁZMÁNYRA és különösen az 1632-iki római missióra fontos iratok.

nyugtalan lelkű fondorkodó férfiúnak mond, a kinevezést kieszközölni. PÁZMÁNY efeletti meglepetésének erős kifejezést is ad 1636 július 4-én ZAICZ Jánoshoz, a magyarországi tartományfőnökhöz intézett levelében.¹ Eszerint álmélkodva értesült STASZENZKI kinevezéséről, de ő nem tehet ellene semmit, mert a Szentszék a szerzetesrendek kormányzásában is a legfőbb hatalommal bír ezen a földön. Nem volna azonban semmi kifogása sem az ellen, ha ZAICZ és a magyarországi rendtartomány észrevételeiket megfelelő módon a pápa elé terjesztenék. Nem tudjuk, tettek-e a magyar pálosok valaminő lépést Rómában STASZENZKI kinevezése ellen, mert ennek semmi nyoma se maradt reánk. PÁZMÁNY felfogásában azonban csakhamar jelentékeny fordulat állott be, nyilván Rómából, BARBERINI bíbornoktól, a Propaganda kongregáció prefektusától nyert utasítások következtében. Már szeptember 16-án, egy valószínűleg néhány nappal antedatált körlevélben értesíti a magyarországi pálos kolostorokat, hogy a pápától megbízást nyervén a rend felügyeletével, épen azért megparancsolja, hogy az eddigi tartományi főnöknek, ZAICZ Jánosnak ne engedelmeskedjenek, sőt ha erőszakoskodnék, vessék fogságra az ő intézkedésének bevárásáig.² Öt nappal később már értesíti is rendelkezéséről BARBERINI bíbornokot,³ hozzáfűzvé, hogy várja Rómából a további intézkedéseket, amelyeket pontosan végre is fog hajtani.⁴ Ekkor, amidőn PÁZMÁNY a rend súlyos helyzetéből való kibontakozást a magyarországi partikuláris igények felretételével Róma útján kereste, fordult közvetlenül a Rómában tartózkodó STASZENZKIhez, hogy jöjjön mentől hamarabb Magyarországra, hogy a BARBERINI bíbornoktól nyert utasításoknak megfelelő feleleteket, illetőleg rendszabályokat együtt kidolgozzák.⁵ PÁZMÁNYnak a STASZENZKIhez 1636 szeptember 25-én kelt olasznyelvű levelére hivatkozik FRAKNÓI Vilmos is,⁶ megjegyezvé, hogy eredeti fogalmazványa az esztergomi

¹ Kiadva: HANUY Ferenc: PÁZMÁNY Péter összegyűjtött levelei. II. kötet. Budapest, 1911. p. 678.

² Közölve HANUY op. cit. pp. 699—700.

³ HANUY téved (op. cit. p. 700), amidőn az 1636 szeptember 21-én kelt levél címzettjének BORGIA bíbornokot, a Propaganda prefektusát mondja. Ezt a levelet is PÁZMÁNY az idősebb Antonio BARBERINI bíbornokhoz, VIII. ORBÁN pápának kapucinus-rendű testvéréhez, a Propaganda kongregáció akkori prefektusához intézte. V. ö. PASTOR: *Geschichte der Päpste*. Bd. XIII/1. p. 257.

⁴ V. ö. HANUY op. cit. pp. 700—1.

⁵ Már a pálosok évkönyve azt mondja, hogy STASZENZKI «litteris Cardinalis Pazmani excitatus» jött 1636 végén Magyarországra. V. ö. [Andreas EGGERER]: *Fragmen panis protoeremitici reliquiae*... Wien, 1663. p. 339. U. ott pp. 339—48 STASZENZKI vikáriusi működésének leírása.

⁶ V. ö. op. cit. p. 254.

primási egyházi levéltárban található. Ez az irat azonban vagy elkallódott az utóbbi évtizedek alatt, vagy pedig FRAKNÓI Vilmosnak ez az állítása tévedésen alapszik, mert HANUY Ferenc is a fel nem található levelek közt említi már többször idézett PÁZMÁNY epistolariumának előszavában.¹ Ellenben az ugyanott idézett másik két levél (1636 július 4 és 1636 szeptember 16) FRAKNÓI munkájára való hivatkozással megtalálható HANUY editiójában.

PÁZMÁNY levele azonban még sem kallódott el véglegesen. A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárának olasz gyűjteményében HORVÁT István könyvtárából három kéziratköteget (Fol. ital. 38.,² 3 db; Quart. Ital. 1.,³ 7 db; Quart. Ital. 48.,⁴ 8 db) összesen 18 darab missilis-levél és egyéb

¹ V. ö. HANUY op. cit. I. kötet, pp. XV—XVI.

² a) ff. 1—2. *Róma, 1702 március 18.* Carlo Agostino FABRONI értesíti a bécsi nunciust, hogy a Propaganda kongregáció a pálosrend legközelebbi főkáptalanjának helyéül elsősorban a magyarországi rendtartomány valamelyik kolostorát javasolja. A résztvevők szavazati jogát illetőleg a kongregáció úgy döntött, hogy a magyar és a német-horvát provincia összesen négy megbízottat küldjön. A generális eltartása az eddigi módon történjék.

b) ff. 3—4. *Róma, 1716 március 16.* A Propaganda kongregáció megengedi, hogy pálosrendi misszionáriusok menjenek Erdélybe, akik azonban facultást az erdélyi püspöktől nyernek és neki engedelmességgel tartoznak.

c) ff. 5—6. *Róma, 1716 június 9.* A Propaganda kongregáció döntése arról, hogy a magyarországi pálosrendi misszionáriusok segítése az apostoli kamara útján ne az általános rendfőnök, hanem a közvetlenül a missziók főnökének vagy meghatalmazottjának, kezeihez fizetessék ki.

³ a) ff. 1—2. Kiadva alább 1. szám alatt.

b) ff. 3—4. *Róma, 1658 június 1.* Giulio ROSPIGLIOSI bibornok (később IX. KELEMEN pápa) értesíti WESSELÉNYI Ferenc nádort, hogy mindazokat, amiket hozzáintézett levelében a magyar pálosok érdekében előadott, közölte a pápával, akinek rendeletére érdekükben a szükséges intézkedések már megtörténtek.

c) ff. 5—6. *Róma, 1659 május 6.* A Propaganda kongregáció egyik tisztviselője sajnálattal értesíti a pálosrend általános főnökét, hogy VANOVICZI János atya a rábizottakat nem tudta elvégezni teljesen, mert a beállott forró nyár miatt az ülések elhalasztattak.

d) f. 7. *Róma, 1657 június 23.* Fabio CHIGI bibornok a lengyelországi nunciust értesíti, hogy a pápa nagy örömmel és meglelégedéssel értesült a czenstochowai pálosoknak kolostoruk védelmében tanúsított hősiességéről.

e) ff. 8—9. *Róma, 1667. május 7.* Pietro VIDONI bibornok megköszöni a pálosrend egyetemes főnökének azt a megtiszteltetést, amelybe a rend részéről ismét részesült s amelyről VANOVICZI János rendi procurator útján értesült. Sajnos, a nehéz időkben nem tehet a rendért annyit, amennyit szeretne.

f) ff. 10—11. *Wien, 1685 július 21.* Francesco BUONVISTI bibornok, bécsi nuncius LUBOMIRSKI hercegnek, Lengyelország főmarsalljának jóindulatába ajánlja a pálosok ügyét.

g) ff. 12—13. *Róma, 1719 december 23.* Sebastiano Antonio TANARA bibornok örömmel értesíti a magyarországi pálosrendtartomány főnökét, hogy az esztergomi érsek meggyőződött a rendi prior ártatlanságáról.

⁴ a) f. 1—1'. Kiadva alább 2. szám alatt.

b) f. 2—2'. Kiadva alább 3. szám alatt.

irat található, amelyek mind a magyarországi pálosok XVII—XVIII. századi történetére vonatkoznak.

Ezek között, Quart. Ital. 1 ff. 1—2 alatt található PÁZMÁNYNAK STASZENSKIHEZ intézett 1636 szeptember 25-én, Nagyszombatban kelt levelének eredetije, amelynek befejező sora és aláírása tőle való, a behajlásán pedig PÁZMÁNY címeres hártyapecsétje jól látható.

FRANKÓI nem tud továbbiakat arról, hogy PÁZMÁNY, aki pár hónappal később (1637 március 19-én) már elhalálozott, találkozott-e még STASZENSKI-vel és egyáltalán tett-e még valamit a pálosok reformja érdekében. A HORVÁT István-féle iratok most erre is megadják a feleletet. A Quart. Ital. 48. jelzetű kézirat ff 1—1' található Antonio BARBERINI bíbornoknak, a propagandakongregáció prefektusának 1636 október 25-én, PÁZMÁNYHOZ intézett levelének egyszerű másolata, amelyben legteljesebb jóindulattal ajánlja STASZENSKI atyát, aki a pálosrend reformja ügyében való utasításokkal ellátva utazik hozzá.

STASZENSKI útjának, Pázmány hathatós támogatása mellett, volt is eredménye és a rend reformja olyan lépésekkel haladt előre, hogy BARBERINI bíbornok 1637 április 11-én PÁZMÁNYHOZ intézett levelében, már a kongregáció külön ülésében letárgyalt rendi szabályok egyrészét küldi

c) f. 3—3'. *Róma, 1637 október 3.* Francesco INGOLI a Propaganda kongregáció titkára értesíti STASZENSKI Miklóst, hogy a pápa a pálosok megreformált szabályainak erveztét most tanulmányoztatja át s azután fog engedélyt adni a generális káptalan megtartására.

d) f. 4—4'. *Róma, 1637 november 28.* Antonio BARBERINI bíbornok megküldi a kongregáció döntését a pálosok reformja ügyében STASZENSKI Miklósnak. Ennek értelmében a generális káptalant megtarthatják jövő pünkösdkor. Akkorra meg fogják kapni a rendi konstitúciónak a kongregáció által átalakított fejezetét is. (De novitiis et studiis.) Részletekben a generális káptalant illetőleg forduljanak az esztergomi érsekhez.

e) f. 5—5'. *Róma, 1638 december 17.* Francesco INGOLI STASZENSKI Miklósnak, a Czenstochowában tartózkodó rendi apostoli vikáriusnak részvétellel említi, hogy a felsőmagyarországi protestáns zavargások miatt a rend reformja lassabban halad. Pedig különösen fontos, hogy ezt, különösen a novitiusokra és az új konstitútióra vonatkozó részt azok hajtsák végre, akik megkezdték.

f) 6—6'. *Róma, 1644 január 23.* Francesco INGOLI STASZENSKI Miklósnak megköszöni a neki és Sig. VENESIONAK küldött ajándékokat. A rendi szabályok kinyomatását már megkezdte a kongregáció nyomdája. Magát a rend alapítójának imába ajánlja annál is inkább, mert a rend reformjáért 33 kis- és 3 kongregációi nagygyűlésen vett részt.

g) f. 7—7'. *1644 február 8.* Pro memoria a rendi konstitutio elfogadásának és kinyomatásának a történetéről.

h) f) 8—8'. *1643 március 21.* Francesco INGOLI értesíti STASZENSKI Miklóst, hogy a kongregáció befejezte a rendi reform tárgyalását, a közeli jövőben megtörténik a pápai óváhyás is.

meg hozzászólás végett. BARBERINI bíbornoknak a levele azonban már Pázmánytól, aki három héttel előbb halt el, nem nyerhetett elintézését.

I.

1636 szeptember 25. Nagyszombat. Pázmány Péter Staszenszki Miklós-hoz, a pálosrend általános apostoli helytartójához.

Molto Reuerendo Padre in Christo! Hiersera riceui la lettera di Vostra Paternità de 6. del corrente, dalla quale intendo quanto mi significa circa la sua Religione. Dal Sig. Card. Barberini mi furono inviati alcuni ordini; sopra di che risposi quanto m'occorreu; essendo paratissimo a conformarmi sempre con la buona mente di Nostro Signore così in questa, come in altra occasione secondo richiede il mio debito. Desidero bene, che Vostra Paternità si metta quanto prima in viaggio, e solleciti di uenire, accioche si proueda a quanto bisogna, per euitar ogni disordine che potessi nascere. Nel resto riserbandomi di dire a bocca quello, che potrei soggiunger d'auantaggio, le prego da Dio prospero viaggio, et ogni altro bene. Di Ternauia, li 25 settembre 1636. Di Vostro Paternità molto Reuerenda Affettissimo di cuore il Cardinale Pazmany.

Lent: P. Nicolò Staszenszki.

Kivül: Al molto Reuerendo Padre in Christo il Padre F. Nicolò Staszenszki dell'Ordine di S. Paolo Primo Eremita Roma.

(Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára. Quart. Ital. 1. ff. 1—2.)

II.

1636 október 25. Róma. Antonio Barberini bíbornok Pázmány Péterhez.

Eminentissimo e Reverendissimo Signor mio Osservatissimo! Se ne viene costà conforme al comandamento di Vostra Eminenza il Padre Nicolò Staszenszki Vicario Generale Apostolico della Religione di S. Paolo primo eremita per attendere al Governo della medesima Religione per il tempo prescrittoli dalla Santità di Nostro Signore. Nel Breue che presenterò all'Eminenza Vostra questa Sacra Congregazione la raccomanda con ogni efficaccia alla sua protectione, e la supplica a uederlo uolontiere, et a darli tutti quegli'agiuti, e di consiglio et opera, che per lei si potranno, acciò conforme l'Istruttione che tiene, e quelle, che se li manderanno di mano in mano possa con più facilità far il seruitio di Dio e della stessa Religione. Se gl'è comandato, che comunichi le suddette istruzioni a

Vostra Eminenza, et ogni altro ordine, che li uerrà da Roma, affinché colla direttione di lei uada ponendo li fondamenti della Riforma, che si pretende introdurre nella suddetta Religione per darle poi l'ultima perfezzione nel Capitolo Generale, che si dourà tenere nel luogo, e tempo, che Vostra Eminenza, et egli insieme giudicheranno opportuni: E s'il tempo prescritto da Sua Beatitudine al Vicariato del detto Padre Nicolò non bastasse per preparar bene la materia della Riforma da farsi accettar nel futuro Capitolo Generale, Vostra Eminenza si degni d'auuisarne la medesima Sacra Congregazione, che le procurerà la proroga per il suddetto effetto. Sperano grandamente questi miei eminentissimi signori, che l'Eminenza Vostra e colla sua molta prudenza, et autorità incamminerà così bene le cose, e dirigerà in maniera le attioni del Suddetto Vicario, che si conseguirà con pace, e quiete tutto ciò che circa la suddetta Riforma pretende la stessa Sacra Congregazione. In nome della quale a Vostra Eminenza bacio humilmente le mani. Roma, 25 ottobre 1636. Di Vostra Eminenza Reverendissima. Humilissimo e diuotissimo seruitore il Cardinale Antonio Barberini. Francesco Ingoli Secretario.

Lent: Al Card. Pazman. Ternaui.

(Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára. Quart. Ital. 48. f. 1—1'. Egyszerű másolat.)

III.

1637 április 11. Róma. Antonio Barberini bíbornok Pázmány Péterhez.

Eminentissimo e Reverendissimo, Signor mio Osservatissimo! Mando a Vostra Eminenza l'aggiunta copia di quanto si è risoluto nella Congregazione particolare tenuta innanzi il Cardinale di S. Sisto, per la riforma della Religione di S. Paolo primo eremita, acciò si compiacia di farui quella riflessione, che parerà alla sua molta prudenza, et auuisarmi poi il suo senso massimamente circa il 2° e 4° articolo del differir il Capitolo Generale e de Conuenti da deputarsi per i Nouitiati, e de Priori, e Maestri de Nouizzi da crearsi, per riferirlo alla Santità di Nostro Signore, insieme con detta Congregazione particolare per hauer da Sua Beatitudine quegli ordini, che pareranno opportuni. Non mando con questa all'Eminenza Vostra le costituzioni pertinenti alle istruzioni de Nouizzi, conforme si dice nel 3° articolo; perchè se deono ridurre in miglior forma, essendosi al presente aggiustata solamente la materia di esse costituzioni. Intorno al contenuto nel 5° articolo de'luoghi, che desidera il Vicario Apostolico nel Collegio Viennense di Vostra Eminenza, la

Suddetta Congregazione tiene, che si potrebbe gratificarlo, almeno per qualche tempo, sinche nella sua Religione si possino far gli studi generali per la gioventù, che piglierà l'habito. Resterà seruita Vostra Eminenza di communicar tutti questi particolari al suddetto Vicario, per intender anche il suo senso circa di essi, e significarmelo per farne la relatione a Nostro Signore. Ch'e per fine le bacio humilmente la mano. Roma, XI. Aprile 1637. Di Vostra Eminenza Reverendissima Humilissimo e Affettissimo seruitore Il'Cardinale Antonio Barberini. Francesco Ingoli Secretario.

Lent: D. Card. Pazman scrittura.

(Budapest — Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára. Quart Ital. 48. f. 2—2'. Eredeti.)

A Magyar Nemzeti Múzeum olasz kéziratának gyűjteménye még két, a JANKOVICH-gyűjteményből származó Pázmányiana-t őriz Fol. Ital. 27. szám alatt. Az egyik EGGENBERG hercegnek, II. FERDINÁND legbizalmasabb emberének 1632 május 15-én Bécsben kelt autográf levele PÁZMÁNY Péterhez, amely válasz PÁZMÁNYnak április 24-én Rómából EGGENBERGhez intézett — ma ismeretlen — levelére. A herceg levelében biztosítja PÁZMÁNYT, hogy a császárhoz küldött jelentése úgy a felség, mint az államtanács részéről a legteljesebb elismerésre talált. Egyúttal megköszöni PÁZMÁNY értesítését fiának Rómából történt elutazásáról és azokat a szivességeket, amiket fiának tett. Ebből valószínűnek látszik, hogy a fiatal EGGENBERG is PÁZMÁNY 48 tagú kíséretéhez tartozott, bár a bíbornok utinaplója őt sem említi (V. ö. MEDNYÁNSZKY op. cit. p. 113, FRAKNÓI op. cit. p. 8.). PÁZMÁNYnak május végén kelt jelentéséből (HANUY op. cit. p. 321.) nyilvánvaló, hogy EGGENBERG különösen a bécsi püspöknek, Anton WOLFRADTNak bíbornoki kinevezése felől érdeklődött (V. ö. MEDNYÁNSZKY op. cit. pp. 18—9.) és ilyen értelmű levelet is küldött BARBERINI bíbornok-államtitkárnak. A másik egy a consistorialis congregatio titkára által a bíbornokokhoz intézett intimatio 1632 április legelső napjaiból, a császárnak a bíbornoki collegiumhoz intézett levelére (V. ö. MEDNYÁNSZKY op. cit. pp. 10—11.) adandó felelet tárgyában.

TÓTH LÁSZLÓ.

Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon.

(Harmadik közlemény.)

70. *A XVI. század közepe táján.*

Az esztergomi káptalan javairól felvett inventárium töredéke.

In 6^{ta} ladula...

Item liber alius qui canon missae inscriptus etiam magno folio.

Item duo libri sinodales in folio.

Félv papiron, az esztergomi főkáptalan magán levéltárában. Ladula 85.

71. *A XVI. század közepe táján.*

Serjéni Ferenc könyveiről szóló feljegyzés.

Libri varii maiores et minores relictus sunt in domo domini Francisci

Serieny numero centum et octoginta.

Papiron. Orsz. Levéltár. Lymbus III. sorozat. XVI. század. 5. csomó.

72. *1550 március 10. Bécs.*

A Bécsben tanuló Nádasdi László levele anyjához, melyben egyebek közt ezt írja: «Nunc nimis indigeo pecuniis, quoniam libros mihi deberem comparare».

Orsz. Levéltár. Nádasdy-missilisek. N.-csomó.

73. *1550 június 23. Kapu.*

Nádasdi László levele Nádasdi Tamáshoz, melyben a részére megvásárolt könyveket köszöni meg, bár amit leginkább óhajtott volna, t. i. a bibliát, nem kapott, kéri, hogy vegyen neki bibliát is. (Kivonat.)

«Quod tua magnifica dominatio tum comparuerit alium iterum eruditorem, tum quod libellos per eum jussit mihi unacum aliis meis comilitonibus charissimis emi, immortales ago vestrae dominationi magnificae gratias, attamen, quod magis desiderabam, illis potire nequivi, nempe *biblia*, cuius lectio meum animum magis, ut opinor erudire ac informare religiose potuisset, quamvis ne isto quidem beneficio vestrae magnificae dominationis dignatus me unquam fuisset, sed tamen cum altera vice eadem nobis omnibus libros aliquando iubebit coemi, oro vestram dominationem, ut dignetur mihi *biblia* solvere, cui rei vestrae dominationi meis perpetuis servitiis pro eiusdem erga me beneficiis satisfacere usquam conabor.»

«Datum ex Kapu, 9. Calend. Julii, anno Domini 1550.»

Papiron. Orsz. Levéltár. Nádasdy-missilisek. N.-csomó.

74. 1552 május.

Kivonat Detrekő vár leltárából.

Item inventarium arcis Detrewkew.

— — — — —

Item librum missale 1.

— — — — —

Item librum antifonale 1. *Más kézzel megjegyezve: laceratum.*

Orsz. Levéltár. Urb. et Concr. fasc. 96. No 2.

75. 1553 július 15.

Kivonat az esztergomi káptalan javainak inventáriumából.

Regestum super res et bona ecclesiae Strigoniensis in festo divisionis apostolorum denuo revisa et in ladulas collocata, anno 1553.

— — — — —

De cista A. exceptae res.

— — — — —

Evangelii liber cum certis antiquis hornamentis et lapidibus rudibus antiquis in pergamento scriptus.

Egy iv papiron az esztergomi főkáptalan magánlevéltárában: Ladula 41. fasc. 4. No 2. és 3. alatt.

76. 1553 december 4.

Kivonat Zalavár magyarnyelvű inventáriumából.

Ezer ewth zaz 1553 zenth Barbala azon napyan ez registhromoth iratha Zolthay Andreas es Chany Akaczyos nagchagos Nadasdy Thamas wronk parancholathyabol Zala warnak mynden inuenthariomyarol Eychynthywl fogva naghyk, ky az warba wolna... stb. Az eghaz marhayanak mynden hoza valorol... stb.

— — — — —

Missal kenuek ííí.

Az kenueek somaya 1557.¹

Orsz. Levéltár, Nádasdy-számadások c) csomó.

77. 1553 december 17 Pozsony.

Kivonat az esztergomi főegyház javainak összeírásából.

Anno Domini 1553. decima septima die decembris Posonii ex tribus ladulis A, B, C literis signatis, praesentibus reverendissimo domino

¹ Azaz = 127.

Nicolas Olaho archiepiscopo Strigoniensi ac venerabilibus Mathia Graeco lectore, Paulo de Papa cantore canonicis Strigoniensibus ac Petro Paulino praeposito beati Petri Agriensis, Georgio Hozzwtothy magistro curie, Emerico de Saag provisoro Posoniensi praefati reverendissimi domini archiepiscopi sunt hae infrascriptae res ecclesiae Strigoniensis praefatae et in unam magnam ladulam impositae et sigillis eiusdem reverendissimi domini ac capituli Strigoniensis obsignatae.

Euangelii liber cum caeteris antiquis ornamentis et lapidibus rudibus antiquis in pergamenno scriptus.

Eredetiye rongált állapotban az esztergomi prímási levéltárban, archivum ecclesiasticum vetus No 86. — V. ő. 1553 július 15. Esztergomi főkáptalan magántára: Ladula 41. fasc. 4. No 2. és 3.

78. 1554.

Kivonat az esztergomi egyház tizedszámadásaiból.

Jesus Maria 1554.

Regestrum super decimas de minori comitatu Nittriensi.

(109. l.) 1554.

Jam sequitur exitus pecuniarum.

Item pueris duobus qui libros missandi ad ecclesias portaverunt cum processione et ministraverunt presbitero, dati den. III.

Item frustum papiri ad necessitates capituli, tam ratione divisoratus emi den. XXI.

Item eodem tempore registrum decimarum comitatus utriusque Bars feci de libro scribere, ut demittitur domino Nittriensi ad Sanctum Benedictum, soluti ad papirum et pro labore uno pauperrimo scholarum den. XI.

Item vigesima octava die may copiam registri de Kysnyttre de voluntate do. (mini) excribi feci et domino lectori dedi pro labore et papiro uno scolari ex quo cito debuit fieri soluti den. VII.

(III. l.) Item sigilla duo purgari feci cum aurifice pro den VI.

Item eodem die (t. i. június 18.) frusta papiri II den. XIII.

Börbe kötött könyv, melyen kívül ez olvasható: «Zachariae Moshocii E. (piscopi) Nittriensis Urbiarum seu matrica capituli E. (cclesiae) Strigoniensis».

Belül, a börborítékon: «Zacharias Mosocius E. (piscopus) Nittriensis me huc collocavit 1587».

Az esztergomi főkáptalan magánlevéltárában: Ladula 102. capsza 18. eccl. fasc. I. No 1.

79. 1555 január 6. *Bethlen vára.*

Ruszkai Dobó István levele Dobó Ferenchez, melyben többek közt azt írja, hogy az erdélyi püspök udvarmestere Hamvay György által «et nos domino reverendissimo Agriensi unum *gradarium* miseramus».

Orsz. Levéltár kincstári osztály, Dobó levéltár, 1. csomó.

80. 1555 január 30.

Kivonat Szent György-vár inventáriumából.

Inventarii zu Sanndt Georgen Schlosz ... stb.

— — — — —
In der Cappel.

4 Mész puecher.

1 graduall puech.

1 Psalter puech.

Közös pénzügyi levéltár, Bécs, Hungarn, 14339. csomó.

81. 1555 június 1—december 15.

Kivonat a garamszentbenedeki monostor számadáskönyvéből.

Regestum totius introitus et exitus pecuniarii monasterii sancti Benedicti de juxta Gron tempore administrationis praepositi Orodienensis in anno Domini 1555. a prima die junii incipiendo usque ad decimam quintam decembris inclusive.

(77. l.) *Exitus ad papirum.*

Duodecima julii Tyrnaviae, quum ex dominorum voluntate iterum officium praefecturae suscepturus, discedere in Sanctum Benedictum emeram papiri libras quindecim per denarios octo, faciunt fl. 1 den. XX.

(103. l.) *Rector scolae.*

Rector scolae servit per annum pro florenis octo incepit servire

prima die junii et servivit tempore meo supra medium annum, mensem medium et dies sex, solvi sibi fl. III denar. XXXXVII.

Az esztergomi főképtalan magánlevéltárában: Ladula 104. Capsa 20. eccl. fasc. 5. No 5.

82. 1555.

Kivonat Armpruster Kristóf magyar királyi udvari kamarai perceptor számadásaiból.

Liber rationum Christophori Armpruster perceptoris pecuniarum regiarum ad cameram Hungaricam praesentatarum.

8. decembris.

Calendaria empta sunt ad cameram regiam... den. 28.

Pro pargameno... den. 24.

Ad proprium usum camerae.

Papirus.

29. Januarii octo ligaturae papiri ad scribendas literas camerae et regesta emptae fl. 8. d. 74.

17. Junii papirus empta est fl. 1. den. 25.

27. Junii. Per dominum Armpruster empta est papirus ligaturae decem cum sigillo scuto singula pro floreno uno et aliae duae ligaturae vilioris papiri, una pro den. 80, facientes simul... fl. 11 den. 60.

17. Novembris. Papirus empta erat per dominum Vaciensem... fl. 2.

20. Novembris. Papiri melioris cum scuto unam balam, continens ligaturas 10,... fl. 12.

Pargamena.

20. Novembris septem pargamene maiores similiter pro regestis empte sunt pro danariis¹ 25, facientes simul fl. 1 den. 75.

6. Decembris. Pargamena pro colligandis literis sub sigillum regium... den. 24.

Libri papiracei.

29. januarii, duo libri papiracei pro regestis empti sunt... den. 80.

8. julii, Paulo Strosser bibliopolae pro ligatis libris ad cameram emptis fl. 6, den. 66.²

¹ Igy!

² Ez utóbbi áthúzza!

20. Septembris. Paulo Strosser pro regestis ad cameram emptis soluti sunt fl. 2, den. 89 w. 1.

20. Novembris, octo libri papiracei pro regesta magistri rationum et aliorum in camera officialum, singulum pro den., facientes fl. 5, den. 20.

Papírfüzet, a Magyar Nemzeti Múzeum kézírattárában: kamarai iratok, fol. lat. 921/II. szám.

83. 1556 január 10.

Kivonat a nagybányai pénzverőkamara inventáriumából.

Inventarium camerae Rivuliensis sacrae regiae maiestatis, tempore resignationis officii eiusdem camerae per egregium Thomam Francisci egregio Francisco Felpeczy tanquam comiti eiusdem, praesente me Petro Feigel dictae regiae maiestatis ad hoc misso commissario factum et conscriptum die 10. januarii anni praesentis 1556.

In domo praefecti.

Tabula pergamenum in qua depictus situs castelli¹ 1.

Liber continens tabellas gradum marcarum 1.

In testudine domus antiquae.

Libri maiores et minores simul 38.

In uno sacculo litterae diversae et cartae inutiles.

Papírfüzet, Orsz. Levéltár, Urb. et Conscr. fasc. 99. No 27.

84. 1556 augusztus 9. Késmárk.

Varkócs Menyhért a szepesi káptalan emberei, Mekksei Ferenc örkánonok és Kassai Kristóf tornai főesperes előtt Késmárkon, augusztus 6-án végrendeletet alkot.

In nomine Domini, Amen

Item parochus de Cruce ordino decem florenos et postillam Lutheri, bibliam et nonnullos ex libris meis.

¹ T. i. Nagybánya castellum képe.

Átírja 1563 november 25-én a szepesi káptalan. A báró Szentgyörgyi Horváth-család levéltárában (letéve Vasvármegye levéltárában) fasc. 38. No 16. — Ugyanezt átírja a szepesi káptalan 1573 január 17-én, a grádeczi Horváth-Stanchich-család nagyőri levéltárában: Orig. No 13. jelzet alatt.

85. 1556.

Kivonat az m. kir. udvari kamara számadásaiból.

Ratio proventuum paratae pecuniae ad cameram Hungaricam regiae maiestatis administratae in anno Domini 1556.

Generalis exitus praescriptarum perceptionum anni 1556.

Expensae nuntiorum et quotidiana negotia camerae 1556.

9. januarii. Eodem die bibliopolae Poseniensi pro octo librorum registis in camera necessariorum colligatione dati sunt den. 90.

18. aprilis. Compactori librorum pro colligatione unius regesti ad cameram dati sunt den. 8.

Emptio papyri, cerae, pulverum aliarumque rerum pro usu quotidiana camerae. Papyrus pro necessitate camerae emptus est hoc anno pro fl. 14 den. 72.

A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, Kamarai iratok, fol. lat. 921/III.

86. 1556.

Kivonat a szepesi vár számadásaiból.

(15. l.) Exitus pecuniarum ad emptiones diversorum necessitatum parvaliumque arcis.

(18. l.) *Papiri.*

In januario emptae papiri ligaturae duae fl. 3.

In julio quoque una, sed mardalosi una cum homine ex sylva abstulerunt, fl. 1 den. 40.

In mense septembris in Casioforo emptus ligatura papiri una, fl. 1 den. 65.

Magyar Nemzeti Múzeum, Szalay Ágoston gyűjteménye.

87. 1557—8.

Kivonat a magyar királyi udvari kamara ez évi számadásaiból.

Regestum generale super introitum et exitum proventuum camerae

hungaricae regiae maiestatis, anno Salutis 1557 — Ch. Armpruster.

(22. lap.) *Exitus pecuniarum.*

5. Januarii, Joanni compactori librorum, qui tria regesta pro usu camerae ad annum praesentem ligavit, dati sunt . . . den. 40.

(24. lap.) 23. Januarii. Papyrus empta est ligaturae quinque cum signo scuti talleris septem, faciendo flor. 6, den. 53. w. 1.

(26. lap.) 22. februarii. Pargamentum emtum est ad scribendas literas in negotio camerae pro den. 28.

(42. lap.) 26. marcii. Domino Ladislao Mossoczi, pro emendo papyro in usum camerae, dum Viennam proficisceretur dati sunt fl. 5, den 40.

(66. lap.) 25. novembris. Joanni Polono compactori librorum pro illigatione regestorum pro rationibus perceptorum dati sunt fl. 1, den 50.

Ratio proventuum paratae pecuniae ad cameram hungaricam sacrae caesariae maiestatis administratae, anno Domini 1558. — (82. lap.)

(101. lap.) 18. januarii. Calendaria ad usum camerae hungaricae empta sunt den. 36.

(104. lap.) 11. Martii. Joanni Polono compactori librorum *pro colligatione decretorum divorum quondam Stephani, Ladislai, Colomanni et aliorum Hungariae regum* dati sunt fl. 2.

(106. lap.) (25. aprilis.) Ladislao Gewrth pap, qui papyrum et alias res Vienna Posonium ad cameram vexit, dati sunt den. 80.

(123. lap.) Emptio papiri, coerae, pulverum, aliarumque rerum ad usum quotidianum camerae pertinentium 1557.

Papyrus ad usum camerae sacrae regiae maiestatis hungaricae empta est fl. 34, den. 88¹/₃.

Pargamenae pro ligandis regestis emptae sunt den. 32.

(124. lap.) Libri papiracei ad usum camerae sacrae regiae maiestatis empti sunt den. 2.

(132. lap.) (14. martii.) Petro Zenthpaly scribe camerae, qui Wiennae circa magnificum dominum praefectum versatus est, pro emendo papyro, pulveribus et coera datus est fl. 1.

(133. lap.) (26. martii.) Eidem (t. i. Ladislao Mossoczy) ad emendam papyrum in usum camerae, dum Wiennam proficisceretur, dati flor. 5, den. 40.

(146. lap.) (21. Decembris.) Res diversae in usum camerae Wiennae emptae, ut sequitur. Papyrus flor. 2, den. 40 Pargamenae sex pro flor. 1, den. 92. Calendaria tria, den. 8.

(146. lap.) 28. Decembris. Petro literato Zenthpaly scribe camerae per cameram Wiennam pro libro regio seu instructionum misso, dati sunt pro expensis et conductione currus flor. 6.

(149. lap.) Emptio papyri, pulverum coerae aliarumque rerum pro usu quotidiano camerae. Papyrus pro necessitate camerae emptae est hoc anno pro flor. 14, den. 72.

Coera pro sigillandis literis et scedis tricesimalibus emptae est flor. 2, den. 26.

(171. lap.) Expensae nunciorum et quotidiana negotia camerae 1556. (9. Januarii.) Eodem die bibliopolae Poseniensi pro octo librorum pro regestis in camera necessariorum colligatione dati den. 90.

(179. lap.) (15. Aprilis.) Atramentum, coera, papyrus, pulveres exicatorii et calami ad usum camerae Wiennae empti pro den. 35.

18. Aprilis. Compactori librorum pro colligatione unius regesti ad cameram dati sunt den. 8.

(203. lap.) (4. Februarii.) Joanni Polono compactori librorum, qui regesta in usum camerae paravit, dati sunt . . . den. 95.

(204. lap. 14. Februarii.) Tria calendaria emptae sunt in usum camerae den. 32.

(208. lap.) 29. Aprilis. Joanni Polono compactori librorum, qui duo

regesta pro domino Paulo Kysserieny registratori camerae paravit,
soluti sunt flor. 2, den. 40.

(216. lap.) Papyrus empta est in usum camerae hungaricae sacrae
caesareae maiestatis flor. 2.

Vastag (270 lapos), kéziratós könyv, a Magyar Nemzeti Múzeum Szalay
Ágost gyűjteményében.

88. 1558 január 1. Bécs.

Doctor Fabricius Pál királyi mathematicus levele Nádasdi Tamáshoz,
melyben magyar prognosticon-jának kinyomatásáról s egyebekről ír.
S. D.! Non mea culpa factum est spectabilis et genere domine,
quod prognosticon meum Hungaricum non prodierit, sed inertis et
inepti typographi stulta pertinatia, qui contra quam mihi pollicitus
est meam Ephemeridem et alienum prognosticum expressit Hun-
garice. Oro itaque veniam. Quia vero etiam falsarius nebulo (salvo
honore dicam) in latino pavulo versus emisit, mitti hic adhuc quae
restant Germanica. Oroque ut boni consulat vestra generosa specta-
bilitas. Ego dabo operam, ut posthac opere prestantiori si quid in
me est, honori vestrae spectabilitatis serviam. Oro, ut vestra specta-
bilitas generosa vel figuram, vel tempus nativitatis filioli sui mittat.
Ego n. illum amisi e soleo tamen figuras nativitatum quas facio
ad minimum reponere. His me commendo et vestrae spectabilitati
ac conjugii castissimae et optimae unacum generoso ac dilectissimo
filiolo foelix anni auspiciu precor. Date Viennae, 1558. calendas
januarii.

Vestrae generosae spectabilis cliens

Doctor Paulus Fabricius
regius mathematicus.

Kivül: Spectabili, generoso ac magnifico domino, domino Thomae de
Nadasd, vice regi in Ungaria, perpetuo terrae Fogaras et Vasuar
comiti etc., domino patrono suo observandissimo.

Papiroszon, zárópecsétje elveszett. Orsz. Levéltár, Eccles. cameral. irregestr.
fasc. 79.

89. 1558 (január 5).

Kivonat a magyar udvari kamara ez évi számadáskönyvéből.

Regestum

generale super introitum et exitum proventuum camerae Hungaricae
regiae maiestatis, anno salutis 1558. — Christophorus Armpruster.

Exitus pecuniarum

5. januarii. — Pro duobus regestis ad cameram emptis soluti sunt den. 26.
18. januarii. — Pro uno calendario in usum camerae empto soluti sunt den. 10.
27. januarii. — Calendaria empta sunt den. 26.
8. februarii. — Pro emenda papyro regali in usum camerae dati sunt den. 80.
11. marcii. — Joanni Polono compactori librorum *pro colligatione decretorum divorum condam Stephani, Ladislai, Colomanni et aliorum Hungariae regum dati sunt*, fl. 2.
26. marcii. — Pro emenda papyro regali pro ligandis regestis magistrirationum dati sunt den. 50.
- Pro ligatione regesti ad usum registratoris dati den. 13.
11. aprilis. — Papyrus empta est Viennae in usum camerae pro fl. 12.
3. junii. — Joanni Polono compactori librorum pro colligatione duorum regestorum in usum camerae datus est flor. 1.
28. junii. — Papyrus empta est fl. 1, den. 40.
4. augusti. — Papyrus empta est Viennae in usum camerae fl. 8, den. 40.
9. augusti. — Compactori librorum pro ligatura regestorum camerae soluti sunt fl. 2, den. 25.
26. novembris. — Compactori librorum pro ligatura quinque regestorum pro anno futuro in camera habentium dati sunt fl. 1, den. 70.
3. decembris. — Papyrus empta est Viennae in usum camerae per Gallum Sonnebroth fl. 10.

Papiroson, könyvalakban, a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, kamarai iratok, fol. lat. 920/VI. jelzet alatt.

90. 1558 január 10. Pozsony.

Kivonat a Pozsonyban elhunyt Pálczán Péter egykori budai bíró javainak inventáriumából.

Inventarium rerum egregii domini condam Petri Palchan alias judicis Budensis Posonii mortui 8. die mensis januarii in domo sive hospi-

cio suo repertarum, praesentibus venerabilibus et egregiis dominis Michaeli Zempchey, Thomae de Polostycz canonicis ecclesiae Posoniensis, Ladislao Mossoczy ac Christophero Armpruster perceptoris proventuum camerae hungaricae regiae maiestatis decima januarii factum 1558.

Sigillum cupreum civitatis Budensis.

In alia cista magna.

Diversa literalia intrumenta antiqua Budensia est Pestiensia et nova negotia concernentia super molendinum et lites aliquas ac domum haeremitarum in Thal, super que et regestum est.

Duo regesta domestica, *Biblia Hungarica lingua*,¹ stb.

Közös pénzügyi levéltár, Bécs, Hungarn, 14,344. csomó.

1558.

Kivonat a magyar királyi udvari kamara számadásaiból.

Ratio proventuum paratae pecuniae ad cameram Hungaricam sacrae caesareae maiestatis administratae in anno Domini 1558.

Pro redemptione literarum juridicalium fiscum sacrae caesareae et regiae maiestatis concernentium soluti flor. 5.

18. julii. Ab eodem (t. i. serifabro) duae serae emptae ad ladulam, in quo literalia intrumenta quondam comitum de Bozyn continentur den. . . . 50.

A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, kamarai iratok, fol. lat. 921/IV. szám.

91. 1559 (*január 17.*—)

Kivonat a magyar királyi udvari kamara ez évi zárszámadásaiból.

Regestum generale super introitum et exitum proventuum camerae hungaricae regiae maiestatis 1559.

Exitus pecuniarum.

17. januarii. — Calaria emptae sunt den. 24.

Prima februarii. — Papyrus regalis emptae est in usum camerae pro den. 16.

¹ Nyilvánvalóan a Heltai-féle bibliáról lehet csak szó!

14. februarii. — Papyrus emta est in usum camerae pro fl. 1. den. 50.
 4. marcii. — Papyrus empta est in usum camerae pro fl. 3.
 29. maii. — Papyrus empta est in usum camerae pro fl. 4 den. 50.
 12. julii. — Papyrus empta est in usum camerae duabus ligaturis pro fl. 3.
 23. julii. — Papyrus emta est in usum camerae den. 80.
 18. augusti.¹ — Papyrus emta est ligaturis quatuor fl. 6.
 21. octobris. — Papyrus emta est ad cameram per dominum Ladislaum
 Mossoczi pro fl. 8. den. 36, w. 2.

Pro devectione papiri et candelarum ex Vienna Posonium soluti sunt
 fl. — den. 60.

Magistro domino Joanni Desewffi praefecto camerae etc. emta est
 una libra papyri ad expedienda negotia camerae fl. 1 den. 30.

Prima novembris. — Papyrus regalis emta est in usum camerae pro
 den. 20.

12. novembris. — Compactori librorum, qui quatuor regesta percep-
 toribus futuris ad futurum annum 1560. ligavit dati sunt fl. 2.

12. decembris. — Duae ligaturae papirii emtae sunt in usum camerae
 pro fl. 3.

Papiron, könyvalakban, a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában, kamarai
 iratok fol. lat. 920/VII. jelzet alatt. E tételek január 17. (illetve itt: 18.),
 és november 12-iki feljegyzése megtalálható a fol. lat. 921/V. jelzetű
 számadáskönyv 29. és 62. lapján is, míg a papírvásárlásról itt ezt a
 sommás bejegyzést találjuk: «Papyrus empta est in usum camerae fl. 36
 den. 32^{2/3}».

92. 1560 augusztus 17. Kőrmöczbánya.

Kőrmöczbánya város tanácsa egy előterjesztésében elmondja, hogy
 néhány nap előtt «duae nostrae ecclesiae et ecclesiarum utrarumque
 omnia ornamenta, omnia altaria, tabulae et altarium ac sacerdotum
 vestimenta ac ornamenta, calices, organa in ecclesiis, campanae,
libri missales, graduales, antiphonales, psalteriales et omnia, quae ad
 divinum usum fuerant a parentibus nostris per aliquot centum
 annos paulatim et successive maximis sumptibus ordinata et devota
 in praedictis duabus ecclesiis, verum etiam turres, tormenta maiora
 et minora, falcanodes, pixides barbatae et omnes bombardae in
 turribus et moeniis civitatis existentes» és a város nagy része is
 «conflagrata sint».

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 82. csomó.

¹ Az eredetiben hibásan: *julii*.

93. 1560—70 körül.

Kivonat a megszőkött Bélaváry György javainak összeírásából.

Conscriptio rerum Georgii Belawary fugitivi.

Pecuniae obsignatae stb.

Biblia.

Postilla Caluini.

Regesta hic omissa in Baymocz.

Scriptorium 1.

Két ív összefűzött papíron, Orsz. Levéltár: N. R. A. fasc. 709, nro. 23.

94. 1561 március 18.

András szakolczai parochus visitatiót tart a vasvári főesperességben.

Sasváron János alesperes katolikus és «ex libris catholicis concionatur.»

Egbellen ugyancsak János lelkész is katolikus «et libros quos in suis concionibus sequitur sunt catholici et ab ecclesia recepti.

Holicson Vencel papról szintén megállapítja, hogy katolikus könyvek-ből prédikál.

Az esztergomi primási levéltárban: Eccl. vet. No 2121.

95. 1561 május 13. (Pozsony.)

Néhai Budai Jakab deák magyar királyi udvari kamarai irnok javai-nak, köztük könyveinek leltára.

Inventatae res egregii quondam Jacobi literati de Bwda scribae came-rae hungaricae 13 maii anno 1561. presentibus venerabili domino magistro Thoma de Polostychya canonico Posoniensi, Leopoldo Lener, Georgio et Christophero Jezernyczky scribis camerae hungaricae. Opera divi Hieronimi in primo volumine primus et secundus tomus. In secundo volumine tercius et quartus. In tercio volumine quintus. In quarto volumine sextus, septimus et octavus. In quinto volu-mine nonus tomus. Item in sexto volumine tomus primus et secundus. In septimo volumine tomus tertius et quartus.

Liber de libero arbitrio authore Alberto Pygio.

Liber enarrationum divi Thomae Aquinatis.

Liber cathalogus sanctorum et gestorum eorum.

Liber pomerium sermonum de beata virgine genitrice.

Liber mariale eximii viri Bernardini de Bwsti.

Liber tertia pars Joannis Gersonis.
 Liber conformitatum.
 Liber hierarchiae ecclesiasticae per Albertum Pighium.
 Liber speculum passionis domini nostri Iesu Christi.
 Liber Belial de consolatione peccatorum.
 Liber assertionis Lutheranae confutatio.
 Liber appologia Alberti Pighii adversus Buoerum.
 Liber Iudicium Joannis Calvini de sanctorum reliquiis.
 Liber Tobanii Hessii.

Consignatio vestimentorum stb.

Papiron, Orsz. Levéltár, Lymbus III. sorozat saec. XVI. fasc. 5.

96. 1561 szeptember 1.—december 31.

Kivonat a m. kir. udvari kamara számadásaiból.
 Summarius extractus proventuum camerae Hungaricae sacrae caesareae
 regiaeque maiestatis qui a prima die septembris anni 1561. usque
 ultimam decembris anni eiusdem sunt ad cameram percepti et ad
 facta maiestatis suae erogati per me Ladislaum Mossoczy conscriptus.
 (54. l.) Calendaria empta sunt in usum camerae huius den. 44.
 Regesta empta sunt in usum camerae fl. 1 den. 38.
 Magyar Nemzeti Múzeum, kamarai iratok, fol. lat. 911.

97. 1562 február 1. (Szepeshely.)

Kivonat Mekcei Ferencz szepesi örkanonok végrendeletéből.

†

In nomine sancte Trinitatis ac individue Unitatis, patris et filii et
 spiritus sancti amen, in profesto purificationis beatissime et glo-
 riosissime virginis Marie que dies est et sexagesime anni millesimi
 quingentesimi sexagesimi secundi, ego Franciscus a Mekche custos
 huius ecclesie Scepusiensis et canonicus ac rector capelle sacra-
 tissimi corporis Christi ad latus eiusdem templi fundate etc. iam
 aetate grandevus et continuis infirmitatibus depressus, neque diu
 iam seculo vivendi vana spe gaudens, sed ad horas divine gracie
 horam huius animule me restitutionem anhelans et expectans, de
 exiguis donis a Deo optimo maximo absque ullis meis meritis
 michi gratis et spiritualiter et temporaliter collatis, licet corpore
 mentequoque sanus improvisam mortem prevenire optans tale inte-
 grum et purum condo testamentum.

Item primo et ante omnia . . . stb. stb.

Adhuc est subiczta parva ex pellibus dorsinis, quam quotidie fero, detur Joanni Almano famulo meo cum sex florenis et *instrumentis ad librorum ligaturam pertinentibus* . . . stb.

Libros meos, hoc est: Magistri sententiarum, Epithome super libros Augustini, Sabellicum historicum in duobus voluminibus continetur, libros Cipriani, librum Basillii Magni et alii qui sunt catholici in librariam ecclesie lego et Bedam supra Paulum. Alios libros Titi Lyuii epistolas, Enee Siluii et Calepinum magnum lego puero meo Nicolao Zaky et qui tales erunt.

Ceteri, qui sunt cristiani, dentur docilibus, ethnici vel heretici commurrantur . . . stb.

In sacristia capelle sunt in scrinio uno libri fratris Petri Mekchey, claves sunt in meo maiori attramentario, sunt alii libri sui inter meos quibus habet vel suum vel alterius monachi inscriptum et tales ibidem reponantur et eidem conserventur.

Más kézzel: Ratum et firmum esse volo

Gregorius Bornemyzza prepositus Scepusiensis etc. manu propria.

Egy IV papíron, Márkusfalvi Máriássy-család levéltárában Márkusfalván, az új rendezés alatti részben.

98. 1562 augusztus 25. Lincz.

Miksa főherceg előterjesztése a felséghez, ami mellett külön papíron ez olvasható:

«Humillima autem supplicatio est Sigismundi Tordae, uti sacra regia maiestas dignetur pro literis et posteritate se clementer interponere apud augustissimam imperatoriam maiestatem *ad aeditionem quartae decadis Bonfinii*, uti cum privilegio eius maiestatis caesareae ea fiat, ne quis alius laborum typographi fructum recudendo opere interceptiat. Eo vero privilegio debent comprehendere et Epitome Rerum Hungaricarum Petri Ranzani per Sambucum antea aedita cuius archetypum exemplar apud me est et conciliorum tomus integer, quem habet Oporinus ex vetustissimis ut ait et membranaceis codicibus si id commode fieri queat».

Staatsarchiv, Bécs, Ungarn, Allgemeine Akten, 86. csomó.

99. 1562 szeptember 14. Bécs. (In domo mea Viennensi.)

Kivonat Oláh Miklós esztergomi érsek végrendeletéből.

DR. IVÁNYI BÉLA.

Magyar diákok előadásáról szóló rektori hirdetmények Wittenbergből. (1652—1656.)

A wittenbergi egyetemen nem egész három évszázad alatt több mint 3000 magyarországi és erdélyi hallgató fordult meg. Ha elgondoljuk, hogy ebből a nagy tömegből a legelső kimagasló egyéniség DÉVAI BIRÓ Mátyás, a legutolsó pedig DÖBRENTAI Gábor volt, látjuk, hogy a wittenbergi három-ezer diák tanulmányainak végigfigyelése szinte a magyar szellemtörténet három gazdag évszázadának összefogó számbavételét jelenti. A kutató, aki tisztázni óhajtja, hogy mivel járult a wittenbergi egyetem a háromezer neveltjén át a magyarországi szellemi élet gazdagításához, nem elégedhetik meg régi minták alapján a hallgatók névsorának összeállításával, hanem — amennyire lehet — utána kell járnia, kiktől, mikor, mit tanult ott a magyar ifjúság s így egyedekként kell felkutatnia minden emléket, ami az egyesek egyetemi tanulmányaira rávilághat. A legutóbbi három évben többször megfordultam *Wittenbergben*, ahol az egykori egyetemi könyvtárban, az egyházi levéltárban és a Luther-halle Reformationsmuseumának levéltárában és *Halleban*, ahol az egykori wittenbergi egyetem levéltárában kutattam az évszázadokkal ezelőtti ifjaink tanulmányainak emlékei után. Mindenütt becses anyag őrizi a régi magyarországi diákok emlékét, különösen gazdag abban az egykori wittenbergi egyetemi könyvtár *Wittenbergben* maradt töredékének dissertáció és egyetemi nyomtatványi anyaga, melyben is 1928-ban 91 eddig nem ismert, SZABÓ K. Régi Magyar Könyvtárának III. kötetét gyarapító nyomtatványt fedeztem fel — nem egyet több példányban is¹ — és az idén ezt még 14 darabbal sikerült gazdagítanom. Ezek vagy disputációk, dissertációk, vagy üdvözlő, illetve kondoleáló alkalmi nyomtatványok. Sokáig nem is reméltem, hogy olyan magyar vonatkozású hivatalos egyetemi nyomtatványokra is akadok, amelyek annak idején az egyetem fekete tábláján a napi adminisztráció folyományaként adtak hírt valamilyen egyetemi eseményről, hisz az ilyen röplapszerű, egyleveles nyomtatványok évszázadokon át való fennmaradására alig van remény, hisz ilyen nyomtatványt még iskolatörténeti speciális múzeumi gyűjteményekben is csak szórványosan találunk. Annál

¹ Közöltem a *Magyar Prot. Egyháztört. Adattár* 1928. kötetében: «A wittenbergi egyetemi könyvtár *Wittenbergben* maradt részének régi magyar könyvvállománya». 123—185. o.

nagyobb volt az örööm, amikor ezidei márciusi wittenbergi tartózkodásomkor az egykori egyetemi könyvtár nagy raktár-termének egyik asztalán megtaláltam azt a több fascikulusnyi XVII. századi rektori hirdetményt, amelyet az elhunyt legutóbbi igazgató, dr. J. JORDAN kezdett rendezni s amely halála óta, félig sem rendezve, érintetlenül várja a betévedő kutatót. A rektori hirdetmények részben fegyelmi büntetéseket közölnek, részben az egyes kollégiumok kezdetéről adnak hírt, nagy részük azonban a hallgatók soraiból rekrutálódó disputánsok előadásaira invitálja a nemes tanulóifjúságot. A már rendezett fascikulusokban egyetlen magyar vonatkozású hirdetmény van, amelyben Reinholdus FRANCKENBERGER rektor a selmeci HELLENBACH János magyar történeti tárgyú előadását hirdeti az 1656-iki tanévben. A még nem rendezett anyagban újabb három hasonló tárgyú hirdetményt találtam: 1652-ből a zágrábi MLADOSSEVICH Mátyás egy, és 1654-ből a radványi HRABSKI János két előadásának meghívóját. A meghívók általános séma szerint először néhány mondatban megemlékeznek az előadóról, majd ismertetik az előadás tárgyát, végül meghívják a hallgatóságot. Így tehát nemcsak raritásuk révén, de tartalmuknál fogva is becses emlékek, amelyek megérdemlik, hogy mint a külföldi magyar iskolázás felettébb ritka emlékei teljes szövegükben közreadassanak, hozzáfűzve egész röviden az egyes hirdetett előadásokról szóló egyéb könyvészeti ismereteinket is.

I.

«RECTOR | ACADEMIAE WITTEBERGENSIS | M. CRISTIANUS TRENTSCHIU | Haynâ—Misnicus Logicae ac Metaphysicae Professor Publicus. | CIVIBUS ACADEMICIS S. P. | NON implet Christiani nomen, qui non ignorat quidem, non | vere tamen novit Christum: sive eam de ipso induit fidem, quam solam ipse tradidit, & una quae | caelum ac vitam aeternam promittere habet. Quam nisi operetur in nobis spiritus eius; frustra erit | humani ingenij nervos intendere, & tua industria velle consequi, quod totum divini muneris est. | *Non nascuntur Christiani, sed fiunt,* ait ille. Fiunt autem non ab se, sed fingente formanteque | eo, qui & homines finxerat: & vindicavit sibi postea fuso sanguine, ut quos creaverat, etiam ser — | varet. Novit jamdudum quidem Christum Deum MATTHIAS MLADOSSEVICH Zagra — | biensis ex Croatarum gente nobilis, non adoravit solum tamen, ut ipse praescripserat; & opitulato — | res sibi credit, in quibus nihil positum opis, quique perijssent ipsi, nisi Christus servasset. Male | & de ejusdem vi atque potentia videtur sensit; qui

optionem ei veluti dedit, & quasi unum minus | sufficeret, duo Ecclesiae capita fecit. Quorum alterum, ac illud fictitium quidem, ita veneratus hactenus est, ut ejus sancita & | placita religiosus, quam ipse Dei oracula, sequenda & custodienda sibi existimaret. Non recensebimus errores caeteros, qui — | bus sinceritatem fidei corripit dudum Romanus Pontifex, & in quos MLADOSSEVICH implicitus fuit. Sed quod ex | ijs emersit tandem, non suae solertiae prudentiaeque; sed uni Numinis bonitati debet. Hoc ei infudit lucis suae radios, & pulsus | abactisque tenebris copiam fecit videndae & capiendae veritatis aeternae. Quod summum ac maximum beneficium, quò, si — | cut par erat, agnosceret & praedicaret; ad diem Jovis proximum si Deus volet, conscendet publicam cathedram, & falsitates omnes | atque errores, quos propugnavit strenuè antea, caelestibus armis destruet atque elidet ordine, demonstraturus, verum Ec — | clesiam non super Capitolinas arces fundatum, nec penes Pontificios, sed penes non esse potius, qui unum propitia — | torem, unum salvatorem JESUM CHRISTUM, profiteamur ac credimus, ejusque unius meritis ac sanctitate salutem & | peccatorum veniam non consecuturos persuavi sumus. Nec quicquam ad hoc conferre, aut opera nostra, qui cum omnia feci — | mus, frugis nullius sumus; aut aliorum virtutes praeclaras; in quibus quidquid illustre & sanctum exstitit, id totum ab auctore | CHRISTO acceperunt. Gratulandum novello fratri de veritate agnitâ est, fovendumque & complectendum ejus propositum | modis omnibus, ut de contesseratione fidei, & appellatione fraternitas confidentius paullò uberiusque laetari possit. Agite igi — | tur, atque ad diem Jovis H. IX. in acroaterio majori convenite frequentes, eique benevolam audiendi navate operam. Prae — | cati Deum, ut, quae in eo cepit, perficiat, eosque ipsi aspiret animos eam invictam, constantiam det, ut vitam, et quicquid in vi — | ta jucundum ac dulce esse potest, relinquenda sibi potius censeat, quam revelatam & agnitam semel prodere veritatem velit. | P. P. DOMINICA EXAUDI anno recuperatae gratiae CIOICCLII. | »

A hirdetmény 35×33 cm nagyságú, merített papírlap egyik oldalára van nyomtatva, a szedés tükre 25×20,5 cm. A tulajdonképeni szöveg kezdő «N» betű (Non implex etc) ornamentális kiképzésű 5×5 cm nagyságú fametszetű inicialé. MLADOSSEVICH az egyetem Halleban őrzött anyakönyvének bizonyossága szerint 1651 apr. 30-ikán iratkozott be a wittenbergi egyetemre: «Matthias MLADOSSEVICH Croata Zagrabiensis Nobilis á Srtienianecz. gratis». Igen valószínű, hogy a hg. CZARTORYSKI könyvtárban őrzött és a Régi Magy. Ktár. III. 1824 sz. alatt leírt 24 szltan levélnyi nyomtatvány MLADOSSEVICH fenn hirdetett előadását tartalmazza.

II.

«RECTOR | ACADEMIAE WITTEBERGENSIS | MARCUS BAN-
 ZERUS, AUGUSTAN. VINDEL. | Medicin. Doct. Prof. Publ. & Facult.
 Medic. Senior. | CIVIBUS ACADEMICIS S. D. | MAgna felicitas nostri
 seculi est, quod praeter caetera sapientiae studia, | linguarum quoque ita
 excoluntur, ut nulla prope modum pars sit nobilior, terrarum orbis, quam
 non Germania no — | stra ausit affiri. Nam ante ducentos hos annos cum
 pauci essent qui intelligerent satis Latinè, Grecè autem vix legerent; | non
 nunc callemus modò has linquas ad elegantiam veterum, sed & Hebraicè,
 & Syriacè; Chaldaicè quoque atque Arabicè | quin Aethiopicè etiam,
 ut ne dicamus de caeteris, noscimus. Quae res quantum lucis non
 modò sacris affuderit literis, sed | utilitatis ac ornamenti in Medici-
 nam, in Philosophiam, & alias artes praeclaras contulerit, explicari
 paucis haud potest. Multum quidem | inhibuit hactenus studiorum hunc
 cursum diuturna bellorum rabies, sed recuperatà nunc pace exerunt
 iterum praeclara ingenia se, & in | haec addunt spatia, & singulari cum
 laude decurrunt. Ex quibus nunc nominandus nobis est Praestantissimus
 Juvenis M. JOHANNUS | HRABSKIUS, Radvvanensis Panno, Reipub. Mod-
 rensis, quae in Hungaria superiore, alumnus. Qui indefesso studio & per-
 tinaci quadam | industria Orientalibus Linguis ita incubuit hactenus, ut
 eas privatis Scholis non sine laude docuerit & explicàrit. Quos suos pro-
 fectus, ut pu — | blicè etiam spectandos praeberet, conscripsit Orationes
 aliquot de argumentis variis, quas habiturus in postremum est, volente
 Deo. Sed pri — | mam earum, quam Arabicam esse voluit, Dei optima
 maximi laudibus dedit. Meritò enim ab eo auspiciu ducitur, sine quo
 nihil aut co — | gitari, aut suscipi, aut geri, ac perpetrari etiam feliciter
 potest. Hinc omnium propè gentium religione sancitum & observatum
 fuit, ut re — | rum omnium primitiae deferrentur Deo. Cuius pietatis cum
 paganorum etiam natio non exors fuerit penitus, quanto decere magis id
 nos ex — | istimandum, quibus non propius tantum, sed tota innouit
 veritas? Rectè & ordine igitur, imò religiosè hoc HRABSKIUS fecit.
 Qui | cum ad diem crastinum, si dederit Deus, hanc ipsam Orationem in
 Auditorio majore recitaturus publicè ex memoria sit; vestrum erit, | fre-
 quentem atque bene volam operam navare dicenti. Quae res magnum ei
 calcar addet, ad persequenda strentè egregiè quae cepit. Nam | solent ea, aut
 negligi penitus, aut levius segniusque tractari, quae publicus favor non sequitur,
 P. P. ad XIV, Februarii, anno recuperatae | gratiae CIOICLIV. | »

A hirdetmény 39×32 cm nagyságú, merített papírlap egyik oldalára van nyomtatva, a szedés tükre 27×21 cm. A tulajdonképeni szövegkezdő «M» betű (Magna felicitas etc.) figuralis kiképzésű 2·7×3 cm nagyságú, fametszetű inicialé. HRABSKIRÓL lásd a következő hirdetmény utániakat.

III.

«RECTOR | ACADEMIAE WITTEBERGENSIS, | ANDREAS
KUNADUS SS. THEOL. DOCT. | Prof. Pubf. Consistorij Ecclesias-
tici Assessor, & Electoralium Alumnorum | Ephorus | CIVIBVS
ACADEMICIS S. D. | ANte Nimrodum & Babylonici regni initia una
ac eadem humani generis lin — | qua fuit. Sed cum elati superbia in
caelum ipsum insanam substruere molem conarentur mortales; ut aedifi-
cantium | fastum reprimeret, ita sermonem eorum confudit Deus, & in
tot diversissima genera, unum illud ac simplex distra — | xit, ut
quisque alteri peregrinus & alienigena videretur. Quo accidit, ut alius
alium cum haud intelligeret, nec | quicquam cum eo habere posset
commercij, & interrumperent ceptum opus, & quò libido quemque voca-
bat ac | animi impetus, discederent, instituturi nationes ac gentes, non
linquâ tantum, sed moribus etiam ac religione | multum diversas ac
discrepantes. Assumpto Servatore in caelum cum revelata per ipsum
caelestris veritas dissemi — | nanda per universum esset terrarum orbem,
supervenit repente Spiritus Dei concioni fidelium, itaq instrinxit eorum
| mentes linguasq; divino numine, ut Galilaei generis cum essent omnes,
illico tamen, quarum vis gentium linguis, quas neque didicerant ante, |
nec intellexerant, loquerentur: suumque sermonem hic Parthi, suum
Medi, suum Phryges & Arabes, & infinita alia nomina agnosce — | rent
facile & stupefacti admirarentur. Sic quae in paenam atque supplicium
velut dissipandis superbiae conatibus introducta primum lin — | guarum
fuit veritas; jungendae ac uniendae fidei, universus ut orbis ad Christi
congregari ovile posset, in ministerium salutare, & maxi — | mi muneris
loco, inaurata & consecrata veluti postea fuit. Ex eo igitur nulla tam
inhumana & barbara impiaque natio est, cujus sermo | non sacer Deo,
idoneusq; pangendis & celebrandis ejus laudibus sit. Quare religioni sibi
minimè duxit Praestantissimus & orien — | talium linguarum callen-
tissimus Juvenis, M. JOHANNES HRABSKIUS, Radvvanensis Panno,
Civitatis Modrensis, quae in superiore, | Hungaria est, alumnus, natalem
Servatoris optimi Oratione Turcica postea finitis sacris pomeridianis,
celebrare. Quamvis enim propheta | na illa gens impostorem pessimum,

Mahumatem suum, ante Christum habeat, hunc neget Deum ore impio, & quotidianis convicijs pro — | scindat prope; non linguae id tamen; sed pervessissimarum mentium vitium est; quod nihil impedit, quo minus Turcicus sermo vero pietatis | cultui et religioni Christianae inservire possit. Favebitis igitur instituto eruditissimi Juvenis, ACADEMICI CIVES, & dicto tempore facturo | verba benignam atq; prolixam navabitis operam. Debetis hoc officij genus comilitoni vestro: debetis Academiae, ad cuius laudem glo — | riamque interest linguarum ac literarum studia florere eximiè ac celebrari. P. P. Feriâ III. Nativitatis Jesu Christi anno recuperatae gratiae | CIOICLIV. | »

A hirdetmény 40 × 33 cm nagyságú merített papírlap egyik oldalára van nyomtatva, a szedés tűkre 30 × 20,5 cm. A tulajdonképeni szövegkezdő «A» betű (ANte Nimrodum etc) ornamentikus kiképzésű 5 × 5 cm méretű fametszetű iniciálé. HRABSKI János az egyetem Halleben őrzött anyakönyvének bizonyága szerint 1649 oct. 11-ikén iratkozott be a wittenbergi egyetemre: «Johann HRABSKI Radwano Pannon.» Az ugyancsak kéziratban Halleban őrzött bölcsészeti dékáni könyv bizonyága szerint (III. köt. 216 lap. 15-ik tétel:) «Johannes HRABSKIÚS Radiano-Pannonius» 1651 oct. 14-ikén elnyerte a magisteri fokozatot. Filozófiai kari studiumai két esztendejéből egyetemi nyomtatvány nem maradt fenn tőle, sem theológiai tanulmányai első éveiből 1652—53-ból. 1654-ből azonban SZABÓ Károly három nyomtatványt ismer tőle. (III. 1916, 1917, 1918 sz.) Ezek közül kettő egyetemi előadás, de sem tárggyuk, sem időpontjuk miatt nem lehetnek azonosak a két fenn hirdetett előadással. A ránkmaradt előadások ugyanis 1654 máj. 13 és július 5-ikén hangzottak el, míg a rectori hirdetmények febr. 14., illetve dec. 22-ikére szólnak. Így igen valószínű, hogy a hirdetmények két *elvesztett* régi magyar nyomtatvány emléket őrzik számunkra; gyakorlat lévén az ily előadások kinyomatása.

IV.

«RECTOR | ACADEMIAE WITTEBERGENSIS, | M. REINHOLDUS FRANCKENBERGER | Historiarum Professor Publicus. | CIVIBVS ACADEMICIS S. P. D. | ILlud sumen terrarum ac uber bonarum rerum, copiarumq; omnium horreum | felix ac instrumentum locuple-tissimum, illam non generosi armenti tantum, sed animorum ingentium etiam parentem faecundam, | illum barbarorum scopulum, arcem ac propugnaculum Germaniae fortissimum, HVNGARIAM, florentissimus Juvenis, JO — | HANES DE HELLENBACH postea oratione nervosa ac brevi publicè laudare constituit: tum propter bona; quibus abun — | dat; tum quia patriam, & quidem Chremnium in eâ incunabula nactus est. Nemo non amat patriam, atque complectitur, & | facit magni, inque

famá ac gloriâ ponere, quam potest, studet: si pius modò, & recordatur seriò, ei lucem, & spiritum & vitam, & | parentes deberi. Quorum beneficiorum ingentium oblivisci qui potest, hunc barbarum non modò, sed feram bestiam censere | adeoque ex numero hominum ejicere, oportet. Neque enim hominis tueatur officium, qui parum memor soli patrij fuerit. Cujus amor eò non — | nullos abripere solet, ut caeteris terris omnibus felicioribus & praestantioribus licet, ante ponant. Non rarò enim affectus judicio obest. Antiquius | regioni nomen PANNONIAE fuit. Sive id â rege Pannone, ut volunt quidam, haeresit; sive â cultus genere factum, ut Dio Cassius conjicit, quem | natio illa ex pannis, seu plagulis varijs, habuit consutum. Hungariae vocabulum ab Hunnis atque Avaribus, nominibus Scythicis, sortita est. Nam si — | cut Hunni, expulsis Gothis, potiti inibi rerum sunt: ita digressis Longobardis in Italiam (nam & hi ibi consederant) successerunt Avars, & missi Hun — | nis, commune regno dederunt nomen. Nisi potius sit, quae viri erriditissimi praeclara opinio est, ab Hunugaris, quos inter Attilae militantes Scythiae | populos ab Hunnis Avaribusque diversos, Jornandes nominat, appellationis caussam deducere. Hi enim sunt, quos Hungaros Regino, alij Ungaros | vocitant: quos post devictos â Francis Avars, eo venisse, expulsos patriâ, ejectisque Avaribus occupasse Pannoniam, praedictus Regino, & Otho Frisin — | gensis disertè tradunt. Sed hodierna Hungaria est, quae olim *Pannonia inferior* appellata. *Superior* enim Austriae, Styriae, Carinthiaeque appelletio — | ne nunc venit. Quam universum Avaribus Carolus ille Magnus eripuit, Germaniaeque contribuit regno, per Marchiones administrandam, donec | in Duces primum, deinde Archiduces eveherentur. Quae dignitas & eminentia hodie penes Serenissimam Habsburgensium familiam est, in ipsum | apicem rerum atque fastigium, singulari fatorum indulgentia, enisam. Sed explicare nobilissimi regni origines accuratius ac fines, propositum nobis | non est. Attingere tamen, & paucis perstringere, quae ad notitiam ejus facerent, non plane praeter rem fore existimavimus. Praecipuè, cum HEL — | LENBACHIUS nihil illorum meminerit. Et ille encomium brevius patriae; non justam historiam, voluit dare; & oratoris agere partes, non rerum | expositoris. Vestrum sit favere ejus instituto, dicturoque finitis pomeridianis factis ex memoria, quae meditatus est, frequentes benevolosque adesse. Si | visere atque inspicere gentes exteras, non voluptati modo est, sed utilitatem etiam affert; quid si audire de talibus exponentes, nec citra commodum | omnino; & perjucundum erit

ac gratum? Convenite igitur ad dictum tempus in auditorio majore, & Comilitoni vestro benignam ac liberalem au — | diendi operam date. P. P. Dominica VIII. post Trinitatis anno recuperatae gtaiae [sic!] CIOICLVI.»

Örizzetik a már rendezett «Universitäts Ankündigungen bezügl. Studentischen öffentl. Vortrage ad diligentiam praestandum» feliratú fasciculusban 16-od magával. A hirdetmény 41×33 cm méretű merített papírlap egyik oldalára van nyomva. Tükre 30×23 cm nagyságú. A tulajdonképeni szöveg kezdő «I» betű (*Illud sumen etc.*) ornamentalis kiképzésű 5×5 cm méretű famet-szésű inicialé. HELLENBACH János a Halleban őrzött egyetemi anyakönyv bizony-sága szerint 1654 jún. 2-ikán iratkozott be valószínűen fítestvérével együtt a wittenbergi egyetemre: «Johannes von HELLENBACH Cremn. Ung. Johann. Christoph. von HELLENBACH Crem. Ung.» SZABÓ Károly két egyetemi elő-adását ismeri (III. 1974 és 2039 sz. a.), melyek közül az első, amelynek címe: «Oratio pro Hungaria» azonos a fenti hirdetményben közzétett előadással.

A négy nyomtatvány két wittenbergi nyomdából került ki, még pedig az egyikből a II. alatt, a másikkból az I. III. IV. alatt közöltek. Ezekben az években a wittenbergi egyetemi nyomtatványokat főleg Joh. RÖHNER, Mich. WENDT, Joh. HAKEN és J. Wilh. FINCELL nyomdái állították elő. Mivel a hirdetmények betűi főleg a 14 pont nagyságú *medialis* és a 16 pontnyi *tercia* típusának felelnek meg s ily nagy méretű betűkkel a kisebb betű típust kedvelő dissertatiók és disputatiókban alig-alig talál-kozunk, nincs kellő összehasonlítási anyagunk arra, hogy kétségtelenül eldöntsük, melyik két nyomda terméke a kérdéses négy nyomtatvány. De talán nem csalódunk még sem, ha a II. alatt közöltet a WENDT, a másik hármat a RÖHNER nyomda termékének véljük.

Közli: ASZTALOS MIKLÓS.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

ADALÉKOK SZABÓ KÁROLY RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRÁNAK
I—III. KÖTETÉHEZ.

A Todoroszku-Horváth Könyvtár ismeretlen régi magyar
nyomtatványai.¹ (Harmadik közlemény.)

I. kötet.

29.

[559] Lőcse (1657).

Uj és O | KALENDA|RIOM,* Christus Urunk szüle|tése után
való *1657* | esztendőre. | *Mellyet mostan Magyar és Er|dély Országgra*
nagy figyel|metességgel alkalmaz|tatott | *Neubarth Christoph,* | *Theologus*
és Astrologus. | Lőtsén, Brever Lőrintz által. |

Hozzájárul:

Astrologiai vizsgálás, | *Christus Urunk születése* | után való |
1657 | esztend: | *Mellyben az Hadról és Békesegről* | betegsegről
és egéssegről, termésről | és terméketlensegről és egyéb ter|meszet-szerint
való esetekről, me|lyekből kell jót vagy gonoszt vár- | várnunk (sic),
rővideden le jedzet|tettek, | *NEUBARTH CHRISTOPH* | *Siles: Bo-*
lesl: Prédikátor és | Astronomus által. | 8 r A—E iv 40 sztl. + 12 közbe-
kötött üres levél egykorú jegyzetekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

30.

[560] Lőcse, 1658.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Christus Urunk szüle|tése után
való | *1658* | esztendőre. | **Mellyet mostan Magyar és Er*|dély Országgra*
nagy figyel|metességgel alkalmaz|tatott | *Neubarth Christoph* | *Theologus*
és Astrologus. | Lőtsén, Brever Lőrintz által. |

Hozzájárul:

¹ A második közleményt l. az 1929. évf. 214—221. lapjain.

Astrologiai vélekedés. | *A' mi Idvőzítő Urunknak* | születése után való | *1658* | Mellyben, az Istennek hatalma, az | időnek tulaldonságiból, úgy mint | hadak és békességek, betegségek és | egészségek, termések és terméketlen|segek, és egyéb esetek, jók vagy | gonoszak, meg vizsgáltnak és | ki jelentetnek; | *Neubarth Christoph* | *Sil. Bolesl. Theologus és* | Astronom: által. | 8° A—E iv 40 sztl. + 12 közbekötött üres l. egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

31.

[561] Lőcse, 1661.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Christus Urunk szüle|tése után való | *1661* | esztendő. | *Mellyet mostan Magyar és Er*|dély Országára, és egyéb szom|széd helyekre alkalmaz|tatott | *Neubarth Christoph* | *Theologus és Astrologus.* | Lőtsén, Brever Lőrintz által. |

Hozzájárul:

Astrologiai vizsgáls | *A' mi Idvőzítő Urunk szüle*|tése után való | *1661* | *Esztendőre.* | *Mellyben az Esztendő 4. Részeiben* | eső dolgot; mint, Had és Békesség, | Betegség és egészeg, termő és termé|ketlenség, és más ehhez hasonló dol|gok, mellyek Isten dolgairól vé|lekedhetők meg-je-|lent most minékünk | hűséggel | *BOLESZLAVIAI* | *Neubarth Christoph.* 8° A—E iv 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelzett részek vörösbetűsek.

32.

[562] Nagyszombat, 1661.

KALENDAR|IOM | KRISTUS URUNK Születése után való | *MDC LXI* | ESZTENDŐRE.* | *Mellyet az* | *Nemes, és Kyrályi Nagy-Szombat* | Várossának Meridiánomjárá, | és Polussá|nak 48. garádics magossága szerint és több kivált|képpen való helyeknek hasznára mind Magyar|Országban, mind Austriában; mind pedig más | környűl való tartományokban | A' TVDOS ÉS NEVEZETES ASTRONOMUSNAK | *ARGOLUS ANDRASNAK* | *Calculátiója szerint Nemes Magyar-Országnak* | *Nagy-szombati* Academiában való ASTROPHILUS | *Nagy szorgalmatossággal rendelt el.* (Magyar címer) * (Nyomtatta) Nagy-Szombatban az Academiai bő|tűkkel* Schneckenhaus Menyhárt Venceszló |

Hozzájárul külön címlappal, de folytatólagos ívjelzéssel:

PROGNOSIS | CONJECTVRALIS ASTROLOGICA, | *Az az:* | Meg-magyarázása azoknak, melyeket az ég|nek, és égi jegyeknek állásából a levegő-égnek s idők|nek változásáról és azok-felől, melyek ezekről függel|nek, természet szerént való vélekedésből ember jöven|dőlhet KRISTUS URUNK Születése után való | MDCLXI. | ESZTENDÖRE. | *Mellyel a' tudós és névezetes Mathematicusnak ARGOLUS ANDRASNAK | Az égi jegyek folyásinak Calculációiból fel-találtattak, | és kihozattattak | A Nagy-Szombati Academiában való ASTROPHILUS | által, azon Nagy Szombat Városának és más környél való | helyek Meridianumjának, és Pólusának magossága | szerént. 4° A—I iv 36 sztl. + 6* közbekötött üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

33.

[563] H. n. 1662.

Kalendárium az 1662. esztendőre. 8°.

Négylapos töredék. Valamelyik erdélyi nyomdából való. A naptár-töredékekkel összeragasztott levelek mind erdélyi nyomtatványokból valók voltak. (Dr. Todoreszku Gyula följegyzése.)

34.

[564] Lőcse, 1663.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Christus Urunk szüle|tése után való | *1693.* | Esztendő. | *Mellyet most-is Magyar és Er*|dély Országára, és egyéb szom|széd helyekre alkalmaz|tatott | *Neubarth Christoph* | Theologus és Astrologus. |

Hozzájárul:

*Astrologiai vizsgálás, | *Ez szokatlan és sokban vál*|tozó, Urunk születése után való | *1663.* | Esztendőb. | *Az Esztendő 4. Részeinek állapot*|tya, vagy abban eső dolgok; mint Ecclipsis, Betegség és Egészség. | Termés és Terméketlen|ség, vagy egyéb esetek; | *Sőt e' két fő Pláni-táknak, Saturnus és* | Jupiternek az ő Jövőben való járások, | most-is jól megmagyaráztatik, | *Neubarth Christoph által,* | Mellyet a' több Országok közzől Magyar | és Erdély Országára is alkalmaztatott. | 8 r A—E iv 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél egykorú bejegyzésekkel.*

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

35.

[565] Lőcse, 1667.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Christus Urunk szűle|tése után
való | *1667.* | *Mellyet most-is Magyar és Er*|dély Országára, és egyéb
szom|széd helyekre alkalmaz|tatott | *Neubarth Cristoph.* | *Theologus és*
Astrologus. | Lőtsén, Brever Samuel által. |

Hozzájárul:

ASTROLOGIAI | *VISGALAS,* | *avagy:* | *Az Plánétáknak és
egyéb ne*|vezetes fő Tsillagoknak for|gásiból vőtt | *JÓVENDŐLES,* |
Ez Christus Urunk születése után | *1667* | *ESZTENDŐRE.* | *Mellyben* |
Az Esztendőnek négy Részeiről, az | után az Ecclipsisekről, Hadak-
ról | és Békéségről rövideden le irt | *Neubarth Christoph.* | *B. S.*
Theol. és Astrol. | 8° 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél egykorú be-
jegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

36.

[566] Lőcse, 1668.

Uj és O | *KALENDA|RIOM,* | Ez Urunk születése után | való
Bissextilis | *1668* | *Mellyet most-is Magyar és Er*|dély Országára, és
egyéb szom|széd helyekre alkalmaz|tatott | *Neubarth Christoph.* | *Theologus*
és Astrologus. | Lőtsén, Brever Sámuel által. |

Hozzájárul:

Rövid | *Astrologiai* | *VISGALAS,* | Erre a' Szőkő (avagy *Bissexti-*
lis) Chri|stus születése után való | *1668.* | *Esztendőre,* | *A' Tsillagok-
*nak természet** | szerint való forgásiból eső jele|nések, ez also világon, |
Illendő szorgalmatossággal öszve|szerezte|nek és le írat|tatnak, | *Neubarth
*Christoph** | által. | 8° A—E iv 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél
egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

37.

[567] Lőcse, 1672.

Comenius, I. A.: IOH. AMOS. COMENII | IANVA | LINGVÆ
LATINÆ | *reserata aurea.* | *Sive:* | SEMINARIUM | *Linguae Latinae*
& *Scientiarum* | *omnium.* | *HOC EST,* | *Compendiosa LATINAM*

& aliam | quamlibet Linguā. una cum Scientiarum | & Artium funda-
mentis, perdiscendi Metho|dus sub Titulis centum, Periodis mille | com-
prehensa. | Et in usum Scholae Varadiensis, juxta | Belgarum editionem
postremā accuratā & auctam in Hungaricam Linguam | translata, | *Per* |
STEPHANUM BÉNIAMIN SZILAGII, | *ejusdem Scholae Rectorem.*
Æstimat ut sapiens precio, non pondere gemmas: | Utilitate probat
sic quoque mentis opus. | LEUTSCHOVIAE | Typis Samuelis Brewer,
1672. | 8° 6 sztl. lev. + 276 l. + 8 sztl. lev.

38.

[568] Lőcse, 1673.

Uj és O | *KALENDARIVM* | Christus Urunk születése | *után
való 1673. Esztend:* | *Mellyet Magyar és Erdély Országgra, | egyéb Szűszéd
helyekre-is alkotmáztatott,* | *NEUBARTH CHRISTOPH* | (Magyar
címer) LŐTSEN, BREWER SAMUEL által.* |

Hozzájárul:

Rövid | Astrologiai | *VISGALAS;* | Erre az mi Christus Urunk |
születése után való | *1673.* | Bissextilis *Esztendőre,* | *A' Tsillagoknak
természet-* | szerint való forgásiból eső jele|nések, ez also világon, |
Illendő szorgalmatossággal őszve|szereztetnek és le-irat|tatnak, | *Neubarth
Christoph* | által. | 8° 40 sztl. + 12 közbekötött üres levél egykorú be-
jegyzésekkel.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

39.

[569] H. n. 1675.

[Articuli Dominorum Magnatum & Nobilium Regni Transylvaniae]
8° A—A₅ 5 sztl. lev.

Első levele hiányzik. Kelte: Datum Albae Juliae die 25. Mensis
Novembris, videlicet die Congregationis nostrae, Anno Domini Mille-
simo Sexcentesimo Septuagesimo Quinto.

40.

[570] Kolozsvár, 1682.

Paduai Iulius Caesar Practica | ARITHMETICA | Az az: | SZAM-
VETŐ | TABLA. | Melyben mindenféle adásról | és vételről akár mi-
némű ke|reskedésben is, bizonyos szá|moknak summáját készen | és

könnyen fel találhatni. | PADUAI IULIUS CÆ|SAR által irattatott. |
Mostan pedig a szép kis formá|ban negyedszer ki-bocsát|tatott. | COLOS-
 VARATT, | VERESEGYHAZI-SZENTYEL | MIHALY által MDC|-
 LXXXII. | 12 r.

Végén csonka.

41.

[571] Brassó, 1688.

Votivae acclamationes in nuptias Martini Albrichius et Marthae Hirschlerin. Stephanopoli. Egy lapos nyomtatvány könyvtáblából kiázta-
 tott töredéke hat darabban.

A töredékeken a következők üdvözlő versei maradtak meg: Matthias Schulerus Filletelckensis, Andreas Schulerus Coronensis, Simon Weesther Lapidensis, Gymn. Cor. Orator, Georgius Adam Kirtschensis, Abrahamus Klein Schajoviensis, Laurentius Schulerus, Keresdiensis, Iohannes Graffius, Mediensis, Iohannes Helgy, Peschensis, Martinus Pildner, Magariensis, Marcus Manekesch, Coronensis, Andreas Gorgias, Coronensis, Michael Klein, Kis Schenckensis, Georgius Waad, Schoenensis, Laurent. Pleckerus, Coronensis, Martinus Abrahami, Streitford., Tobias Werner, Coronensis, Simon Both, Mariae Vallensis, Georgius Seulerus, Peschensis, Andreas Kaunz Budai, Iohannes Böhm Coronensis, Michael Textoris Appostorffensis. A versek közt egy magyar is van, melynek szerzője Isaacus Szeli, Rector Hungarus:

Egy fris állat sétál Brassóban két lábon,
 Kinek fejiben ver, s-farkaban viz vagyon.
 Nem tanult ez, nemis kap az déakságon.
 De Déakul beszél bár akar hol járnyon.

Ennek Nemetek kősztt vagyon csak két lába
 Az fejit Sz. Iobis regenten utalta,
 Brassoban sem kedves; gyapjas az utollya
 Egye meg bár sűtve, az ki el talállya.

42.

[572] Nagyszombat, 1697.

Alvari Emmanuel EMMANU|ELIS | ALVARI, | E | SOCIE-
 TATE | IESU, | DE | INSTITUTIONE | GRAMMATICA, | LIBER
 SECUNDUS. | Ad | Veterum ferē Grammaticorum ratio|nem revoca-

tus. | *DE* | CONSTRUCTIONE | OCTO PARTIUM | ORATIONIS. |
TYRNAVIÆ, *Typis Academicis per Ioannem* | Andream Hõrmann.
 1697. | 8° 146 l.

Magyar szöveget is tartalmaz.

43.

[573] Lõcse, 1698.

[Balassa és Rimai: Istenes Énekek.] Hozzájárul külön címlappal, de folytatólagos ivjelzéssel. *Via Jacobea*, | az az: | IACOB PATRI | ARKA NAK | *Olly úta*, | Melly minden UTON IARÓ | s' bújdosó igaz Izraëlitá-| kat, bátorságos és bõdogg | DEREK UTRA igaz|gat, | Egynehány oktató Regu|lák és Istenes Imádságok | által. | Terem. 48. 15. 16.... LÕTSEN, 1698. 12° A—S iv 379 l. + 2 sztl. lev. + 38 l. A₁—A₂ levél és a vége hiányzik.

44.

[574] Kolozsvár, 1699.

Nemeti Mihály MENNYEI TÁRHÁZ | KULTSA, | *Avagy* | *Olly* idvességes, együgyü el|mékhez alkalmaztatott IMÁDSÁGOK, | *Mellyek- kel* | Minden szükségben lévõ együ|gyü emberek, az Isten kegyel|mes TÁRHÁZÁBA | bémehetnek. | *Mellyet szedett a' szent Irás szá|vaiból, azután maga megbõvített* | Imádságokkal, Énekekkel, és Elmél|kedésekkel, a' Nébai b. e. | NEMETI MIHALY, a' Ko|losvári Ref. E. Tanítója. | *Mostan pedig másunnan válogatott és | szedett ábitatos* Lelki Elmélkedé- sek|kel 's Imádságokkal ismét megbõ|vitvén, mint nagy kintset, a' Ke|resz- tyénséggel közlött | M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS | KOLOSVARATT, 1699. Eszt. | 12° 8 sztl. lev. + 290 l. (Vége hiányzik.)

Szabó Károlynál felsorolt kiadásai: Kolozsvár 1673. — U. ott 1676. — Lõcse 1679. — Kolozsvár 1691. — Debrecen 1685. — U. ott 1703. — Lõcse 1706. — Bártfa 1708.

45.

[575] Nagyszombat, 1699.

Alvari Emmanuel: EMMANU|ELIS | ALVARI, | *E* | SOCIE- TATE | IESU | PRINCIPIA, | *Seu* | GRAMMATICARUM | INSTI- TUTIONUM | *LIBER PRIMUS*. | *TYRNAVIÆ*, | *Typis Academicis per Ioan: Andr: Hõrmann*, | Anno MDCXCIX. | 8° 248 l.

Magyar szöveget is tartalmaz.

46.

[576] Kolozsvár, 1701.

Uj és ó | *KALENDARIOM* | CHRISTUS URUNK szü-
 tése | után való | *1701* | *Eszkendőre* | *Melly Magyar országra, Er-
 délyre, és egyéb Tartományokra is alkalmaztatott* | *NEUBARTIÁNOS* |
Astrologus által. | Cum Privilegio Regii Gub. Trans. | *KOLOSVA-
 RATT.* | Nyomt. M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS által. |

Hozzájárul:

Rövid | *ASTROLOGIAI VISGÁLÁS* | Christus Urunk szü-
 tése után való | *1701 Eszkendőre,* | A' Tsillagoknak természet szerint
 való for|gásokból és jelenésekből. | 8° A—E iv 40 sztl. + 12 közbe-
 kötött üres levél egykorú bejegyzésekkel.

A *-gal jelzett részek vörösbetűsek.

47.

[577] H. n. (1703).

MI FEIEDELEM FELSŐ VADÁSZI RÁKOCZI FERENCZ...
 2° 1 lapos nyomtatvány II. Rákóczi Ferenc menedéklevele Vác város
 lakosai számára. Kelte: Költ Tokajnál lévő Tábor helyünkben. Die 5.
 Mensis Decembris Anno 1703. A fejedelem aláírásával és pecsétjével
 ellátott példány.

48.

[578] H. n. 1703.

ÉN SZÉKESI GROFF BERCSENI MIKLOS...

Gr. Bercsényi Miklós menedéklevele Vác város lakosai számára.
 Kelte: Költ Eger alatt (sic) lévő Táborban Die 2. Novembris Anno
 1703. Bercsényi aláírásával és pecsétjével ellátott példány.

49.

[579] (Lőcse, XVII. sz.)

(Árgirus királyfi históriája.)

Könyvtáblából kifejtett töredékek. Megvan a B₂ B₃ C₂ és C₃ leve-
 lek alsó fele. Ugyanazon könyvtáblából fejtettek ki Comenius Januaria
 1649-i lőcsei kiadásának és Madarász Márton Elmélkedéseinek (Lőcse,
 1635.) töredékei, amelyek az Árgirus-töredékkel egyező nyomást mutatnák.

Ezek nyomán vehető XVII. századi löcsei nyomtatványnak. A Magyar Nemzeti Múzeum birtokában levő töredékekkel (v. ö. Sztripszky Adal. 2173. sz.) szövegben egyezik, amint ezt a múzeumi töredék B₄ és a Todoreszku-töredék C₂ levelén közösen előforduló öt versszakból (Secunda Pars 19—24. szakasz) kitűnik. A Todoreszku-töredék helyesírása és nyomdai kiállítása sokkal újabb keletű, úgy hogy a Todoreszku-töredék keletkezési idejét a XVII. század második felére tehetjük.

50.

[580] Bécs, 1708.

Az | ISTEN | Mindenhatóságának | Tárháza | Az az | SZ. ANNA |
a' Boldogságos Szüz MARIA | édes Annýá nak | TISZTELETI. | Fő-
képpen | a' Magyar Országban hozzája lévő | régi és buzgo áitatosságának
őreg|bitésére megnyittatott. | Nyomtatott Bécsben | ... ger András
által 1708. 8 ... 8 r 6 sztl. lev. + 354 l. + 5 sztl. lev.

Ajánlva Esterházy Pál nádornak. A kipontozott helyeken a szöveg sérült.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának III. köte- téhez a debreceni ref. kollégium könyvtárából.

I.

[146] Wittenberg, 1600.¹

Thuri Georgius: Carmina. 8 r.

Megvolt a 18. században a debreceni ref. collegium könyvtárában, egybekötve Cyrusi Theodoretus némely művének azzal a kiadásával, melyet Beumler Márk zürichi tudós látott el jegyzetekkel, de ebből ki-
tépített később, amint a nyomok ma is mutatják.

2.

[147] (Hely?), (Év?).

Szegedi: Philosophia christiana.

Megvolt a 18. század elején a debreceni ref. collegium könyvtárában.

¹ Az utolsó adalékot a III. részhez l. 1927. évf. 168. l.

3.

[148] Leiden, 1648.

DISPUTATIONVM THEOLOGICARVM | In Confessionem et Apologiam Remonstrantium, | Sexagesima tertia, | In qua porrò, ad caput vigesimum secundum, agitur | De Notis Ecclesiae visibilis. QVAM, Deo Opt. Max. Annuente, SVB PRAESIDIO | Reverendi, Clarissimi, Doctissimi Viri, | D. JACOBI TRIGLANDII, S. S. Theol. Doct. | ejusdemque Facultatis in almâ Acad. Lugd.-Bat. Profef. | primarii, Ecclesiaeque Dei Pastoris vigilantissimi, | Publice ventilandam proponit | FRANCISCVS K. FOGARASI, Hungar. Tranfyl. | Ad diem 24. Iunii, loco horisque solitis. | LVGDVNI BATAVORVM, | Ex Officinâ BONAVENTVRAE et ABRAHAMI | ELSEVIR. Academ. Typograph. | CIOIO CXLVIII. 10. levél 4. r. (Triglandius «Systema Disputationum...» Leiden, 1650. c. kötetének 7 P. 1—7 Q. 6. levelén.)

Ajánlta a felelő Bodoki Mikó Miklósnak, a bodoki és hidvégi egyházak patronusának, Kilyéni Székely Boldizsárnak, Sepsz-szék alkirálybírójának, Bölöni Sikó Péternek, Bodoki Deák Istvánnak, a fejedelem udvari emberének, továbbá Rozgonyi János kézdivásárhelyi lelkésznek, Árkosi Benedek gyulafehérvári iskolaigazgatónak, Sáfár János uzoni, Bodosi Bálint borbereki, Ajtai János köpeci, Rimai János bölöni, Szigethi Gáspár bodoki, Szentgyörgyi M. János szotyori, Pécsi János bodolai lelkészeknek. Az értekezés végén a felelő corollariumai vannak közölve.

4.

[149] Leiden, 1648.

DISPUTATIONVM THEOLOGICARVM | In Confessionem et Apologiam Remonstrantium, | Quinquagesima-septima, | In qua ad caput decimum nonum agitur, | De Mortuorum refuscitatione, et Vitâ aeternâ, | atque Extremo iudicio, | QVAM, | Deo Opt. Max. Annuente, | SVB PRAESIDIO | Reverendi, Clarissimi, Doctissimi Viri | D. JACOBI TRIGLANDII, S. S. Theol. Doct. | ejusdemque Facultatis in almâ Acad. Lugd.-Bat. Profef. | primarii, Ecclesiaeque Dei Pastoris vigilantissimi, | Publice defendere conabitur | STEPHANUS T. PEERI, Ungarus, | Ad diem 4. Februarii, loco horisque solitis, pomeridianis. | LVGDVNI BATAVORVM, | Ex Officinâ BONAVENTVRAE et ABRAHAMI | ELSEVIR. Academ. Typograph. | CIOIO CXLVIII. 8 levél 4. r. (Triglandius «Systema Disputationum...» Leiden, 1650. c. kötetének 7 C. 1—7 D. 4. levelén.)

Ajánlotta a felelő Iktári Bethlen Istvánnak, Hunyad- és Máramaros megyék főispánjának, Spanheim és Trigland leideni tanárainak, továbbá Dobrai G. Bálint ecsedi, Kazai János viski, Beregszászi Lőrinc szintén ecsedi lelkészeknek. Az értekezés végén a felelő corollariumai foglalnak helyet.

5.

[150] Leiden, 1648.

DISPUTATIONVM THEOLOGICARVM | In Confessionem et Apologiam Remonfrantium, | Quinquagesima-nona, | In quâ porro ad Caput vigesimum agitur, | De divinis Comminationibus, adeoque | de Reprobatione, et reproborum Induratione. | QVAM | Deo Opt. Max. Annuente, | SVB PRAESIDIO | Reverendi, Clarissimi, Doctissimi Viri, D. JACOBI TRIGLANDII, S. S. Theol. Doct. | ejusdemque Facultatis in almâ Acad. Lugd.-Bat. Profes. | primarii, Ecclesiaeque Dei Pastoris vigilantissimi, | Publicè defendere conabitur | STEPHANUS A. SZOKOLAEUS, Ungarus. | Ad diem 5. Martii, loco horisque solitis. | LVGDVNI BATAVORVM, | Ex Officinâ BONAVENTURAE et ABRAHAMI | ELSEVIR. Academ. Typograph. | CIOIO CXLVIII. 8 levél 4 r. (Triglandius «Systema Disputationum...» Leiden, 1650. c. kötetének 7. G. 1—7. H. 4. levelén.)

Ajánlta a felelő pártfogójának Némethi Jánosnak. Az értekezés végén corollariumok vannak a felelőtől.

6.

[151] Groningen, 1650.

DISPUTATIO THEOLOGICA | DE | Personalitate adeoque Divinitate | Spiritus Sancti, contra Socinianos. | RESPONDENTE | COLOMANNO IGAZ Transsylvuano. 4 r. 32 lap, az utolsón «Επιμετρα respondentis.»

Maresius Sámuel «Xenia academica» (Groningen, 1650.) c. művének 1—32 lapjain van közölve, de valószínű, hogy önállóan is megjelent, mint a Maresius elnöklete alatt tartott értekezés.

7.

[152] Utrecht, 1653.

EXERCITATIO ad THOMAE I. 2. | qu. 3. art. 4. | DE | Beatitudinis subiecto et | actu formali. | QVAM | Favente Deo Opt. Max. | SUB PRAESIDIO | D. GISBERTI VOETII SS. Theol. Doct. | Ejusdem-

que Facultatis in Incluta Acad. Ultraj. Profess. | ac Ibidem in Ecclesia
Pastoris vigilantissimi. | Publice ventilandum proponit | JOHANNES
PETKO, SOMOSI Ungarus. | Ad diem 5. Martii, horis locoque solitis.
| VLTRAIECTI, | Ex Officina JOHANNIS à WAESBERGE, | Anno
CICIO LIII (igy! 1653 helyett). A—C. 9 levél 4 r.

Leírja Szabó Károly a R. M. K. III. kötetében 1852. sz. 2., de csak
a Voetius új nyomású, sok értekezést egybefoglaló kiadása alapján.

Ajánlta a felelő Jánosi Bálint szikszói lelkésznek s borsodgömöri
esperesnek, továbbá Körösi Mihály miskolci, Kaposi István szentpéteri,
Porcsalmi János szikszói lelkészeknek, Tolnai János és Szőlősi János
sárospataki tanároknak, egykori tanárainak, végül Komáromi Cs. György
theol. doctornak, Enyedi Sámuel orvosdoctornak s Diószegi K. Pál és
Báthori Mihály theol. tanulóknak. A munka végén corollariumok vannak.

8.

[153] Boroszló, 1656.

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ | Laudum | HUNGARIAE | ducta | publice; |
in | Celeberrimo Vratislaviensium | Elifabetano Gymnasio | dicta, | A. D.
VI. Calend. Martias, | Anni aerae Christianae | 1656. | WRATISLAVIAE,
| Typis Baumannianis exprimebat | GOTTFRIED GRÜNDER | A1.—C2.
4 r. 10 levél.

A szerző a címlap belső oldalán az ajánlás végén van megnevezve
a Moetzger János Honorius személyében, aki ezt a művét szülővárosa
Sopron elöljáróinak ajánlotta. A füzet végén egy üdvözlő verset intéz hozzá
(itt «Mötzger») Major Illés, a boroszlói Erzsébet-gimnázium igazgató-tanára.

9.

[154] Groningen, 1659.

DISPUTATIO THEOLOGICO-SCHOLASTICA | DE | SCIEN-
TIA MEDIA. | QUAM | FAVENTE DEO OPT. MAX. | SUB PRAE-
SIDIO | Celeberrimi Excellentissimique VIRI, | D. SAMUELIS MARESII
| S. S. Theol. Doct. ejusdemque Facultatis; ut et | Historiae Ecclesiasticae
in Illustri Illustrium ac. Prae-pot. D. D. Groningae et Omlandiae Ordini-
um Academia | Profess. Primarii, Ecclesiaeque Gallo-Belgicae Pastoris |
Facundissimi, Vigilantissimi, | Placidae cujuslibet censurae subjicit, et
publi-cè defendere conabitur | VALENTINUS S. KERESZTURI, |
Ungarus. Auth. et Resp. | Ad diem 7. Decembris qui est Mercurii | horis,

locoque folitis. | GRONINGAE, | Typis FRANCISCI BRONCHORSTII Civitatis | Groninganae Typographi, Anno 1659. Címlevél és A—A. 4. öt levél 4 r.

Nagyon hiányos címét a budapesti egyetem címlaptalan példányáról közölte Szabó Károly a Régi Magyar Könyvtár III. k. 4269. sz. alatt.

Ajánlta a szerző özv. Bónis Ferencné Gomba Zsófiának, továbbá Persi István és Radi István zemplénmegyei táblabíráknak, végül Tolnai István, Matolcsi Miklós és Rimaszombati János groningeni tanuló társainak. Üdvözlő verset írt hozzá Tolnai F. István.

10.

[155] Franeker, 1661.

DISPUTATIO | THEOLOGICA, | DE DEO. | QUAM | Gubernante divini numinis clementiâ | PRAESIDENTE | Clarissimo atque omni iiterarum genere polito Viro, | D. CHRISTIANO SCHOTANO, | S. S. Theol. Doctore, et in Florentissimâ Fri- | fiorum Academiâ Professore Celeberrimo, ovi- | umque Jefu Chrifti in eâdem Dei Eccle- | fiâ Pastore Vigilantiff. Difertiffimo. | Exercitii et Veritatis indagandae gratiâ publicè vindican- | dam proponit. Die 20. Maij. 1661. | JOH. LAZAR KISVARDAI, Ung. | Auth. et Resp. | FRANEKERAE, | Ex Officina JOHANNIS WELLENS, Illufr. Frif. Ordin. | et eorundem Acad. Typogr. Ordinarii. 1661. A. 1—E. 3. 19 levél. 4 r.

Ajánlta a szerző Czeglédi István kassai, Szepsi András sárospataki lelkészeknek és Pósa-házi János sárospataki bölcsészettanárnak.

11.

[156] (Franeker), (1665. vagy 1666.)

(Liszka István): (Exercitium theologicum de ecclesiae romano-catholicae haeresi.) A címlap hiányzik az ajánlással együtt. Az egész A. 1—D. 4. negyedréti, tehát 16 számozatlan levél. Üdvözlő verset írt hozzá Mezőlaki P. János, Tatai P. Sámuel (héberül) és Balkányi György (héberül).

Minthogy a szövegben magyar idézet is van, a szerző is mindenestre a felelő volt. Ő maga is, a versírók is mind a négyen 1665. aug. 2-án iratkoztak be a franekeri egyetemre, de már 1666 okt. 26-án Balkányi kivételével a groningeni egyetemnek lettek hallgatói, minél fogva ebben az időközben Franekerben jött létre az értekezés.

12.

[157] Leiden, 1678.

DISPUTATIO THEOLOGICA | πασι τῇς ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ἈΓΙΩΝ, | I.
 Joh. 1. v. 3. | DE | Communione Sanctorum, | QVAM, | Favente Deo
 Opt. Max. | SUB PRAESIDIO | Admodum Reverendi ac Clarissimi
 Viri | D. CHRISTOPHORI WITTICHII, S. S. | Theol. et Phil. Doct.
 illiusque in Academia Lugd. | Batavâ Professoris ordinarii Celeberrimi, |
 Publice ventilandam proponit | JOHANNES SZENCZI, Ungarus, Auct.
 et Refp. | Ad diem 12. Novembr. loco horisque folitis, ante meri-
 diem. | LUGDUNI BATAVORUM, | Apud Viduam et Heredes Johannis
 Elsevirii, | Academiae Typogr. 1678. A—C. 4. 12 levél. 4 r.

Ajánlta a szerző Balyik András debreceni főbírónak, Debrecen város tanácsosainak és elöljáróinak, Komáromi Csipkés György, Köleséri Sámuel, Kabai Gellért, Felvinczi Sándor debreceni, Szenczi Pál szatmárnémeti és Bölcskei Mihály békési lelkésznek, egykori tanítójának. Az utolsó levelen corollariumok vannak.

13.

[158] Leiden, 1704.

DISPUTATIO THEOLOGICA | In locum Epistolae ad Hebraeos
 Cap. 1. verf. 3. | ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΨΗΟΣΤΑΣΕΩΣ | QUARTA & QUINTA |
 QUAM | AUSPICE DEO TER OPT. MAX | SUB PRAESIDIO | VIRI
 CLARISSIMI | D. JACOBO TRIGLANDII, I. F. I. N. | S. S. Theol.
 Doct. ejusdemque, ut & Antiquitatum Hebraic. Profess. Ord. in
 illustr. Acad. Lugd. Batav. | atque Eccles. ibidem Pastoris | Publico Erudi-
 torum examini subjicit | MATTHIAS HENTZHDAL, Ungarus | Ad
 diem 1. Octobris ab hora X ad XII. (*Ezután nyomdai jegy*) LVGDVNI
 BATAVORVM | Apud ABRAHAMUM ELZEVIER, Academiae | Typo-
 graphum. M. D C C. IV. | 4 r. A—C. II. levél. 10 levél.

Ajánlva csupa hollandoknak. Az utolsó levél hátlapján «Corollaria».

DR. ZOVÁNYI JENŐ.

TÁRCA.

APPONYI SÁNDORNÉ.

(1856—1930.)

Egy szép őszi reggelen csendesen és váratlanul eltávozott az élők sorából APPONYI Sándor özvegye, gróf ESTERHÁZY Alexandra. Még a Halál is irgalmas volt hozzá a maga fájdalmas módja szerint, pillanatok alatt, minden földi szenvedés nélkül váltotta meg őt, aki utolsó éveiben sokat aggódott azért, hogy neki is, mint édesanyjának, hosszú évekig tartó szenvedés jut majd osztályrészül. Talán nem is a szenvedés fizikai gyötrelmei miatt félt ettől, hanem mert nem akart terhére lenni azoknak, akiket szeretett és akik ragaszkodásukkal enyhíteni igyekeztek utolsó éveinek egyhangúságát.

Ennek a rendkívüli asszonynak elmúlása a nekrologok szokásos keretein túl is megállásra és elmélkedésre késztet. Ahogy APPONYI Sándor sem volt épen csak egy a magyar arisztokrácia számos előkelősége közül, éppen úgy ESTERHÁZY Alexandra sem volt egyszerű megtestesítője a felső tízezrek asszonyainak.

APPONYI Sándorné az ESTERHÁZYak pozsonymegyei ágából származott, anyja az orosz-lengyel főnemesség sorából való. Az ESTERHÁZYak az aulikus főnemesség oszlopos erősségei voltak, akiknél az uralkodóhoz való hűség már a politikai pártállást is eldöntötte. A reformkor mozgalmait idegenek voltak a magyar arisztokrácia legnagyobb részének lelkétől. SZÉCHENYI István és BATTHYÁNY Lajos voltak az egyedüli kivételek a tudunai arisztokráciából, akiket a közvélemény a reformokért a nyílt színen küzdeni látott. A Dunától nyugatra honos magyar arisztokrácia nagyjában és egészében az ó-konzervatív iránynak hódolt, amely a legkisebb reformot, a legkisebb alkotmányjogi változást is csak az uralkodó egyetértésével vagy éppen iniciatívájával tartott megvalósíthatónak. A 67-es kiegyezés pontot tett az ó-konzervatív törekvések mögé. A liberális kor közvéleménye, mint valami özönvíz előtti csodára, tekintett fel azokra,

akik szívük mélyén a 48-as törekvések vagy a 67-es realitások mellett más eszméknek hódoltak. Ezeket a kiegyezés legnagyobbbrészt leszorította az aktív politika küzdőteréről és 67 után otthagya helyüket a diplomáciában vagy a magas bürokráciában, birtokaikra vonultak vissza és csendes szemlélői maradtak mind a magyar belpolitika eseményeinek, mind a monarchia külpolitikai sorsfordulatainak. A főrendiháznak születésük és vagyoni census folytán tagjai lévén, ez volt és maradt az egyetlen terrenum, ahol ez a királyhú arisztokrácia szavazatával az uralkodói óhajnak megfelelően politikai tevékenységet fejtett ki.

Születésénél fogva ehhez az arisztokráciához tartozott APPONYI Sándorné is, s ezt a hovatarozását csak erősítette házassága, hiszen APPONYI Sándor közvetlen ősei a kiegyezés előtti Ausztria külpolitikájának leg-erősebb támaszai voltak. A liberális kor politikai és történetsszemlélete szeretett a konzervatív magyar arisztokráciában anacionalizált társadalmi osztályt látni, amelyik a nemzeti törekvésektől elszakadva az udvar légkörében és annak társadalmi prestige mellett érzi jól magát. A liberális politikához csatlakozott kisebb számú arisztokrácia mint kivétel, csak erősítette a szabályt. Mennyiben volt igaza a liberális kor közfelfogásának, ezt megállapítani még a jövő történetírásának feladata.

Bizonyos, hogy APPONYI Sándor, amikor a hetvenes évek közepén visszavonult a diplomáciai szolgálatról és visszatért Magyarországra gazdálkodni, nem számított többé politikai sikerekre. A tudós ambíciói lángoltak benne. A könyv szeretete volt a szenvedélye, s mint európai színvonalon nevelt tudós, vagyona és összeköttetései birtokában helyesen ismerte fel, hogy neki erejét a magyar vonatkozású régi külföldi irodalom gyűjtésére kell szentelnie. APPONYI Sándor már kezdettől fogva több volt, mint egyszerű gyűjtő, akit vagyona képesít arra, hogy gyűjtési szenvedélyét kielégíthesse. Tudós volt a szó igazi értelmében, aki, ha származása és vagyoni helyzete az ellenkezőre nem készíti, philologus és historikus kartársai közt a legelsők közé emelkedhetett volna. A tudomány azonban, amelyet APPONYI Sándor klasszikusan egyesített a gyűjtő hivatásával, egész embert kíván. A tudós szüntelen elfoglaltsága ugyancsak nehezen volt összeegyeztethető a hetvenes évek gazdag magyar arisztokráciájának társadalmi életével. APPONYI Sándor jobban szerette a tudományt a társadalmi élet örömeinél és magának ehhez a tudós aszkéziséhez illő élettársat keresett. Ezt találta meg egész életére, amidőn 34 éves korában nem jelentéktelen diplomáciai karrier után és előkelő tudós jövő előtt nőül vette a 22 éves ESTERHÁZY Alexandra grófnőt. Az ifjú APPONYI Sándorné széles alapokon,

ősi családi tradíciókon nyugvó európai szintű kultúrával rendelkezett, maga is vérbeli művésztérmet volt, aki nemcsak szerette, de növelte is a művészetet. Minden dilettantizmustól ment festő volt, aki nemcsak szenvedéllyel, de tehetséggel is dolgozott, képei arra vallanak, hogy amint férje kitűnő tudós, úgy ő igen jó művész lett volna, ha a körülményei úgy alakulnak.¹ APPONYI Sándornében megvolt a tehetség ahhoz, hogy életüket úgy rendezze be, ahogy az férje tudós törekvéseinek leginkább kedvezett. A lengyeli kastély és a budapesti villa szalónja a magyar tudományos, művészi és irodalmi élet legkiválóbbjainak állandó otthona lett a század fordulója táján, ahol APPONYIék külföldi tudós és művész barátai is gyakran megfordultak. De APPONYI Sándorék nem elégedtek meg a magát pusztán szalónokban kiélő tudománypártolással. Lengyel nagytudományú archeologus plébánosának, WOSINSZKY Mórnak őskori kutatásait APPONYI Sándorék megértő készsége és anyagi támogatása tette lehetővé, s így juttattak a szekszárdi múzeumnak a tudományos világban általánosan nagyra értékelt anyagot. A helyi régészeti feladatokon, valamint a Hungaricák gyűjtésén kívül szívesen támogattak más tudományos törekvéseket is, így ÁBEL Jenő kutatásait, aki az APPONYIak egyik oldalági ösének ISOTA NOGAROLÁnak munkáit rendezte sajtó alá.

De sem az APPONYI Sándorné, sem a férje lelkét nem töltötte ki teljesen a tudomány és a művészet szeretete és művelése. Miután házasságuk gyermektelen maradt, a szív sugallta jótékonyagnak is szabadabb kézzel engedhettek. A jótékonyág APPONYI Sándornénál nem társadalmi kötelezettség volt, hanem a lelkéből fakadó szükséglet, amelyet gyakorolnia kellett a reászorulókkal szemben. Tolna vármegye kórháza, közegészségügyi intézményei élvezték elsősorban APPONYI Sándorné fáradhatatlan jótékony munkájának áldásait. A jótékonyágban éppen úgy nem ismert elkülönítő szempontokat, mint ahogy tudós- és művészbárataik közt is megtalálható volt minden világnézet egy-egy előkelő képviselője. A nyomorúságban sínylődőkön segíteni kell, úgy érezte ezt APPONYI Sándorék.

¹ APPONYI Sándorné tárlatokon nem igen szerepelt. A Múcsarnok 1915. évi Tavasz Tárlatán volt egy pasztell képe (*Aratás után*, III. kat. sz., magántulajdon) kiállítva. Ugyanezt a képet 1916 tavaszán a Magyar Képzőművésznők Egyesületének a Nemzeti Szalonban rendezett kiállításán is kiállította s ekkor eladó volt a Nemzet Háza háborús akció javára. Megvette a Szépművészeti Múzeum, s a kép ma is ott van. Ugyanezen a kiállításon APPONYI Sándornénak még egy másik pasztell képe (*Piniák*, magántulajdon) is ki volt állítva. (Ezekért az adatokért Dr. Hoffmann Edith úrhölgynek mondok őszinte köszönetet.) Férjéről készített portréját közölte a Magyar Könyvszemle 1925. évfolyama. Apponyi Sándorné művészi hagyatékának legnagyobb része, a hagyományozó szándékának megfelelően a Nemzeti Múzeumba került.

dorné a kömmün alatt is, amikor a lengyeli kastélyban gyermekkórházat rendeztek be, s APPONYI Sándorné fáradhatatlan buzgalommal és önzetlen készséggel vett részt a gyermekápolás terhes munkájában.

Szüntelen tudományos munkában, lankadatlan erejű művészi tevékenységben, kiapadhatatlan jótékonyágban érkeztek el az élet alkonyatához. Az összeomlás és forradalmak változásait mindketten a bölcs nyugal mával vették ugyan tudomásul, mégis ezek az évek ezernyi izgalmaikkal felettük sem tűntek el nyom nélkül. És még hátra volt életük munkájának betetőzése.

APPONYI Sándor és ESTERHÁZY Alexandra eddigi élete a magasabbrendű kötelelsségteljesítés szüntelen sorozata volt. Mind a ketten úgy fogták fel, hogy ők a Gondviselés különös kegyéből élvezői sok rendkívüli, csak keveseknek megadott jónak. Nem lévén közvetlen leszármazójuk, úgy érezték, hogy legalább részben a nemzetnek kell visszaadni azt, amivel bírtak. APPONYI Sándor életének nagy munkája, a Hungarica-gyűjtemény, mely egyformán emésztett munkát és pénzt, nem hullhat szét aukciókon, de nem is porosodhat a családi könyvtár gondosan elzárt polcain. APPONYI Sándor és congenialis felesége úgy látták, hogy a nemzetnek pótolhatatlanul szűksége van a többé össze nem gyűjthető Hungarica-könyvtárra, így jött létre APPONYI Sándor elhatározása, mely ezt a kincset az egész magyar nemzet könyvtárának, az Országos Széchenyi Könyvtárnak, ajándékozta. A nagyszerű adománynak méltó és a maga nemében egyedülálló köszönete, az 1925:I. törvénycikk, amely ugyanazon év április 7-én hirdettetett ki, már a halálos ágyon találta a fejedelmi alapítványtevőt. Tizenegy nappal később már elköltözött az élők sorából.

APPONYI Sándorné számára az özvegyiség, 47 éves harmonikus, boldog házasság után nem jelentett egyebet a nemes kötelelsségnél, hogy betetőzze azt a művet, amelyet férje elkezdett, de amelyet teljesen valóra váltani többé már nem tudott. Úgy érezte, hogy APPONYI Sándor életének egész munkája nem nyerhet befejezést a könyvtár adományozásával. A mai idők fokozott követelményekkel lépnek fel azokkal szemben, akik nagy vagyonok birtokában vannak. Hiszen az állam a legjobb akarat és minden heroikus erőfeszítés mellett sem képes megfelelni azoknak a feladatoknak, melyeket tudományos intézeteink korszerű fejlesztése jelent. APPONYI Sándor özvegye, férje szellemi hagyatékának letéteményese, úgy látta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum a mai súlyos időkben könyvtárának, régészeti gyűjteményeinek fejlesztésénél nem nélkülözheti a társadalom hatékony támogatását. Ennek a szűkségletnek felismerése nála

egyét jelentett már a tettel. Tehette ezt annál könnyebben, mert családjuk legközelebbi hozzátartozójáról, APPONYI Antalról, férje már akkor gondoskodott, amidőn vagyonának felét reá hagyományozta. Így jött létre 1926 augusztus 29-iki elhatározása, mellyel férjétől örökölt vagyonát a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta. Két évvel később kelt végrendeletében pedig általános örökösévé a Magyar Nemzeti Múzeumot tette és az így létesítendő alapítvány célját a könyvtár, valamint a régészeti osztályok támogatásában jelölte meg.

Ez az alapítvány volt az az ércnél maradandóbb síremlék, amelyet APPONYI Sándorné férje emlékezetének állított. De élete azután sem merült ki teljesen a kontemplációban. A vagyonhoz mérten szerény apanageából óvodát tartott fenn a helybeli szegénység számára. A magyar tudomány számára pedig mintegy utolsó üdvözlétképen megjelentette az *Apponyi-Oklevéltár* második kötetének első részét. Érdeklődött minden iránt továbbra is, de legnagyobb szeretettel mégis az APPONYI-könyvtár felállításának munkálatait kísérte, amelynek ünnepélyes megnyitását a Magyar Nemzeti Múzeumban már nem érthette meg. Nem kerülte el figyelmét a mának ezernyi súlyos gondja sem. A Halál éppen akkor oltotta ki életét, amidőn szerény háztartásának szűkebbre szorítására adta ki a rendelkezéseket, mindezt azért, hogy járadékának egy negyedéről a Nemzeti Múzeum javára lemondhasson.

Rendkívüli lélek, osztályának átlagán messze felülemelkedő egyéniség volt APPONYI Sándorné, aki az előkelő élet és jólét csúcspontján sem felejtkezett meg nemzetéről, hanem mindenét annak áldozta. Nem azért, hogy példát adjon, nem azért, hogy magának, vagy férjének el nem múló emléket állítson, hanem mert a szíve így sugallta, a lelke ebben talált megelégedést.

TÓTH LÁSZLÓ.

ALAPÍTÓLEVÉL.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa örök emlékezetül tudtára adja mindazoknak, akiket illet, vagy a jövőben illetni fog, hogy Nagyméltóságú özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnő lengyeli (tolnamegyei) lakos, nagybirtokos, néhai nagynevű férje, gróf Apponyi Sándor v. b. t. t., kir. tárnokmester, a kiváló könyvgyűjtő és tudós emlékének megörökítésére, a tudomány művelésének istápolására és hazánk kultúrájának fejlesztésére a férjétől, néhai gróf Apponyi Sándortól örökölt s alábbiakban részletesen körülírt vagyonságokat az ide fűzött s a jelen alapítólevél kiegészítő részét alkotó, hiteles kiadmányú, közjegyzői okiratba foglalt, ajándékozási szerződéssel az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, azzal a meghagyással, hogy az ajándékozott

vagyonságokból az alábbiakban részletesen körülírt rendeltetésű alapítvány létesíttessék.

Ennek a meghagyásnak eleget téve, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa erről az alapítványról az alábbi pontokban foglalt alapítólevelet adja ki.

1. Az alapítvány címe.

Az ajándékozó, illetőleg alapító özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnő meghagyásához képest az alapítvány címe:

«Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor alapítványa». Ez a cím a kiváló tudós, magyar főúr emlékének a megörökítésére szolgál, aki a magyar törvényhozás által az 1925. évi I. törvénycikkbe iktatott ajándékozási szerződéssel a lengyeli kastélyában volt, megbecsülhetetlen tudományos értékkel bíró könyvtárát az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Ezt a könyvtárát Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárában «Bibliotheca Hungarica Apponyiana — gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára» név alatt a nemzet közkinccseként őrzik.

2. Az alapítvány célja.

Az alapítvány célja — az ajándékozási szerződés kikötéseire hiven — általában egyezik a Magyar Nemzeti Múzeum rendeltetésével; célja tehát a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek, elsősorban azonban néhai gróf Apponyi Sándor tudományos munkásságához legközelebb álló könyvtári és régészeti osztályok gyarapítása, az idevonatkozó tudományágak istápolása és fejlesztése.

3. Az alapítvány vagyona.

Az alapítvány vagyontát a fentebb hivatkozott ajándékozási szerződés értelmében mindazok az ingó és ingatlan vagyonságok alkotják, amelyek a Lengyelen, 1925. évi április hó 18-án elhunyt néhai gróf Apponyi Sándorról, úgy annak végrendeleti intézkedései, valamint törvényes örökösödés rendjén az ajándékozó-alapító özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnőre szállottak, illetve szállanak.

Mindezek a vagyonságok néhai gróf Apponyi Sándor elhalálózásától kezdve özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnő birtokában, az idefűzött ajándékozási szerződés megkötésének a napjától pedig a jelen alapítólevél további kiegészítő részeként ugyancsak idefűzött átadás-átvételi jegyzőkönyvben az alapító grófnő javára megállapított és körülírt használati, haszonélvezeti és egyéb jogok épségbentartása mellett az Országos Magyar Gyűjteményegyetem birtokában vannak; a jelen alapítólevél erejénél fogva pedig a Gyűjteményegyetem kezelése alatt álló «Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor alapítványa» birtokába jutnak; a jelen alapítólevél keltekor azonban sem özv. gróf Apponyi Sándorné mint örökös, sem pedig az ő jogán a Gyűjteményegyetem, illetőleg a jelen alapítvány javára hagyaték-bíróilag beszavatolva és átadva még nincsenek. Éppen ezért az alapítványi vagyon végleges állagának részletes és kimerítő felsorolását jelen alapítólevél

egyelőre azzal a hozzáadással hagyja függőben, hogy az ajándékozási szerződésben körülírt kötelezettségnek, főként az ott érintett hagyatéki kötelekrész miként való kielégítése s az ezzel kapcsolatos összes kérdések végleges rendezése és illetőleg a hagyatéknak jogerős bírói átadása, végül az ingatlanoknak az alapítvány javára és nevére leendő telekkönyvi tulajdonjogi átíratása után *végleges alapítványi ingó és ingatlan leltár lesz felveendő*, amely a jelen alapítólevél kiegészítő részeként ahhoz hozzáfűzendő lesz.

Addig is azonban az alapítványi vagyon jelenlegi mibenlétét az alapítólevél általánosságban a következőkben ismerteti:

1. A lengyeli uradalom elnevezés alatt ismert s a lengyeli 34. számú, a kisvejei 7. számú és závodi 62. számú telekkönyvi betétekben, valamint a mucsii 37. számú telekjegyzőkönyvben felvett, a jelen alapítólevél kiállításának idejében házikézelésben levő erdő és mezőgazdasági földbirtok, amelyből a mezőgazdaságra mintegy $1219 \frac{496}{1600}$ hold, az erdőgazdaságra pedig mintegy $2095 \frac{57}{1600}$ hold esik, összes térfogata tehát mintegy $3314 \frac{553}{1600}$ hold.

Az uradalomnak művelési ágak szerint részletezett jelenlegi állapotát, birtokleírását, üzemrendszerét és *becsértékét*, valamint az uradalomhoz tartozó jogosítványokat kimerítően ismertetik a jelen alapítólevél mellékletét képező mezőgazdasági és erdészeti birtokbecslési jegyzőkönyvek, amelyek az uradalomnak az 1926 nov.—1927 jan. hónapokban eszközölt átvételi és becslési eljárása rendjén a Vallás- és Közoktatásügyi M. Kir. Miniszter által kiküldött szakértők által vétettek fel.

2. Az uradalomhoz tartozó kastély, tisztalak, valamint erdő- és mezőgazdasági uradalmi épületek, amelyek *részletes leírását* ugyancsak a fentebb hivatkozott *becslési jegyzőkönyvek* tartalmazzák.

3. A központi majorban épült, üzemben lévő malom, a birtokbecslést jegyzőkönyvben *részletesen ismertetett* berendezéssel és felszereléssel, valamint az uradalmi téglaréteg.

4. A kastélyban lévő ingóságok, u. m. műtárgyak, bútorok és egyéb berendezések. Mindezek kimerítő, *részletes leírását* és becslését a jelen *alapítólevél mellékletét képező idevonatkozó leltár* tartalmazza.

5. Az uradalomhoz tartozó élő és holt felszerelés, amelynek ezidőszent pontos leltárát és leírását, valamint becslését a fentebb hivatkozott birtokbecslési jegyzőkönyvek tartalmazzák.

6. Terménykészletek, amelyek tüzetes ismertetését hasonlólag a birtokbecslési jegyzőkönyvek és mellékleteik tartalmazzák.

4. Az alapítvány igazgatása és az alapítványi vagyon kezelése.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa az alapítvány mindennemű ügyeiben rendszerint a 4603/1923. V. K. M. szám alatt jóváhagyott Szervezeti, Ügyviteli és Fegyelmi Szabályrendelet 6. és 8. §§-ai értelmében szervezett Igazgatótanácsban jár el.

Az állagában mindenkor csorbítatlanul fenntartandó alapítványi vagyon

közvetlen kezelésével járó teendőket «a Magyar Nemzeti Múzeum gróf Apponyi Sándor Alapítványa igazgatósága» látja el.

Az igazgatóság az elnökkel együtt hét tagból áll.

Az igazgatóság elnöke az Országos Magyar Gyűjteményegyetem mindenkor elnöke, akit ebben a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója helyettesít.

Az igazgatóság tagjai:

1. A Gyűjteményegyetem mindenkor ügyvezető-alelnöke.
2. A Magyar Nemzeti Múzeum mindenkor főigazgatója.
3. A Gyűjteményegyetem Tanácsa által teljes ülésben saját kebeléből választott három tag, akik közül egyet a Magyar Nemzeti Múzeum tárnak vezetői közül kell választani.

4. A mindenkor közalapítványi kir. ügyigazgató, mint a Gyűjteményegyetem Sz. Ü. F. Sz. 14. §-a értelmében annak törvényes képviselője.

Az igazgatóságba a szükséghez képest szakértő tagok is meghivandók, akiknek a hatáskörét és működését a vagyonkezelési szabályzat és ügyrend szabályozza.

A 3. alatt említett tagok megbízatása öt évre szól; a megbízatás lejártával azonban újra választhatók.

Az alapítványi igazgatóság hatáskörét, tárgyalási ügyrendjét és a vagyon kezelésére vonatkozó részletes szabályokat az egyidejűleg megalkotott s a jelen alapítólevél kiegészítő részét képező vagyonkezelési szabályzat és ügyrend tartalmazza.

5. Az alapítványi vagyon jövedelmeinek felhasználása.

Az alapítványi vagyon jövedelmeiből elsősorban teljesítendők mindazok a kötelezettségek, amelyeket az alapítvány az ajándékozási szerződésben magára vállalt, nemkülönben fedezendő a vagyon állagának fenntartására és kezelésére és a kellő beruházásokra szükséges kiadások.

Az alapítványi vagyon ezek után fennmaradó tiszta jövedelméből legalább 5% évenként tartalékalap létesítésére fordítandó, amelynek kezelése és felhasználása felől a vagyonkezelési szabályzat és ügyrend intézkedik.

Az alapítvány szabadon felhasználható jövedelmei a jelen alapítólevél 2. pontjában körülírt célmeghatározáshoz híven s az ajándékozási szerződés meghagyása szerint a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója által elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári és régészeti gyűjteményeinek a gyarapítására és tudományos munkálataira fordítandók, ezenfelül pedig a lehetőséghez képest a Múzeum egyéb tudományos természetű céljaira is fordíthatók.

6. Felügyelet.

A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója a jövedelmek felhasználásáról az alapítványi igazgatósághoz minden költségvetési év végével jelentést tesz, ez utóbbi pedig azt a vagyonkezelésre vonatkozó saját, okmányolt elszámolásával (zárszámadás), valamint a következő évre szerkesztett költségvetéssel együtt minden év végével az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsához terjeszti fel szabályszerű letárgyalás és elfogadás végett.

A Gyűjteményegyetem Tanácsa a jelentést, illetve elszámolást jóvá-

hagyás végett a Vallás- és Közoktatásügyi M. Kir. Miniszterhez mint alapítványi, egyúttal pedig a Gyűjteményegyetem Sz. Ü. F. Sz. 43. §-a szerinti, főfelügyeleti hatósághoz terjeszti fel.

7. Törvényes képviselet.

Az alapítvány törvényes képviselője annak bármely peres és perenkívüli ügyeiben a közalapítványi kir. ügyigazgatóság.

8. Az alapítólevél példányai.

A jelen alapítólevél öt eredeti példányban állíttatott ki, amely közül egy-egy példány a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, az alapító özv. gróf Apponyi Sándorné, született Esterházy Alexandra grófnő, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem irattára, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója és a közalapítványi kir. ügyigazgatóság őrzetébe adatott.

9. Jövőhagyás.

A jelen alapítólevél, amelyet az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának elnökségén és a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóján kívül az alapító grófnő is ellátott aláírásával, Magyarország Főméltóságú Kormányzójának jövőhagyásával nyer teljes joghatályt.

Kelt Budapesten, 1929. évi október hó 29-én.

ÖZV. GRÓF APPONYI SÁNDORNÉ,
szül. ESTERHÁZY ALEXANDRA GRÓFNŐ s. k.

DR. VÉGH GYULA s. k.,
az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum
főigazgatója,
ügyvezető-alelnök.

DR. HÓMAN BÁLINT s. k.,
egyet. ny. r. tanár,
a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója.

A KIRÁLYI MAGYAR PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEMI KÖNYVTÁR 1929-BEN.

DR. PASTEINER IVÁN könyvtárigazgató a kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtár 1929. évi működéséről az alábbi jelentést intézte a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urhoz.

A Könyvtárnak legsürgősebben megoldandó — előző jelentésemben felsorolt — feladatai közül egynéhány az elmúlt év folyamán megvalósulást nyert. Befejeztetett az olvasótermi könyvvállomány revíziója és kiegészítése s a revideált teljes anyagról a helyszínen betűrendes kartotékkatalógus állíttatott fel, mely nagyban megkönnyíti a látogató közönség munkáját. E katalógus mellett a közeljövőben ugyancsak kartoték-rendszerű szak-katalógust állítok fel az olvasótermi anyagról. A kartoték-rendszerű katalógusnak a nyomtatott katalógussal szemben fennálló előnyeit ma már alig szükséges bővebben indokolni. A kartoték-katalógus cédulaanyaga a könyvvállomány felfrissítésekor minden nehézség nélkül átrendezhető az új könyvek céduláinak egyszerű beillesztésével, míg a nyomtatott katalógus rendszere minden egyes könyvrevízió alkalmával vagy az összes katalógus-példányok átkorrigálását, vagy pedig új katalógus kinyomtatását teszi szükségessé. Ilyen körülmények között a kartoték-katalógus rendszere nemcsak hogy munka-redukciót eredményez, de figyelemre méltó költségmegtakarítással is jár, ami az Egyetemi Könyvtár csekély átalányát tekintve fokozott előnyt jelent.

A könyvanyag használhatóságát illető programom második pontjának: egy a Könyvtár teljes könyvanyagát felölelő és a közönség rendelkezésére szolgáló kartoték-rendszerű betűrendes címjegyzék felállításának munkálatai ugyancsak folyamatban vannak, de ez az amúgy is lassú és hatalmas munka a tisztviselői létszám elégtelensége miatt eddig csak lassan haladhatott előre. Így e katalógus elkészülte még hosszú évek sorát fogja igénybe venni, pedig a Könyvtár könnyebb használhatóságának és a látogató közönségnek egyik fő érdeke fűződik e katalógus létesítéséhez, minthogy a közönségnek jelenleg rendelkezésére álló szak-katalógus rendszerében elavult és megbízhatóságában sem kifogástalan. Ez új betűrendes címjegyzék létesítésének munkálataiba egyszersmind az

Egyetemi Könyvtár teljes könyvanyagának a Bibliográfiai Központnál létesített Központi Címjegyzékbe való fölvétele is bekapcsolódik. Így módon a Könyvtár minden újabb megterhelés nélkül eleget tehet az 5651/1924. M. E. számú rendeletben előírt, a Bibliográfiai Központtal szemben fennálló címbejelentési kötelezettségének.

A Könyvtár 1929. évi könyvbeszerzését, illetőleg gyarapodását legyen szabad az alábbi statisztikai összeállítással bemutatnom:

Könyvgyarapodás:

Könyvtári szak	Vétel	Ajándék	Összesen
Hittudomány	297	99	396
Jogtudomány	363	503	866
Államtudomány	307	812	1119
Orvostudomány	198	232	430
Természettudományok	266	332	598
Filozófia és pedagógia	217	158	375
Történelem	308	184	492
Irodalomtörténet	212	141	353
Művészettörténet, néprajz, földrajz ...	305	569	874
Nyelvészet	119	85	204
Szépirodalom	214	48	262
Vegyes	126	241	367
Disszertációk, értesítők	—	2994	2994
Americana, Italica, Hispanica	86	1052	1138

vagyis az 1929. évi könyvgyarapodás összesen 10.668 drb, melyből 3018 drb vétel és 7650 drb ajándék.

Folyóiratgyarapodás:

	Vétel	Ajándék	Összesen
Kurrens folyóiratok száma	416	443	859
Folyóirat-kötet, ill. évfolyamgyarapodás	920	611	1531

Fenti adatokat az 1928-as adatokkal összevetve, megállapíthatjuk, hogy az összbeszerzés darabszáma csak 762-vel marad mögötte a tavalyi végösszegnek (11,430), az ajándékkönyvek száma pedig az 1928. ajándékokkal szemben (6389) 1261 darab többletet tüntet föl, míg a vétel útján beszerzett könyvek darabszáma a tavalyinál (5041) 2023 darabbal kevesebb. Az Egyetemi Könyvtár folyóiratainak és folytatásos műveinek anyagában a háborús évek óta fennálló hézagok és hiányok pótlása azonban immár elodázhatatlanra vált, minthogy e hiányok egyrészt a tudományos kutatást gátolták minduntalan, másrészt pedig minthogy a pótlásoknak további halogatása azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a hiányzó művek nem lesznek többé beszerezhetők. Ilyen körülmények között a Könyvtár kénytelen volt budgetjét meghaladó kötelezettségeket vállalni,

az önálló művek beszerzését pedig úgy az elmúlt 1929., mint pedig az 1930. év folyamán a legszükségesebbekre korlátozni s minél teljesebben a hiányok pótlására szorítkozni.

Az 1929-ik év nagyobb ajándékozói közül az Ente Nazionale Italica firenzei egyesület emelkedik ki. Mielőtt azonban ennek ajándékaról részletesebben szólnék, legyen szabad ezúttal ismételten megemlékezni a Carnegie Endowment for International Peace nagyértékű ajándékaról, mely még 1928 nyarán érkezett meg. Ez ajándékkönyvtárnak katalógizálási munkálatait rövid idő alatt befejeztettem és az elkészült katalógust «A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtár Címjegyzékének Mellékletei» sorozatban, mint III. számot «Americana» címmel megjelentettem. E címjegyzék kinyomtatásával nem csupán a nagyértékű ajándék megbecsülésének óhajtottam kifejezést adni, de úgy véltem, hogy az egész magyar érdeklődő közönség kezébe értékes bibliografiai segédeszközt adok, miután kétségtelen, hogy a Carnegie Endowment ajándéka jelenleg Magyarország legkiválóbb amerikai tárgyú szakgyűjteménye. Az értékes ajándék ünnepélyes átvétele 1929. jan. 14-én történt meg, amikor is Nagyméltóságod képviselőjében PETRI Pál államtitkár úr öméltósága ünnepélyes keretek között átvette a gyűjteményt az Egyesült Államok budapesti nagykövetétől, BUTLER WRIGHT ő excellen-ciájától és átadta azt FINÁCZY Ernő prorektor úrnak, a Könyvtárbizottság elnökének, aki viszont az Egyetemi Könyvtár igazgatójának adta át a Könyvtárban való elhelyezés és megőrzés végett.

1929. június hó folyamán az Ente Nazionale Italica firenzei egyesület 1045 kötetből álló könyvgyűjteményt ajándékozott az Egyetemi Könyvtárnak. Ez az adomány úgy értékességénél, mint pedig tudományos jelentőségénél fogva megkülönböztetett helyet foglal el mindazon értékes könyvajándékok között, melyeket a külföld, főleg az utolsó évtizedben juttatott Könyvtárunknak. Hogy csak az adomány legkimagaslóbb értékeit említsem, az *Archivio Storico Italiano* teljes sorozata (1842—1928, 336 kötet), a *Scriptores Rerum Italicarum* c. gyűjtemény ezideig megjelent összes fasciculusi szinte könyvészeti ritkaságok, ill. értékek. Mindaz pedig, ami ezek körül csoportosul, a különböző forráskiadások és az olasz középkor történetét tárgyaló munkák, annak a kornak tudományos kutatását és megismerését vannak hivatva előmozdítani, mely az olasz-magyar szellemi és politikai kapcsolatokban a leggazdagabb. A gyűjtemény ezen zárt tárgyi egysége már önmagában is indokolta, hogy a Könyvtár állományába önálló külön gyűjteményként állíttassék fel, mint egy évvel előbb

az «Americana» gyűjtemény. Ám az «Itálica» külön gyűjtemény létesítését az a körülmény is támogatta, hogy az eddig megküldött 1045 darab könyv — mint az ajándékozó levél is kiemeli — az adománynak csupán magja, alapja, melynek további kifejlesztéséről és kiépítéséről az Ente Nazionale «L'Italica» fog gondoskodni. Ezen olasz könyvgyűjtemény címjegyzéke «L'Italica» címmel az 1929. év folyamán nyomtatásban is megjelent, mint «A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtár Címjegyzékének Mellékletei» c. katalógus-sorozat IV. füzeté.

A Könyvtár igénybevétele és forgalma felől az alábbi kimutatások szolgáltatnak tájékoztatástul:

I. Olvasóterem forgalma:

Hó	Nyitva volt napon át	Olvasók száma	Használt művek száma	Napi forg. arányszáma	Olvasó	Mű
Január	26	3,959	5,169	152	200	
Február	23	3,699	4,947	161	215	
Március	19	3,115	4,576	164	241	
Április	19	3,790	4,932	194	207	
Május	22	3,097	4,270	141	194	
Június	24	1,567	2,372	65	98	
Július	27	668	1,118	24	41	
Augusztus	—	—	—	—	—	
Szeptember	24	2,027	3,058	84	127	
Október	27	5,030	6,807	186	252	
November	25	5,579	7,473	223	298	
December	22	4,103	5,585	186	253	
Összesen	258	36,634	50,307	141	194	

II. Folyóíratlerem forgalma:

Hó	Nyitva volt napon át	Olvasók száma	Használt művek száma	Napi forg. arányszáma	Olvasó	Mű
Január	26	1,830	3,802	70	146	
Február	23	1,814	3,550	79	154	
Március	22	1,715	3,691	78	168	
Április	23	1,753	3,752	76	163	
Május	22	1,465	3,078	67	137	
Június	24	1,283	2,758	53	114	
Július	27	724	1,476	26	54	
Augusztus	—	—	—	—	—	
Szeptember	24	1,388	2,833	57	118	
Október	27	2,065	4,581	76	169	
November	25	2,321	5,189	92	206	
December	22	1,807	4,068	82	184	
Összesen	265	18,165	38,758	68	146	

11*

III. Kölszönzö-asztály forgalma:

Hó	Nyitva volt napon át	Olvasók száma	Használt művek száma	Napi forg. arányszáma Olvasó	Mű
Január ---	26	863	2,014	33	78
Február ---	23	981	2,031	43	88
Március ---	22	1,014	2,251	46	102
Április ---	23	918	2,019	40	88
Május ---	22	738	1,620	34	74
Június ---	24	736	1,711	31	72
Július ---	27	597	1,428	22	52
Augusztus ---	15	284	809	18	53
Szeptember ---	24	860	1,956	35	81
Október ---	27	1,148	2,455	42	90
November ---	25	1,014	2,255	40	90
December ---	22	802	1,837	36	83
Összesen	280	9,955	22,386	35	79

Az 1929. év folyamán tehát 64,754 olvasó 111,451 művet vett igénybe az Egyetemi Könyvtárban.

A Könyvtár személyzetében az 1929. év folyamán a következő változások állottak be:

Kovács Piroska dr. könyvtári segédőr január hó 22-én hatósági orvosi bizonyítvány alapján végkielégítését kérte, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszterium 920—11/9—1929. sz. rendeletével június hó 27-én elintéztét nyert.

Nagyméltóságú Miniszter Úr 410—1/348—1929. sz. rendeletével 1929 december hó 12-én BISZTRAY Gyula dr. könyvtártiszt a X. fiz. o.-ból a IX. fiz. o.-ba könyvtári segédőrré, THIERINGNÉ TANGL Erika nemzeti múzeumi könyvtári segédtsízt a XI. fiz. o.-ból egyetemi könyvtári segédtsízté a X. fiz. o.-ba kinevezetett.

Október hó 15-én FEKECS Gábor és WOLF Rózi dr. önkéntes gyakornokként alkalmaztatott. December hó 1-én FEKECS Gábor önkéntes gyakornokságáról lemondott.

Kovács Ferenc napibéres szoiga február hó 1-én a szolgálatból kilépett. Helyére Kaszás Istvánt alkalmaztam.

1929. június hó folyamán Nagyméltóságod által a június hó 15—29-ig Rómában és Velencében tartott nemzetközi könyvtári és bibliografiai kongresszusra kiküldtettem. A kongresszus bizottsági ülésén bejelenttem a magyar könyvtáros szövetség megalakulását és csatlakozását a nemzetközi könyvtáros szövetséghez. Majd — miután a kongresszus

elhatározta az ott tartott előadások publikálását — egy cikket nyújtottam be a kongresszusnak a magyar könyvtárak történetéről és jelen állapotáról.

SÁNTAY Mária dr. könyvtárőr állami ösztöndíjat nyervén, 1929 november hó 1-től 1930 július hó 31-ig tanulmányi szabadságra Rómába távozott.

DOMANOVSKY Ákos dr. könyvtári segédőr, aki 1928 május 1-én egy évi szabadsággal az Alexander v. Humbolt Stiftung ösztöndíján Berlinbe távozott, 1929 május hó 1-én újra megkezdte hivatali szolgálatát.

BISZTRAY Gyula dr. könyvtári segédőr, aki 1928 november hó 1-én félévi szabadsággal Párisba távozott, hogy ott az American Library Association által fenntartott École de Bibliothécaires tanfolyamát látogassa és könyvtári tanulmányokat folytasson, március hó folyamán szabadsága meghosszabbítását kérte, minthogy félévi szabadsága leteltekor a tanfolyam még befejezést nem nyert. Nagyméltóságú Miniszter Úr nevezett részére tanulmányi segélyt s egyben június hó végéig további szabadságot engedélyezni méltóztatott, melynek leteltével BISZTRAY Gyula dr. július hó 1-én ismét szolgálatba lépett.

Legyen szabad végül röviden összefoglalnom a Könyvtár legsűrűsebb megoldásra váró feladatait, vázolvá egyben a jövő év munkaprogramját.

Legelsősorban a könyvtárárpület tatarozásának sürgősségére kívánok rámutatni. A könyvtárárpület homlokzatának emeleti párkánya ugyanis több helyen leszakadással fenyeget, az udvari részen pedig a vakolat sok helyen annyira lehullt, hogy a falak az esőzéstől teljesen átáztak. E tatarozási munkába kívánnám bekapcsolni a Könyvtár I. emeletén levő könyvkölcsönzési helyiségének a megnövekedett forgalom megkövetelte átalakítását is olyképen, hogy az ezen helyiséggel összefüggő előtér, valamint folyosórész két ajtó kiváltásával egységes teremmé alakíttassék át; ez átalakítás nem csupán a könyvkölcsönző helyiség lényeges területi megnövekedését, hanem egyszersmind annak fokozott megvilágítását is jelentené. Ugyancsak szükségesnek tartom az olvasóterem renoválását és 1912 óta elhanyagolt freskóinak letisztítását. E tatarozási munkák összköltsége hozzávetőleges számítás szerint 40,000 pengőt tenne ki.

A sürgős megvalósításra váró feladatok közé kell tennem a villanyvilágítás bevezetését is a Reáltanoda-utca felőli front második emeletének raktártermeibe, ami nem is okozna jelentékeny kiadást; az összköltség mintegy 1000—1200 pengőre tehető.

Fontos és sürgős feladat lenne a második emelet hosszú folyosójának és eddig lakás céljaira szolgált 4 udvari helyiségének beállványozása SCHLICK-VAJDA rendszerű vasállványokkal, miután jelenleg három udvari helyiség csak ideiglenesen, a negyedik helyiség és a folyosó pedig egyáltalán nincsen beállványozva. A GANZ-DANUBIUS Rt. költségvetése szerint a beállványozás 47,950 pengőbe kerülne.

Szükségessé tartom ismételtén rámutatni az új folyóirat-olvasóterem építésének szükségességére. A tudományos kutatás terén a folyóiratok mind nagyobb jelentőséget nyervén, a közönségnek ezek iránti érdeklődése évről-évre fokozódik. A háború előtti években, 1913—1914-ben a Könyvtár folyóirat-osztálya 257 rendszeresen járó folyóirattal meg tudott felelni, ezzel szemben 1929-ben már 859 folyóiratot járatott, hogy csak megközelítőleg is eleget tegyen a kutatók kívánságának. Folyóiratolvasónk nagy látogatottságát egyébiránt az is magyarázza, hogy a folyóiratok említett fontossága és keresettsége ellenére —, hazánkban egyetlen közkönyvtára sem rendelkezik megfelelő folyóiratolvasóteremmel, holott ezt egyetlen nagyobb külföldi közkönyvtár sem nélkülözi. E hiány könnyen kiküszöbölhető volna, ha a Könyvtár jelenleg teljesen felhasználatlanul álló udvarára egy 120—140 férőhellyel bíró folyóiratolvasó építtetnék, mely közvetlenül illeszkedne a jelenlegi olvasóteremhez és szervesen kapcsolódna a könyvraktárakhoz is. Az építési költségek összesen 120,000 pengőre rugnának.

Biztosítván a Könyvtár fejlődésének kereteit, kívánatos lenne azok megfelelő betöltéséről is gondoskodni. Szükséges volna, hogy a Könyvtár a gyűjtési körébe tartozó tudományos irodalmat minél teljesebb, legalább is oly mértékben beszerezhesse, mint a háború előtti időben, vagyis, hogy a Könyvtárnak könyvbeszerzésre a mai viszonyoknak megfelelő összeg álljon rendelkezésére. A Könyvtárnak e célra 1913—1914-ben 45,400 arany korona átalánya volt. Ezzel szemben az 1929—1930-as költségvetés is, ugyanúgy, mint az 1926—27 és azt követő költségvetések, csupán 20,000 pengő évi átalányt juttat a Könyvtárnak. Ez az összeg a korona és pengő viszonyát véve alapul, a Könyvtár régi átalányának 38⁰/₀-a; valódi értékelését azonban csak úgy kapjuk meg, ha figyelembe vesszük a pénz vásárló erejét is. A könyvek az utolsó évtizedben lényegesen megrágultak, így a német könyvek, melyek pedig a könyvtár beszerzésének mintegy 70⁰/₀-át teszik, átlagban 200—250⁰/₀-kal, a franciák 120—150⁰/₀-kal, az angolok pedig 80⁰/₀-kal. A könyvek e drágulását is figyelembe véve, a Könyvtárnak jelenleg évente kb. 200—220,000

pengőre volna szüksége, hogy régi tudományos színvonalán fenntartható legyen. Ez összeget kizárólag az állami átalányból biztosítani nem látszik lehetségesnek, de kívánatos volna, ha az eddigi 20,000 pengő rendes és 15,000 pengő rendkívüli átalány együttes összegben legalább évi 70,000—80,000 pengőre emeltetnék fel.

Fontosnak és a Könyvtár fokozottabb teljesítőképessége érdekében állónak tartanám, ha a könyvkölcsönzés a délutáni órákra is kiterjesztetnék. Jórészt ez a meg gondolás indított arra, hogy a Könyvtárnak majdnem összes raktáraiba — melyek évtizedek óta világítás nélkül állottak — az elmúlt év folyamán villanyvilágítást vezettettem be, lehetővé téve ezáltal a raktárhelyiségek használatát az esti órákban is. A délutáni könyvkölcsönzés megvalósítása azonban a technikai előfeltételek biztosítása ellenére is, melyekhez most már csupán a reáltanoda-utcai front második emelete raktárhelyiségének megvilágítása kívántatik, — a személyi előfeltételek hiányában ezideig semminő lehetőség sem nyílt.

Ezzel kapcsolatosan legyen szabad újból megismételnem a Könyvtár személyzeti létszámának növelésére irányult kérésemet is. Az Egyetemi Könyvtár változatlanul kevés számú (13 kinevezett tisztviselő, 2 szakdíjnok és 2, a könyvtári díj terhére alkalmazott díjnok) tisztviselője a fellendülő könyvgyarapodás és egyre fokozódó könyvtári szükségletek (új katalógusok létesítése), valamint a megnövekedett forgalom következtében előállott munkatöbbletet eddig is csak a legnagyobb erőmegfeszítés árán tudta elvégezni. Tekintetbe véve, hogy az Egyetemi Könyvtár nemcsak könyvállományát, de igénybevételét illetőleg is hazánk legelső tudományos közkönyvtára, — korszerű fejlesztését és személyzeti létszámának megfelelő — a többi hazai és külföldi tudományos közkönyvtárak személyzeti viszonyaival arányban álló — növekedését általános tudományos és országos érdek követeli.

ZSINKA FERENC RAVATALÁNÁL.

Elmondta 1930 május 6-án Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója.

Rövid két év alatt negyedszer jövünk a Magyar Nemzeti Múzeum koszorújával életük delén hirtelen letört pályatársak ravatalához. PUHALA Anna, SCHÖNTAG Emma és feletjhetetlen HARSÁNYI Pálunk után ZSINKA Ferenc is elment közülünk. Elment — mint azok — az emberkor derekán; elment, mikor szép magyar lelke, egyenes jelleme, szorgos munkája éppen teremni kezdte sohasem hajszolt gyümölcseit: a tisztséget, hirt és elismerést.

A Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság kiküldöttei, hivataltársaid és barátaid, bús szomorúsággal állunk, kedves barátunk, koporsód lábánál. Keressük a vigasztalást, de nehezen találjuk. A Te erős, nagy hitedre, bibliai egyszerűségedre volna szükségünk, hogy felfogjuk a Gondviselés fájdalmas rendelkezésének értelmét, hogy megértsük, miért kellett ennek megtörténnie, miért kellett elmenni annak, aki jó volt, igaz volt, példaadó volt közöttünk?

Példaadó — mondom — mert példás volt a Te buzgalmad, nagy a kötelességtudásod, igaz a szíves és követésreméltó, derékban szakadt életed. A konvenciók szerint ez életpálya méltatása, hivatali munkádnak és érdemeidnek dicsérerete, tudományos törekvéseidnek és eredményeidnek értékelése volna feladatomban. El kellene mondanom, mily kitartással és önmegtagadással küzdöttél gyermekkorod óta, hogy megszerezd a tudást és a tudós pályához szükséges formai képesítést. El kellene mondanom hivatali munkálkodásod szép és lelkesítő mozzanatainak szép és lelkesítő sorozatát s meg kellene emlékezniem hosszan, részletesen arról, amit közvetlen tapasztalatból ismerek: hazánk legnagyobb könyvtárának élén kifejtett becsületes munkádról, komoly törekvéseidről. Úgy érzem azonban, vétenék emléked ellen, ha ezekről itt ravatalodnál sok szóval szólnék, hiszen Te mindebben sohasem láttál érdemet, csak tartozó kötelességet, s mindezért sohasem kerestél hálát és elismerést, megelégedtél saját lelki ismereted dicsérő szavával. Mint munkásságod közvetlen szemtanúja, mint

főnököd, pályatársad és barátod, mindazok nevében, akik közel voltak Hozzád és munkádat közelről figyelhették, csupán tanuságot kívánok tenni, hogy munkád nagy volt és érdemes, méltó egyszerűségében is jelentős egyéniségedhez, zárkózottságában is nyílt és becsületes lelkedhez.

Munkádnak most vége szakadt, elméssz közülünk örökre, kísérjen utadon barátaid és hivataltársaid szeretete és tisztelete, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum hálája, a Magyar Történelmi Társulat s a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság kegyeletes emlékezése.

Pihenj csendesen! Isten veled!

SZAKIRODALOM.

Guide des services nationaux de renseignements du prêt et des échanges internationaux. Paris. 1930. Institut intern. de Coop. Intellectuelle. 49, 2 l. 8 r.

A szellemi együttműködés nemzetközi intézete, mely a Nemzetek Szövetségének egyik szerve, munkálatai során a könyvtárak ügyeivel is foglalkozik. Egyik céluk a könyvtárak egymás között való érintkezésének szabályozása, megkönnyítése, a kölcsönzések, felvilágosítás adások módjának rendezése, megszervezése. Az erre irányzott munkálatok nem régi keletűek. 1928. év végével alakult meg ennek irodája Párisban. Első kiadványa, mely még abban az évben jelent meg, az általános határozatokat tartalmazta s néhány csatlakozó könyvtár és intézet tájékoztató írásait.

Csakhamar szükségét látták annak, hogy részletesebb felvilágosítást adhassanak mindazon intézetekről, melyek e cél szolgálatába állíthatók s azért 1929-ben összegyűjtötték az ide vonatkozó anyagot s most államok szerint csoportosítva (az országok francia nevük szerint abc sorrendben) a felvilágosításra és a kölcsönzésre vonatkozó szabályokat közlik. Mi a Bibliografiai Központ útján kapcsolódunk a nemzetközi forgalomba.

Ez a kiadvány igen hasznos tájékoztató, melyből nemcsak a nemzetközi felvilágosító szolgálat és a kölcsönzésekre vonatkozó rendelkezések felől tájékozódhatunk, hanem bepillantást nyerünk az egyes könyvtárak szervezeti gazdagságáról is, s minden könyvtáros irigyli a Nemzetek Szövetségének Könyvtárát, melynek módja van arra, hogy legyen betűrendes és vezérszavas-, továbbá tizedesrendszerű szaklajstroma s ezeken kívül a folyóiratcikkekről betűrendes és vezérszavas cédulakatalógusa.

Isoz K.

A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Évkönyve és új szerzeményeinek válogatott jegyzéke. Új folyam, 2. sz. Budapest székesfőváros házinyomdája. 1930. 167 l., n. 8-r.

Az Évkönyv mindenekelőtt az 1929-ik esztendő gyarapodásáról,

munkásságáról számol be. (A címlapon nagy számjegyekkel kinyomtatott 1930. évszám a megjelenés idejét jelenti.) Abból a 9749 kötetből, mellyel a Pedagógiai Könyvtár gyarapodott, 4061 vétel, 5217 kötet csere kislejtetett duplumokért, a többi ajándék s hivatalos példány. Igen fontos adalék, hogy a hazai folyóiratok sorozatait kiegészítették, ami nem könnyű feladat. Folyóiratokra 7000 pengőt fordítottak. Kötésre kerekszám 12 ezret. Örvedetes és tiszteletreméltó a székesfőváros gondossága, mely e szakkönyvtárának a szükséges anyagi eszközöket rendelkezésére bocsátja, úgyhogy az Évkönyv elmondhatja, «hogy vásárlásra a könyvtár a tavalyinál jóval nagyobb összeget, 56.544 pengőt fordított». A könyvtárból majdnem 6000 kötet került újra feldolgozva, bekötve a polcokra, míg másik 6000 az év végén még munkában volt. A szakkatalógusok közül a pszichológiai majdnem nyomdakész. A pedagógiai nyomás alatt áll s valószínűleg füzetekben fog megjelenni. A forgalom az előző évhez képest nagy arányban növekedett, kerekszám 50%-kal. Különösen a folyóiratok iránt nagy az érdeklődés: az egész forgalom 40%-a. Az Évkönyv II. része az «új beszerzések válogatott jegyzéke», ami az Évkönyv címében is kifejezésre jut, a multévi «szemelvényes szakjegyzéke» címkiegészítés helyett.

I. K.

Aktuális kérdések irodalma. 49. szám. Goldmark Károly. 1830—1930 május 18. Budapest, 1930. Bp. székesfőváros házi-nyomdája. 41 l. 8-r.

A Fővárosi Könyvtár dícséretes kiadványsorozatának: az Aktuális kérdések irodalma címen ismert bibliográfiái e számának értékét növeli az az újítás, hogy a hirlapi cikkek rövid tartalmi kivonattal vannak benne felsorolva. A GOLDMARK-centenárium alkalmából megjelent nyomtatványok egyik leghasznosabbika e füzet, melyet KOCH Lajos könyvtári felügyelő elismerésreméltó módon állított össze. Felsorolása 281 mű és újságcikk címét tartalmazza. A bibliográfia külön csoportokba foglalva közli az életrajzi vonatkozású műveket és cikkeket, a 70-ik, 80-ik születése napjára, halálára valamint az egyes színpadi műveire, zenekari és kamarazenei műveire vonatkozóakat. Tekintettel GOLDMARK nemzetközi viszonylatokban elfoglalt helyére, a bibliográfia kétnyelvű, magyar és német. Miután minden magyar cím — természetesen a tartalmi kivonatok is — zárójelben németül is olvasható, a következetesség elve kedvéért az eredetileg már német címek mellé szintén zárójelben oda kellett volna tenni emennek magyar fordítását is. Ez a 49. számú jegyzék méltán

sorakozik a SCHUBERT-centennáriumkor kiadott szép kiadványhoz, mindkettőt a zenetörténészek — az aktualitás elmúlása után is — nagy haszonnal fogják forgatni. I. K.

A magyar tudományos irodalom bibliográfiája. VI. 1. Klasszika-filológia. 1901—1925. Összeállította: *Moravek* Endre dr. Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ, B. sorozat. 6. 1. szám. Bp. 1930. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 8°. XII, 162 l.

Hazánkban a klasszika-filológia a legrégebb és a legelterjedtebb tudományág. Ennek a különálló tudományos irodalomnak XX. századi első negyedét (1901—1925) dolgozta fel bibliografiai alapon *MORAVEK* Endre dr. *A magyar tudományos irodalom bibliográfiája* című sorozatban. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ által megindított és *PASTEINER* Iván kitűnő vezetésével szerkesztett sorozatnak a filozófia és matematika (IV. kötet) után a klasszika-filológia harmadik kötete. A tizéves munka előszavában *MORAVEK* ismerteti könyve kialakulásának körülményeit s az előállítás és anyaggyűjtés fáradságait. Munkáját 9 főcsoportra és 2 függelékre osztotta. Ezekben belül az általános művek, a klasszikus írók szövegei, nyelvészet, irodalomtörténet, eszmélettörténet (egyes eszmék története az antik korban), irodalmi párhuzamok, filozófiatörténet, vallástörténet, történelem és archeológia, s végül a függelékben az annyira aktuális klasszikus tanulmányok a középiskolákban és a magyarországi humanizmus történetének mondhatni teljes irodalmát dolgozta fel. A tárgy szakok szerinti felosztása jól illeszkedik a keretbe s különösen a célszerűségi szempontok keresztülvitele emeli tudományos értékét. *MORAVEK* szorgalmas gyűjtőhöz méltóan nemcsak a *Magyar Könyvészet* adataira és *HELLEBRANT* 1919-ig tartó bibliográfiájára támaszkodott, de a Pázmány Péter Tudományegyetem és a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának könyvanyagát is figyelembe vette. 145 folyóiratot tett vizsgálódása tárgyává s ezzel együtt számítása szerint 3646 címszót nyújt anyaga. Amint már említettük, nagyon helyesen a tudományos szempont mellett a gyakorlati célszerűséget is fontosnak tartotta s a munka külföldi használhatóságát a könyvek és különlenyomatok címeinek (a klasszika-filológia nyelvére) latinra való fordításával is emelte, hogy a külföld is lássa, klasszika-filológusaink «mit vettek át a külföld eszmeáramlataiból s mily irányban végeztek új munkát». Két hiánya van azonban a máskülönben csak dicsérhető pontosságú és teljes tudományos apparátussal készült összeállításnak: mégpedig a napilapok cikkei-

nek és az önálló művekről írt recenziók megközelíthetően teljes jegyzékének mellőzése. Azonban így is nagyon sok értékes, sőt többnyire feledésbe menő anyagot, cikket, költemény-fordítást, stb. mentett meg az enyészettől s fáradságos munkájáért méltán dicséret és elismerés illeti meg.

DR. KOZOCSA SÁNDOR.

Dr. Lukcsics Pál: *Szent László király ismeretlen legendája.*
Budapest, 1930.

Mióta KARL Lajos három cikke fölhívta a magyar tudományos világ figyelmét a vatikáni Képes Legendáriumra, különböző szempontokból, itt-ott elszórtan, többször esett már szó róla. Még mindig hiányzik azonban a kódex jelentőségéhez méltó publikáció, mely az összes lapokat együttesen mutatná be és ikonográfiai, művészeti, viselet- és fegyver-történeti szempontból beható vizsgálat tárgyává tenné. Az ikonográfiai szempont az egyetlen, mely eddigelé komolyan szóhoz jutott s kellő eredményeket is hozott. PÉTER András egyik felolvasásában és doktori értekezésében e képsorozatnak éppen ikonográfiai érdekességeire és az eddig ismert legendákhoz képest új ábrázolásaira terjeszkedett ki. Mivel azonban az ő dolgozata sajnos, mindmáig kéziratban fekszik, örömmel fogadjuk LUKCSICS Pál értekezését, mely a legendárium magyar vonatkozású képeit közli és ezekhez fűzi megfigyeléseit a szentek történetét illetőleg.

SZENT GELLÉRT és SZENT IMRE képei pontosan megfelelnek a szentek ismert legendáinak. Más az eset azonban SZENT LÁSZLÓ történeténél, mely több lényeges pontban eltér a szent király eddig ismert legendáitól. Mivel a Legendárium előadásában nemcsak a két említett magyar szentnél, hanem az összes többi szenteknél is meglevő legendákra támaszkodik, LUKCSICS arra a nagyon helyes következtetésre jut, hogy SZENT LÁSZLÓra vonatkozólag is kellett a miniátor kezében olyan kéziratnak lennie, mely azzal a bőséggel és abban a formában mondta el a legendát, mint ahogy ő azt a képekben megfestette. LUKCSICS a miniaturák és azok szövegei alapján, továbbá a fennmaradt SZENT LÁSZLÓ legendák összevetésével rekonstruálja ezt az elveszett legendát és rámutat annak valószínű forrásaira. Ezek szerinte: a SZENT LÁSZLÓ-kori GESTA UNGARORUM és a legenda egyik régebbi és rövidebb változata lehetett, melyet két kéziratból, a konzendonkiból és a bécsi könyvtárban levő mondseeiből ismerünk.

LUKCSICS Pál alapos munkája értékes adalékul szolgál SZENT LÁSZLÓ király legendájának ismeretéhez s az elveszett legenda rekonstrukciójával irodalomtörténetünknek is fontos szolgálatot tesz. DR. HOFFMANN EDITH.

Hermann, Julius Hermann: *Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. 2. Oberitalienische Handschriften der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts.* Leipzig. 1929. K. W. Hiersemann, 228, 2 l. 51 mell. 2°. (*Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich.* Neue Folge 5. Bd.

Az Ausztriában őrzött miniált kódexek nagyszabású katalógusának új kötetében — amely a XIII. és XIV. század eleji olasz kódexeket felsoroló előbbi kötet folytatásaként jelent meg — a bécsi Nemzeti Könyvtár bolognai és felsőitáliai kódexeivel ismerkedünk meg. Julius HERMANN e nagy fáradságot és alaposítást igénylő évtizedes munkájában, a sorozat előbbi köteteihez hasonlóan összefoglaló szöveg nélkül, a XIV. századi bolognai és felsőitáliai miniaturaművészet termékeinek — számszerint 47 kódexnek — részletes, pontos, kimerítő leírását adja, a keletkezési kör és idő meghatározásával. A kiadvány természeténél fogva részletesebb műtörténeti fejtegetésektől tartózkodik, pedig az anyag az olasz miniaturafestészet történetére sok érdekes tanulságot nyújt. Némely darabja magyar vonatkozásánál fogva is érdekelhet bennünket.

A három csoportba osztott kódexek gazdagon illusztrált anyagából a bolognai miniaturaiskola emelkedik ki. A bolognai miniaturaiskola a XIV. században NICOLÒ DI GIACOMO da Bologna (1310/20—1399) művészete által válik az olasz miniaturafestészet vezető iskolájává. Mindamellet NICOLÒ DI GIACOMO és a bolognai iskola legjellemzőbb sajátosságait vizsgálva, nem hangsúlyozhatjuk eléggé azt a tényt, hogy a bolognai miniaturaiskolának már jóval NICOLÒ DI GIACOMO működése előtt, tehát már a XIV. század első felében teljesen kialakult egyéni stílusa volt. A bolognai miniatura már a XIII. században felszabadult az olasz miniaturafestészet általában befolyásoló bizánci és francia hatások alól és már a XIV. század elején megtaláljuk kialakult egyéni stílusát, amely a század közepén még öntudatosabbá válik. Az ornamentika alárendelt szerepet játszik a képminiaturákkal szemben, már megtaláljuk a virtuóz rövidülésben ábrázolt figurákat, a zömök, nehézkes rövidnyakú alakokat, az ú. n. oroszlán-száját, vagyis mindazokat a sajátosságokat, amelyek NICOLÒ DI GIACOMO művészetét annyira jellemzik. E vonásokat NICOLÒ DI GIACOMO elődeitől örökölte s művészi öntudattal fejlesztette tovább.

A bécsi Nemzeti Könyvtár bolognai kódexei között nagyszámmal találunk NICOLÒ DI GIACOMO működése előtti kódexeket, amelyek jellegzetesen vetítik elénk e kor miniaturafestészetét. Legnagyobbrészt pápai

decretáliumokat tartalmaznak s a miniaturák is pápák és szentek életéből vett jeleneteket ábrázolnak. A lapok ornamentális díszítése a minimálisra csökkent. A miniaturákon gazdagon kiképzett architektonikus háttér előtt gondosan megszerkesztett jelenetek láthatók. Igen sok alak szerepel, a legváltozatosabb kiállításban. E kódexek keletkezési ideje gyakran a miniaturák stílusa alapján pontosan megállapítható. Ennek ellenére HERMANN általában a XIV. század közepére, illetve harmadik negyedére helyezi azokat, amely időmeghatározás nem helyes. Általában a HERMANN által a század közepére helyezett kódexeket (No. 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83.) az 1325—1340-es évek közé kell beilleszteni, míg a század harmadik negyedére helyezett kódexek (No. 86, 87, 88) az 1340—1350-es évek közé sorozhatók.

A vallásos tárgyú kódexek sorában már világi témájánál fogva is kiválik a Bénéit de SAINTE-MORE, *Roman de Troie* (No. 84. Cod. 2571. [Eug. f. 67]) kódexe. A világi témájú miniaturák a legkorábban a francia miniaturafestészetben jelentkeztek a divatos lovagregények hatása alatt. E francia lovagregények Olaszországban is korán kedveltekké lesznek. Bénéit de SAINTE-MORE kódexe — amely szintén a francia lovagregények egyike — a francia szöveg dacára Bolognában készült, amit a kódex 197 miniaturája bizonyít, amelyek a XIV. század közepi bolognai miniaturaiskola legkiválóbb termékei közé tartoznak. HERMANN szerint a kódex Felső-Itália keleti részéről, minden valószínűség szerint Bologna környékéről származik s a XIV. század közepén vagy harmadik negyedében készült. A kódexet egyik ismertetője, BEER toszkánainak véli, míg TOESCA és mások megállapítása szerint bolognai. E kódex miniaturái, bár keletkezési idejük (1350 körül) már NICOLÒ DI GIACOMO működésének idejére esik, a nagy mester művészetének befolyásától teljesen mentesek. A miniátorhoz NICOLÒ DI GIACOMONAK a bolognai miniaturaiskolát felfrissítő egyénisége még nem hatott el. Miniaturái a XIV. század közepi miniaturaiskolának NICOLÒ DI GIACOMO új szellemétől még érintetlen legérettebb kiteljesedései. A miniátor széles, epikus elbeszélő modorban dolgozik. Gazdag cselekményű miniaturáiban — amelyek a trójai háború egyes jeleneteit ábrázolják — igen sok alakot szerepeltet. Nagy ügyességet fejt ki a lovak ábrázolásában. Egyáltalán nem alkalmaz ornamentális díszítést, amelynek szerepe NICOLÒ DI GIACOMO művészetében éled fel újra.

A bolognai miniaturaművészetben már a XIV. század első felében kimutatható a korabeli táblaképek hatása. Főleg VITALE művei hatottak,¹

¹ GERHICH, Tiberio: Le relazioni tra la miniatura e la pittura bolognese nel trecento. *Rassegna d'arte* 1910. 29—31. ll.

akinek hatása a bécsi kódexek sorában a No. 87 (Cod. 2047. [Salisb. 288.]) kódexnek térdeplő angyalokkal övezett trónoló Madonnát ábrázoló miniatúráján is világosan felismerhető.

NICOLÒ DI GIACOMO művészete is méltóan van képviselve a bécsi Nemzeti Könyvtárban. A HERMANN szerint NICOLÒ DI GIACOMO közvetlen környezetében készült kódexek (No. 90, 91, 92, 93) között sajátkezü alkotásait (No. 89, 94) is találjuk. Bennünket elsősorban «Bonifacius VIII, pap. Liber VI. Decretalium cum apparatu Johannis Andreae» (No. 89. Cod. 2042. [Jur. can. 5]) kódex érdekel, nemcsak azért, mert a mester legkitűnőbb fiatalkori alkotásai közé tartozik, hanem érdekes magyar kapcsolata által is. A kódex ugyanis, amely 1576-ban már a bécsi királyi udvari könyvtárban található, Magyarországból került Bécsbe. Nem sokkal keletkezése után Magyarországon (Veszprém, Esztergom, Gyulafehérvár?) kellett lennie, amit egyrészt egykorú kötése bizonyít, amelynél egy, a veszprémi püspökségre vonatkozó okmánytöredéket használtak fel: viszont a 116. lapon lévő hosszabb bejegyzésben a név felemlítése nélkül az esztergomi érsek, valamint az esztergomi és az erdélyi prépost szerepel.¹

A kódex 1548-ban egy bizonyos «WÜLPACHER» tulajdonában volt, amint az a 117. lapon olvasható német bejegyzésből kitűnik. A kódexben egy kevésbé jelentős bolognai miniatör iniciáléi között találjuk NICOLÒ DI GIACOMO nagyméretű, remek miniatúráit: az *arbor consanguinitatis* és *arbor affinitatis* mesteri ábrázolását, továbbá a Prologus iniciáléját. E miniatúrák, bár NICOLÒ DI GIACOMO fiatalkori alkotásai, stílusának teljes érettségében pompáznak. Az *arbor consanguinitatis* ágait egy szakállas aggastyán tartja, akitől két oldalt az ágak közé illesztett 8 férfi és női mellkép foglal helyet. Az *arbor affinitatis* keretében egy szerelmes lovagi párt látunk. A baloldalt ülő rózsaszínruhás hölgy ölében kis fehér kutya, míg a jobboldalt ülő kékruhás férfi balkarján fekete sólyom ül. Felettük középen bekötött szemű amor. Alattuk az Angyali üdvözlés jelenete. Az egész miniatúrát alul középen egy merész rövidülésben ábrá-

¹ A vonatkozó szöveget Hermann (183. l.) úgy látszik nem hűen közli: az idézet nagyrészt zavaros és érthetetlen. Egészen bizonyos, hogy Hermann a «praepositus»-t tévesen tartja püspöknek, minek folytán... *praepositus Transilvanus Dominicus*... nem lehet azonos DOMONKOS gyulafehérvári püspökkel (1357—1367), amint Hermann tévesen véli. A szövegben előforduló esztergomi érseket MONOSZLÓI IV. MIKLÓS (1350—1358) és V. MIKLÓS (1358—1366) érsekkel próbálja azonosítani. A szövegnek ez a része egyébként Hermann átírásában érthető, s így szól: «... de domino archiepiscopo Strigoniense nihil dico, quia non habeo de eo rationem dicere aliquot bonum».

zolt meggörnyedt öregember tartja két kezével vállán. Úgy e miniaturák alakjai, mint az *arbor consanguinitatis* ábrázolása igen közeli kapcsolatot mutat NICOLÒ DI GIACOMO egy másik, ugyancsak fiatakkori datált munkájával, a salzburgi S. Peter Stiftsbibliothek azonos témájú kódexével: «Bonifacius VIII. Papa. Liber VI. Decretalium». (Cod. a. XII. 10.), amely 1554-ben készült.

A bolognai miniaturaiskola termékein kívül, két külön csoportba osztva Felsőitália keleti és nyugati részének miniaturafestését tárja elénk Julius HERMANN. A HERMANN által felsorolt kéziratok díszítése legnagyobbbrészt a velencei miniaturaiskola alkotása. Ma már túlhaladott álláspont az a felfogás, hogy a velencei miniaturaiskola nem egyéb, mint a bizánci, majd pedig később a bolognai miniaturaiskola mellékhatása. A helyi bizántinizáló tradíciók méltánylásával, a bolognai miniaturaiskola hatása alatt, de tőle lényegileg teljesen elkülönülten alakul ki a velencei miniaturaművészet. Velencében a XIV. század közepén már teljesen kiforrott egyéni, helyi jelleggel bíró miniaturaiskolát találunk, amelynek kialakulásában igen fontos szerep jutott a budapesti DANTE-kódex mesterének.¹ A bécsi Nemzeti Könyvtár kódexei között a «M. T. S. Boethius De consolatione philosophiae cum glossa perpetua e Thomae Aquinitatis commento excerpta... No. 100. (Cod. 84. [Philos. 218.]) kódex, amely 7 nagyobb iniciáléba illesztett miniaturát s 101 iniciálét tartalmaz, a század első felében Velencébe bevándorolt bolognai miniátor munkájának tekinthető. A miniátor azonban alkalmazkodik a helyi szellemhez, a velencei mozaikművészet hatása ismerhető fel művészetén, amit a Q iniciálé Krisztusának ábrázolási módja bizonyít a legvilágosabban. Ezzel szemben kétségkívül velencei miniátor alkotása «Galenus, De accidente» (No. 101. Cod. 2294. [Rec. 956.]) kódex, amelyet HERMANN páduai mester munkájának vél. A kódex 19 levélornamentikával díszített iniciálét s egy I iniciáléba illesztett miniaturát tartalmaz. A miniatura sötétkék alapján, rózsaszínű talapzaton, hermelingallérral díszített pirosköpenyű férfi — valószínűleg maga a szerző, GALENUS — látható, aki jobbát magyarázólag tartja. A kódex 1740 körül készülhetett és szervesen kapcsolódik a budapesti DANTE-kódex mesterének működési körébe. Ugyancsak a velencei miniaturaiskola termékei közé sorolhatók a No. 102. No. 105. és No. 108. kódexek jelentéktelenebb miniaturai, továbbá «Guido Bonactus, Tractatus de electionibus secundum dicta sapientium...» No. 109. (Cod. 2359. [Philos. 227.])

¹ BERKOVITS Ilona: A budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-kódexe s a XIII. és XIV. századi velencei miniaturafestészet története. Budapest, 1928.

gazdagon díszített kódexe, amely 18 lapszéli díszítést, 3 miniaturát s 32 iniciáléba foglalt miniaturát tartalmaz. A kódex származási helyeül **HERMANN** a szerző szülővárosát Forlit sejtí. A miniaturák az 1360—70-es évek velencei miniaturafestészetének termékei. A miniatör a budapesti **DANTE**-kódex mesterének követője. Közeli rokonságban áll a velencei **Correr** Muzeum Mss. I. 383. jelzésű kódexével, s miniatöra ez utóbbi stílusát sokkal fejlettebb technikával és művészettel érleli tovább.

Az említett kódexek a velencei miniaturaiskola tipikus alkotásai, ellentétben a bécsi Nemzeti Könyvtár egy másik velencei kódexével (No. 106. Cod. 61. [Rec. 920]), amelyet két, az egész lapot betöltő s 1386-ban készült miniatura díszít. Arany alapon Mária koronázását és Mihály arkangyalt ábrázolják s távol állnak a miniatura eredeti jellegétől és rendeltetésétől, amennyiben kis táblaképeknek hatnak s a korabeli festészet hatása alatt keletkeztek. A Mária koronázását ábrázoló miniatura, **CATERINO VENEZIANÓ**nak a velencei Akadémiában őrzött s 1375-ben készült Mária koronázását, továbbá Mária koronázását és szenteket ábrázoló képeit követi s ezeknek némi változtatással leegyszerűsített másolata.

A Felsőitália keleti részében miniatölt kódexek sorából élesen kiválik a Verona környékéről származó «Jochinus abbas Florensis et Anselmus episcopus Marsicanus, Vaticania pontificum.» (No. 104. Cod. 13648. [Suppl. 1072]) kódex, amely nem miniatörakat, hanem 15 nyersebb kidolgozású tollrajzot tartalmaz a XIV. század végéről. A tollrajzok pápák-nak allegorikus képekben kifejezett ábrázolásai. VI. **KELEMEN** pl. sárkánytól, kígyótól és ugató kutyától körülvéve jelenik meg. Az ugató kutyában a kódex magyarázóí (Paulus Princeps de la Scala [Scaliger], Gregorius de Laude) **RÓBERT KÁROLY** magyar király fiának, Endrének allegorizáját látják, kinek feleségét, Johannát a pápa felmentette a férjgyilkosság vádja alól.

Felsőitália nyugati részének miniatörművészete, amely a bécsi kódexek harmadik csoportját alkotja, igen kevés, számszerint hét, művésztörténeti szempontból nagyobbrészt jelentéktelen kódexszel van képviselve. Közülük legjelentősebb «P. Ovidius Naso. Metamorphoseon libri 15.» No. 115. (Cod. 127. [Philol. 95.]) 13 iniciáléba illesztett miniatörát és 3 iniciálét tartalmazó kódexe, amely a XIV. század végén keletkezett és a milánói miniatöraiskola bélyegét viseli. Az ornamentális díszítés itt ritka, vékony, hosszú, nyugtalan levelek alkotják. Az iniciálékba elhelyezett — főleg hátsó s oldalnézetben ábrázolt — nyersebb kidolgozású plasztikus alakok nehézkesek, méretekben megnövekedtek s szinte szét-

feszítik a keretül szolgáló betűk határvonalait. Figyelemre méltó még «P. Virgilius Maro, Aeneidos libri 12. cum commentariis Lionis de Magnali Florentini» (No. 117. Cod. 28. [Philol. 17]) a XIV. század végén készült lombardiai kódex, amely 3 iniciáléba illesztett miniaturát s 16 iniciálét tartalmaz. Ornamentikája nyugodtabb, dúsabb mint az előbbi kódexé s alakjai is finomabban kidolgozottak. A kódex a magyar származású humanistának, ZSÁMBOKI Jánosnak ex librisét viseli és ZSÁMBOKINAK a bécsi udvari könyvtárnak ajándékozott hatalmas könyvgyűjteményéből származik, miként a fentebb említett «A. M. T. S. Boethius, De consolatione philosophiae...» (No. 100. Cod. 84 [Philos. 218]) kódex is, amint azt az első lapon olvasható sajátkezű bejegyzés «J. SAMBUCCI Pannonii» mutatja.

DR. BERKOVITS ILONA.

Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München. Herausgegeben von Georg *Leidinger* IX. Bd. *Bildnisse des IX—XVIII. Jahrhunderts aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek.* Herausgegeben von Eugen *Stollreither*. I. Teil. IX—XV. Jahr. (Tafel 1—41). Dr. Bruno Filser Verlag. G. M. B. H. Augsburg. Wien, 1928.

A bajor állami könyvtár miniaturáit bemutató mintaszerű kiadványsorozatnak, melyet Georg LEIDINGER, az intézet igazgatója indított meg, a háború óta már negyedik kötete jelenik meg.

A most kiadott kötetben s a küszöbön álló X. és XI. kötetben Eugen STOLLREITHER a bajor udvari könyvtár arcképminiaturáit mutatja be a IX. sz.-tól a XVIII.-ig. Az I. rész a IX—XIV. sz. művészetét tárja elénk, a II. rész a XV. sz.-ot, a francia kéziratok nagy özönével, mely Mannheimból, a kurpfalzi udvari könyvtár anyagából került Münchenbe, a III. rész hetven arcképet közöl a XVI., XVII., és XVIII. sz. miniatura kincseiből, beleértve Hans MIELICH miniatura- és portréfestő müncheni műhelyének gazdag termését.

Az arcképek fedőfestékekkel, illetőleg tollal rajzolva készültek. De nem a műtörténeti bemutatáson van a hangsúly, hanem a történetin, a forrás-anyagon. A képmás fejlődése érdekel itt bennünket, felfogása az idők folyamán, helyzete az összkompozícióban, művészi kifejezőeszközei, vonatkozásai kora arcképfestészetéhez, különös tekintettel a plasztikára és táblafestészetre.

A középkor legelejére, a Karolingok, Ottók, Henrikek korára esnek az arcképfestészet első kezdetei. A könyvművészet e korai idejében arckép-

ről a szó szokásos értelmében beszélni nem lehet. Nem mintha a könyvdiszítőknek nem lett volna érzékük a személy individuális meglátásához, vagy vonásai természetű visszaadásához, de nem felelt meg a középkori felfogásnak, mely teljesen Isten és az Egyház szolgálatába szegődött, hogy az embert portréhűséggel ábrázolja. A kép nem volt öncél, csak eszköz a célhoz, nem az ábrázolt egyén volt a fontos, hanem az ábrázolás alapjául szolgáló Eszme. Az uralkodó dicsőítése, mint a világi hatalom hordozójáé, az imperium szimbóluma, Krisztus és Mária imádata, glorifikációja, vagy a szenteké, akiknek egy-egy templom vagy kolostor szenteltetett, ahogy az ajánlásból vagy a donátor képéből kitűnik. A kép így lényegében nem volt más, mint határozott személyhez vagy névhez fűzött könyvdiszítés. A lehetőleg élethű utánzat helyett beérték magyarázó szöveggel vagy odailllesztett címerrel; külső ismertetőjegyül pedig elegendőnek bizonyult a haj vagy szakál formája (Kopasz Károly), a szakáltalanság (III. Ottó), az életkor (a százéves Ramwold apát), viselet, kosztüm, stb. Az egyén nem volt önálló individuum, hanem inkább egy bizonyos osztály vagy közösség képviselője. Még a szint is önkényesen, dekoratív szempontból választották, az arcforma visszaadásában pedig a művész nagyon is függött iskolájának tradícióitól. Mindezek mellett még a kép elhelyezése a lapon, a legtöbb esetben megkövetelt kis méret is akadályozta a naturalista ábrázolást. Így a középkori arcképfestészetnek nagyobb a kultúr- és műtörténeti értéke, mint az autentikus portréhűsége.

Csak akkor tudott az arcképfestészet frissebb lendületet venni és igazán fejlődésnek indulni, mikor a művész felszabadult bilincseiből az egyes ember, a személyiség, az individuum hangsúlyozottabb megbecsülése által. Ugyanakkor a vallásos ábrázolás háttérbe szorult s az egyházi festészet helyébe a profán, polgári művészet lépett.

Ez a változás a miniaturafestészetben aránylag későn állott be. Németországban csak a XV. sz. második felében. A fejlődés majdnem ugrászerű s a XVI. sz.-ban az arcképfestészetet már magas művészi fokon látjuk. E virágkor legfőbb képviselőjeként Hans MIELICH, V. ALBRECHT herceg udvari festője lép elénk a bajor állami könyvtár kézírataiból, élethű és dúsfantáziájú ábrázolásaival. A fa- és rézmetszet nagyobb elterjedésével és a gyors fejlődésnek indult táblafestészettel azonban az arckép mindinkább eltűnt a könyvművészetből s már csak alkalmilag, fejedelmi személyek és egyéb megrendelők szolgálatában látjuk, hogy aztán imakönyvekben, családi- és emlékalbumok épületes lapjain találjon menedéket.

A szerző az egyes képekhez gondos és bő magyarázatokkal szolgál,

eredetet, időt, a kép nagyságát, feliratait, egyéb vonatkozásait s a vele foglalkozó publikációkat pontosan feltüntetve. A XI. kötet végén a szerző ügyes áttekintést nyújt, illetve ígér mind a három rész kéziratáról és képeiről. A könyv illusztratív anyaga s egész kiállítása méltó a tárgyhoz és a szerző komoly munkájához.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Bulletin de la Société française de reproductions de manuscrits à peintures. Pour des membres de la société. 12. année: E. BLOCHET: *Les peintures orientales de la Collection Pozzi*. Paris, 1929.— 13. année: Comte de ROSANBO: *Notice sur les douze dames de Rhétorique*; E. MARINIS et Filippo ROSSI: *Notice sur les miniatures du «Virgilius» de la Bibliothèque Riccardi a Florence*. Paris, 1930.

Jelen kiadvány 12. évfolyama Jean Pozzi követ gyűjteményének képeit mutatja be. Eredete e kollekciónak, mely egyike Párizs három-négy legértékesebb ilyenmű gyűjteményének, 1907-re megy vissza, oly időre, midőn a perzsa miniaturák és hindu festmények könnyebben voltak megszerezhetők, mint ma. Most a műemlékek piaci árai valósággal elrettentik az amatőr gyűjtőket.

E gyűjtemények némelyikének darabszáma mégis több ezerre rúg s a keleti művészet szempontjából gyakran rendkívül fontosak. Nagy hibájuk, hogy óriási méreteik mellett nem eléggé változatosak. A valóban archaikus, «ősrégiség» számba menő darabok a XII. század végéről és a XIII. századból bennük igen ritkák, az anyag többi része pedig majdnem kizárólag végtelen ismétlése mindig ugyanannak a klasszikus stílusnak, indopерzsa technikának, iráni modernak.

Ez egyhangú és fárasztó. Holott öt-hat értékesebb darab tökéletes képet adhat valamely művészi irányról s a hatásról, melyet korára gyakorolt.

Ezzel szemben Pozzi nagy hozzáértéssel és biztos érzékkel válogatta össze anyagát, melyben az író, GOBINEAU gyűjteményéből is vannak darabok. A perzsa technikának nagyon értékes példáit találjuk nála, a XIII. század elejétől kezdve FATH ALI SHAH RADJAR és MOHAMMED SHAH uralkodásáig s valóban figyelemreméltó példányokat, nem egyszer unikumot — a dehlíi iskola indo-perzsa modorából, a nagy mogulok uralma idejéből, mely BABUR királlyal kezdődik.

A gyűjteményt BLOCHET perzsa-, hindu-, török festményekre (és rajzokra) s miniaturákra osztja, melyekből a következő darabokat emeli ki. Perzsa darabok: *Rusztam és Olad* (1.), *Maxandaran király* (2.)

Mindkettő FIRDUZI: *Királyok könyvéből*, 1206 körül. Továbbá: *Garshasp király* (3.); *Bahman és Zal találkozása* (4.); *Ardashir és D'Artaban felesége, Gulnár*. (5.) Ezek szintén FIRDUZI könyvének illusztrációi 1310 körül, melyeket RASCHID AD-DIN rendelt Taurisban, KHORBANDA szultán számára. Végül *Shash Tabmasp király* térdelő alakja (10. b) és két perzsa fiatalember képe. (15. a és b.) A forrás mellett térdeplő ifjú (a) fölötté ritka lap, a művész MOHAMMED JUSSZUF AL HOSAINI hiteles szignatúrájával.

A hindu sorozatból kiválóak a behzadi stílusban, főleg RIZA I ABBASSI modorában készült darabok, ki a XVII. század elején az egész isfahani nemességet lefestette. Páratlanok BABUR király arcképei (24—25.) s RASHID AD-DIN történetíró *Mongol történetének* AKBAR király számára készült remekei. Majd a *Hindu szerelmespár* (45. a) s a *Fiatal herceghez könyörgő bölgy* képe (53. a), a radzsasztanai (Északnyugatindia vidéke) művészeti modorában (Radzsput festészet). E festmények közül hét az 1912-iki keleti művészeti kiállításon szerepelt Párizsban, a Musée des arts décoratifs termeiben, s néhányat közülök publikált MARTEAU és VEVER 1913-ban.

A szép kiállítású könyv nagy, tudományos apparátussal készült, bőséges vallástörténeti, történelmi és művészettörténeti fejtegetéssel (egész tanulmánnyal); a kötet végén rendkívül hasznos lexikális név- és tárgymutató található.

A 13. évfolyam első részében gróf ROSANBO levéltáros a párizsi Bibliothèque nationale pompás kéziratát (1174) mutatja be, meghatározva korát és stílusát.

A kézirat először Louis de BRUGES tulajdona volt, amit az első lap címere is mutat. Ugyanez a címer volt a lap alján is, de azt Franciaország címerével helyettesítette második tulajdonosa, XII. Lajos. A kézirat Bruges mellől Bloisba, majd Fontainebleaubá került s onnan a királyi könyvtárba.

Keletkezésének története a következő: Jean ROBERTET, kiváló író és szónok személyesen nem ismervén Georges Chastellaint, a burgundi hercegek krónikását, Jean de MONTFERRANTHOZ fordult közvetítésért, hogy attól levelet és néhány verssort kapjon. CHASTELLAIN késedelmeskedvén, MONTFERRANT buzdításul elküldte neki az *Ékesszólás tizenkét allegorikus nőalakját*, az egyes lapokhoz magyarázó verseket fűzve. Az ajándék hatása alatt Chastellain hosszú, 400 verssoros episztolában válaszolt ROBERTET-nek. Hármuk leveleiről a képekkel együtt több másolat készült Párizsban, Firenzében, Rouenban és Hágában, melyek közül a párizsi szöveg a legrégebb és leghíresebb. Az ezt díszítő miniaturák közül az elsőn MONT-

FERRANT megkapja ROBERTET levelét, a másodikon MONTFERRANT előtt felvonul a tizenkét nőalak és emlékezteti őt ROBERTET kérésére, a harmadikon MONTFERRANT megnyugtató választ ad a nőknek. Ezt követik (4—14.) az egyenkint ábrázolt allegorikus nőalakok.

A tizennégy képen kívül számos nagy és kis iniciálé ékesíti a kódexet. Írása szerint Brugesben készült s a nagy iniciálék ornamentikája, a lapszél technikája, a festmények stílusa, főképen a tenger, a csillagok, virágok és fák rajza nem hagy kétséget eredete felől. A képeken már olasz hatás érződik. Keletkezési ideje pedig írást, festészeti stílust, ruha- és hajviseletet egybevetve, 1472—1475 közé esik.

E kötet második dolgozatában T. de MARINIS és Filippo Rossi a RICCARDI-könyvtár VIRGILI-uskódexét mutatja be (492), mint a firenzei quattrocento világi miniaturafestészetének legjelentősebb dokumentumát. A kézirat még a MEDICIEK korában került RICCARDI-kézbe s bár sem címer, sem egyéb jel nem tanuskodik arról, hogy valamely MEDICI számára készült volna, ezt több oknál fogva minden valószínűséggel feltehetjük.

A nagyon szép pergamenre festett kódex VIRGILIUS összes műveit illusztrálja. A *Bukolikákat* és a *Georgikát* egy-egy s az *Aeneist* 86 képpel. A lapok alsó szélére festett miniaturák arra vallanak, hogy a kéziratot eredetileg nem szánták illuminálásra. A nyolc utolsó kép csak rajz, befejezetlen.

E miniaturákon az arcok rajza gondos és gracióz, a kompozíciók elevenek és változatosak; a bennük előforduló épületek a firenzei quattrocentora jellemzők; gyakran találkozunk az épülőfélben lévő MEDICI-palotával, ami a kézirat datálásánál (1444—1452.) segítségül szolgált.

Nagyon természetes, hogy e rendkívüli szépségű miniaturák a legnagyobb érdeklődést keltették minden idők műtörténései között. Képzeltető, hogy oly híres művész kezének is attribúálták őket, mint amilyen Benozzo Gozzoli, vagy egyik legjobb tanítványa. Többen Francesco Pesellino, Filippino Lippi tanítványára gondoltak, PESELLINO műhelyére, vagy annak legtehetségesebb tanítványára. Werner Weissbach e festményeket először hozta kapcsolatba a bécsi LANCKORONSKY-gyűjtemény egyik cassonejával s azóta több tudóssal egyetemben megerősítést nyert az a vélemény, hogy a kézirat PESELLINO tanítványától származik, aki neve szerint nem ismeretes, de aki azonos a *Dido mesterével*. Előbb miniator volt, majd cassone-festő s kivételes, eredeti tehetségét bizonyítja, hogy többé-kevésbé hatással volt oly művészek munkáira is, akik utána éltek, pl. a szintén cassone-festő Francesco di GEORGIO műveire.

A könyv végén ezt a kolofont találjuk: Nicolaus Riccius spinosus vocatus feliciter scripsit. *Riccio* a XV. századi firenzei kalligrafusok közül a legtermékenyebb és legbecsületesebbek közül való, ki munkássága legjavát a MEDICIEK szolgálatának szentelte. Tíz művét ismerjük eddig, melyek közül hét darab «fehér indafonat»-os. Ugyanilyen a «VIRGILIUS Riccardiano» néhány iniciáléja is. A kódex *humanista* írással van írva.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Löffler, Karl: *Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit.* Dr. Benno Filser Verlag G. M. B. H. Augsburg. 1928.

A Stuttgartban lévő Württembergi Országos Könyvtár világhírű műveket mutat fel kéziratai között. A leghíresebbek közöttük (pl. az ATTAVANTE-től festett CORVIN-codex) azonban nem az országban keletkeztek, hanem a könyvtár alapítójának gyűjtőszennvedélye révén, vagy pedig egészükben bekebelezett könyvtárak anyagából kerültek Stuttgartba. Más darabok viszont hazai kolostorokból származnak s festményeik az ország művészi multjának fontos emlékei. Ezek sokkal egyszerűbbek és a többi pompás kézirat mellett kevésbé figyelemre méltatottak ugyan, — mégis érdeklődést keltenek azáltal, hogy koruk és a sváb faj egyéni sajátságait tükrözik. Velük a Württembergi Országos Könyvtár különösen a román korra nézve nyújt egységes képet, melynek alapját az egész Európa történetében nagy szerepet játszott clunyi mozgalom képezi. Ez az irányzat Württembergben a hirsauai szerzet vezetése alatt különösen nagy erővel épett fel.

A stuttgarti könyvtár állománya csak a mai Württenberget képviseli és ez csak egy része az ősi területnek. De a württembergi hercegség magja a régebbi sváb földnek, mely a középkor folyamán teljesen érvényre juttatta a törzs faji sajátosságait.

A bemutatott anyagból hiányzanak a weingarteni kolostor kéziratai. E kolostor könyvei a szekularizáció folytán a világ minden tájába szétszóródtak s így a weingarteni könyvművészet legfontosabb kéziratai Württembergből elkerültek. LÖFFLER könyve még a Stuttgartban megmaradt néhány darabot is mellőzi, mivel ezekkel A. HASELOFF professzor *A weingarteni művészetről* szóló összefüggő tanulmányában külön foglalkozik.

LÖFFLER a sváb faj történetére vonatkozó általános bevezetésen kívül, a kéziratok kapcsán az egyes kolostorok részletes történetével is megismer-tet. *A Reichenbach, Kumburg, Zwiefalten, Hirsau és Ellwangen kolostorai-*

ból származó kéziratoknak művészi díszítésük és tartalmuk szempontjából részletes leírását adja. A munkához számos, részben színes tábla van mellékelve.

R. HOFFMANN MÁRIA.

Esterházy Miklós nádor iratai: I. Kormányzattörténeti iratok. — Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka. — Szerk. *Hajnal* István. Bpest, 1930.; XCVIII+460 l.

ESTERHÁZY Pál herceg, a hercegi hitbizomány jelenlegi tulajdonosa, a család első nagy történelmi jelentőségű tagjának emlékét államiratainak sorozatos kiadásával akarja méltó módon megőrkíteni. Valóban nagyszabású terv; ESTERHÁZY Miklós nádor húszévig viselte tisztét s előzőleg is magas országos méltóságokat, a kiadványsorozat tehát Magyarország negyedszázados történetére nyújt majd hatalmas forrásanyagot. Nem csupán az igen gazdag s eddig még kevésbé kiaknázott ESTERHÁZY-levéltárból, hanem egyéb magyar, továbbá bécsi és más külföldi levéltárakból is, több párhuzamos sorozatban a szorosabb értelemben vett kormányzattörténet, a török és erdélyi ügyek irataival, amelyekhez később a gazdaság- és művelődéstörténet kiadványai is csatlakoznának.

A kormányzattörténet iratait a kiadvány az egyes országgyűlések története köré csoportosítja; felölelve a magyar királyi tanácsok és az országban lefolyt egyéb részleges gyűlések iratait is; közli azonkívül a kormánysszervek minden iratváltását, amely jellemző lehet a kormányzat szellemére és működésére. A most megjelent kötet az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszakának (1640 dec.—1643 márc.) iratait foglalja magában, a szerkesztőnek kimerítő, világos előadással írt történeti bevezetésével. Ez országgyűlés időrendben az utolsó volt a nádor működése alatt, de története a legkevésbé ismert, holott ép e korszak iratanyaga bőségebb és közvetlenebb az előzőkénél. A kiadvány ez országgyűléssel kezdven meg sorozatát, a nádor emlékének is adózni kíván azzal, hogy politikai felfogását mielőbb összefüggő anyag alapján mutassa be: Küzdelmeit a bécsi kormánykörökkel szemben a magyar nemzet kibékítése céljából, főként a vallásviszályoknak méltányos engedmények árán való megszüntetésével. ESTERHÁZY Miklós egyik harcos vezére volt az ellen-reformációnak, de végül, saját legszebb vágyainak feladásával is, a protestánsok megbékítését kívánta, a nemzet egységének megteremtését az örökké fenyegető török veszéllyel szemben. Az udvar több mint egy évtizedig megakadályozta őt abban, hogy az ország védelmének, belső rendjének átszervezéséről kidolgozott memorandumait az országgyűléseken betérjeszt-

hesse. Ezúttal is mély reformokat kívánt a nádor, nagy belső rendezkedést, ami nélkül előre is haszontalannak jósolt minden országgyűlést; a vallásbéke helyreállítása nélkül a nagy tömegében protestáns nemzetet áldozatkészségre hajlítani nem lehet. A királyi tanácsokban súlyos viták folytak a nádor tervei körül, az ő makacs követeléseitől tartva ismételten elhalasztották az országgyűlés kihirdetését. Az 1641. év végén, majd a következő év tavaszán lemondását is beterjesztette a sikertelenül küzködő nádor; az uralkodó visszautasította azt, de ESTERHÁZY álláspontja, az udvar s különösen a katolikus klérus ellenzése miatt, nem tudott győzedelmeskedni. Amidőn aztán az 1642. év végére csakugyan egybehívták az országgyűlést, tetőpontját érte el a nádor és az udvari körök küzdelme. Viharos országgyűléstől tartván s közben a lipcsei gyászos csatavesztés híre is megérkezvén, ismét halasztásra gondolt az udvar; a nádor azonban csak a reformok ígérete ellenében volt hajlandó erre segédkezet nyújtani. Ismételten felterjesztette lemondását; az országgyűlés egyszerű feloszlását azonban nem tudta megakadályozni és tisztét, az uralkodó határozott, sőt fenyegető parancsára tovább is viselnie kellett. Így mult el az utolsó alkalom is a nemzet kibékítésére s csakhamar újabb felkelés, RÁKÓCZY György támadása következett; a nádor, akinek küzdelmei jórészt rejtve maradtak az ország közvéleménye előtt, keményen viselte a vádakat királyhű politikája és állítólagos vallásos engesztelhetlensége miatt, három év múlva bekövetkezett haláláig.

Történetírásunk megbecsülhetlen nyeresége ESTERHÁZY Pál herceg nagyszabású kiadványa. Ha valóra válik elhatározása, hogy a sorozatot ESTERHÁZY Pál hercegnek, Miklós fiának, nádori működésére is kiterjessze, a török uralom csaknem egy évszázadának történetírása táplálkoznék állandóan a gazdag forrásanyagból. Méltó emléket állítana a főúri mecénás nem csupán őseinek, hanem saját magának is, gyönyörűen elgondolt áldozatkész tétével.

N. V.

Dr. Bodnár Remig: *Szent Imre irodalom*, Budapest, 1930.
A jubileumi főbizottság kiadása, 8-ad r., 93 lap.

A SZENT IMRE jubileum áhítatos hangú ünnepi irodalmában nem jelentéktelen helyet kér magának az a publikáció, amely épen a SZENT IMRE-irodalmat van hivatva a nálunk még olyan hézagos szakbibliográfiában feldolgozni és a jövő számára megőrizni. Egy lehetőségig teljes IMRE-bibliográfia anyagát összeszedni és azt a tudományos módszer köve-, telményeinek megfelelően rendszerbe foglalni, nem épen könnyű feladat,

de főleg időt kíván. Érezte ezt az előttünk fekvő mű összeállítója is amidőn előszavában munkájának esetleges hiányait azzal menti, hogy az adatgyűjtésre csupán néhány hónap állott rendelkezésére. Munkájának körét pedig már azzal is erősen szűkíti, hogy célja csupán az volt, összegyűjteni a SZENT IMRE-irodalom különféle ágaiból a legfontosabb műveket és adatokat. A mostani jubileumi év irodalmából csak kivételesen vett fel néhány fontosabb beszédet és cikket.

Bár a témának ez a körülhatárolása tudományos szempontból kifogástalannak nem nevezhető, lássuk hogyan oldotta meg a szerző feladatát a maga szabta korlátok határai között.

Ami az anyaggyűjtés teljességét illeti, itt BODNÁR elég széles körben mozog. Nyilvánvaló, hogy különösen a napilapokban és folyóiratokban (különösen 1907-ben) megjelent cikkek tekintélyes része kimaradt munkájából, de valóban a fontosabb publikációk ott felsorolva találhatók. Nagyobb baj, hogy BODNÁR a kéziratok megjelölésénél, vagy a nyomtatványok leírásánál rendkívül szűkszavú. Sehogysem elegendő az *Intelmek* kéziratáról ilyen leírást adni. «Legrégibb kéziratai: A bécsi udv. könyvtárban levő *Thuróczi-kódexben* (XV. sz.) és az *Ilosvai-kódexben* (XVI. sz.)» Itt teljességgel elengedhetetlen a jelzet, lapszámozás pontos meghatározása és a kódexre vonatkozó bibliográfia. A nyomtatványok címeit is rendkívül szűkszavúan, különösen a régibb irodalomnál indokolatlanul csonkán közli. A Régi Magyar Könyvtár darabjainál elengedhetetlen a SZABÓ Károlyra, SZTRIPSZKYre vagy APPONYI Sándorra való hivatkozás. Nem volt szerencsés dolog, hogy a különben is feleslegesen szétágazó tíz alcsoportban a szerző az egyes műveket nem a legtermészetesebb alfabetikus, hanem a nem mindig világos chronologikus sorrendben vette fel. De még ezt se vitte következetesen véghez, mert a költemények már szerzők szerinti betűrendben vannak felsorolva. Nem szerencsés dolog, hogy a gyűjteményes művek jelzésére nagyon hosszú siglákat használ, holott ezek főszájtsága épen a rövidség és világosság kell, hogy legyen.

De talán ennyi is elég annak megállapítására, hogy BODNÁR Remig munkája sok jóakarattal és szorgalommal készült. Kétségtelen hiányait elsősorban az idő rövidsége okozta, ilyen körülmények közt nem annyira a tudományos, mint a gyakorlati élet (ünnepélyek, egyesületi előadások) igényeit van hivatva kielégíteni, s ennek mai összeállításában meg is felel. A SZENT IMRE jubileumi főbizottság azonban nagy hálaára kötelezné a magyar bibliográfiai tudományt, ha az ünnepségek befejeztével, mintegy

irodalmi emlékül, második kiadásban is közrebocsátaná ezt a munkát, anyagát lehető teljességgel kibővítve s azt a tudományos módszer követelményeinek megfelelően feldolgozva. BODNÁR Remig jelen könyvecskéje mutatja, ezt a feladatot is kitűnően oldaná meg. TÓTH LÁSZLÓ.

Adamescu, Gheorghe: *Contribuțiune la bibliografia românească. Istoria literaturii române. Texte și autori.* (Adalékok az oláh könyvészethez. Az oláh irodalom története. Szövegek és szerzők.) Fasc. I. 1500—1920. București, Cartea românească, 1921. Fasc. II. 1500—1921. u. o. Tipografie Române Unite, 1923. Fasc. III. 1500—1925. u. o. Casa Școalelor, 1928. VIII. 184, 414; IV, 530 l. 8°.

1898-ban az oláh akadémia egy széles alapokra fektetett tudományos bibliográfia kiadását vette tervbe, mely nemcsak az oláhnyelvű, hanem az oláh vonatkozású idegennyelvű irodalom feldolgozását is célozta. Ebből a nagyszabású programból eddig csak a régebbi irodalomra vonatkozó részt sikerült megvalósítani, de ezt sem maradék nélkül. I. BIANU és N. HODOȘ mintaszerű műve, a *Bibliografia românească veche* (1508—1817 vol. I—III, fasc. 1—2. București, 1898—1912), mindmáig adós maradt az 1817—1830. időköz könyvészetével. A «Régi Oláh Könyvtár» határkövet u. i. a fanariota-kor végével körülbelül egybeeső 1830-as év jelzi.

A szűkebb tárgyköröket felölelő bibliográfiákról eltekintve ADAMESCU három kötetnyi adaléka helyettesíti legjobban a még mindig hiányzó újabbkori oláh könyvtermelés tudományos feldolgozását. Mint szoros értelemben vett bibliográfia tökéletlen munka — ezt maga a szerző is belátja — a szerény «adalék» címet azonban már azért is a legteljesebb mértékben érdemli meg, mivel úttörő. Nem szolgálja a használhatóság ügyét az a körülmény, hogy az egyazon íróra vagy tárgykörre vonatkozó adatokat a három kötetből külön-külön kell összekeresgélgni, az is megtörténik, hogy semmit sem talál az ember (v. ö. TAGLIAVINI *Studi Rumeni* IV, 170—71. felsorol néhány esetet). Magyar szempontból kifogásolható, hogy oláh szerzők magyarnyelvű és magyar szerzők oláh irodalmi vonatkozású termékeit nem méltatja kellő figyelemre. (SZABÓ Károly RMK, VERESS Endre *Erdélyi és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok* [1544—1808] Kolozsvár, 1910. AKANTISZ Viktor: *Dr. Todoreszku Gyula és Horváth Aranka régi magyar könyvtára.* Budapest, 1922. stb., említést érdemeltek volna). Nehezebben érthető, hogy miért maradt ki Mario ROQUESnak a szászvárosi 1582-es oláh bibliáról

írt műve (*Palia de Orăștie I. Préface et livre de la Genèse*. Paris, 1925), mely HELTAI eredeti szövegét is közli a cirill-betűs oláh szöveg kritikai kiadásával kapcsolatban. SZTRIPSZKI H. és ALEXICS Gy. oláh zsoltszövegeket tartalmazó kiadványa: *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban*. Budapest, 1911. szintén kikerülte a figyelmét. (ROQUESnak is, v. ö. a PALHARÓL írt ismertetésemet Ung. Jahrb. 1928. VII, 474, aminek részben talán éppen ADAMESCU az oka.)

DR. TREML LAJOS.

Fitz József: *A könyv története*. A Magyar Szemle Kincsestára, 53. sz. Bp. 1930. Magyar Szemle Társaság. N16-r. 79 l.

Az egyre sűrűbben megjelenő, izléses kiállítású kis kék füzetek eddig megjelent számai közül FITZ József könyvtörténete kétségtelenül a legérdekesebb vállalkozások közé tartozik. Azzá teszi anyaga, melyet feldolgozott és a feldolgozás módszere. Szinte emberfeletti vállalkozásnak tetszik a könyv történetét «megírni» megszabott 80 lap terjedelemben, s hozzá még a nagyközönség számára. FITZ József kitűzött programjának megoldásával hasznos munkát végzett. Élvezhető, könnyed stílusban, madártávlatból mutat rá a könyv fejlődéstörténetének egyes állomására. Különösen a könyv kialakulásának különböző korszakával és magával a könyv fogalmával foglalkozik. Végigvezet, egy hasznos baedekerhez hasonlóan, a felfeliratoktól kezdve a babyloni (agyagtábla), az ókori (papyrustekercs), a középkori könyvön (kódex) át a nyomtatott könyvig. Vizsgálja az írás és anyag különbözőségeit s rámutat a merev és simulékony anyagokra, így az előbbinél a fatáblát és agyagot, az utóbbinál a papyrust, a pergament és a papírt emeli ki. A könyvnyomtatás kérdésének tárgyalásánál az eddigi tudományos felfogással ellentétben COSTER elsősége mellett tör lándzsát *Gutenberggel* szemben. Állítását azonban nem tudja elég meggyőző érvekkel, vagy adatokkal alátámasztani. Az «irodalom»-ban csak modern külföldi szakmunkákra hivatkozik (főleg német és angol), s a hazaiak közül a szellemtörténeti aláfestésű munkákra utal. Kár hogy nem említette meg GULYÁS Pál: *A könyvek és könyvtárak hajdan és most* (1924) c. kitűnő kis összefoglaló könyvecskéjét. Úgyis szintén nem értjük azt sem, hogy a forrás-felsorolásból hogyan maradhatott ki folyóiratunk, az egyetlen magyar könyvtudományi szaklap. A régebbi magyar könyvtudományi irodalomból, minden elavultságuk mellett is, fel kellett volna sorolni FERENCZI Zoltán és KUDORA Károly könyveit. Az előre megszabott kis terjedelemből folyó hiányosságai elle-

nére is jelentős mozzanat a magyar könyvészeti irodalom fejlődésének történetében, s mint népszerűsítő tudományos munka hatását még sokáig éreztetni fogja.

DR. KOZOCSA SÁNDOR.

Kertész János: *Gróf Andrássy Gyula műveinek bibliographiája.* Összeállította: — —. Budapest, Attila-nyomda r.-t. 1930. 8 l. 1 mell. 8 r.

Gr. ANDRÁSSY Gyula arcképével díszített eme nyolc lapos bibliográfiából három lapot KERTÉSZ Ö. Istvánnak ANDRÁSSY Gyula grófról írt rövid életrajza, kettőt a címlap, egyet az összeállítónak bevezetésféléje foglal el, úgyhogy a bibliográfiára két lap marad. E két lapon a címjegyzék ANDRÁSSY műveit sorolja fel. Ez nem volna kifogásolható, ha nem hemzsegne nyilvánvaló tollhibán kívül pontatlanságoktól. A jó bibliográfia alapfeltétele, hogy a címet magáról a műről írják le, mert különben könnyen esnek hibák. A szóban forgó bibliográfiát kijavítani annyi volna, mint újra írni. Csak néhány hibájára mutatunk rá. ANDRÁSSY nagy munkája *A magyar állam főnmaradásának* (tollhibából: *fennmaradásának*) és *alkotmányos szabadságának okai* a bibliográfiában mint egy kötetes mű «Bp.: Franklin 1905» szerepel, holott az három kötetes, megjelenvén az I. 1901-ben, a II. 1905-ben s a III. kötet 1911-ben. A munkák lapszámai hol felvannak említve (néha sajtóhibával), hol nincsenek. A címközlésben is sok a hiba, mert oly műveket is sorol fel, melyek nem ANDRÁSSY munkái. Pl. *Széchenyi eszmévilága*. «Bp.: Franklin 1922». E címen a *Kultúra és Tudomány* című kiadványsorozatban 3 kötet jelent meg, ezek I. kötetében a 120—174 lapon olvasható Andrássy tanulmánya: *Széchenyi politikája* s megjelent 1912-ben. A művek sorába folyóiratickek is keveredtek. Két dolog összekeverése a «*Bismarck und Andrássy*. Bp.: Kelet népe 1924». A Kelet népe 1924. évfolyamának 10—11. számában a 4—9 lapon *Bismarck és Gladstone* c. cikk olvasható ANDRÁSSY tollából. Egy a Nyugatban megjelent cikke sem idevaló. *Magyarország címeres könyve* c. munka sincs ANDRÁSSYtól, mert csak bevezetést írt hozzá. Stbi stbi. Szerző e bibliográfiájával, mint mondja, «még nem fejezte be teljesen a megkezdett munkát». Ha jó bibliográfiát akar összeállítani, akkor előről kell kezdenie az egészet. Ami pedig ANDRÁSSY cikkeit s a róla megjelent írásokat illeti, azokat megtalálja GULYÁS Pálnak 1926-ban megjelent: *Magyar életrajzi lexikona* 460—65 és 467—68 hasábjain.

ISOZ KÁLMÁN.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

Institut International de Coopération Intellectuelle, Paris: Guide des Services nationaux de renseignements du Prêt et des Echanges internationaux. (Coordination des Bibliothèques.) Paris, 1930.

Esterházy Pál herceg, Budapest: Esterházy Miklós nádor iratai. I. kormányzattörténeti iratok. Az 1642. évi meghiusult országgyűlés időszaka (1640 december — 1643 március). Szerkesztette HAJNAL István. Budapest, 1930.

Fővárosi Nyilvános Könyvtár, Budapest: Goldmark Károly 1830—1930 május 18. (Aktuális kérdések irodalma 49. szám. Budapest, 1930.)

Fővárosi Pedagógiai Könyvtár, Budapest: A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Évkönyve és új szerzeményeinek válogatott jegyzéke. 1930. Új folyam. 2. szám. Budapest, 1930.

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest: FARKAS Gyula: A magyar romantika. (Fejezet a magyar irodalmi fejlődés történetéből.) Budapest, 1930.

Zakład Narodowy Im. Ossolińskich, Lwów: CHĘTNIK Adam: Z kurpiowskich borów. Lwów, 1930. — DYBOWSKI, Bened.: Pamiętnik. Lwów, 1930.

Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár, Veszprém: Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi könyvtár 1929/30. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. Összeállította: LACZKÓ Dezső, Veszprém, 1930.

Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, Budapest: GÁRDONYI Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai II.) Budapest, 1930.

Kr. Drzavni Arkiv, Zagreb: Vjesnik Kr. Državnog Arkiva u Zagrebu. Uredio: E. LASZOWSKI. God. IV. Zagreb, 1929.

Dr. Kertész János: Gróf Andrássy Gyula műveinek bibliographiája. I. Budapest, 1930.

Urr György: A parlamentarizmus válsága. Košice-Kassa, 1929. — A szlovenszkoí magyar politika tíz esztendeje (1919—1929). Košice-Kassa, 1930.

Dr. Lukcsics Pál: Szent László király ismeretlen legendája. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával. Budapest, 1930.

Dr. Elekes Dezső: A könyvtermelés statisztikája. Két tanulmány. I. A könyvtermelés nemzetközi statisztikája. II. A magyar könyvtermelés statisztikája. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1930. 6—7. számából.) Budapest, 1930.

Erdődi József: A költői nyelv egynémely vonása. Különlenyomat a szegedi Symposionból. Szeged, 1930.

Kristóf György: Bethlen Gábor alakja az egykorú német népköltészetben. Kecskemét (1930).

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1929. évi 46-ik évfolyam. A könyvtárügynek eme legkiválóbb német folyóirata a le'olyt évben is kizárólag a könyvtárost érdeklő kérdésein kívül (tehát szervezet, lajstromozás, képesítés) számos az irodalom és a könyvtörténet körébe vágó jeles dolgot közölt. Könyvszemléje rendkívül tanulságos, bibliográfiája széleskörű. Ez utóbbiak áttekintése azzal a nyomasztó érzéssel jár, hogy elképesztő szegénységünkben a szakirodalommal való közelebbi megismerkedéshez módunk nincs, az idő pedig könyörtelenül elhalad mellettünk s a bennünket érdeklő kérdésekről éppen csak annyit, amennyit tudhatunk meg a recenziókból. A Zentralblatt für Bibliothekswesen cikkei és tanulmányai sorából említsünk meg néhányat, amelyek szélesebb érdeklődésre tarthatnak számot. A Coster és Gutenberg elsőbbségi kérdése még mindig heves viták tárgya. BÖMER Aloys (Freiburg i/B.): *Noch einmal Coster und Gutenberg oder nur Gutenberg* c. dolgozatában Gutenberg «egyedülisége» mellett tör lándzsát, mire ZEDLER Gottfried (Wiesbaden): *Ein letztes Wort zur Coster-Gutenbergfrage*ban hevesen támadja BÖMERT s a további vitáról azzal a kijelentéssel mond le, hogy néhány év múlva megjelenik a korai hollandus nyomásokról szóló hasonmásokkal telt műve, ami a kérdést el fogja dönteni. — WEINBERGER Wilhelm (Brünn): *Erhaltene Handschriften des Königs Matthias Corvinus und des Graner Erzbischofs Johann Vitcz.* Cikkirő késve kapta meg HEVESY Andrásnak a Mátyás király könyvtáráról francia nyelven írt művét, ezért csak most hasonlítja össze HEVESY munkájának a címben foglalt kérdéssel foglalkozó VII-ik fejezetét saját, a bécsi Sitzungsberichte-ben megjelent munkájával s közli pótlásait, kiegészítéseit. — KINDERVATER Jos. Wilhelm (Göttingen): *Wissenschaftliche Bibliothek und Volksbücherei* az e kérdéstről a Niedersächsischer Bibliothekartag-on Braunschweigban tartott előadásának kivonata. Lényegében ez az előadás a kétféle könyvtár tisztviselőinek képesítéséről szól s bizonyos — a segéd tisztviselői képesítés egyöntetűségét célzó javaslatot terjeszt elő. — ESCHER Hermann (Zürich): *Schweizerisches Bibliothekswesen* c. dolgozata szintén egy előadás kivonata, mely a helvéciai könyvtárakkal s történetükkel jó összefoglalásban ismertet meg. — FELDkamp Heinrich (Berlin) a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft néven ismert kitűnő, a német tudományos életet általában s ezen belül a könyvtárügyet istápoló szervezet munkásságáról emlékezik meg meleg sorokban. *Notgemeinschaft und Bibliotheken* című cikke a Notgemeinschaft 1926—1928. évi munkásságáról kiadott jelentéseinek alapszik s kiterjed a könyvtárügy fejlesztésére, a lajstromok kiadására vonatkozó intézkedésekre, a könyvtárakra fordított összegek ismertetésére. De megállapítja, hogy a Notgemeinschaft a könyvtárak helyzetét

is jól ismeri, mert jelentésében benn vannak a «Feststellungen über die Nöte der Bibliotheken, über ihre völlig unzureichende Etats, über ihre ganz ungenügende Ergänzung mit neuer, für die Forschung unentbehrlicher Literatur und über die gewaltigen Lücken in den Beständen aus früherer Zeit...» — STUHL-MANN Friedrich (Berlin): *Das Schicksal der deutschen Militärbibliotheken nach dem Kriege 1914—1918* címen tájékoztat a katonai szakkönyvtárak hová-kerüléséről. Igen érdekesek és tanulságosak a königsbergi német könyvtárosi kongresszuson tartott előadások, melyek közül eredetisége folytán különös figyelmünkre méltó EPPELSHEIMER Hans Wilhelm-é (Darmstadt): *Der neue Suchkatalog der Mainzer Stadtbibliotheken* és GREGOR Joseph-é (Wien) a színházi gyűjtemények lajstromozásáról: *Katalogisierung von theatralischen Beständen* címen.

I. K.

Zeitschrift für Bücherfreunde. Új folyam. 21-ik évfolyam. (1929.) 1—6. szám. A könyvgyűjtés nem lévén kizárólag szépen nyomtatott munkák vagy ritka könyvek halmazási művelete (noha ily gyűjtő is van), a könyvbarát egy-üttal irodalom- és tudománybarát is. Ezért találkozunk a bibliofiliával foglal-kozó szakfolyóiratokban gyakran irodalomtörténeti vagy (ritkábban) tudomány-történeti cikkekkel. Különös figyelmünkre méltó H. STUBENRAUCH (Mannheim) cikke, a *Dramatisierte Bibliophilie*, amelyben a nagy könyvgyűjtő és tudós jézus-társasági atya, Francois Joseph Terrasse DESBI LLONS töredékben fennmaradt s a bibliofiliát tárgyaló vigjátékának meglevő két jelenetét közli. E töredékből is látni, hogy a tervezett szatíra alól is kitetszik az a szeretet amellyel a könyv rajongója iránt viseltetik. — Paul HAGEN (Lübeck) a *Der Ursprung der Redens-art «Verbessert durch Johann Balhorn»* címen védelmére kel e tizenhatodik századi nyomtatónak s bebizonyítja, hogy nem az ő önkényeskedéseinek, hanem Lübeck város jogszabályai, revisorainak köszönheti az igazságtalanul reá, a nyomtatóra háramlott rossz hírnevet. — Robert STEINBERG (Bielefeld) egy XVI. századi kölni könyvnyomtató, H. FABRI létezését mutatja ki egy, a Három királyok történetét tárgyaló 8 leveles nyomtatványból s a bibliofilekhez fordul azzal a kérdéssel: ki tudna többet erről a nyomtatványról? — Ernst SCHULTE-STRATHAUS (Solln) *Das französische Buch im 18. Jahrhundert und in der Empirezeit* címen ismerteti és értékeli a Weimarer Gesellschaft der Bibliophilen 1929. évi tag-sági illetményét, Hans FÜRSTENBERG hasonló című kitűnő munkáját. E nagy ismeretekkel és tárgyszeretettel írt pompás munkáról egyébként úgy a francia, mint az olasz szaklapok a legelismerőbb ismertetéseket hozták. — Túlnyomóan irodalomtörténeti érdekű LANCKOROŃSKA grófnő: *Stammbücher um Lessing c.* dolgozata melyet a Frankfurt a/M-i LIND-Sammlungban levő emlékkönyvek egyes leveleiből állított össze s amely Lessing baráti körére vet érdekes fényt. E cikk-hez némi, helyesbítő és kiegészítő adalékkal járul August SCHNIZLEIN (Rothen-burg o. d. T.). — Heinz JANSEN (Münster): *Der handschriftliche Nachlass des west-fälischen Dichters und Gelehrten Sprickmann* című cikkében ismerteti a mün-steri Egyetemi Könyvtár legújabb kézirati, ill. levelestári gazdagodását, amely gazdag tárháza úgy SPRICKMANN (1749—1833) irodalmi munkásságának, mint kora és környezete irodalom- és művelődéstörténetének. — Heinrich F. S. BACHMAIR (München) a könyvillusztrálásról szól. Az ő nézőpontjából minden

a mű történéseit ábrázoló rajz elvetendő, mert az a legjobb esetben is az író és az olvasó közé toladok valami. Még a legnagyobb művészeket sem veszi ki. Felfogása szerint a könyvillusztálás nem tartalmi ábrázolás, hanem az íróval való művészi, lelki együttátélés, viszont «a közösség azonban kizárja ugyanannak ismétlését». Ítélete szerint Aubrey BEARDSLEY illusztrációi mesterművek. Napjaink illusztrátorai közül névszerint csak Thomas Theodor HEINE-t említi. — Folyóiratunk különféle rovatai bő tájékoztatást nyújtanak a könyvbarátot érdeklő mindennemű könyvtári, könyvkiadói mozgalomról, eseményről. Számon tartja a könyv- és kéziratárveréseket s azok eredményeit. A külföldi könyvbarátok dolgai felől angliai, franciaországi és skandináviai levelezők adnak hírt. Hogy bő a bibliográfiai rovatuk, az önként értetődik.

I. K.

Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik. 66. évf. 1929. «Typographisches Gestalten» címszó alatt az első füzet művészi színvonalat követel a tipográfusmunka számára. Speciális cikkek tárgyalják a reklámtipográfia, a betűöntés, a fotográfikus illusztráció művészi alakításának a problémáit. — WITKOVSKY *Das Buch im Spiegel der Geistesgeschichte* címen értékes dolgozatban a könyv külső formáját (írásstípus, felhasznált anyag, kötés) a korszerű szellemi áramlatok termékeként vizsgálja. — A harmadik füzetben érdekes cikk *Schrift als Ornament* számol be a «Deutsches Buchmuseum» 1929 márciusi kiállításának gazdag anyagáról: az ősnymtatványok utól nem ért szépségében, a reformációkorabeli polémikus iratok erőteljes típusaiban épűgy, mint a LOUIS XIV. korszak nyomtatványainak pompázó vaskosságában, a romantika finomkodó Almanachjaiban megtalálja az egykorú szellemi áramlatok szemléletes kifejezését. — *Der Farbenholzschnitt im Wandel der Zeiten* címen A. REICHEL végigkíséri e technika művészi fejlődését a renaissance idejétől napjainkig. Techniko-stiláris tekintetben különösen a japáni fametszet-technikának a múlt század hatvanas éveitől kezdve mindinkább erősödő hatása (párisi világkiállítás, 1867) lép előtérbe; R. kimutatja, hogy történetileg az impresszionizmus nem keveset köszön Japán művészetének. — F. HENDRIOK C. O. CZESCHKA hamburgi iparművész grafikus munkásságát méltatja annak 50 éves jubileuma alkalmából. — E. HÖLSCHER *Photokombination* c. tanulmányában azt vitatja, hogy a photomontage név alatt közismert technika első eredményes kísérletei már a századforduló idejéig követhetők vissza a folyóiratokban; persze nem annyira reklámtechnikai célok, mint inkább a karikatúra szolgálatában. — W. SCHINGNITZ *Bücherschicksale und das Buch als Schicksal* címen érdekes történeti adatokat közöl arra vonatkozóan, mikor vált vezető egyéniségek életében valamely könyv sorsdöntő, elhatározó erejű tényezővé (FICHTE, NIETZSCHE). — *Die Kunst im Buche und das Buch in der Kunst* R. DIEHL tollából, nagy vonásokban vázolja a művészi könyvillusztáció történetét az antik időtől a jelenkorig; egyszersmind értesít arról, milyen helyet foglal el, milyen megbecsülésben volt része a könyvnek egy és más kor kultúrájában. — A 11—12. kettős füzet a svájci grafika állásáról ad beszámolót. A svájci német grafika technikai készültségét bemutató cikkek mellett R. BERNOULLI ismertetése *Die schweizerische staatliche Graphik-Sammlung* (a zürichi technikai főiskola épületében) számíthat érdeklődésre a nevezett gyűjtemény

rövid történetével és gyűjtési irányelveinek vázlatával (alapított 1867-ben). — A «Deutsche Bücherkünstler und Gebrauchsgraphiker der Gegenwart» rovat tartalmaz tanulmányokat közöl a modern német grafika markáns alakjairól. H. NACHOD Fritz RICHTER salzburgi grafikus-illusztrátor egésszesen humorú, talpraesetten naív művészetét mutatja be. E. HÖLSCHER tollából a tehetséges reklámtervező Karl MICHEL szélsőségek közt hanyódó fejlődésmenete tárul elénk. K. BLANCK Karl RÖSSING esseni fametsző-illusztrátor érdes, energikus művészetéről ír: RÖSSING gyökeres, népies monumentalitásra törő művészete orosz autorok (GOGOL, DOSZTOJEVSKIJ) illusztrálásában éri el fejlődése csúcspontját. — A tízenkét füzetre terjedő évfolyamban a felsorolt művelődéstörténeti érdekű tanulmányok mellett számos cikk tárgyal aktuális tipográfiai, betűöntési, reprodukciótechnikai, festékhasználati etc. problémákat: a 6. és 8. füzet kizárólag ilyes kérdésekkel foglalkozik.

DR. BARTHA DÉNES.

Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire. 1929 november—decemberi és a folyó év január—szeptemberi számai. A francia könyvbarátok érdeklődésének előterébe az első-, az igazi első-, az eredeti-kiadások feletti viták és felvilágosítások állanak. Már régóta folynak az érdekesebbnél érdekesebb cikkek egy-egy nevezetes mű «princeps»-je körül. Úgy e kérdések, mint egyes írók művei bibliográfiájának pontosságát kiegészítő közlemények, valamint irodalomtörténeti érdekességű bibliográfiai ritkaságok, felfedezések leírása kizárólag a francia bibliofil érdekelvén, ismertetésüket elhagvhatjuk. Figyelmünkre méltó azonban HESSE Raymond cikksorozata, amelyben a francia bibliofil-társaságok felsorolását és ismertetését folytatja. A Bulletin előző számaiban hét cikkben sorolta fel a háború kitöréséig alakult bibliofil társaságokat és ismertette munkásságukat. VIII—XIX-ig számozott cikkeiben HESSE sorba beszámozol a háború vége óta alakított bibliofil-társaságokról, céljaikról, tárgyaikról, kiadványaikról. Jellemző, hogy már két női bibliofil társaság is alakult. Ezek közül az első a «Les Cent-une» nevet vette fel azért, hogy már címében jelezze, hogy tagjaik nők (levén a francia számjegyek közül az egy = *un*, az egyetlen, melynek nőnemű formája is van = *une*, tehát a «számjegyek» nők.) A bibliofilek úgy segítettek magukon, hogy feleségeiket igyekeztek felvételni a tagok sorába. A második női bibliofil-társaságnak ez a címe: «Cent femmes amies des livres». Céljuk női írásokat, nők illusztrációival kiadni. Ezt szabályzatukba azonban nem vették fel, mert szabad kezét kívántak biztosítani maguknak, hogy esetleg férfiművét is kiadhassák. A párisi társaságok után a vidékiekre került a sor s a Normandia-i könyvbarátok a 19-ik ismertetett társaság a «La Nouvelle Société Normande du Livre Illustré» 1929-ben alakulván meg, valószínűleg még néhány könyvbarát egyesülettel a következő számokban még meg fogunk ismerkedni. A tagok 600—1000 frankot, néhol többet is fizetnek egy évre, amely összegért egy szép könyvet kapnak. Gazdag az az ország, amely a gyűjtés és a műérzék egyik ágában ily nagy érdeklődést és eredményt tud felmutatni. DORMOY Marie: Jaques DOUCET-ről ír meleg megemlékezést. Meg is érdemelte, mert vagyonszerző mesterségén kívül (nagy szabó) a gyűjtéshez és az igazi maecenasi működéshez is jól értett. Tíz éven át a XVIII. század termékeit — kizárólag csak a legelsőrangúakat — gyűjtötte képen, bútorban

könyvben, miegymásban. Amikor ezzel betelt 1912-ben nemcsak Páris, hanem az összes nagy műgyűjtők óriási érdeklődése közben elérverezte az egészet. Erre azután korának tárgyai felé fordult figyelme s újból elkezdte a gyűjtést. Érdeklődési köre megint oly széleskörű volt, mint amikor a XVIII. század érdekelte. Sőt még egy újabb célkitűzéssel is megtoldotta azt: művészeti könyvtárt kívánt létesíteni, mert Párisnak ilyfajtajú gyűjteménye még nem volt. Hamarosan összegyűjtött egy több mint 100.000 kötetből és 200.000 fényképből álló szakkönyvtárat, amelyet metszetekkel, kéziratokkal s mindenféle segéd-eszközzel egészített ki. Ezt a Rue-Spontini-beli házában állította fel s a szakembereknek rendelkezésére bocsátotta, mi több, a dolgozóasztalokon elvértve cédulákat helyezett el, melyeken a használókat arra kérte, hogy oly könyvek pontos címét, amelyekre szükségük volna, jegyezzék fel, hogy beszerezhesse azokat. Ezt a «Bibliothèque d'Art et d'Archéologie»-t 1918 január 1-én az Egyetemnek ajándékozta. De gyűjtő munkásságát itt sem fejezte be, mert folytatta a mának — hogy ne mondjuk lehetőleg a holnapnak is — felgyűjtését. E tevékenysége és áldozatkészsége nemcsak a legújabb irodalomra vonatkozott, hanem a távoli keletre is. Legérdekesebb volt az a módja, amellyel «leveleket» gyűjtött. T. i. az általa pártfogolt írók, művészek, tudósok hálájukat egy levéllel rótták le, melyben valamely témáról alkotott nézetüket írták meg. Ne felejtjük, hogy a levélírók a legszélsőbb jobboldaltól, a legszélsőbb balig minden irányt képviseltek. Ezt a pompás gyűjteményét, melyet nevének kezdőbetűivel A. J. D.-könyvtárnak hívott, az előző ajándék toldaléka gyanánt közvetlenül halála előtt szintén az Egyetemnek ajándékozta. — Ugyancsak DORMOY Marie ismerteti a Bulletin áprilisi és májusi számában a DOUCET ajándékozta művészeti könyvtárat. Ennek méltó elhelyezésére ROTSCCHILD Salamon báróné egyik párisi palotáját ajándékozta az államnak, amelyben azután a könyvtárat, eredeti felosztása s csoportosítása szerint felállították. A könyvtárhoz csatlakozik a 40.000 darabból álló árverési-eladási katalógus gyűjtemény. A metszetek sora, a könyvnyomtatás fejlődését bemutató nyomtatványok sorához a kéziratok csoportja tartozik, amelynek gazdagsága még kiaknázatlan. Hogy DOUCET nemcsak gyűjtő ember volt, hanem ezen felül céltudatosan dolgozott is, mutatja a kéziratgyűjteményben lévő tömérdek másolat, amit a levéltárakban lévő óriási iratanyagból készítettet, hogy a kutatóknak a művészekre és művekre vonatkozó anyagot ne kelljen egyenként a levéltárak tömkelegéből kikutatniok. Ugyancsak DOUCET áldozatkészségéből készült el a Mercure 1672—1832. terjedő évfolyamainak művészi cikkeiről egybeállított lajstrom vagy a francia és külföldi művészi cikkeiről egybeállított lajstrom, vagy a francia és külföldi művészi folyóiratok repertoriuma. DOUCET élete eredményes és példaadó volt; igaz, hogy lelkes tárgyszeretete megfelelő anyagi erővel járt szorosan karöltve! — Bennünket tárgyánál fogva a HUREPOIX álnéven s «Un Beau métier qu'on n'apprend plus» címen a könyvtáros képzés kérdésével foglalkozó cikksorozat közelebb érdekel. Sajnos írója nem minden hónapban közöl egy-egy folytatást s így idén csupán három folytatás jelent meg, úgy hogy a kérdés összefoglalását nekünk is későbbre kell hagynunk. Egyelőre csak annyit említünk meg, hogy a francia közkönyvtárakban alkalmazandó könyvtárosok felvétele ma semmilyen speciális

könyvtártani képesítéshez nincs kötve. HUREPOIX még be sem fejezte bevezető fejtegetéseit, amikor egy névtelen hosszú levélben azt fejtí ki valaki, hogy a levéltárnokképző intézet az École des Chartes, az első évben 30 órán át könyvtártant tanítván: régi előjogát, hogy a könyvtárnokok $\frac{1}{3}$ része az okleveles paleografus-levéltárnokok közül neveztetik ki, — állítsák vissza. E közjáték megakasztotta HUREPOIX-t előadásában, mert el kellett mondanía, hogy mit is tanult ő az École des Chartesban könyvtártanból. Itt a fejtegetés abba maradt s majd ha a cikksorozat végére értünk, fogjuk összefoglalhatni javaslatait s a hazai viszonyok szempontjából mérlegelni. A Bulletin idei évfolyama, mely nemcsak francia, de általános érdekű cikkekben bővelkedik a f. év augusztus—szeptemberi számában közli ESCOFFIER Maurice L'édition originale, théorie et définitions címen a franciaországi könyvtárak ezidei kongresszusán (aug. 3.) Lyonban tartott felolvasását közli, a jeles szerkesztőnek F. VANDÉREM-nek azzal a lapalji jegyzetével, hogy noha nem ért vele mindenben egyet, kiadja, mert a Bulletin elvből közöl minden szakvéleményt. ESCOFFIER előadásának lényegét, annak befejezésekepen a következő pontokban foglalja össze: hívjuk egyöntetűen 1. azokat a műveket, melyek a szerző halála után jelentek meg: editio princeps-nek, 2. azokat, amelyek a szerző akaratából, tudtával, közreműködésével, annak életében jelennek meg: eredeti kiadásoknak = édition originale-nak, végül 3. azokat amelyek a szerző tudta, akarata s beleegyezése nélkül látnak nyomdafestéket: édition originelle-nek. Léven ez párbetűs szóváltozás pejorativ értelemben, magyar megfelelője nincs. Ez utóbbi kitétel, mint általában az egész beosztást a francia bibliofilek aligha fogják elfogadni, mert éppen a francia nyelvű irodalomban hemzsegek azok a jeles munkák, amelyek folyóiratokban folytatásokban jelenvén meg, ezeket Belgiumban, Hollandiában párhuzamosan könyvformában utána szedték, s korább dobták a könyvpiacra, mint ahogy a franciaországi nyomású, gyakran a szerző kisebb-nagyobb szövegmodosításait feltüntető kiadások — az *igazi eredeti* kiadások megjelentek.

I. K.

Revue des Études Hongroises. 1929. 1—3. (január—szeptember.) A kitűnően szerkesztett folyóirat 1928 óta — igen helyesen — megrövidítette címét, elhagyván annak második részét «et finno-ougriennes». A Revue mostani hármas számában a történelmi vonatkozású tanulmányok többségben vannak. Kovács Alajos: a háború előtti Magyarország nem magyar ajkú lakosságának helyzetét ismerteti, HAJNAL István: Esterházy Pál hercegnek 1814-iki franciaországi tartózkodása alatt írt naplóját közli, VALLERY-RADOT János az Árpádház korabeli egyházi építművészetről írt tanulmányt, BÜNER Sándor: Jean de la Chapelle-ről Magyarország XVIII. századi francia barátjáról értekezik. Bibliografiai vonatkozásokat találunk PATÁRY Lászlónak immáron negyedik folytatásában előtűnk fekvő tanulmányában, mely a magyar protestantizmusban észlelhető francia befolyást, nevezetesen OSZTERVALD J. F. írásait ismerteti. Igen hasznos szolgálatokat tesz ARDAY Pálnak cikke, melyben a Tudományos Akadémiának s a Történelmi Társulatnak kiadásában megjelent történelmi munkákat ismerteti. Gazdag adattár és mélyenszántó könyvismertetések után megkapjuk az 1928. évi magyar vonatkozású francia kiadványoknak bibliográfiáját.

I. K.

La Bibliofilia. Az 1929 november—decemberi 11—12. számok és 1930 január—augusztusi 1—8. számok az eme folyóiratnál megszokott bő, változatos és érdekes tartalommal jelentek meg. A dolog természetéből folyik, hogy olasz-érdekű kérdésekkel foglalkozván, ezek között kisebb számban vannak oly közlemények, melyek általános érdeklődésre tarthatnak számot, ilyenek: Paolo CAMERINI-nek a padovai akadémia Atti e Memorie-je 1927-es folyamából átvett cikke, az *Il testamento di Tomaso Ginti*, a neves könyvnyomdász végrendeletének közlésével s több családtörténeti adalék feltárásával. Giuseppe CASTELLANI: *Lorenzo Abstemio e la Tipografia Soncino a Fano* címen négy folytatásban (1929. 11. és 12. sz., 1930. 3. és 4—5. sz.) úgy e nemes humanista élet-történetét mint nyomtatásban megjelent műveit, nem kevésbé a kéziratban fennmaradottakat ismerteti. Giuseppe BOFFITO egy XVI-ik századi s tudományos műszereket leíró kódexet ismertet (*Strumenti di scienza della Guarderoba Medicea*). Roberto RIDOLFI folytatja a *L'Archivio della famiglia Guicciardini* leírását (1—2. és 7—8. sz.), melyet még 1928-ban kezdett meg, s mely még nem jutott befejezéshez. Nevezetes, hogy — mint erről a 7—8. sz. hírei között értesülünk — gróf GUICCIARDINI Paolo, palotájában egy dolgozósóbát rendezett be, melyben a kutatók e nagyarányú családi levéltárban búvárkodhatnak. 1930 május 22-ikén nyitották meg ünnepélyesen válogatott előkelő közönség jelenlétében. — Albano SORBELLI meleg és részletes megemlékezését az év elején elhunyt Carlo FRATI a bolognai egyetemi könyvtár igazgatójáról, kiegészíti Enea GUALANDI e jeles tudós és bibliografus irodalmi munkássága jegyzékének közlésével (12 és 1/4 oldalon). Ami e szaklapot különösen értékesé teszi, az a bibliografiai vonatkozású könyvszemle és a rendkívül gazdag hírrovat. I. K.

Magyar Grafika 1929. X. évf. 11—12. sz. és 1930. XI. évf. 1—6. szám. A vaskos kettős füzetben megjelenő nyomdai szakfolyóirat mult évi befejező száma még egy visszapiantást vett az elmúlt ro évre s jogos önértettel mutat rá az oly válságos időben megindított lap fejlődésére s arra a nagy erőfeszítésre, mellyel a lap a haladásának útjában állott nehézségeket leküzdötte. WANKÓ Vilmos: A Wörner-féle hirdetéspályázat eredményéről számol be részletesen. A kitűnő magyar nyomdai gépeket készítő hazai gépgyár egyik géptípusára hirdetéspályázatot írt ki, megadván a géprajzának ducát s egy rövid szöveget azzal, hogy a hirdetés tipografiaiilag oldandó meg. Nyolcvanhét jeligén 116 pályamunka adatott be. Örvendetes hogy annyi jó munka volt közöttük, hogy a cég indíttatva érezte magát arra hogy a pályadíjak számát tízre emelje. A tisztán nyomdatechnikai kérdésekről tárgyaló cikkeken kívül, mint pl. H. S. folytatólagos dolgozatai a *A Linotype-zavarok okai és azok elhárításá-ról*, HERZOG S.: *A kisbetűs tipográfia terjedéséről*, Löwy László: *A magas offset- és mélynyomásról az újságnyomtatásban* stb., legnagyobbbrészt a plakáttal foglalkozik. A XI. évf. 1—2. száma szakkérdéseken kívül újévi kártyák során túl sok művészi reprodukciót hoz a metszés régi és új mestereitől. Kiemelendő tárgyánál fogva RUBINYI Mózes: *Kner Izidor 70 éves* című cikke e kitűnő könyvnyomdászunkról, amelyben meleg szívvvel ír e sokoldalú férfiúról és értékes munkásságáról. A 3—4. sz. főleg a könyv- és reklámművészek kiállításával s ennek kapcsán a tárgyhoz fűződő szakkérdésekkel foglalkozik bő és szép illusz-

trációk kíséretében. Nem feledkezik meg arról sem hogy KOHL Ferencet, a Stephaneum-nyomda igazgatóját, ki 58 nyomdászati munkában eltöltött év után nem kerülhette el az ünnepeltetést, jubileuma alkalmából melegen üdvözlje. Szerkesztőtávozást jelent be az 5—6. kettősszám, amikor BIRÓ Miklóstól, kit másfelé szólított hivatása, a lap vezetésétől megválva, a régi főmunkatársak együtt megmaradva helyükön tovább szerkesztik a lapot. BIRÓ érdemeit ROSNER Károly méltatja. Gazdagon illusztrált cikkek ismertetik (42 kép és 5 melléklet) ROSNER Károly és GERGELY Jenő tollából DIVÉKY Józsefnek, a könyvrajzoló-művész, illusztrátor, plakáttervező, munkásságát. Önálló cikk formájában találkozzunk könyvismertetésekkel, így KERTÉSZ József emlékezetéről írt könyvről: *Egy kiváló magyar könyvnyomtatóról* címen. GULYÁS Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. sz.-ban* és HOFFMANN Edith *Régi magyar bibliofilek* c. kitűnő munkái méltó ismertetést nyertek.

I. K.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Gróf Apponyi Sándorné halála. Gróf APPONYI Sándorné gróf ESTERHÁZY Alexandra 1930 október 15-én reggel 1/2 10 órakor Lengyelen hunyt el váratlanul szívgyöngeség következtében. A megboldogult gróf ESTERHÁZY Ernő felsőszeli-i nagybirtokos, főrendiházi tag (1826 jan. 18—1904 dec. 31) és TENGOBORSKA Euphemia (1826 máj. 14—1898 jan. 24) leánya 1856 január 18-án született Pozsonyban. 1878 április 18-án Pozsonyban férjhez ment gróf APPONYI Sándor lengyeli nagybirtokoshoz. Férjének 1925 április 18-án bekövetkezett halála óta visszavonultan élt lengyeli kastélyában, életét teljesen férje hatalmas alapítványai továbbfejlesztésének és befejezésének szentelve.

Gróf APPONYI Sándornét október 17-én délután 2 órakor kísérték utolsó útjára a lengyeli templom mellett lévő családi sírboltba. Temetésén a m. kir. kormány SZILY Kálmán vallás- és közoktatásügyi államtitkár képviselte. A Magyar Nemzeti Múzeum részéről HÓMAN Bálint főigazgató vezetése alatt VARJÚ Elemér, BÁTKY Zsigmond, ISOZ Kálmán, JAKUBOVICH Emil, RÉDEY Tivadar, PAULOVICS István, SCHILLER Rezső, TÓTH László vettek részt. Az Országos Magyar Gyűjteménygyezetemet VÉGH Gyula, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója képviselte. Tolna vármegye képviselőjében JANKÓ Ágoston főispán, SZÉVALD Oszkár alispán, LEOPOLD Kornél, REICH Oszkár, dr. NEMES József, dr. EIBACH Kornél és dr. KURTZ István jelentek meg. A család tagjai közül gróf APPONYI Antal, gróf APPONYI Antal Lajos, gróf APPONYI Károly és felesége, gróf APPONYI Rezső, herceg LIECHTENSTEIN Alfréd és felesége, gróf HOYOS Marietta, gróf HOYOS-WENCKHEIM Fülöp és felesége, gróf HOYOS Béla voltak jelen. A megboldogult tisztelői és ismerősei közül GRATZ Gusztáv b. t. t., herceg SULYKOVSKY Viktor, özv. gróf TELEKI Sándorné (SZIKRA), gróf SZÉCHÉNYI Domonkos, özv. BEZERÉDJ Pálné, BEZERÉDJ István, báró JESZENSZKY József, PERCZEL Béla felsőházi tag és felesége, SZÉVALD Oszkárné, DÖRY Jenő, DÖRY Ilona, DÖRY László, SZTANKOVÁNSZKY Tibor, SZTANKOVÁNSZKY Pál és felesége, valamint lovag MEISSL ezredes vettek részt a temetésen.

A kastély házikápolnájában történt beszentelés után, amelyet LERCH István lengyeli esperes-plébános végzett a kegyúri papság segédletével, a községi tűzoltótestület tagjai vitték a koporsót a sírboltig az iskolák tanulóinak és a levante-egyesületek tagjainak sorfala közt az egész környék lakosságának részvéte mellett.

A sírboltnál SZILY Kálmán államtitkár a m. kir. kormány nevében a következő gyászbeszédet mondotta:

«Tisztelt gyászoló gyülekezet!

Az államok törvényhozásai ritka esetben alkotnak törvényt egyes személyekkel való vonatkozásban és ha ez megtörténik, akkor ez rendszerint vagy

az uralkodó trónfoglalásával kapcsolatos közjogi aktus, vagy egy diadalmas, országmentő hadvezér vagy egy történelmi érdemeket szerzett államférfi sorsdöntő működésének megdicsőítése, de a legnagyobb ritkaság, hogy az a személy, akinek megítélésére a törvény hozatott, nem uralkodó, nem hadvezér, nem államférfi. A magyar törvénytárban újabban van egy ilyen nagyon ritka törvény, az 1925. évi I. t.-c., amely gr. APPONYI Sándor magyar könyvtáráról szól és amely a nemzet háláját fejezi ki gr. APPONYI Sándornak, amiért egy hosszú életen keresztül odaadó lelkesedéssel, páratlan céltudatossággal, tudós hozzáértéssel és nagy anyagi áldozattal összegyűjtött és magyar vonatkozásban felbecsülhetetlen értékű könyvtárát a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Ez a törvéycikk kihirdetett 1925. április hó 7-én és pár nappal utóbb meghalt ugyane hó 18-án gr. APPONYI Sándor, a magyar kultúrhistóriának törvényglóriázta hőse, de nem halt meg vele együtt az a szellem, mely őt egész életén keresztül áthatotta, mert ez tovább élt és tovább hatott kongeniális hitvestársában, aki közel fél évszázadon át férje nemes munkájának megkoronázója lett, mikor vagyonát megdicsőült férje emlékének áldozva a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta. Amíg van Magyar Nemzeti Múzeum, amíg van nemzeti magyar állam, a Bibliotheca Hungarica Apponyiana és a gróf APPONYI Sándor-alapítvány minden szobornál maradandóbban fogja megőrizni gr. APPONYI Sándor és neje ESTERHÁZY Alexandra grófnő áldásos életének emlékét és minden propagandánál hatásosabban fogja ez az emlék a nemesebb lelkű embereknek megmutatni, hogy miképpen kell szépen élni, jót cselekedni, szellemi javakat gyűjteni és a javakat a nemzet oltárára áldozatul lerakni.

Most itt állunk gr. APPONYI Sándor özvegyének ravatala körül. A testi elmúlás könyörtelen törvénye erőt vett rajta is, kinek nem csupán elröppenő lelke halhatatlan, de halhatatlan a magyar földön maradó emléke is. A magyar föld ma a kálváriajárás földje. A magyar nemzet korunkban a kínok és szenvedések stációin vergődik keresztül, annyi oka volt és van a sírásra, hogy könnyei szinte már elapadtak és szinte már nem is tud sírni. De gr. APPONYI Sándorné ravatalánál a kimerülés fásultsága fölenged és a nemzet őszinte könnycseppeket hullat.

A magyar királyi kormány nevében hálás kegyelettel mondok végbúcsút gr. APPONYI Sándorné magasztos lényének.»

Utána HÓMAN Bálint főigazgató a Magyar Nemzeti Múzeum nevében vett búcsút a nagy halottól. Beszédét a Magyar Könyvszemle jelen füzetének élén találja az olvasó.

A M. N. Múzeum külön gyászjelentést adott ki nagy jóltevőjének elhunytáról.

APPONYI Sándorné lelkiüdvéért november 13-án ünnepi gyászmisét mondott az Egyetemi-templomban WOLKENBERG Alajos egyetemi tanár, apostoli protonotárius. A család tagjain kívül a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter képviseletében vitéz HAÁSZ Aladár ministeri tanácsos jelent meg, továbbá HÓMAN Bálint főigazgató vezetése alatt a Magyar Nemzeti Múzeum egész tisztviselői kara. Jelen voltak továbbá Dr. STEINECKER István közalapítványi k. ügyigazgató, MARCZALI Henrik ny. egyetemi tanár, Dr. FARBAKY Zoltán köz-

alapítványi tanácsos és sokan az elhunyt tisztelői közül. A mise alatt a Központi Papnevelőintézet énekkara Dr. KOUDELA Géza egyházzenei igazgató vezetésével a KOUDELA ünnepi Requiemjét (Missa Solemnis de Requie) és LISZT Ferenc Liberáját adta elő.

Id. Szinnyei József emlékezete. A Magyar Nemzeti Múzeum egykori osztályigazgatójának és Hírlaposztálya megszervezőjének, id. SZINNYEI Józsefnek századik születésnapján, ez év márc. 18-án kegyeletes emlékünneppel folyt le az elhunyt sírjánál. Az ünnepen HÓMAN Bálint főigazgató és a könyvtár jelenlegi és volt tisztviselőin kívül megjelentek a nagy magyar bibliográfus leszármazói: dr. SZINNYEI József ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka feleségével és leányával, dr. SZINNYEI Ferenc egyetemi tanár feleségével, dr. SZINNYEI József egészségügyi főtanácsos, közkörházi főorvos leányával, valamint a PAPP-család tagjai. A Nemzeti Múzeum babékoszorúját dr. RÉDEY Tivadar, a Hírlaposztály igazgatója helyezte el a síron a következő emlékeszéd kíséretében:

«A mulandóság birodalmában, ebben a temetőkertben, hol valahányszor megfordulunk, talán mindnyájunk lelkébe beleköltözik valami a Shakespeare Prosperójának melancholiájából, kinek „minden második gondolata a sír” volt”: ma, ezen a márciusi délelőttön valahogy nem a földi enyészet gondolata foglalkoztat, inkább a nevére érdemes, hatásában áldásos életnek képe. Nem is halálnak, hanem születésnek emlékezete hozott ma ide minket, századik születésnapja SZINNYEI Józsefnek, a M. N. Múzeum osztályigazgatójának, ki már életében szinte legendás alakjává lett a magyar könyvtári munkának és könyvészeti tudománynak.

Ezen a száz esztendeje elindult életem gondolkozva tekintetünk innen, e nekropoliszból önkéntelenül ama bibliopolisz felé fordul, melynek a megboldogultnál alázatosabb, hívebb, odaadóbb szolgálja s egyben szuverénebb ura magyar földön mindmáig nem termett.

Ebből a gigantikus munkabírásnak és szinte szerzetesi önzetlenségnek kettős fényében ragyogó pályafutásból a mi intézetünk annaleseit egy negyedszázad díszíti s nagy büszkeségünk, hogy SZINNYEI életében éppen ez a Gondviselés különös kegyelméből páratlan termékenységgű pályavég lett az eredmények és alkotások virágkorává.

Két nagy alkotását csak éppen nevének kell neveznem s azután ismertetésükre, értékelésükre — itt, a mi körünkben — tovább akár csak egy ígét is vesztegetni bizonyára felesleges volna.

Az egyik: a *Magyar Írók* tizennégy kötete, ez a harmincezer címszavas jexikális épületcsoda, mely a magyar irodalomtudománynak azóta valóságos bibliájává, a kutatómunkának mindennapi kenyerévé vált, méltóvá arra, hogy megalkotójának a legnagyobb magyar bibliográfus nevét biztosítsa.

Másik nagy alkotása nem könyv, hanem intézmény: Múzeumunk Hírlaposztálya. Ennek jelentőségét már fiatal fővel felismerte, évtizedek hírlaptörténeti és hírlapkönyvészeti munkássága közben megvalósításáért fáradhatatlanul agitált, míg végre negyven évvel ezelőtt a mi falaink közt megadatott a főváros s a vidék idevágó anyagát — szinte a tizenkettedik órában — egybegyűjtenie,

belőle egy országos hírlapkönyvtár szilárd alapját megvetnie. Ez az elsőrangú forrásértékű gyűjtemény ma hazánk egyik legnagyobb kincse s most, hogy legutóbb adminisztratív önállóságot is nyert, fejlődése elé — talán egy magyar Sajtótudományi Intézet irányában — újabb biztató távlat tárul. De várjon rá bármi jövő: honalapítóját mindenkor SZINNYEI Józsefben fogja tisztelni.

Ez örökre élő alkotások helyett inkább elköltözött alkotójuk eleven emlékezetéről szeretnék most, ez ünnepi órán, bizonyosságot tenni. Hányan vagyunk még, azok között is, kiket hivatásuk más térre szólított, de közöttünk, a könyvtár régibb tisztviselői között is olyanok, akik pályánkra az ő bátorító, jóságos tekintetétől kísérve léptünk! Magam is, ki meg nem érdemelt s meg nem szolgálható tisztességek tartom, hogy felőle most itt utódjaként szólhatok, valameddig élek: legdrágább emlékeim közé számítom azt a pillanatot, melyben húsz esztendeje először kerültem színe elé, atyai kézszorítását és tréfálkozó szavát: «Itt sok port fog nyelni, fiatal barátom...» Az ő könyvtárosi fanatizmusából legalább valamit mindnyáján lelkünkbe fogadtunk s a múlt idővel egyre jobban meggyőződésünkkel válik, hogy még az a por is, amit a sárguló kötetek forgatása közben nyelünk, különb és nemesebb a hangos fórumok mocskos poránál: hamuréteg az, mely alatt parázs izzik, az emberi szellem fénylő és meleg zsarátnoka.

Valóban: ahhoz, hogy könyvtári munkánk és hivatásunk mellett szívvel-lellekkel hűségfogadalmat tegyünk, tisztább oltárt elhunyt atyamesterünk sírhalmánál keresve sem lehetne találni.

A Magyar Nemzeti Múzeum nevében el nem múltó hálával, Hírlaposztályunk részéről pedig érthető lokálpatriotizmusból is táplálkozó meleg kegyelettel helyezem el SZINNYEI József áldott hamvai fölött Intézetünk szerény koszorúját.»

Ezután még VARJÚ Elemér udvari tanácsos, a Nemzeti Múzeum Történeti Osztályának igazgatója tette le néhány kegyeletos szóval a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság koszorúját.

A stockholmi Királyi Könyvtár magyar történelmi vonatkozású főljegyzése. Érdekes magyar történelmi vonatkozású bejegyzést fedezett fel VÉGH Gyula, az Orsz. Magy. Iparműv. Múzeum főigazgatója, a stockholmi Kir. Könyvtár *Cod. Holm. A. 175.* jelzetű kódexében. A bejegyzés írója a kódex ugyanazon lapján «*Ego Thomas de Haslpach arcium et sacre pagine professor, plebanus in Bertoldsdorff*» néven nevezi meg magát. Már magából bejegyzése szövegéből is kitűnik, de alább egyéb körülményekkel is bizonyítani tudjuk, hogy «Haslbach Tamás» plébános azonos az 1387—1464 közt élt jeles osztrák történetíróval, EBENDORFER Tamással, ki «*de Haselbach*» előnevét szülőfalujáról vette föl. EBENDORFER 1412-ben a bécsi egyetem tanára, majd dékánja, 1423-ban pedig első ízben rektora volt. A bölcsészeti és theologiai karon adott elő s emellett még mint a Bécs szomszédságában, tőle délnyugatra fekvő alsó-ausztriai Bertoldsdorf község plébánosa, jeles hitszónok is volt. Ausztria történetén (*Chronicon Austriacum*) kívül megírta a római királyok (*Chronica regum Romanorum*) és a római pápák (*Liber Pontificum*) életrajzát.

Most felfedezett bejegyzése HUNYADI János kormányzónak III. FRIGYES német király — később, 1452-től római császár — ellen az 1446. év végén

indított osztrák hadjáratára tartalmaz eddig ismeretlen adatokat. A bejegyzés hitelét s közvetlenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a hadjárat pusztításai a kiváló történetírót a legközelebből érintették s a följegyzésben a többek között nemcsak plébániájának, de saját költségén épített gazdasági épületeinek és termésének pusztulását is elpanaszolja.

Az érdekes bejegyzés betűszerinti szövege a következő:

Anno Domini 1446. in profesto || sancte Lucie virginis, mane, || circa horam nonam diei, Vngari || precipue Emericus Comes || de Harrunstayn, Thomas || Zeczy alias de Lyndbach, Eme-||ricus de Moroth, Rynoldus || de Rosgan et Johannes frater eiusdem || duce Johanne de Hunyad guber-||natore Vngarie assumptis || Turcis, walachis et alijs stratarum || predonibus Entzesdorff, New-||dorff, Grundramsdorff, Prun, || et Bertoldsdorff dempta || Hochstrazz quasi funditus exus-||serunt demptis certis tectis late-||riceis. Ibidem exustum est horreum plebani, quod ipse, qui hec || scripsit magnis sumptibus de || nouo construxit et lateribus planis textit, cum multo feno || et omnibus in eo repertis tempore regi-||minis eiusdem anno etc. XII. vt s(upra). ||

Item protunc exustus est totus circulus || fori prenominati quasi funditus et omnia tecta || de tegulis in doto (!) quasi pergirum || eiusdem et omnes ville sub monte Wyennensi || vsque ad Haynburgam et fluuium Lytam || et per montana silue Wyennensis, vbi || atingere potuerunt.

Hogy HUNYADI János ezen 1446. évi osztrák hadjáratának hátterét vázolhassuk és a hadjárat itt lejegyzett epizódjának eddig ismeretlen adataira rámutathassunk, néhány évvel vissza kell mennünk a magyar történelemben.

ZSIGMOND német császár és királyunk veje, Erzsébet nevű leányának férje, HABSBERG Albert magyar s cseh király és osztrák herceg, az 1439. évi sikertelen török hadjáratból hazatérőben okt. 27-én Neszmélyen elhunyt. Áldott állapotban levő özvegyet s azon végső rendelkezést hagyta hátra, hogy ha özvegye, Erzsébet, fiutódot szül, ez Magyar- és Csehországot s Ausztriát örökölje, Pozsonyban neveltessék és nagykorúságáig nagybátyja, FRIGYES osztrák herceg gyámsága alatt álljon. 1440 febr. 22-én Komáromban megszületett a fiúgyermek, utószülött, V. LÁSZLÓ királyunk. A csecsemőt édesanyja még az év máj. 15-én Székesfehérvárott az esztergomi érsekkel néhány főpap és főúr jelenlétében megkoronáztatta a Szent Koronával, melyet vakmerő udvarhölgye, KOTTANER Ilona, kalandos módon kilopott a visegrádi várból. Csakhogy a magyar rendek nagy része nem ismerte el az utószülött királyfi trónörökösödési jogát s a budai országgyűlés kebeléből e célra kiküldött biztosok által még márc. 8-án Krakóban magyar királlyá választott lengyel királyhoz, I. ULÁSZLÓhoz csatlakozott. ULÁSZLÓ alig egy hétre V. LÁSZLÓ megkoronázása után, máj. 21-én bevonult Budára, s mivel Erzsébet királyné a kezei között levő Szent Koronát kiadni vonakodott, a megválasztott új királyt júl. 17-én Székesfehérvárott Szt. ISTVÁN király fejéreklyetartójának koronájával koronázták meg. A koronát ugyanazon esztergomi érsek, SZÉCSI Dénes, tette a király fejére, aki két hónappal korábban V. LÁSZLÓt a Szent Koronával megkoronázta. Az ingatag főpap azonban a főurak nagyrészevel együtt csakhamar ezután ismét az özvegy királyné s a koronás kis-király pártjára állt. De Erzsébet nem bízott már a magyar urak hűségében.

Fiát a Szent Koronával s több magyar várossal és várral az újonnan megválasztott német király, III. FRIGYES — a kis-király nagybátyja — oltalma alá helyezte. A következő években Erzsébet és I. ULÁSZLÓ között megindult békéltető tárgyalásoknak az özvegy királyné 1442 dec. 18-án bekövetkezett halála vetett véget. 1444 nov. 10-én Várnánál I. ULÁSZLÓ is elesett. Az így elárvult, de versenytárs nélkül maradt gyermek-király, V. LÁSZLÓ, a Szent Koronával és a jogtalanul elfoglalt magyar városokkal és várakkal együtt FRIGYES hatalmában, illetve birtokában maradt. A trónviszályokba és pártoskodásokba merült ország csakhamar a déli határainkat ostromló hatalmas Murád szultán zsákmányává válik, ha nem őrizi azt végzettszülte nagy oltalmazója: HUNYADI János. Erdemeinek jutalmául őt az V. LÁSZLÓnak a koronához való jussát is elismerő 1446. évi rákosi országgyűlés jún. 5-én — míg a király s korona FRIGYES kezéből kiszabadul — az ország kormányzójává választja. Az új kormányzó még az év nyarán Havasalföldön és Moldovában kegyetlen szigorúsággal rendet teremt, minden erejével a III. FRIGYESSzel való leszámolásra készült. Hiába kérte fel közvetítőül a pápát, Velencét, az osztrák rendeket, hiába Bécs város tanácsát, követekének békés alkudozásai sikerre nem vezettek: FRIGYES hajthatatlan maradt. Sem a kezébe került királyt s koronát, sem a bitorolt magyar városokat nem volt hajlandó kiadni. HUNYADI tehát a végső eszközökhöz, a fegyverhez nyúlt. A kormányzóválasztó rákosi országgyűlés által megszavazott hadiadó bevételeiből toborzott 15—20 ezer főnyi zsoldosseregével megindult FRIGYES ellen. Egyik oklevelének tanúsága szerint 1446 nov. 7-én Sárvárnál táborozott. Majd valószínűleg a Rába völgyén megindulva nov. közepén betört Stájerországba s ellenállás nélkül végig pusztította a tartományt. Innen északra fordult s Ausztriát árasztotta el pusztító seregeivel. Bécs városához intézett levelét nov. 27-ikéről már a Bécsújhelytől délnyugatra eső Neunkirchenből keltezi. A makacs FRIGYEST az osztrákok nem támogatták, így országa pusztulását tétlenül kellett néznie. Lovassága nem lévén, csekély seregét a megerősített helyekre vonta vissza, melyeket viszont ágyúk hiányában HUNYADI nem ostromolhatott. Ezeket tehát elkerülve vagy azokon tetemes sarcot véve, a magyar sereg rabolva-pusztítva közeledett Bécs felé. December első napjaiban HUNYADI Bécsújhelynél táboroz, Bécs és Bécsújhely közt dec. 8-ig sűrűn járnak a békéltető követségek, szóban, írásban folyik az alkudozás, FRIGYES nem enged. A magyar sereg tehát tovább nyomul északra. Dec. 9-én a Badentől délre eső Leobersdorfnál áll. Innen írja HUNYADI utolsó levelét az osztrák rendekhez, sikertelenül.¹

Elérkeztünk 1446 dec. 12-ikével, Szent Luca szűz ünnepét közvetlen megelőző hétfőre nappal keltezett bejegyzésünk dátumához. Átadjuk a szót Haselbachi EBENDORFER Tamásnak, az osztrák történetírónak, aki említett *Chronicon Austriacum* című műve V. könyvében a következő szavakkal írja le HUNYADI hadjáratának folytatását:

¹ Georg. PRAY: *Annales regum Hung.* III. 51—2.; St. KATONA: *Historia Critica regum Hungariae.* Tom. VI. ord. XIII. 509; Gr. TELEKI József: *Hunyadiak kora* II, 13—22.; HUBER Alfonz: *Ausztria története* II. 529—30.; Millenn. Magy. Nemz. Tört. IV. 90.; RÓNAI HORVÁTH Jenő: *Magy. hadi-krónika.* I. 277. stb.

Ungari siquidem Duce Hunyad, cooperante Rinoldo de Rosgan, occasione retentorum castrorum Regis Ladislai & Coronae, Anno 1446. circa medium Decembris igne & ferro a Semring monte per gyrum Novae-Civitatis usque ad montem Viennensium vastaverunt, & descendendo usque ad Haynburgam: quando & Perchtoldstorff funditus fuit absumpta, praeter Hochstrass abinde, quae & graviora praefati in Dominum suum Regem inhumaniter commiserunt; & similiter alii Vispiliones nullius nominis aut potentiae, profugi, & (utinam finis horum malorum!) in praejudicium istius Serenissimi posthumi Ladislai.¹

Látjuk már most, hogy e szűkebbre fogott leírás helyenként szösz szerint egyezik HASELBACH Tamás, bertoldsdorfi plébánosnak, feljegyzésünk írójának fent közölt bővebb szövegével. A szövegegyezés, azonos név, azonos plébánia kétségtelenné teszi a személyazonosságot. Bejegyzésünk tehát a neves osztrák krónikás kezefrása. Emellett értékét növelik azon eddig ismeretlen adatok is, melyeket — mint láttuk — szűkebbszavú krónikájába EBENDORFER sem vesz fel, de nem említi STYRAI WOLFGANG, melki bencés sem, aki *Itinerarium* című művében EBENDORFER mellett egyedül részletezi HUNYADI osztrák hadjáratát.²

A XV. századi magyar krónikások, THURÓCZI, BONFINI, alig egy-két szóval érintik az itt leírt eseményeket.

Feljegyzésünk rendben felsorolja azon falvakat, melyeket a magyar sereg Bécs és Baden közt felégetett: Perchtoldsdorf (*Bertoldsdorf*) — mint említettük — Bécs délnyugati szomszédságában fekszik, tőle délre van Brunn (*Prun*), ez alatt Enzersdorff (*Entzesdorff*), majd Mödlingtől keletre Neudorf (*Newdorff*), végül Badentől északra Guntramsdorf (*Grundramsдорff*). Krónikájában EBENDORFER csak plébániáját Perchtoldsdorffot említi névszerint, feljegyzésében is ennek pusztulását írja le legrészletesebben. A mindkét szövegben feltűnő Hochstrass (*Hochstraz*) ennek csak egy utcája lehetett és semmikép sem szabad azonosítanunk a hadszíntértől távol, Sopron megye délnyugati sarkában fekvő azonos nevű helységgel (CSÁNKI: Magyarország történelmi földrajza. III. 611.).

Mindaddig HUNYADINAK csak egyetlen alvezérét ismertük az osztrák hadjáratból, ROZGONYI Rajnáldot (*Rinoldus de Rosgan*), őt is csak EBENDORFER krónikájából. Feljegyzésünk kivüle öccsét, Jánost is említi s ezeken felül még három másikat is elsorol: HARRUNSTAYNI Imre comest, SZÉCSI avagy LINDVAI (*Zeczy alias de Lyndbach*) Tamást és Maróthi (*de Moroth*) Imrét.

¹ PEZ, *Scriptores Rerum Austriacarum*. II. köt. Lipsiae 1725.858. hasáb, Thomae EBENDORFFERI de HASELBACH: *Chronicon Austriacum*. Lib. V. Anno 1446.

² Item anno 1446. in Adventu Domini Ungari vastaverunt terram Austriae igne propter coronam recuperandam, eis furatam, & etiam propter quaedam oppida eorum recuperanda, quae per Fridericum Regem Romanorum justa lite fuerunt lucrata. Devastaverunt autem villas multas & fora, paucis exceptis, videlicet Paden, & Medling, & siqua alia sunt, quae se pecunia data ab huiusmodi incendio redemerunt; incipientes incendii huiusmodi vastationem in metis Ungariae, ubi Austria terminatur, circa fluvium & ulterius progrediendo universa usque ad Rodawn (Rodaun) incendio vastantes; fortalicium autem & civitatem nullam, sive nullum castrum obtinuerunt, nec expugnaverunt..... Id tamen, propter quod huiusmodi incendium fecerunt, videlicet principaliter coronam eorum obtinere non potuerunt. (PEZ, Op. cit. II. 449. hasáb, St. KATONA, *Hist. Crit.* Tom. VI. ord. XIII. 509.)

A két ROZGONYI testvér HUNYADI János, majd MÁTYÁS király legelőkelőbb hívei közé tartozott; fiai István temesi főispánnak; anyjuk a galambóci amazon, SZENTGYÖRGYI Cecília volt. Rajnáld 1442-ben Nógrád és Heves megye főispánja, 1448-ban résztvesz HUNYADIVAL a rigómezei ütközetben, 1459-ben a székelyek ispánja és 1471-ben főtárnokmester. János 1458-ban erdélyi vajda, 1471-ben pedig országbíró. (NAGY Iván, Magyarország családjai. IX. 786.)

HARRUNSTAYNI Imre comes nem más, mint a sopronmegyei, Kismartontól északnyugatra fekvő Szarvkő (1415. *Harrenstain*, 1436. *Harronstain*, 1486. *Horustheyn*, *Hornstein*, I. CSÁNKI, id. mű. III. 589.) ura, KANIZSAI Imre, KANIZSAI János erdélyi vajda fia, László erdélyi vajda (1459), majd főlovászmester (1466) testvére. Maga 1458-ban soproni kapitány és Sopron vármegye főispánja (NAGY Iván, id. mű. VI. 67.; CSÁNKI, id. mű. III. 668.). Szarvkő várát 1364-től volt a család birtokában.

SZÉCSI Tamás a család Felsőlindvai ágából származott, azért nevezi föl-jegyzésünk *de Lyndbach* néven is. Atyja, Miklós, királyi tárnokmester volt, anyja GARAI Ilona. Tamás maga Komárommegye főispánja, majd 1439-ben királyi kincstartó volt s HUNYADI oldalán esett el a rigómezei ütközetben. A két ellenkirályt, majd később Mátyást is megkoronázó, fentemlített Szécsi Dénes, bíboros esztergomi érsek, fitestvére volt Tamásnak (NAGY Iván, id. mű. X. 531.).

Emericus de Moroth valószínűleg hiba feljegyzésünkben *Ladislaus de Moroth* helyett. A ZSIGMOND király korában szereplő előkelő főúrnak, MARÓTHI János mácsai bánnak (1405—35) tudunkkal csak két fia volt: László, aki 1437-ben maga is mácsai bán volt és János, aki — úgy látszik — ifjan hunyt el. (U. o. VII. 335.)

Végül még feltűnő érdekességű adat feljegyzésünknek azon állítása, hogy a törökverő HUNYADI János seregében az oláh zsoldosokon kívül törökök is szolgáltak (assumptis *Turcis*, *walachis* et aliis *stratarum* *predonibus*). A korábbi hadjárataiban elfogott törököket fegyverezte volna fel HUNYADI, vagy önként állottak-e zsoldjába? Nehéz lenne eldönteni.

HUNYADI 1446 december végén dolgavégzetlenül, de gazdag szákmánnyal megrakodva vont ki seregeit Ausztriából, CARVAJAL János pápai legátust közbenjáróul kérvén fel a békealkudozások folytatására. Az alkudozások egyetlen eredményeképp 1447-ben III. FRIGYES 3 ezer arany váltságdíjért visszabocsájtotta Győr városát. A gyermek-király 1452-ig maradt gyámsága alatt. A Szent Koronát csak 1463-ban MÁTYÁS királynak sikerült visszaváltani a császártól 60 ezer aranyért, de a határszéli városok még ezután is jódarabig hatalmában maradtak, mígnem MÁTYÁS egész Ausztria elfoglalásával ezeket is vissza szerezte.

A stockholmi Királyi Könyvtár kódexbejegyzése ezzel nemcsak HASELBACHI EBENDORFER Tamás, jeles osztrák történetíró, sajátkezü írásának, de érdekes magyar történelmi forrásnak is bizonyult. Kedves kötelességet teljesítünk, midőn VÉGH Gyula főigazgató úrnak a bejegyzés fényképének és szövege közlésének átengedéséért e helyt is hálás köszönetet mondunk. JAKUBOVICH EMIL.

Az osztrák könyvtárosképzés. Az utóbbi években egymás után több állam oldotta meg a könyvtárosképzés kérdését. Ezek sorába lépett a mult évben Ausztria is, mely 1929 júl. 10. 21.776/28. sz. kultuszminisztériumi rende-

lettél a kötelező könyvtárosi szakvizsgát életbe léptette. Míg a levéltárosképzés az egyetemhez, szorosabban az Institut für österreichische Geschichtsforschung-hoz kapcsolódik, addig a könyvtárosképzés az egyetemről teljesen függetlenül a Nationalbibliothek kereteiben oldódik meg. Itt működik a kultuszminisztertől öt évre kinevezett vizsgálóbizottság, melynek elnöke a Nationalbibliothek mindenkori főigazgatója, itt kötelesek az összes vizsgázók másfél esztendei könyvtári gyakorlatuk utolsó feléjét eltölteni, itt tartják a bár el nem rendelt, de a gyakorlatban létrejött és hasznosnak bizonyult kurzusokat, melynek előadói majdnem kivétel nélkül a Nationalbibliothek tisztviselőiből kerültek ki. Ez az intézkedés annál hasznosabb és szükségesebb, mivel 1923 óta az összes ausztriai állami könyvtárakban életbe léptették a rendszőkatalógust, melynek vezetése most már egységesen képzett könyvtárosok kezébe kerül.

A könyvtárosi vizsgát mind a tudományos, mind a segédszemélyzet tisztviselői kötelesek letenni, amennyiben 1923 április 1-je óta léptek szolgálatba. Vizsgálatra bocsátatnak az ausztriai állami könyvtárak tisztviselői és a kultuszminiszter engedélyével korlátozott számban nem állami alkalmazottak is, amennyiben a szükséges előképzettséget és a másfél évi könyvtári gyakorlatot igazolják.

A vizsgálat mindkét fokon zárthelyi írásbeli és szóbeli részből áll.

A segédszemélyzet (ott mitterler Bibliotheksdienst) írásbelije egy rövid könyvtártani vagy könyvismereti feladat elkészítéséből, néhány egyszerűbb német, latin, angol és francia könyv katalogizálásából a betűrendes katalógus számára, végül egyszerűbb akták elintézéséből áll. A szóbelin a könyvtártan alapelemein kívül tájékozottságot kívánnak a könyv-, nyomdász- és könyvkötés történetében. Kívánják a fontosabb bibliográfiai munkák, könyvtárakban általánosan használatos segédmunkák, továbbá a könyvtári ügymenet ismeretét és kívánnak négy gimnázium anyagának megfelelő latin tudást.

A tudományos személyzet írásbelije valamely adott könyvtártani vagy könyvtörténeti téma feldolgozásából és nehezebb katalogizálási esetek megoldásából áll.

A szóbeli tárgyai három csoportra oszlanak: a) könyvtárigazgatási ismeretek: Ide tartoznak a könyvtárak fejlődése, a könyvek gondozása és könyvtári kezelése, a könyvtárak célszerű berendezése, a katalogizálás módszerei, könyvtári ügymenet és az erre vonatkozó törvények és törvényes rendelkezések ismerete.

b) Az írásokra és a könyvre vonatkozó ismeretek:

Az írások történeti és szisztematikus fejlődése, paleografiai ismeretek. A könyvnyomdászat, könyvkötés, könyvkereskedelem és könyvjog történeti ismertetése.

c) Bibliográfiai és tudománytörténeti ismeretek.

A vizsgálat folyamán latin és görög nyelvismereteken kívül annyi angol, francia és olasz nyelvtudást kell a jelölteknek felmutatniok, amennyi tudományos munkák megértéséhez szükséges.

Hogy az ekép előírt anyag mellett nagy könnyebbség, hogy a Nationalbibliothek kurzusokat rendszeresített, az csak természetes. A kurzus hat hó-

napra terjed és 14 tárgyat ölelt fel az ezévi február—júliusi kurzusban: 1. Általános bevezetés, katalogizálás, előírások a cím és rendszőről. Bibliografiai ismeretek. A katalogusfajok ismertetése és kritikájuk. Négy héten át napi 7 órában. 2. Könyvtárigazgatásra és ügymenetére vonatkozó ismeretek. Tizenkét óra az egész kurzusban. 3. Paleografia 40 óra. 4. Bibliografia és története 14 óra. 5. Könyvnyomtatás és története 20 óra. 6. Az illusztráció és fejlődése 10 óra. 7. A könyvkötés és története 20 óra. 8. A könyvkereskedelem és története 6 óra. 9. A könyvtárak, különösen az osztrák könyvtárak, mai állapotának és történetének ismertetése 12 óra. 10. Az exlibris és története 4 óra. 11. A tudományok tagolása és összefüggése. A tudományos intézetek, akadémiák és kiadványaik ismertetése 8 óra. 12. A könyvjog (szerzői-, kiadójog, köteles példánytörvény) 4 óra. 13. Népkönyvtárak és szervezésük 2 óra. 14. A nyelvek csoportosítása és áttekintése 2 óra.

Ezenkívül vezetések az egyetemi könyvtárban és Bécs más jelentősebb könyvtáraiban; beletartozik a tantervbe egy papír- és bőrgyár, egy könyvkötészet, nyomda és kiadvállalat megtekintése.

Eddig kétszer tartottak vizsgálatokat, mult év novemberében és ez év júliusában és addig, míg az összes 1923 óta alkalmazott tisztviselők meg nem szerzik a könyvtárosi diplomát, a kurzus és vizsgálatok 8—10 hónaponként ismétlődni fognak. Később a vizsgálobizottság a szükséghez képest, jelentkezők számára megfelelően, állapítja meg a vizsgálatok idejét.

A gyakorlatban bizonyára még sokat fog alakulni és tökéletesedni a most fennálló rendszer és Ausztria könyvtárai bizonyára rövidesen érezni fogják annak előnyeit, hogy a fiatal tisztviselők pályájuk kezdetén rendszeresen foglalkoztak a könyvtárakat illető ismeretekkel és problémákkal.

GORIUFF ALICE.

Agostino Sagredo levele Bonfini Averulinus-fordításának velencei kodexéről. A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratára Quart. Ital. 50 jelzet alatt Conte Agostino SAGREDO veneziai tudósnak egy érdekes pro memoriáját tartalmazza, amely a BONFINI AVERULINUS-fordításának a velencei SZENT MÁRK könyvtárban őrzött, egykor MÁTYÁS király könyvtárához tartozó kodexére vonatkozik. A pro memoriához mellékelt, MÁTRAY Gábor nemzeti múzeumi könyvtárőr tollából származó feljegyzés szerint SAGREDO ezt gróf REVICZKY Ádám volt magyar főkancellár, később toscanai osztrák követ (1786—1862) számára készítette, aki ekkor a közélettől teljesen visszavonulva állandóan Velencében tartózkodott. Úgy látszik, REVICZKY jónak látta SAGREDO pro memoriáját érdekes tartalma miatt a magyar tudományosság számára hozzáférhetővé tenni, azért 1847 június 11-én ÜRMÉNYI Ferenc koronaőr útján a Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékozta.

SAGREDO pro memoriájának értékét felismerte már MÁTRAY Gábor is, aki néhány magyarázó megjegyzést is fűzött hozzá. Természetesen mai tudásunk mellett koránt sincs e megállapításoknak az az értéke, ami volt annak írása idején. Találni benne pontatlanságot is. Így MORELLI munkájából vett idézete sem pontos, mert a kodexünkre, valamint a CORVIN-könyvtárra vonatkozó egyéb adatok a műnek (*Jacobi Morellii Bibliothecae Regiae Divi Marci*

Venetiarum Custodis Bibliotheca Manuscripta Graeca et Latina, tomus I, Bassano, 1802) nem 335., hanem 405—19. lapjain olvasható. Feltűnő elírás az is, hogy codexünk 502 nem számozott lapból áll, holott a kodex csak 175 foliót tartalmaz. A kodexből vett két idézete sem egyezik meg szó szerinti hűséggel az eddigi publikációkkal. De egyik-másik megjegyzése, így az, hogy AVERULINUS első miniatúrái Andrea MANTEGNA művei lettek volna, mindenesetre érdekesek a felemlítésre. (Az AVERULINUS-codex művészi díszítésére vonatkozólag v. ö. HOFFMANN Edith: *Régi magyar bibliofelek*, Budapest, 1929, p. 208.; BERZEVICZY-KOLLÁNYI-GEREVICH: *Bibliotheca Corvina*, Budapest, 1927, pp. 45—6. AVERULINUS vulgaris szövegű őscodexének díszítésére vonatkozólag pedig v. ö. LAZZARINI-MUÑOZ: *Filarete*, Roma, 1908). Jellemző az is, hogy SAGREDO szerint, ha a Magyar Nemzeti Múzeum palotájának építője ismerte volna AVERULINUS munkáját, akkor abban megfelelő nemzeti típusokat talált volna alkotásához. A magyar nemzet őrizte meg talán a legjobban nemzeti characterét Európában — mondja SAGREDO —, kell, hogy ez építészetében is visszatükröződjék.

SAGREDO sajátkezű pro memoriája a következőképen hangzik:

Notizie sopra un codice di Averulino esistente nella Biblioteca di San Marco di Venezia.

Il Codice numero II, classe VIII, contiene l'architettura di Antonio Verulino, tradotta in latino da Antonio Bonfinio celebre autore delle storie di Ungheria.

Questo codice o appartenne o doveva appartenere alla celebre biblioteca di Mattia Corvino, illustre monarca della Ungheria. Il dottissimo bibliotecario di San Marco, Cavaliere don Giacomo Morelli nel volume I della sua *Bibliotheca Grec. Lat.* a pag. 335 dice che che (sic) fu comperato del Padre della Torre, nel 1490, e poi conservato alla Biblioteca dei PP. Domenicani di Venezia, posto nel Convento de' SS. Giovanni e Paolo. Passò poi nella Marciana. Lo Schier nella sua dissertazione sulla biblioteca di Mattia Corvino stampata in Vienna, 1799 (helyesen 1779) lo pianse come perduto.

Descrizione del Codice.

Il Codice è in bellissima pergamena di pagine 532, non numerate.

È scritto in bel carattere latino un poco aregolato à modo della scrittura tedesca, detta *Kanzlei*. Vi sono molte, ma facili, abbreviature.

Il titolo del Codice è il seguente scritto in carattere majuscolo latine.
DIVO | MATHIAE | CORVINO | PANNONIAE | ET | BOHEMIAE | REGI | INVICTISSIMO | ANTONII | BONFINII | TRADUCTIO | IN | ARCHITECTURAM | ANTONI | VERULINI | PRAEFATIO | (sic) FELICITER | INCIPIT.

(Sagredo — nem tudni miért — némi változtatással közli a címet, amely szóról-szóra így hangzik: *Divo Matthie Pannonie et Boemie Regi Principi Invictissimo Antonii Bonfini Traductio in Architecturam Antonii Verulini pie dicata praefatio feliciter incipit.*)

Il libro così incomincia.

Credebam, dive Mathia, princeps invictissime, adequandam tuorum Romanorum gesta immortalitatem ut satis ex arte bellica sapientiamque tua nonimis, te vindicasse.

Finisce

Necne... nil aliud sapientiae nisi est tradita a te perpetua architecturae assidua aedificandi exercitatione prosequamur.

Il frontespizio è ornato di squisite miniature rappresentante battaglie e simboli. Vi sono gli stemmi della gloriosa Ungheria, e l'insegna del Corvino, con corvo cioè coll'anello d'oro in bocca. Nel famoso codice di Marjiana Capella destinato pel re Mattia le armi d'Ungheria sono scancellate.

Il Morelli in una sua Miscellanea Mss. nella Marciana dice che il dotto Sasso credeva che le prime miniature dell' Averulino fossere di mano di Andrea Mantegna famoso pittore Padovano.

Le iniziali di ognuno dei XXV. libri nei quali l'opera è divisa sono assai spesso miniate.

Giunti al piede di ogni pagina vi sono belli ed esatti disegni, sempre tutti miniati. Rappresentano la storia pratica dell'Architettura. Si comincia dalla capanna di Adame ed Eva, scacciati dal paradiso terrestre, si arriva a splendidi palazzi e magnifiche torri. Lo stile principale degli edifizi al primo aspetto e nel breve esame che ne ho fatte mi pare assai bizzarro. E un misto dello stile del rinascimento collo stile orientale. Le miniature dei disegni degli edifizi sono buone, ma meno magnifiche che quelle del frontispizio.

L'opera deve essere importante e merita di essere esaminata. La sua importanza maggiore è per la storia dell' arte.

Sarebbe un bell' ornamento per la nazione ungherese di possedere una copia di questo libro colle figure architettoniche che lo adornano. La copia del frontespizio sarebbe difficile e di gran prezzo. Il frontespizio non è importante sennonse come lavoro di esecuzione forbita.

Se questo libro fosse stato conosciuto da chi si propose di far il progetto per fabbricata il palazzo nazionale Ungherese, avrebbe potuto trovare dei tipi nazionali. E se la gloriosa nazione Ungherese è forse quella che sola in Europa conserva il suo carattere nazionale, bello sarebbe che lo conservasse anche nella architettura, lo quale racchiude in se stessa la storia dei popoli.

Venezia, 11 Gennajo, 1847.

Conte Agostino Sagredo.

Megjegyzésre méltó, hogy MORELLI említett munkájában (p. 416) BONFINI AVERULINUS-fordításának két olyan kodexéről is tud, amelyet nem említettem az AVERULINUS-kodexek felsorolásában. (Turul, 1929, p. 60.) Ezek egyike a milanoi Ambrosianában, a másik pedig a római SZENT PÉTER templom levéltárában található. De közelebbit MORELLI egyikről se mond.

TÓTH LÁSZLÓ.

Válasz egy állítólagos «Helyreigazítás»-ra. Folyóiratunk 1929. évfolyamának 266. lapján «Helyreigazítás» jelent meg, melyet a Kir. Magyar Egye-

temi Nyomda adott ki. Az ebben foglaltakra meg kell állapítanom, hogy az az állítás, mintha a nyomdának «sikerült volna IVÁNYI-tól a nagyszombati korszakra vonatkozó anyagot *megszereznie*», nem felel meg a valóságnak, mivel én a nyomdának semmiféle «anyagot» nem adtam el, hanem a nyomda igazgatóságának felkérésére, mint szerző írtam meg hét íven a nyomda nagyszombati korszakának történetét. Ezzel a vitát a magam részéről be is fejeztem.

IVÁNYI BÉLA

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1929. nov. 1-től 1930. ápr. 30-ig.

Budapesten.

- Antal** Miklós, VII., Benkő-u. 33.
****Apfel Sándor**, V., Ügynök-u. 11.
Balogh István és Kis András, VII., Dob-u. 98.
Bichler Artur és Büchler Henrik, III., Lajos-u. 94.
****Bichler Ignác**, III., Lajos-u. 94.,
****Böhm Lajos**, «Merkur» ny. IV., Prohászka Ottokár-u. 6.
Böhm Lajos és Goldberger Jenő «Merkur» ny. IV., Prohászka Ottokár-u. 6.
Budai Ferenc, VIII., Thék Endre-u. 20/a.
 Dunanyomda. (Tulajd. Leiner Tóbiás.) VIII., Rákóczi-út 51.
Forgács János, VIII., Rákóczi út 51.
****Goldschmied Jenő és Rexső**, «Első kőbányai könyvnyomda» X., Belső-Jászberényi-út 4.
Goldschmied Jenő, «Első kőbányai könyvnyomda» X., Belső-Jászberényi-út 4.
Grund V. utódai. (Cégtulajd. Berger Jenő és Kellner Márkus.) VI., Eötvös-u. 39.
 «Helios nyomda.» (Tulajdonosok: Zsiray és Fűvessy.) VII., Síp-u. 3.
****Kalmár Mózes** (Mór), VI., Ó-u. 40.
****őzv. Kápolnai Adolfné**, VII., Rózsa-u. 45.
Nagy András, VIII., Bérkocsis-u. 20.
Pollák és Langer lithografiai és nyomdai műintézet, VI., Aréna-út 122.
****«Seidner Emil» cég.** (Tulajdonosok: Rothenstein, Klein és Kraus.) Szövetség-u. 6.
Seidner Emil plakát és címkegyár. (Tulajdonos: Európa irod. és ny. rt.) Szövetség-u. 6.
****Steiner Heimi Henrik**, VII., Király-u. 3.
Steuermann Chaim Mózes, VII., Thököly-út 3.
Szirmai Henrik, VI., Király-u. 32.
 «Terézvárosi nyomda». (Tulajd. Weinberger Márton,) VI., Szondy-u. 38.
Weisz Simon, «Simplon nyomda». VIII., Vig-u. 6.
Weiszlauf Mór, VII., Nefelejts-u. 59.

Vidéken.

- Bicske.** Lichtenstein Mór.
Felcsút, Óbarok pusztja, Békassy Gyöngyi «Hadak útja nyomdája».
Győr. ****«Baross nyomda».** (Tulajdonosok: Gritsch, Uzsalai és Zemanek.)
Vitéz Szabó Lajos és Uzsalai István könyvnyomda vállalata. (Azelőtt Baross ny.) Andrásy-ut 24.
Högyész. ****Engel József** könyvnyomdája.
 Engel Ferenc könyvnyomdája.
Kispest. Práder Jenő, Hunyad-u. 54.
 Prokker Ádám, Petőfi-u. 57.
Sashalom. «Sashalmi könyvnyomda». (Tulajd. Heimovits és Miselbach.) Gizella-ut 1.
Ujpest. Ritter Jenő, István-ut 3.

A két **-gal jelzett nyomdák megszűntek; az egy *-gal jelzett nyomdák változáról magánuton értesültünk.



BULLETIN
DE LA
REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE

ANNÉE 1930. I. Semestre.

Dr. Valentin Hóman. Au cercueil de la Comtesse Alexandre Apponyi. (Pp. 1—2.)

Oraison funèbre prononcée au nom du Musée National Hongrois et de l'Union Centrale des Collections Publiques de Hongrie.

Dr. László Bártfai Szabó: Széchenyi, Petőfi und die Opposition vom Jahre 1848. (Ss. 3—28.)

Die Kämpfe der ungarischen Reformbewegung wurden von der Jugend des Parlamentes begonnen, welche aus Pozsony heimgekehrt in den grösseren Städten des Landes den Widerstand gegen die erdrückende Politik der Regierung organisierte. Die Hauptzentren der Bewegung waren jedoch Pozsony und Pest.

Die Hauptträger der Reformbestrebungen SZECHENYI, KOSSUTH, Ludwig und Kasimír BATHYÁNY, VÖRÖSMARTY, WESSELÉNYI, Ladislaus TELEKI sahen das Erwachen der öffentlichen Meinung des Landes — nach deren früherer Lethargie — mit Freuden, und bestrebten sich die in kleineren Gruppen gespaltete Opposition zusammenzufassen und dadurch die Regierung zu zwingen, die von dem Zeitgeist erforderten Reformen zu genehmigen. Die Opposition vereinte sich Ende 1847; und als es den Anschein hatte, als ob die Bestrebungen des Landes von Erfolg gekrönt würden, trat die zweite Generation — welche die Erfolge, den die Führer errungen hatten, für ungenügend hielt — in den Vordergrund. Sie entfaltete eine neue Fahne, unter welcher sie die Realisierung radikaler Reformen anstrebte, zu deren Verwirklichung sie die, aus dem Westen zuströmende Revolution für das erfolgreichste Mittel hielt.

So geriet der hervorragendste Vertreter der zweiten Generation, PETŐFI in Konflikt mit SZECHENYI. Sein schwerster Vorwurf gegen ihn war, dass er Josef KLIÉGL, der in der Buchdruckerei eine neue Epoche zu eröffnen versprach, nicht unterstützte. Verfasser gibt uns eine kurze Beschreibung der Maschine des Entdeckers, und weist auf die Ursachen hin, weshalb das Resultat derselben den damit verbundenen Erwartungen nicht entsprach.

Dr. Ákos Domanovszky: Einiges über die Finanzen der preussischen Universitätsbibliotheken. (Ss. 29—54.)

Der Artikel behandelt auf Grund der Statistiken des Jahrbuches der deutschen Bibliotheken und der Universitätschroniken einige Fragen der Bibliotheksfinanzierung an den preussischen Universitäten, und zwar hierin zur Hauptsache einen Vergleich der Verhältnisse in Vor- und Nachkriegszeit.

Die finanzielle Lage der preussischen Universitätsbibliotheken verbesserte sich im letzten Jahrzehnt vor dem Kriege durch die Einführung der Leihgebühren und die Aufnahme einer einmaligen Unterstützung von einer Million M in dem preussischen Staatshaushaltsplan mit grosser Schnelligkeit. Durch den Krieg wurde das rasche Tempo dieser Entwicklung gehemmt, aber gleich nach Beseitigung der Inflation die Bibliotheksbudgets auf einem Niveau stabilisiert, das — wenigstens nominell — sogar gegen die Vorkriegsverhältnisse einen weiteren Fortschritt aufwies. Von 1902/3 bis 1926/27 stiegen die sachlichen Ausgaben der 10 Universitätsbibliotheken um 225% (Köln und Frankfurt a/M sind wegen des Einflusses der Stadt auf die Verwaltung aus der Untersuchung ausgeschlossen).

Der grösste Teil dieser Entwicklung fällt natürlich auf die Vorkriegsjahre, — von 1902/3 bis 1912/13 eine Steigerung von 119%. Der Stand des Jahres 1926/27 zeigt gegenüber dem Jahre 1913/14 nur eine Steigerung der Mittel — ordentlicher und ausserordentlicher — um 46,5%. Und auch diese Steigerung ist nur nominell, wenn man das Steigen der Bücher- und sonstiger Preise, sowie die Verschiebungen in den Bedürfnissen unserer Bibliotheken berücksichtigt, — so kommt man zu dem Ergebnis, dass der reelle Wert des Geldeinkommens der Universitätsbibliotheken von 1913/14 auf 1926/27 um cca 10% gesunken ist. Natürlich wird dieser Unterschied durch die Schenkungen der Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft reichlich ausgeglichen.

Was den Ursprung der Mittel anbelangt, so hat der Krieg stark zur Entwicklung der Tendenz beigetragen, die 1910 mit der Einführung der Leihgebühr ihren Anfang nahm: 1924 verstärkte sich der Anteil der Selbsthilfe an der Finanzierung durch die Erhöhung der Leihgebühr um das Doppelte. In Verbindung damit sinkt der Anteil des Staates, — nicht nur proportionell sondern auch absolut — jedoch immer nur so, dass diese Senkung nirgends eine Verminderung der Mittel verursacht; bis 1926/27 bleibt die steigende Tendenz der Budgetsummen unbeeinträchtigt.

Ungünstig beeinflusst wurde die Finanzlage der Universitätsbibliotheken durch die Verschiebung in den Grössenverhältnissen der verschiedenen Arten der Akzession, — der Anteil des Kaufes an der Gesamtakzession ist nämlich nicht unbedeutend gestiegen (1913/14: 29,25%, — 1924/25: 38,75%, — 1926/27: 35,28%).

Die Frage nach der Verteilung und Verwendung der vorhandenen Geldmittel, die sich auf der Ausgabenseite als wichtigster Faktor in den Vordergrund drängt, wird durch nachstehende Zahlen beantwortet:

	Bücherkauf	Einband	Sonstige sachliche Ausgaben
	%	%	%
1909/10 ...	62,6	18,8	18,6
1910/11 ...	69,8	16,0	14,2
1911/12 ...	69,7	17,1	13,2
1912/13 ...	73,8	15,4	10,8
1913/14 ...	73,6	15,0	11,4
1924/25 ...	73,9	12,1	14,0
1925/26 ...	69,2	18,3	12,5
1926/27 ...	68,5	19,0	12,5

Das Interessanteste an diesen Zahlen ist, wie sie in der Vorkriegszeit sich entwickelt haben, wie mit Vermehrung der Mittel der Anteil der «sonstigen sachlichen Ausgaben» sinkt, der des Bücherkaufes steigt. Es liegt die Verallgemeinerung nahe, dass, je grösser die Bibliothek, desto effektiver die Verwendung der Mittel ist, d. h. desto kleiner der Anteil der «sonstigen sachlichen Ausgaben» und desto grösser der des Bücherkaufes. Aber schon der Vergleich der Nachkriegsverhältnisse der einzelnen preussischen Universitätsbibliotheken untereinander beweist die Unzulässigkeit einer solchen Verallgemeinerung. Erfreulich an unseren Zahlen ist, dass die Effektivität der Verwendung der Mittel in der Nachkriegszeit nur eine geringe Verschiebung erlitten hat.

Was nun Betriebskosten und Effektivität des Betriebes betrifft, sind keine absoluten Zahlen zu ermitteln, da die Leistungen des Betriebes nicht auf einen einfachen Nenner zu bringen sind. Jedoch könnte durch eine Nebeneinanderstellung diesbezüglicher Zahlenreihen wenigstens auf die Entwicklung ein spärliches Licht geworfen werden. Es sollen hier nur die Verhältniszahlen aufgeführt werden, die diese Entwicklung ausdrücken; als Basis dient das Jahr 1913/14 (die Zahlen ergeben sich durch Errechnung der betreffenden Zahlen für jede einzelne Bibliothek, aus denen dann der Durchschnitt gezogen ist).

	In 0/0 ausgedrückte Steigerung der auf eine Einheit der Akzession fallenden «sonstigen sachlichen Ausgaben»	In 0/0 ausgedrückte Steigerung der auf eine Bücherbestel- lung fallenden «son- stigen sachlichen Ausgaben»	In 0/0 ausgedrückte Steigerung der auf eine günstig erle- digte Bücherbestel- lung fallenden «son- stigen sachlichen Ausgaben»
1913/14 ...	100	100	100
1924/25 ...	141	146	130
1925/26 ...	156	158	143
1926/27 ...	157	160	157

Natürlich zeigen auch diese Zahlen nur die nominellen Änderungen der Betriebskosten, da der Einfluss der Teuerung nicht ausgeschaltet werden konnte. Sie können annähernd auf ihren reellen Wert reduziert werden, wenn man sie mit nachstehenden Verhältniszahlen vergleicht, die die Steigerung des Durch-

schnittspreises der von den preussischen Universitätsbibliotheken gekauften bibliographischen Einheit angeben.

1910/11 — 1913/14	100
1924/25	116,3
1925/26	136,0
1926/27	155,8

Der Vergleich dieser Zahlen mit den obigen zeigt, dass die Steigerung der «sonstigen sachlichen Ausgaben» grösser ist, als die des Bücherkaufes, — dass also die Betriebskosten, auch im Verhältnis zu den Akzessionskosten, gestiegen sind. Besonders stark zeigt sich diese Senkung der Betriebseffektivität im ersten Jahre nach der Inflation — in den folgenden Jahren verbessert sich das Verhältnis.

Ungefähr dasselbe ergibt sich auf der Personalseite der Regie. Folgende Zahlen zeigen die Entwicklung der 10 Bibliotheken:

	Gesamtakzession	Gesamte Bücherbestellungen	Personalstand
1909/10 --- --- ---	100	100	100
1911/12 --- --- ---	119,9	115,1	112,9
1913/14 --- --- ---	139,6	133,4	126,4
1924/25 --- --- ---	124,5	103,2	135,4
1926/27 --- --- ---	127,1	118,4	136,0

Wie ersichtlich, weisen die Nachinflations-Jahre dem Jahre 1913/14 gegenüber eine Steigerung des Personalstandes auf bei verminderter Akzession und Benutzung. Freilich ist die Wahl des Jahres 1913/14 als Basis ungerecht, da der Personalstand sich damals noch nicht ganz den rasch vermehrten Mitteln und der zunehmenden Benutzung angepasst hat; — angemessener ist es, das Jahr 1909/10 als Basis zu wählen, in welchem Falle sich die Divergenz zwischen Personalstand und Betriebsleistungen auch günstiger erweist.

Josef Waldapfel: Zur Geschichte der Journalistik und Zeitschriftenliteratur in Ungarn. (Ss. 55—89.)

1. Als die erste in ungarischer Sprache geschriebene Zeitung *Magyar Hirmondó* auf dem Höhepunkte ihrer Popularität stand, kündigten Daniel TÁLLYAI und Alexander SZATSVAY, die bis dahin im Dienste des Buchdruckers und Verlegers PATZKÓ mit dem Schreiben und Verbreiten der genannten Zeitung beschäftigt waren, für den 1. Juli 1786 ein Abonnement auf eine neue Zeitung an. TÁLLYAI schrieb seit 1783 als Angestellter des Buchdruckers LANDERER auch die *Pressburger Zeitung* und er gab auch die slovakischen *Presspurské Nowiny* (1783—87) heraus, die bei WEBER gedruckt wurden. Jetzt wollte er auch eine neue deutsche Zeitung gründen und für sein ungarisches, deutsches und slovakisches Zeitungsunternehmen ein gemeinschaftliches «Comtoir» einrichten. Auf die Anzeige PATZKÓs hin forderte die kgl. ung. Statthalterei den Preßburger Magistrat auf, es zu verhindern, daß die neuen Zeitungen ohne besondere

Erlaubnis herausgegeben werden, aber infolge einer Verspätung im Vollzug des Verbotes erschien am 1. Juli sowohl der *Magyar Kurir*, als auch der *Preßburger Merkur* bei WEBER, den der Magistrat deshalb verhaften ließ. TÁLLYAI und SZATSVAY beriefen sich dann in ihren an die Statthalterei und unmittelbar an den König gerichteten Gesuchen darauf, daß Josef II. jedes Zeitungsmonopol abgeschafft hat. Sie wollen Aufklärung verbreiten und mittels der neben dem *Magyar Kurir* zu gründenden *Magyar Músa* möchten sie in den Ungarn «die Liebe zur deutschen Lektur» erwecken. Die Erlaubnis wurde trotzdem verweigert, weil TÁLLYAI als Journalist schon früher Anlaß zu Klagen gegeben hatte: besonders große Unruhe hatte er im ganzen Lande hervorgerufen, als er in der *Preßburger Zeitung* die Pläne der Bodenvermessung und allgemeinen Kontribution veröffentlichte. Als die Entscheidung fiel, hatte SZATSVAY seinen *Magyar Kurir* schon selbständig in Wien gegründet und von hier aus den *Magyar Hirmondó* gestürzt. — 2. Da der *Magyar Hirmondó* in Pozsony (Preßburg) nicht mehr bestehen konnte, ließ PATZKÓ als dessen Fortsetzung in Pest, der neuen Hauptstadt, vom 8. Oktober 1788 an unter dem Titel *A' Magyar Merkurius* eine ungarische Zeitung erscheinen, die aber nur bis zum Ende des nächsten Jahres ihr Dasein fristete. In dieser Zeitung erschien eine der ersten Oden des früh verstorbenen melancholischen Dichters GABRIEL DAYKA, des Lieblings KAZINCZYs, und auch ein Gedicht des durch seinen Sinn für rhythmische Feinheiten ausgezeichneten Johann FÖLDI; beide Gedichte sind bisher unbeachtet geblieben. DAYKA schrieb seine Ode anläßlich einer bisher unbekannten ungarischen Theatervorstellung der Zöglinge des Pester Seminars. Der *Magyar Merkur* ist auch sonst in der ungarischen Presse der erste Fürsprecher der ungarischen Schauspielkunst. Er benützte zum Zwecke der Aneiferung auch die Gelegenheit, als in Pest im November 1788 das *Die Wittve von Ketskemet* betitelte (nach WURZBACHS Angabe erst im Jahre 1791 erschienene) Stück des in Graz geborenen Wiener Schauspielers BROCKMANN gegeben wurde. — 3. Im April 1790, zur Zeit der nach dem Tode JOSEFS II. erwachten nationalen Begeisterung, gründete MICHAEL TERTINA in Buda (Ofen) eine Zeitung in lateinischer Sprache (*Ephemerides politicae et literariae* oder *Ephemerides Budenses*). Er wollte vor allem vaterländische Nachrichten bringen und neben der Politik gleichen Raum der Literatur gewähren. Er trachtete auch von jedem literarischen Ereignis Notiz zu nehmen. Von seinen Rezensionen abgesehen wirkte er auch in aneifernden Artikeln für literarische Zwecke, korrespondierte im Interesse eines sonst unbekannten Planes zur Gründung einer Akademie der Wissenschaften und begeisterte sich auch für die ungarischen Schauspieler, die zu dieser Zeit ihre ersten Vorstellungen gaben. Da TERTINA Ende Oktober als Gymnasiallehrer nach Kassa (Kaschau) versetzt wurde, übernahm der Advokat PAUL SPIELBERG die Redaktion des Blattes. Dieser benützte jede Gelegenheit, um für die ungarische Sprache und ihre Fortbildung Propaganda zu machen, obwohl er auch ein begeisterter Anhänger der lateinischen Sprache war, und nur ein einziges Mal trat er aus der Anonymität heraus, damit man nicht glaube, daß an die Hebung der ungarischen Sprache sein persönliches Interesse geknüpft sei. Mit KAZINCZY hielt er gute Freundschaft, jedoch wich seine literarische Auffassung, nament-

lich in den Fragen der Originalität und der Sprachneuerung von dessen Ansichten ab und stand näher denjenigen Matthias RÁTS, des ersten Redakteurs des Magyar Hirmondó und Josef KÁRMÁNS, der drei Jahre später sein Programm entwickelte. Der letztere kannte ihn jedenfalls gut; beide waren Advokaten, beide beschäftigten sich mit den Angelegenheiten der ungarischen Schauspielgesellschaft, auch durch ihre politischen Grundsätze waren sie verbunden und beide verkehrten im Hause des Grafen Gedeon RÁDAY, des Nestors der ungarischen Schriftsteller. Als RÁDAY starb, legte Sp. in seinem Blatte ein Zeugnis von dessen großer Wirkung auf die Entwicklung seiner literarischen Einsicht. Er hatte auch Mitarbeiter: die Universitätsprofessoren FEJÉR, HALICZKY, KOPPI, ferner St. WESZPRÉMI, Martin Georg KOVACHICH u. a. Von großer Wirkung war, was er im Interesse des ungarischen Theaters schrieb; er hat den Gedanken der Gründung des ungarischen Theaters als einer durch die Kraft der ganzen Nation zu schaffenden Anstalt aufgeworfen. Möglichst alles, was auf dem Gebiete des Dramas in Ungarn erschien, wurde von ihm besprochen. Mit dem Eintreten für das Recht der literarischen Kritik und die Wichtigkeit der Polemik stand er in der damaligen Presse allein. Die *Ephemerides* gingen zu Beginn des Jahres 1793 infolge der durch die französische Revolution hervorgerufene Reaktion ein; die letzte Nummer, von der wir wissen, erschien am 20. Februar. — 4. Die *Ephemerides* berichten auch über das Erscheinen einer Probennummer der ersten, bisher unbekannten ungarischen Übersetzung der überall verbreiteten sog. *Neuwieder Zeitung* (Gespräche aus dem Reiche der Toten).

Dr. Paul Gulyás: Ein Jahr der ungarischen Bücherproduktion. (Ss. 90—105.)

Nach der handschriftlichen Bibliographie der Széchényi-Bibliothek des Ung. National-Museums belief sich im Jahre 1928 die Bücherproduktion Ungarns auf 4765 Werke in 5474 Bänden. Von dieser Zahl sind abzurechnen 40 Titelausgaben in 83 Bden, 109 Sonderabdrücke in 139 Bden und 62 im Auslande gedruckte Werke in 65 Bden. Die eigentliche Bücherproduktion Rumpf-Ungarns zählt somit 4554 Werke in 5187 Bden, mit einem Gesamtumfang von 712.938 Druckseiten. Eine sehr beträchtliche Quote dieser Produktion; 804 Werke in 1066 Bden und von 247.288 Seiten entfällt auf die Belletristik. Die I. Tabelle stellt die ungarische Bücherproduktion nach Fächern geordnet zusammen. Die II. Tabelle gibt eine Übersicht der aus fremden Sprachen übersetzten Erzählliteratur. Die III. Tabelle gruppiert die fremdsprachlichen Veröffentlichungen nach Sprachen geordnet. Endlich die IV. Tabelle gibt einen Ausweis über die Zahl der Exemplare, soweit sie aus dem mit den Pflichtexemplaren einlaufenden Ausweise der Buchdrucker festgestellt werden konnten. Die stärkste Auflage (240.000 Exemplare) weist der Elementar-Katechismus des St. Stephan-Vereins auf.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. Ladislav Tóth: Lettre inconnue de cardinal Pierre Pázmány sur la réforme de l'ordre hongrois de Saint Paul premier Ermite. (Pp. 106—112.)

L'ordre de St. PAUL premier Ermite fondé en Hongrie au XIII. siècle et qui se diffusait surtout en Pologne et dans le Portugal se trouvait par suite l'invasion turque et la réformation dans une situation bien difficile. Cardinal Archevêque Pierre PÁZMÁNY, chef de la contre-réforme hongroise désirait de faire renaître l'ordre à l'aide d'une réforme intérieure. En 1632, à l'occasion de son voyage à Rome, il demandait du Pape URBAIN VIII (v. Aloysius L. B. MEDNYÁNSZKY: *Petri Pázmány... Legatio Romana*, Pest, 1830, pp. 103—4.) de nommer l'évêque de la Bosnie Jean MRNAVIC TOMKÓ visiteur de l'ordre. Mais les désordres ne cessaient point et c'est pourquoi le pape chargeait aux printemps 1636 avec le gouvernement de l'ordre Nicola STASZENSZKY, un polonais, qui vivait depuis 1622 à Rome et qui recevait le titre de «Generalis Vicarius Apostolicus». Cette décision étonnait beaucoup PÁZMÁNY, comme le Général de la province hongroise. (v. Franciscus HANUY: *Petri Card. Pázmány... epistolae collectae*, tomus II. Budapest, 1911, p. 678.) Ils pensaient d'abord que la province hongroise pourrait faire des pas à Rome pour ranger cette affaire. Mais l'opinion du Card. PÁZMÁNY se changeait bientôt d'une manière importante, ce qui se doit sans doute aux ordres recus du préfet de la Congrégation de la Propaganda Fide, Antoine Card. BARBERINI. Son ordre du 16 septembre 1636 commande aux membres de la province hongroise de ne point obéir plus à Jean ZAICZ. (v. HANUY op. cit. pp. 999—700.) Cinq jours plus tard il informe le Cardinal BARBERINI sur l'ordre compli et lui demande en même temps de nouveaux ordres. Nous savons soit des annales de l'ordre, (v. Andreas EGGER: *Fragmen panis protoeremitici reliquiae...* Wien, 1663, p. 339.) soit du livre de G. FRANKNÓI sur PÁZMÁNY (v. FRANKL Vilmos: *Pázmány Péter és kora*, III. vol. Budapest, 1872, pp. 252—7) que le cardinal fit venir le père STASZENSZKI de Rome en Hongrie pour empêcher la complète ruine de l'ordre. Mais jusqu'à présent, ni la lettre du STASZENSZKI écrite dans cette affaire le 25 septembre, 1636 n'a été connue, aussi était-ce inconnu si le Cardinal PÁZMÁNY a contemplé encore des réformes jusqu'à sa mort (1637, 19 mars). L'auteur publie la lettre de PÁZMÁNY écrite le 25 septembre 1636 et adressée au père STASZENSZKI et puis celles du Card. Antoine BARBERINI adressées à PÁZMÁNY; une datée du 25 octobre 1636, l'autre du 11 avril 1637. Ces dernières se réfèrent aux travaux de réforme. L'auteur publie encore le contenu de ces 18 lettres et d'autres documents qui contiennent des données sur l'histoire de l'ordre entre 1637 et 1716. (Musée National: Fol. Ital. 38.; Quart. Ital. 1.; Quart. Ital. 48.) Dans cette même collection du Musée se trouve une lettre du Prince EGGENBERG à PÁZMÁNY (1632. 15 mai, Vienne) puis une intimation du secrétaire de la Congrégation Consistoriale (1632 commencement d'avril). Tous les deux documents se réfèrent aux

affaires en connection avec la mission romaine de PÁZMÁNY. (v. PASTOR : *Geschichte der Päpste*, vo. XIII. pp. 441—8.)

Dr. Béla Iványi : Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. (Pp. 113—128.)

Sous ce titre l'auteur publie une matière qu'il a recueillie pendant toute sa vie et qui se rapporte à l'histoire du livre hongrois. Dans la préface de cette publication, résultat des fouilles faites dans plus de soixante archives et bibliothèques, l'auteur éruet l'idée de l'édition d'un «*Monumenta ad historiam librorum, bibliothecarum et typographiarum Regni Hungariae spectantia*». On voit de cette publication que l'estime et le culte des livres chez les hongrois date de la même époque que l'État. Nombre de seigneurs et prélats hongrois avaient des bibliothèques plus remarquables que celles que étaient possédées en même temps par des princes royaux ou impériaux. Au cours de XVIII^{ème} siècle des bibliothèques publiques et privées ont été fondées en Hongrie, l'une plus belle et plus riche que l'autre, dont plusieurs existent encore aujourd'hui. Nous devons ajouter que la matière à publier n'est pas encore entière et que les fouilles faites dans ce sens dans les bibliothèques hongroises ne sont pas encore finies. La matière immense y publiée prouve aussi que jadis il y avait en Hongrie une vie intellectuelle de haut niveau. Malgré que pendant des siècles les hongrois aient lutté, les armes à la main, pour la défense des civilisations occidentales, dans leurs loisirs ils ont lu pourtant, si pas autre chose, au moins la Bible. Ils ont divulgué la civilisation, non seulement parmi les membres de leur propre nation, mais ils avaient soin de faire connaître, à l'aide des livres imprimés dans leur propre langue, aussi aux nationalités vivant dans leur territoire, les bénéfices de la civilisation.

Dr. Miklós Asztalos : Anschläge des Rektors über Vorträge (Diskussionen) ungarischer Studenten aus Wittenberg. [1652—1656.] (Ss. 129—136.)

Die einblättrigen amtlichen Drucke aus dem Leben der Universitäten im XVII. Jh. sind sehr selten. Ungarische Studenten betreffende derartige Drucke der Universität Wittenberg besaßen wir bisher überhaupt nicht. Verf. fand im ungeordneten Material der Bibliothek des Augusteums zu Wittenberg vier gedruckte Anschläge des Rektors aus den Jahren 1652—56, in denen er die Studenten zu Vorträgen ungarischer Studenten einlädt. Verf. teilt die vier, wertvolle Angaben enthaltenden Drucke mit, samt unseren bisherigen Kenntnissen von den angekündeten Vorträgen.

BIBLIOTHÈQUE HONGROISE. (Pp. 137—150.)

Dr. Jolán de Pukánszky-Kádár et Dr. Eugène Zoványi : Bibliothèque Hongroise.

Contributions au I. et III. volume de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ.

INDICATEUR OFFICIEL.

Dr. Ladislaus Tóth: Gräfin Alexander Apponyi. 1856—1930.
(Ss. 151—159.)

Die so unerwartet verblichene Witwe des großen ungarischen Bibliophilen, Gräfin Alexander APPONYI war eine ganz ungewöhnliche Persönlichkeit. Eine in jeder Hinsicht harmonische Gefährtin ihres Mannes, welcher — fern vom Treiben des politischen Lebens — sich ganz der Wissenschaft widmete. Der Katalog der Hungarica-Sammlung (*Hungarica: Ungarn betreffende, im Ausland gedruckte Bücher und Flugschriften*. Bd. I—IV. München. 1903—27.) als Ergebnis seines arbeitsreichen Lebens gibt einen vollgültigen Beweis seines gründlichen philologischen und historischen Wissens. Seine Frau begleitete seine Arbeit stets mit warmer Anteilnahme; sie selbst fand ihre größte Freude in künstlerischer Tätigkeit. Als talentvolle Malerin war sie besonders auf dem Gebiete des Porträts mit Erfolg tätig. Eines ihrer sehr gelungenen Bilder befindet sich im Budapester Museum der Schönen Künste. In den ersten Jahren unseres Jahrhunderts versammelten sich im gräflichen Salon APPONYI ohne Unterschied alle bedeutenden Persönlichkeiten unseres geistigen Lebens. Auch war dieses hochherzige Ehepaar stets bereit, durch materielle Opfer zur Förderung der Wissenschaft beizutragen. So ermöglichten sie die urzeitlichen Ausgrabungen Maurus WOSINSKYs, sowie die Isota-NOGAROLA-Studien Eugen ÄBELS. Die Gräfin stand mit warmem Herzen auch wohlthätigen Institutionen bei: die volkswohlfahrtlichen Einrichtungen des Komitats Tolna erfreuten sich stets ihrer reichen materiellen Unterstützung. Als großzügiger Mäzen zeigte sich die Gräfin, indem sie nach dem Tode ihres Mannes (nach Abgabe eines verwandlichen Pflichtteiles) das Ungarische Nationalmuseum als Erbin ihres Vermögens einsetzte. Die würdigste Bekrönung der Stiftung ihres Mannes, welcher seine berühmte Hungarica-Sammlung noch zu Lebzeiten dem Museum vermachte. Dem geistigen Vermächtnis ihres Mannes Eolge leistend, tat sie die letztwillige Verfügung, daß die Erträgnisse dieses reichen Fondes der Bibliothek und archäologischen Abteilung dieses Museums zugute kommen sollen.

Dr. Ivan Pasteiner: Bericht über die Tätigkeit der Universitätsbibliothek in Budapest im Jahre 1929. (Ss. 160—167.)

Der Bericht an den kön. ung. Minister für Kultus und Unterricht, erstreckt sich vornehmlich auf die Revisionsarbeiten, die neuerdings an den Katalogen der Bibliothek unternommen wurden und enthält ferner Mitteilungen über den Jahreszuwachs und die Benutzung der Bibliothek. Im Laufe des Jahres wurde eine Ergänzung und neue Anordnung des Lesesaalmaterials durchgeführt, und die Neuaufnahme des ganzen Bücherbestandes in Form eines modernen Kartothekkatalogs begonnen. Der Zuwachs des Bestandes beträgt an Büchern 10.668, an Zeitschriften 1531 Bde. Zwei grössere Stiftungen erhöhten den Zuwachs des Jahres, und zwar die wertvollen «Americana» und «Italica»-Sammlungen, die der Bibliothek von der Carnegie Endowment for

International Peace, bezw. von der Ente Nazionale Italica überreicht wurden. Es wurden im Laufe des Jahres 64.754 Lesern insgesamt 111.451 Werke zur Benutzung verabreicht.

Dr. Valentin Hóman: Au cercueil du F. Zsinka. (Pp. 168—169.)

Oraison funèbre prononcée au nom du Musée National Hongrois et des sociétés scientifiques hongroises.

LITTÉRATURE. (Pp. 170—191.)

Guide des services nationaux de renseignements du prêt et des échanges internationaux. Paris, 1930. Instit. intern. de Coop. intellectuelle. 49, 2 p. 8°.

Le Guide comprend tous les renseignements s'attachant à la question signalée dans le titre et fera bon service aux fonctionnaires des Bibliothèques et aux savants dans leurs recherches. (C. I.)

Jahrbuch der Hauptstädtischen Pädagogischen Bibliothek und Verzeichnis (in Auswahl) des neuen Zuwachses. Budapest, 1930. Druckerei der Hauptstadt. 167 S. g. 8°.

Aus dem Jahrbuche entnehmen wir, daß der Zuwachs dieser Fachbibliothek rund 10.000 Bände betrug, wovon 4000 Kauf, den Rest Tausch und Geschenke bildeten. Die Hauptstadt wies der Bibliothek 56.544 Pengő an, die außer des vorliegenden Kataloges den Katalog der pädagogischen Arbeiten in Druck gegeben, während der Katalog der psychologischen Werke bereits druckfertig ist. (K. I.)

Bibliographie der aktuellen Fragen. Nr. 49. Karl Goldmark. 18. Mai 1830—1930. Budapest, 1930. Druckerei der Hauptstadt. 41 S. in 8°.

Die Städtische Öffentliche Bibliothek verausgabt in lobenswerter Weise eine Serie der Bibliographien der aktuellen Fragen. Anlässlich der Jahrhundertfeier der Geburt des Komponisten Karl GOLDMARK erschien die Bibliographie der auf genannten Künstler sich beziehenden Werke, ferner die in einheimischen Zeitschriften und Zeitungen erschienenen Aufsätze und Artikel. Da diese Bibliographie regestenartige Auszüge (in ungarischer und deutscher Sprache) der Artikel bringt, dient sie gleichzeitig als erwünschtes Quellenwerk für Musikwissenschaftler. (K. I.)

Bibliographie der ungarischen wissenschaftlichen Literatur. VI: I. Klassische Philologie 1901—1925. Zusammengestellt von Dr. Endre MORAVEK. Ungarische Zentralstelle für Bibliothekswesen, Reihe B. No 6. 1. Bp., 1930. Königlich Ungarische Universitätsdruckerei, 8°. XII, 162 S.

In Ungarn ist die klassische Philologie der älteste und verbreitetste Zweig

der Wissenschaften. Die Produkte dieser separaten wissenschaftlichen Literatur im ersten Viertel des XX. Jahrhunderts (1901—1925) wurden von Dr. MORAVEK bibliographisch, als ein Band des laufenden Werkes *A magyar tudományos irodalom bibliográfiája* (Bibliographie der ungarischen wissenschaftlichen Literatur) aufgearbeitet. Das bibliographische Material zerfällt in 9 Hauptgruppen und 2 Anhänge. Verfasser verdient für seine mühevollen Arbeit Lob und aufrichtige Anerkennung.

(ALEXANDER KOZOCSA.)

Dr. Lukcsics, Paul: *Eine unbekannte Legende des Königs Ladislaus des Heiligen.* Budapest, 1930.

Eine der aus ungarischem Standpunkt wichtigsten Handschriften, das illuminierte Legendarium der Vatikanischen Bibliothek wartet noch seiner meritorischen Publikation. Umso willkommener ist uns LUKCSICS' Abhandlung, welche die Miniaturen der ungarischen Legenden (EMERICH, GERHARDUS und LADISLAUS) in Abbildung bringt, und wertvolle Feststellungen an die Bilder knüpft. Er beweist, daß alle Miniaturen, ausgenommen die der LADISLAUS-Folge, auf die bekannten Legenden der Heiligen zurückgehen, also auch für die LADISLAUS-Folge eine bestimmte Legende vorgelegen sein muß, die von den heute bekannten Fassungen in wesentlichen Punkten abweicht. Verfasser rekonstruiert die verloren gegangene Legende auf Grund der Miniaturen und ihrer kurzen Unterschriften und meint, die Quelle ihres Originaltextes sei die *Gesta Ungarorum* aus der Zeit König LADISLAUS des Heiligen, und eine kürzere Fassung der Legende gewesen, welche wir aus der Korsendonker und der Mondseer Handschrift kennen.

(DR. EDITH HOFFMANN.)

Hermann, Julius Hermann: *Die italienischen Handschriften des Duecento und Trecento. 2. Oberitalienische Handschriften der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts.* Leipzig. 1929. R. V. Hiersemann 228, 21. 51. Beilagen. 2. (*Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich.* Neue Folge. 5. Bd.).

In dem neuen Bande des grosszügigen Kataloges der in Österreich aufbewahrten illuminierten Handschriften lernen wir — als Fortsetzung des vorigen Bandes, welcher sich mit den italienischen Handschriften aus dem Anfang des XIII. und XIV. Jahrhunderts befasste — die bolognesischen und oberitalienischen Codices der Wiener Nationalbibliothek kennen. H. Julius HERMANN gibt uns in dem, mit viel Mühe und eingehenden Studien verfertigten Werke eine genaue, ausführliche Beschreibung der bolognesischen und oberitalienischen Miniaturen, insgesamt von 47 Handschriften. Einige der Stücke interessieren uns schon aus ungarischem Standpunkte. Aus dem reich illustrierten Material der, in drei Gruppen geteilten Handschriften sind für uns die Produkte der Miniaturen von Bologna am wichtigsten. Die bolognesischen Handschriften enthalten grösstenteils päpstliche Dekretalien und auch die Miniaturen stellen Szenen aus dem Leben der Päpste und der Heiligen dar. Aus der Reihe der Handschriften religiösen Inhaltes, hebt sich schon

seines weltlichen Themas halber der Codex Nr. 84 hervor, der einen französischen Ritterroman, *Roman de Troie* von BENOIT DE SAINTE-MORE enthält, und trotz seines französischen Textes in Bologna verfertigt wurde, was die Miniatur 197 der Handschrift beweist. Obzwar der Ursprung dieser ausgezeichneten Miniaturen schon in die Zeit (um 1350) fällt, wo Nicolo di GIACOMO seine Kunst entfaltete, sind sie von dem Einfluss des grossen Meisters vollständig frei. Die Kunst Nicolo di GIACOMOS ist in der Udineer Nationalbibliothek ebenfalls würdig vertreten. Uns interessiert vor allem der Codex No. 89, «Bonifacius VIII. pap. Liber V. Decretalium cum apparatu Johannis Andreae» nicht nur weil er zu den ausgezeichnetesten Jugendwerken des Meisters gehört, sondern auch seiner ungarischen Beziehungen halber. Der Codex nämlich, der in 1876 schon im Besitz des Hofes zu Wien aufbewahrt wurde, kam aus Ungarn dahin. Die Handschrift musste nicht lange nach seiner Entstehung nach Ungarn gekommen sein, worauf man teils von dem Einband aus der Zeit schliessen kann, da man hierzu ein, sich auf das Veszprémer Bistum beziehende Urkundenfragment benützte, teils aus einer längeren Notiz, worin der Erzbischof von Esztergom erwähnt wird. Ausser den Produkten der Handschriften von Bologna stellt uns H. Julius HERMANN in zwei weiteren Abteilungen die Produkte der Miniaturen des westlichen und östlichen Oberitaliens dar. Der Schmuck vom östlichen Teile Oberitaliens stammt grösstenteils von Handschriften, die in der Schule von Venedig verfertigt wurden. Die Auffassung, dass die venezianische Miniatorenschule nichts anderes, als ein Nebentrieb der bisantinischen und später bolognesischen Miniatorenschule wäre, ist ein überwundener Standpunkt. Die Miniaturen des westlichen Teiles von Oberitalien, welche die III. Abteilung der Wiener Handschriften bilden, sind bloss mit 7, künstlerisch grösstenteils weniger bedeutenden Codices vertreten. Zwei von den Handschriften, die H. Julius HERMANN bekannt macht (No. 100 und No. 115) stammen aus der prächtigen Büchersammlung des ungarischen Humanisten János ZSÁMBOKY (Joannes SAMBUCUS).

(ILONA BERKOVITS).

Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München. Herausgegeben von Georg Leidinger. IX. Bd. (X—XI., *Bildnisse des IX—VIII. Jahrhunderts aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek*. Herausgegeben von Eugen Stollreither. I. Teil. IX—XV. Jahr. Tafel 1—41.)

Die letzten drei Bände der Miniaturen aus Handschriften der bayerischen Staatsbibliothek in München mit ausgezeichnetem Wissen und Ernst zusammengestellt und erläutert von Eugen STOLLREITHER, enthalten die Bilderhandschriften vom IX—XVIII. Jahrhundert. Im Sinne der Sammlung handelt es sich hier nicht um eine kunsthistorische Darstellung des Bildnisses, sondern um Veröffentlichung von Quellenmaterial zur Geschichte der Bildnismalerei, ihrer Entwicklung etc.

In der frühen Zeit der Buchmalerei kann man von Bildnis in der uns

geläufigen Bedeutung von Porträt nicht sprechen. Nicht, dass es den Buchmalern an Verständnis dafür gefehlt hätte. Es lag aber nicht in der mittelalterlichen Auffassung von der Aufgabe der bildenden Kunst, die ganz auf das Göttliche in der Kirche eingestellt war, Menschen porträtähnlich darzustellen. Nicht der dargestellte Mensch war die Hauptsache, sondern die Idee, die der Darstellung zugrunde lag: die Verherrlichung des Herrschers, des Trägers der weltlichen Macht, oder die Glorifikation Christi, Mariä und der Heiligen. An Stelle der getreuen Nachbildung half sich der Maler mit einer erklärenden Beischrift oder einem beigefügten Wappen und begnügte sich mit der Wiedergabe äusserlicher Merkmale. Die Bildnismalerei konnte sich erst frei entwickeln, als das Individuum höher eingeschätzt wurde, und die Bildnismalerei aus einer kirchlichen eine profane Kunst wurde. Dieser Wandel trat in Deutschland in der II. Hälfte des XV. Jahrhunderts ein, aber im XVI. Jahrhundert sehen wir das Bildnis schon auf der hohen Stufe künstlerischer Gestaltung. Als Vertreter dieser Blütezeit tritt uns aus den bayerischen Handschriften mit lebenswahren Bildnissen Hans MIELICH entgegen, der am Hofe Herzog ALBRECHTS V. seine Werke schuf. Mit der starken Verbreitung des Holz- und Kupferstiches und der sich rasch entwickelnden Tafelmalerei, verschwand das Bildnis mehr und mehr aus der Buchmalerei, um in Gebet- und Familienbüchern eine Zuflucht zu finden.

Die prächtig ausgestatteten Bände sind mit wertvollen Anmerkungen versehen über Herkunft, Zeitbestimmung, Grössenmass der Bilder, und am Schluss des erscheinenden III. Heftes mit einem Index. (MARIA R. HOFFMANN.)

Bulletin de la Société française de reproductions de manuscrits à peintures. Pour les membres de la société. 12. année: E. BLOCHET: *Les peintures orientales de la Collection Pozzi*. Paris, 1929. — 13. année: Comte de ROSANBO: *Notice sur les douze dames de Rhétorique*; E. MARINIS et Filippo ROSSI: *Notice sur les miniatures du «Virgilius» de la Bibliothèque Riccardi à Florence*. Paris, 1930.

Der 12. Jahrgang der Bulletins führt uns in die ausgezeichnete Sammlung des Ministers Jean Pozzi ein. Der Ursprung der Sammlung geht noch auf 1907 zurück und ist eines von den 3—4 wertvollsten der Pariser Sammlungen dieser Art. Diese Sammlungen kennzeichnet im allgemeinen eine ermüdende Monotonie dadurch, dass unter ihren oft mehreren tausend Stücken zu wenig Variation vorzufinden ist. Immer dieselbe Art, indo-persische Technik etc. Pozzi's Sammlung hingegen kennzeichnet eines wahren Kenners grosses Stilgefühl, Geschmack und sicheren Blick. Die Sammlung besteht aus Miniaturen, persischen, indischen und türkischen Malereien, Meisterstücken vom XIII. Jahrhundert an bis zur Regierung der Herrscher FATH ALI SHAH RADJAR und MOHAMMED SHAH, sowie Raritäten, oft auch Unika aus der späteren Zeit, der Schule von Dehli und der Herrschaft der Grossmogule. Die Sammlung erscheint in der prächtigen Ausgabe der bekannten Serie mit den ausgezeichneten

religionshistorischen, geschichtlichen und kunsthistorischen Bemerkungen, ganzen Studien BLOCHETS, am Schluss mit einem überaus wertvollen lexikalischen Index.

Der erste Teil des 13. Jahrganges enthält die Publikation der Handschrift 1174 aus der Bibliothèque Nationale, erläutert von dem Grafen ROSANBO. Der erste Besitzer der Handschrift war Louis de BRUGES, was auch das Wappen des Titelblattes zeigt. Der Codex besteht aus 47 Blättern und enthält den Briefwechsel zwischen Jean de MONTFERRANT, dem Dichter Jean ROBERTET und dem Historiker Georges CHASTELLAIN, ferner 14 Miniaturen, die ausser dem einleitenden Titelblatt, *Die zwölf allegorischen Frauengestalten der Rhetorik* darstellen. Aus dem Stil der Schrift und der Miniaturen, samt Initialen und Randschmuck, kann man unstreitig auf den Ursprung von Bruges folgern, um die Zeit 1422—75.

Der zweite Teil des XIII. Bandes befasst sich mit dem Florentiner *Codex Riccardiano*, welcher früher wahrscheinlich der Familie MEDICI angehörte. Die, auf schönem Pergament geschriebene, auffallend schöne Handschrift enthält sämtliche Werke VIRGILS, und zwar auf 254 Blättern, worunter 88 illuminiert sind. Der Künstler der Miniaturen ist nach seinem Namen nicht bekannt, doch ist er wahrscheinlich mit dem *Meister der Dido*-Handschrift, dem originellsten Schüler Francesco PESELLINOS identisch. Er war anfangs Miniator und später Cassonemaler. Das Werk ist zwischen 1444—52 entstanden. Der Kalligraph der Handschrift nennt sich Niccolo RICCIO; bekannter Kopist vorwiegend der Mediceer. (MARIA R. HOFFMANN.)

Löffler, Karl: *Schwäbische Buchmalerei in romanischer Zeit.* Dr. Benno Filser Verlag. G. M. B. H. Augsburg. 1928.

Die Bestände der Württemberger Landesbibliothek in Stuttgart bilden teils fremde Werke, die durch den Sammeleifer des Gründers in die Bibliothek gelangten, teils Werke, die in einheimischen Klöstern entstanden sind. Letztere verdienen unsere Aufmerksamkeit vor allem dadurch, daß wir sie als Spiegel der Zeit und der Eigenart des schwäbischen Stammes betrachten können. Für ihre Entstehungszeit bildet den Untergrund die geistige Bewegung, die in ganz Europa eine große Rolle spielte und die im württembergischen Gebiet eine besondere Kraftquelle besaß: die Cluniazensienbewegung unter Hirsauer Führung. Leider ist in den Stuttgarter Beständen nur das heutige Württemberg vertreten und auch aus dem Kloster Weingarten sind wenig Codices vorhanden, da sich seine Bücherei durch die Säkularisation in alle Winde zerstreute. Prof. A. HASELOFF befaßt sich in einer zusammenfassenden Arbeit mit sämtlichen Weingartener Handschriften.

Der Verfasser dieser Ausgabe, Karl LÖFFLER gibt uns außer einer historischen Übersicht Schwabens im allgemeinen, auch die Geschichte der einzelnen Klöster, *Reichenbach, Kumburg, Zwiefalten, Hirsau* und *Ellwangen*, deren Handschriften er so aus künstlerischem Standpunkt, wie ihrem Inhalte nach eingehend bespricht. (MARIA R. HOFFMANN.)

Schriften des Palatins Nikolaus Esterházy. — Regierungsgeschichtliche Schriften. — Die Zeit des gescheiterten Reichstages vom Jahre 1642. — Mit geschichtlicher Einleitung von St. Hajnal. Budapest, 1930. S. XCVIII + 460.

Fürst Paul ESTERHÁZY hat den grosszügigen Entschluss gefasst, die Staatschriften des Begründers seines Hauses in zahlreichen Bänden zu veröffentlichen. Der gegenwärtige Band behandelt drei Jahre (1640—43) ungarischer Regierungsgeschichte, beleuchtet die, hauptsächlich religionspolitischen Ursachen der Auflösung des Reichstages im Jahre 1642. Das mitgeteilte Urkundenmaterial mag auch vom Standpunkte der österreichischen Geschichte manches Wertvolle enthalten. (V. N.)

Bodnár, Remigius: *Bibliographie de Saint Émeric.* Budapest, 1930. L'édition du Comité Central pour l'organisation des fêtes centenaires de Saint Émeric. 8^o, 93 p.

L'oeuvre du R. P. BODNÁR n'est pas une bibliographie scientifique, mais une compilation de valeur pratique de la littérature se réfèrent à SAINT ÉMERIC, utile aux sociétés, associations ou comités organisant des fêtes. Il serait désirable d'avoir dans une seconde édition une bibliographie complètement scientifique de cette question. (LÁSZLÓ TÓTH.)

Adamescu, Gheorghe: *Contribuțiune la bibliografia românească. Istoria literaturii române. Texte și autori.* Fasc. I—III. București, 1921—1928.

Jusqu' à la publication des trois volumes de contributions bibliographiques de M. ADAMESCU il n'y avait point de guide de caractère plus général qui aurait pu permettre de s'orienter dans la littérature roumaine moderne. Le projet de l'Académie Roumaine relatif à la rédaction d'une bibliographie à la hauteur des exigences modernes n'a pu être réalisé que pour la période ancienne, de sorte qu'on se servira provisoirement des contributions utiles de M. A., qui malgré les lacunes qu'elles présentent (elles négligent aussi les ouvrages parus en langue hongroise) ont l'avantage d'embrasser toutes les périodes de la littérature roumaine. (LOUIS TREML.)

Fitz, Josef: *Die Geschichte des Buches.* Bücherschatz der Ungarischen Rundschau, Nr. 53. Bp., 1930. Magyar Szemle Társaság. Gr. 16^o. 79 S.

Von den bisher erschienenen Nummern der geschmackvoll ausgestatteten kleinen blauen Bändchen, die stets rascher einander folgen, gehört die Geschichte des Buches von Josef FITZ allerdings zu den interessantesten Unternehmungen. Josef FITZ hat durch die Ausführung seines Programmes eine wertvolle Arbeit verrichtet. In geniessbarem, leichtem Stil weist er, diesmal nur aus der Vogelperspektive betrachtet, auf die einzelnen Etappen der Entwicklungsgeschichte des Buches hin. Er befasst sich besonders mit den ver-

schiedenen Zeitabschnitten der Ausstattung des Buches und mit dem Begriff des Buches selbst.

(ALEXANDER KOZOSCA.)

Kertész, Johann: *Bibliographie der Werke des Grafen Julius Andrassy*. Bpest, 1930. Attila Druckerei. 8 S. 1 Beil. 8°.

Das Heftchen enthält auf 2 Seiten die Bibliographie der Werke ANDRÁSSY's. Da die Bibliographie augenscheinlich nicht auf Autopsie beruht, dient sie seinem Zwecke nicht.

(K. I.)

REVUE DES REVUES. (Pp. 192—199.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften der Jahre 1929 und 1930: *Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik*, *Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire*, *La Bibliofilia*, *Magyar Grafika*, *Revue des Études Hongroises*, *Zeitschrift für Bücherfreunde*, *Zentralblatt für Bibliothekswesen*.

NOTICES. (Pp. 200—212.)

Gräfin Alexander Apponyi †. Die verwitwete Gräfin Alexander APPONYI, Tochter des Grafen Ernst ESTERHÁZY und Gemahlin, geborene Eugénie TENGORSKA, ist am 15. X. 1930 auf ihrem Gute in Lengyel, im 75. Jahre ihres Lebens einem Herzschlag erlegen. An ihrem am 17. X. stattgefundenen Begräbnis nahm Staatssekretär Koloman SZILY im Namen der Regierung, Generaldirektor Valentin HÓMAN im Namen des Ungarischen Nationalmuseums von der edlen Verblichenen Abschied. Die heilige Messe für ihr Seelenheil wurde vom apostolischen Protonotar Aloysius WOLKENBERG am 13. XI. in der Universitätskirche zelebriert.

Josef Szinnyi-Gedenkfeier. Am 18. März d. J. fand am Grabe weiland Josef SZINNYI's, des Gründers der Journalabteilung des Ungarischen Nationalmuseums, eine pietätvolle Gedenkfeier statt. Den Anlaß bot der hundertste Jahrestag der Geburt SZINNYI's. An der Feier nahmen der Generaldirektor des Nationalmuseums Valentin HÓMAN und die Beamten der Museumsbibliothek teil, ferner die Nachkommen des großen ungarischen Bibliographen. Die Denkrede sprach der Direktor der Journalabteilung Theodor RÉDEY, er legte auch den Kranz des Museums am Grabe nieder. Im Namen der Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft bekränzte Hofrat Elemér VARJÚ das Grab.

Notes aux rapports historiques hongrois dans la Bibliothèque Royale de Stockholm. Des annotations intéressantes concernant l'histoire hongroise ont été découvertes par M. Jules VÉGH, directeur général du Musée des Arts Decoratifs, dans un manuscrit médiéval, portant la signature *Cod. Holm. A. 175*. L'auteur de ces annotations se nomme Thomas de HASLPACH et on le peut identifier avec Thomas EBENDORFER, historien autrichien (1387—1464) qui freinaît son prénom «de Haselbach» de son village natal. Les notes présentent des données jusqu'ici ignorées sur la campagne de Jean HUNYADI contre le roi allemand, FRÉDÉRIC III. en 1446.

(EMILE JAKUBOVICH.)

Die Bibliothekarsbildung in Deutsch-Österreich. Kundgebung über die im J. 1929 eingeführte Dienstprüfung der Bibliothekare, über die diesbezüglichen Verordnungen und deren praktische Ausführung. (ALICE GORIUPP.)

Description de Augustin Sagredo du manuscrit vénitien de la traduction bonfinienne de l'Averulin. La traduction latine de l'Architecture d'AVERULINUS, faite par Antoine BONFINI, conservée dans la Bibliotheca Marciana de Venise a été préparée pour la bibliothèque du roi MATTIA CORVINO. La Bibliothèque Nationale de Budapest possède une description de ce manuscrit (Quart. Ital. 50) décrite aussi par MORELLI (*Jacobi Morellii Bibliothecae Regiae Divi Marci Venetiarum Custodis Bibliotheca Manuscripta Graeca et Latina*, tom. I. Bassano, 1802, pp. 405—19) faite pour Ádám REVICZKY par un savant vénitien Augustin SAGREDO en 1847, 11. janvier. Bien intéressant est sa proposition que les illustrations du manuscrit original ont été faites par Andrae MANTEGNA. (cfr. LAZZARONI-MUÑOZ : *Filarete*, Roma, 1908.) Ses réflexions quant au palais du Musée National se réfèrent à la construction en train du Musée National. De l'oeuvre cité du MORELLI résulte que outre les manuscrits connus de la traduction de BONFINI (Ladislao TÓTH : *Analecta Bonfiniana* Corvina, vol. XVII—XVIII. 1929, p. 182—204) autres traductions se trouvent dans l'Ambrosiana de Milan et dans l'archive de Saint Pierre à Rome. (DR. LADISLAS TÓTH.)

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES DU 1 NOVEMBRE 1929. AU 30 AVRIL 1930. (Page 213.)

Explication des signes : * imprimeries non avisées officiellement ; ** imprimeries dissoutes.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. THÉODORE RÉDEY.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXVII. volume I-II-e

livraisons. Janv.—Juin 1930.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

	Page
Valentin Hóman : Au cercueil de la Comtesse Alexandre Apponyi	1*
László Bártfai Szabó : Széchényi, Petöfi und die Opposition vom Jahre 1848	1*
Ákos Domanovszky : Einiges über die Finanzen der preußischen Universitätsbibliotheken	2*
Josef Waldapfel : Zur Geschichte der Journalistik und Zeitschriftenliteratur in Ungarn	4*
Paul Gulyás : Ein Jahr der ungarischen Bücherproduktion	6*
Documents inédits . L. TÓTH : Lettre inconnue de cardinal Pierre Pázmány. — B. IVÁNYI : Livres, bibliothèques et typographies en Hongrie. — M. ASZTALOS : Anschläge des Rektors über Vorträge ung. Studenten aus Wittenberg. — Bibliothèque hongroise. (J. PUKÁNSZKY-KÁDÁR et E. ZOVÁNYI.)	7*
Indicateur officiel . L. TÓTH : Gräfin Alexander Apponyi. — I. PASTEINER : Bericht über die Tätigkeit der Universitätsbibliothek im Jahre 1929. — V. HÓMAN : Au cercueil du François Zsinka	9*
Littérature . Guide des services nationaux de renseignements du prêt et des échanges internationaux. (C. I.) — Jahrbuch der Hauptstädtischen Pädag. Bibliothek. (K. I.) — Bibliographie der aktuellen Fragen. (K. I.) — Bibliographie der ung. wissensch. Literatur. (A. KOZCSA.) — LUKSICS, P. : Eine unbekannte Legende des Königs Ladislaus des Heiligen. (E. HOFFMANN.) — HERMANN, J. H. : Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento. (I. BERKOVITS.) — Miniaturen aus Handschriften der bayer. Staatsbibl. in München. (M. R. HOFFMANN.) — Bulletin de la Société Française de reproductions de manuscrits à peintures. (M. R. HOFFMANN.) — LÖFFLER, K. : Schwäbische Buchmalerei. (M. R. HOFFMANN.) — Schriften des Palatins Nik. Esterházy. (V. N.) — BODNÁR, R. : La littérature sur Saint Émeric. (L. TÓTH.) — ADAMESCU, GH. : Contribuțiune la bibliografia românească. (L. TREML.) — FITZ, J. : Die Geschichte des Buches. (A. KOZCSA.) — KERTÉSZ, J. : Bibliographie der Werke des Gr. J. Andrassy. (K. I.)	10*
Revue des Revues . (Par D. BARTHA et C. I.)	16*
Notices . Gräfin Alexander Apponyi. — Josef Szinnyei-Gedenkfeier. — Notes aux rapports historiques hongrois à la Bibliothèque Royal de Stockholm. (E. JAKUBOVICH.) — Die Bibliothekarsbildung in Deutsch-Österreich. (A. GORIUPP.) — Description de Augustin Sagredo du manuscrit vénitien de la traduction bonfinienne de l'Averulin. (L. TÓTH.)	16*
Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1 novembre 1929 au 20 avril 1930	17*

Siège de la rédaction et de l'administration : *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.

Stephaneum nyomda r. t. Budapest. — Nyomdaigazgató : Kohl Ferenc.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum
önszomtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
 - II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest,
1904. — II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30.
Ára 20 pengő.
 - III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum
könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
 - IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen
nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyv-
tárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
 - V. Kereszty István: Hírlapok és folyóiratok
1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.
 - VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti
Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924.
I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.
 - VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyv-
tár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.
 - VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchenyi
István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
 - IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann
Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest,
1923. Ára 5 pengő.
 - X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi
Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- Magyar Könyvszemle.** A Magyar Nemzeti Múzeum
Országos Széchényi Könyvtárának közlönye.
Új folyam I—XXXVII. kötet. A négyfüzetes év-
folyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő,
az egyfüzeteseké 4 pengő.